МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

На правах рукопису

ТЕЛЕБЄНЄВА Євгенія Юріївна

УДК 911.3:332.1 (477.54)

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

11.00.02. – економічна та соціальна географія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Науковий керівник:
НЄМЕЦЬ Людмила Миколаївна,
доктор географічних наук, професор

Харків – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……... 4
ВСТУП…….……... 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ…… 13
1.1. Аналіз попередніх досліджень ……... 13
1.2. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження……... 23
1.2.1. Дефініція поняття «соціально-економічний розвиток регіону»..... 23
1.2.2. Соціально-економічний розвиток як об'єкт суспільно-географічного дослідження..... 28
1.3. Методичні засади суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону..……... 41
Висновки до розділу 1……..... 52
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ……... 54
2.1. Ретроспективний аналіз освоєння та розвитку регіону……... 54
2.2. Передумови соціально-економічного розвитку регіону...…... 58
2.2.1. Економіко-географічне положення та природно-ресурсний потенціал..... 58
2.2.2. Населення та трудові ресурси..... 63
2.3. Сучасний стан соціально-економічного розвитку регіону..... 73
2.3.1. Промисловість регіону..... 73
2.3.2. Сільське господарство..... 79
2.3.3. Транспорт та зв'язок..... 82
2.3.4. Зовнішньоекономічні зв'язки..... 85
2.3.5. Соціальна сфера..... 91
2.4. Місце соціально-економічного розвитку Харківської області в національному вимірі ……..……..... 99
Висновки до розділу 2……..... 108
РОЗДІЛ 3. ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ……... 112
3.1. 3.1. Групування районних і міських соціогеосистем за подібністю соціально-економічного розвитку (кластер-аналіз)……..... 112

3.1.1. Групування міських соціогеосистем..... 112
3.1.2. Групування районних соціогеосистем..... 113
3.2. Оцінка загальних чинників впливу на соціально-економічний розвиток міст та районів за результатами факторного аналізу……... 116
3.3. Аналіз системних показників соціально-економічного розвитку регіону……..... 120
3.3.1. Аналіз значення показника однорідності розвитку міст Харківської області..... 122
3.3.2. Аналіз значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області..... 125
3.3.3. Аналіз значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області..... 127
3.3.4. Аналіз значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області..... 132
3.4. Моделювання траєкторії соціально-економічного розвитку в регіоні……. 136
3.4.1. Моделювання траєкторій соціально-економічного розвитку міських соціогеосистем..... 136
3.4.2. Моделювання траєкторій розвитку районних соціогеосистем..... 144
3.5. Територіальні особливості соціально-економічного розвитку за результатами застосування центрографічного методу……... 152
3.6. Оцінка специфічності соціогеосистем Харківської області за особливостями соціально-економічного розвитку…… 154
3.7. Проблеми соціально-економічного розвитку Харківської області та шляхи їх вирішення…… 160
3.7.1. Загальні методологічні положення..... 160
3.7.2. Динаміка статистичних параметрів соціально-економічного розвитку..... 161
3.8. Рекомендації з вдосконалення соціально-економічного розвитку в міських і районних соціогеосистемах Харківської області……... 166
Висновки до розділу 3……... 192
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ……... 194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 199
ДОДАТКИ……..…. 221

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

СЕР – соціально-економічний розвиток

СГС – соціогеосистема

СГП - соціогеопроцес

БОП – багатовимірний ознаковий простір

ВРП – валовий регіональний продукт

ОТР – оптимальна траєкторія розвитку

ПКП – проекційний коефіцієнт прогресу

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах розбудови незалежної української держави, орієнтованої на європейські цінності і стандарти, все більшої актуальності набуває проблема підвищення рівня та якості життя населення, соціальної безпеки та захищеності людини, формування екологічно безпечного середовища життєдіяльності населення. Забезпечити ці умови може лише збалансований соціально-економічний розвиток держави в цілому і окремих її регіонів, зокрема.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, залишається невирішеною проблема розробки оптимальної моделі соціально-економічного розвитку території (регіону, району). Вирішення цієї проблеми вимагає застосування міждисциплінарного, комплексного підходу, що дасть можливість розробки стратегій соціально-економічного розвитку, спрямованих на гармонійне поєднання економічної та соціальної складових соціогеосистем різного ієрархічного рівня.

Сьогодні в практиці державного та регіонального управління в Україні більше уваги приділяється фінансовим та матеріальним ресурсам економічної складової, що спрямовуються на економічний розвиток регіонів, але вони, як правило, використовуються неефективно, не забезпечуючи поступальний розвиток соціальної сфери, не покращуючи рівень та якість життя населення. Необхідна термінова структурна перебудова регіональної економіки для забезпечення вимог європейського співтовариства, куди так стрімко прямує Україна.

У зв’язку з зазначеним зростає роль і значимість суспільно-географічних досліджень, які носять міждисциплінарний, комплексний характер та засновані на системному, інформаційному, синергетичному підходах, що забезпечує можливість обґрунтовувати заходи оптимізації подальшого соціально-економічного розвитку регіонів.

Обґрунтування постановки даного дослідження базується на положенні, що рівень і якість життя населення виступають найвищим пріоритетом в оцінці ефективності соціально-економічного розвитку територій (регіону, району, міста тощо), які ми розглядаємо як соціогеосистеми різного ієрархічного рівня.

Отже, дослідження регіонального соціально-економічного розвитку з метою виявлення особливостей, проблем та пошуку шляхів їх вирішення є актуальним і своєчасним, це стосується окремих регіонів України, зокрема Харківської області, як одного з потужних в економічному та інтелектуальному відношенні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з напрямами науково-дослідної роботи, що виконується в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, зокрема з темами кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства «Суспільно-географічні особливості соціальної безпеки регіону як чинника його стійкого розвитку в аспекті раціонального природокористування» (державний реєстраційний номер 0111U008533) та «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (державний реєстраційний номер 0115U000504), а також з науковою тематикою кафедри стосовно досліджень теоретичних та прикладних проблем розвитку регіональних соціогеосистем.

Метою дослідження є виявлення суспільно-географічних особливостей та обґрунтування напрямів вдосконалення соціально-економічного розвитку Харківської області.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні ***завдання***:

- на основі аналізу попередніх робіт поглибити теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження регіонального соціально-економічного розвитку;

- розкрити передумови та особливості сучасного стану соціально-економічного розвитку Харківського регіону;

- виявити суспільно-географічні особливості соціально-економічного розвитку Харківської області методом моделювання траєкторії розвитку районних та міських соціогеосистем у нормованому багатовимірному ознаковому просторі;

- визначити загальні фактори соціально-економічного розвитку Харківської області;

- виконати групування міських і районних соціогеосистем Харківської області на основі кластерного аналізу;

- провести аналіз міських та районних соціогеосистем Харківської області за станом і динамікою соціально-економічного розвитку методом багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів;

- дати оцінку специфічності районних та міських соціогеосистем за особливостями соціально-економічного розвитку;

- виконати компонентний аналіз для виявлення проблем та обґрунтування напрямів вдосконалення соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області.

Об'єкт дослідження – соціально-економічний розвиток регіону.

Предмет дослідження – суспільно-географічні особливості соціально-економічного розвитку Харківської області.

Методи дослідження. *Теоретичною базою* дисертаційного дослідження є основні положення теорії суспільної географії, теоретичні та прикладні розробки у галузі соціально-економічної географії та економіки, соціальної та економічної політики провідних вітчизняних та зарубіжних учених: О. Алімова, О. Амоши, М. Барановського, З. Варналія, О. Гладкого, А. Голікова, Б. Данилишина, В. Дорофієнка, С. Дорогунцова, І. Дудника, Ф. Заставного, Н. Зубаревич, С. Іщука, В. Коломійчука, В. Кравцова, А. Лисецького, І. Лукінова, К. Мезенцева, Л. Мельника, Л. Нємець, К. Нємця, Я. Олійника, Г. Підгрушного, В. Руденка, А. Степаненка, О. Топчієва, М. Хвесика, О. Шаблія та інших вчених. У дисертації використано законодавчі та нормативні акти

України стосовно стратегій соціально-економічного розвитку регіонів України і держави в цілому.

Методологічною основою дисертаційної роботи є географічний, системний, інформаційний, синергетичний та історичний підходи, а також концептуальні положення, що використовуються в суспільній географії при дослідженні соціально-економічного розвитку регіонів. У роботі застосовувалися методи діалектичної логіки, загальнонаукові методи: аналізу і синтезу, дедукції й індукції, порівняння, історичний, систематизації, математико-статистичний (кластерний та факторний аналізи), моделювання та конкретно-наукові методи: порівняльно-географічний, порівняльно-історичний, картографічний, групування, класифікації, методи моделювання в нормованому багатовимірному ознаковому просторі (графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об’єктів, моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем у нормованому багатовимірному ознаковому просторі).

Інформаційна база сформована на матеріалах Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Харківській області, Харківської обласної державної адміністрації, матеріалах періодичних видань, регіональних, всеукраїнських і міжнародних науково-практичних і наукових конференцій, монографічних та картографічних джерелах, численних літературних джерелах та матеріалах особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що**:**

***вперше*:**

- виконано групування і ранжирування міст та районів Харківської області за особливостями соціально-економічного розвитку на основі моделювання у нормованому багатовимірному ознаковому просторі;

- досліджено траєкторії соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області, зокрема виявлено періоди

прогресивного і регресивного розвитку, зростання і зменшення відхилень від оптимальної траєкторії розвитку;

- дано оцінку специфічності соціально-економічного розвитку міст і районів Харківської області за результатами узагальнення локальних класифікацій;

- виявлено загальні фактори соціально-економічного розвитку Харківського регіону на основі факторного аналізу;

- обґрунтовано рекомендації стосовно планування і управління соціально-економічним розвитком міст і районів Харківської області за результатами компонентного аналізу;

удосконалено:

- поняттєво-термінологічний апарат суспільної географії за рахунок уточнення поняття «регіональний соціально-економічний розвиток»;

- методику дослідження системних параметрів соціально-економічного розвитку регіону за рахунок впровадження методів багатовимірної класифікації та прикладного інформаційного аналізу;

- методику моделювання траєкторії соціально-економічного розвитку регіону за рахунок доповнення компонентним аналізом сукупності вихідних статистичних параметрів;

отримало подальший розвиток:

- методика суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону за рахунок відбору комплексу оригінальних методів аналізу (дослідження у нормованому багатовимірному ознаковому просторі, багатовимірні класифікації тощо);

- обґрунтування заходів регіональної політики для покращення соціально-економічного розвитку Харківської області.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних основ суспільної географії, зокрема застосуванні спектру оригінальних методів дослідження, які доповнюють традиційний алгоритм суспільно-географічного дослідження соціально-

економічного розвитку територій. Теоретико-методичні узагальнення, викладені в роботі, можуть бути використані при проведенні досліджень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць різних ієрархічних рівнів, у тому числі регіональних та локальних. Результати дослідження були впроваджені при розробці «Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року» (довідка №-06-29/1737 від 22.04.2015 р.), а також можуть бути використані обласними та місцевими (міськими та районними) органами влади при розробці програм соціально-економічного розвитку міст та районів Харківської області.

Результати дисертаційного дослідження частково впроваджені при виконанні науково-дослідних робіт: «Суспільно-географічні особливості соціальної безпеки регіону як чинника його стійкого розвитку в аспекті раціонального природокористування» (державний реєстраційний номер 0111U008533, довідка № 0301-58 від 22.04.2015 р.), «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (державний реєстраційний номер 0115U000504, довідка № 0301-59 від 22.04.2015 р.), «Територіальні особливості соціальної інфраструктури сільської місцевості Донецької області та шляхи її оптимізації» (реєстраційний номер 50-12, довідка № 0301-57 від 22.04.2015 р.), «Комплексна соціально-економічна характеристика Хорольського району Полтавської області» (реєстраційний номер 49-14, довідка № 0301-60 від 22.04.2015 р.).

Окремі положення дисертаційного дослідження використані при розробці навчально-методичного забезпечення з дисципліни «Географія Харківської області з основами регіонознавства», а також при підготовці та викладанні спецкурсів для студентів, які навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія», а саме: «Географія населення з основами демографії», «Географія промислових комплексів», «Регіональні проблеми стійкого розвитку», «Регіональна економічна та соціальна географія», «Основи суспільної географії», «Політична географія з основами геополітики» (довідка № 0202-611 від 22.04.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною роботою автора, в якій викладено результати власних досліджень щодо розробки теоретичних, методичних та прикладних основ суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку Харківського регіону. Результати дослідження одержано автором особисто на основі аналізу літературних джерел, обробки статистичних даних та власних досліджень. Із наукових публікацій, які видано у співавторстві, використано лише ті положення, розробка яких належить особисто автору.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження було апробовано на 12 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Регіон: суспільно-географічні аспекти» (м. Харків, 2012, 2013, 2014, 2015 рр.), Міжнародній науково-практичній конференції «Регіон: стратегія оптимального розвитку» (м. Харків, 2012, 2013, 2014 рр.), Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених, присвяченої 95-річчю Національної академії наук України «Потенціал сучасної географії у розв’язанні проблем розвитку регіонів» (м. Київ, 2013 р.), VIII всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих учених (м. Донецьк 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика» (м. Чернівці, 2014 р.), Міжнародному молодіжному науковому форумі «Ломоносов-2013» (Росія, м. Москва, 2013 р.), Всеросійській міжвідомчій науково-практичній конференції «Муниципальные образования России (регионоведческий анализ)» (Росія, м. Воронеж, 2013 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження в достатній мірі викладені у 26 наукових працях загальним обсягом 7,91 д.а. (у т.ч. 5,67 д.а. – авторських), з них 9 статей у фахових виданнях загальним обсягом 3,6 д.а. (у т.ч. 2,85 д.а. – авторські), в т.ч. 5 – в іноземних виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (215 найменувань на 22

сторінках) і додатків (6 додатків на 76 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 296 сторінок друкованого тексту, з них основну частину викладено на 170 сторінках. Робота містить 53 таблиці (з яких 21 – у додатках), ілюстрована 148 рисунками (з яких 60 – у додатках).

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1. Аналіз попередніх досліджень

Найважливішим завданням розвитку українського суспільства є підвищення якості управління соціально-економічним розвитком держави і окремих її регіонів для забезпечення зростання добробуту людей, покращення рівня та якості життя населення. Актуальним питанням є розробка регіональних планів та програм розвитку, метою яких є визначення довгострокових цілей щодо покращення стану соціально-економічного розвитку території. Такі стратегічні документи не обмежуються лише визначенням перспективних напрямів розвитку регіонів. Вони передбачають конкретні дії органів місцевого самоврядування у напрямках пріоритетних для регіонів сфер економічної діяльності з метою досягнення бажаних прогнозних орієнтирів, в тому числі і соціального спрямування.

У практиці державного управління в Україні більше уваги приділяється фінансовим та матеріальним ресурсам, що спрямовуються на соціально-економічний розвиток регіонів. Вони використовуються неефективно і не забезпечують оптимальні умови соціального розвитку. Структурна перебудова економіки регіонів України, яка склалася історично вимагає змін, бо не відповідає вимогам Європейського співтовариства.

Таким чином, виявлення соціально-економічних особливостей розвитку регіонів та держави в цілому є досить актуальним питанням і розглядалося вченими різних наукових напрямів протягом тривалого часу. Результати таких досліджень щодо соціально-економічного розвитку регіону викладені в працях вітчизняних науковців: О. Амоши, С. Білої, Д. Богині, В. Бодрова, В. Гейця, М. Корецького, Е. Лібанової, Ю. Наврузова, В. Олуйка, В. Юрчишина.

Пошуком ефективних методів щодо соціально-економічного розвитку, зокрема розвитку економіки здійснювало багато вчених, але найбільший внесок у дослідження цих питань зробили В. Гурьєв, В. Іванов, О. Осауленко, Г. Ситник, М. Степанов та ін.

Територіальні аспекти аналізу соціально-економічного розвитку знайшли значне місце в роботах П. Бубенка, З. Варналія, Б. Данилишина, К. Мезенцева, Г. Підгрушного, В. Решетило та інших вчених [35, 70]. У них розглядаються теоретичні аспекти дослідження, аналіз особливостей просторових відмінностей розвитку регіонів, населених пунктів тощо. Ці напрямки розглядаються у взаємозв'язку з головним суб'єктом соціально-економічного розвитку – населенням та рівнем його добробуту, який має бути забезпечений в результаті такого розвитку.

Програмно-цільовий підхід дослідження регулювання економічного стану території та його перші теоретико-методологічні основи були започатковані Дж. Кейнсом, С. Ланзенауером, М. Спрангом, П. Уайтом, Д. Уіртом, Л. Хайнцом та ін. Саме стратегічне управління соціально-економічним розвитком регіону та формування ефективної структури регіональної економіки із мінімальним втручанням держави розглядає Н. Буга, Л. Федулова та О. Черевко, які проводили дослідження щодо формування нової структури регіональної економіки на інноваційній основі [9, 34].

Важливе місце в системі досліджень займають роботи соціально-економічного розвитку України провідних вітчизняних учених. Роботи О. Шевченко, С. Білої пов'язані з дослідженнями динаміки соціально-економічного розвитку України у 2010-2011 роках, в яких представлений аналіз наслідків кризового періоду [200]. Великий вклад у соціально-економічні дослідження зробили А. Савченко, Т. Логутова, які провели аналіз післякризового розвитку економіки України та виявили основні напрями її відновлення та стабілізації [60]. А. Даніленко та В. Зимовець проаналізували загальноекономічні тенденції в Україні у контексті світової рецесії в період 2008-2011 років [29].

Зазначимо також, що проблеми прогнозування та управління соціально-економічним розвитком регіону в умовах побудови ринкової економіки знайшли висвітлення в публікаціях багатьох вітчизняних дослідників, зокрема таких, як Г. Балабанов, А. Галушкин, В. Геєць, М. Долішній, Б. Данилишин, А. Єпіфанов, С. Іщук, Ф. Заставний, С. Злупко, Б. Кваснюк, С. Кірєєв, Т. Клебанова, В. Кравців, В. Куценко, І. Лукінов, В. Мікловда, І. Міхасюк, І. Олександренко, С. Романенко, Л. Руденко, І. Сало, Д. Стеченко, В. Симоненко, В. Тарасенко, В. Тимчук, Е. Тихонов, А. Федоренко, Л. Федулова, В. Хобта, М. Чумаченко, О. Шаблій, Л. Шевчук, О. Яременко. Проте, незважаючи на значний обсяг публікацій і досліджень із даної теми, в сучасних умовах гострою потребою є розробка нових та удосконалених методів економічного прогнозування з метою визначення пріоритетів стратегічних шляхів розвитку держави та її регіонів.

Саме питання обґрунтування стратегії економічного розвитку регіонів є важливим науково-практичним аспектом державної регіональної політики, що відображено у працях учених, серед яких не тільки економісти але й науковці в галузі суспільної географії: О. Алімов, О. Амоша, О. Бакаєв, З. Варналій, В. Волошин, В. Геєць, Б. Данилишин, М. Долішній, В. Дорофієнко, С. Дорогунцов, В. Кравцов, А. Лисецький, І. Лукінов, Л. Мельник, А. Мокій, Я. Олійник, Н. Танчук, М. Хвесик, Л. Чернюк, М. Чумаченко, Л. Шостак та ін.

Дослідження стану та обґрунтування пріоритетів стратегічного планування соціального-економічного розвитку України в цілому та її регіонів проводять вчені науково-дослідних установ, зокрема Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту економічного прогнозування НАН України, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. Птухи, а також вищих навчальних закладів України, міністерств та відомств. Значний внесок у розвиток стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіонів зробили С. Біла, І. Валюшко, Н. Верхоглядова, Г. Губані, Б. Данилишин, В. Жук, В. Залунін, М. Кушнір, Ю. Орловська, В. Осипов, Г. Підгрушний, І. Півоварчук, В. Савченко, А. Степанченко, М. Фащевський, С. Чернов,

Л. Чернюк, О. Шевченко та ін. Таким чином, стратегічне планування соціально-економічного розвитку є основою для створення регіональної політики держава і розглядається в роботах Е. Алаєва, О. Гранберга, П. Кузмішина, О. Літовка, З. Макєла, Р. Патора, І. Полуляха, Д. Стефановича, В. Фатєєва, Р. Федана, Р. Шніпера та ін.

Розробкою регіональних теорій історично займалися економіко-географи та економісти. Найпотужніші економічні наукові школи сформувалися в Німеччині, США, Франції, Великобританії та Швеції. Яскравими представниками яких можна назвати німецьких вчених І. Тюнена, А. Вебера, В. Крісталлера, А. Льоша, американських Дж. Кейнса, М. Фрідмана, французького Ф. Перр, шведського Т. Хагерстранда та ін. Крім того, відзначимо, що в різних країнах пріоритет надавався різноманітним напрямам регіональної економіки.

Регіональні проблеми розвитку і питання управління розглядаються у наукових працях зарубіжних вчених: А. Вебера, І. Ізарда, А. Льоша, Е. Маркузен, А. Маршалла, Дж. Фрідмана, М. Фрідмена, Й. Шумпетера, вітчизняних і російських: В. Амітана, С. Бандура, Б. Буркинського, З. Герасимчук, О. Гранберга, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, С. Злупка, Г. Ковальової, В. Лексіна, А. Мазура, В. Мамутова, В. Мікловди, А. Мельник, О. Новікової, Г. Оніщука, М. Прокопенка, Я. Побурка, В. Поповкіна, В. Симоненка, В. Фатєєва, О. Кузнєцової, М. Некрасова, Л. Червової, М. Чумаченка, О. Швецова, Р. Шніпера.

Багато праць присвячено питанням бюджетних інвестицій в соціально-економічний розвиток регіону. Цю проблему розглядали такі науковці як С. Буковинський, Т. Затонацька, В. Калюжний, О. Кириленко, О. Крайник, І. Луніна, Ц. Огонь, М. Федосов, С. Юрій. В роботах цих науковців зазначається, що, незважаючи на можливості регіонів здійснювати запозичення через облігаційні позики, кредити у банках, розвитку інвестиційної діяльності заважає жорстка фінансова залежність регіонів від центру, тому

децентралізація процесу акумулювання фінансових ресурсів, що є одним з основних напрямків забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Питання регулювання соціальних процесів були розглянуті у працях зарубіжних учених: Т. Веблена, Л. Ерхарда, Дж. Кейнса, К. Маркса, А. Маршалла, А. Сміта, Дж. Стігліца, Ф. Хайєка; українських і російських: Л. Абалкіна, О. Амоші, С. Бандура, Д. Богині, В. Гейця, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Т. Злупко, В. Куценко, О. Лазора, Е. Лібанової, О. Новікової, Р. Соболя.

Проблеми розвитку соціальної сфери, науково-технічного та виробничого комплексу регіону висвітлені у працях таких українських вчених, як: О. Бакаєв, С. Бандур, В. Геєць, З. Герасимчук, Т. Заєць, В. Куценко та ін. Дослідження проблем розвитку та реалізації соціальної політики на рівні регіону останнім часом присвятили свої дослідження С. Бандур, Б. Данилишин, Л. Дейнеко, Т. Заєць, Я. Коваль, В. Куценко, О. Кухленко, В. Міщенко, А. Степаненко, М. Хвесик, Л. Чернюк та ін. Але у роботах зазначених авторів (за винятком В. Куценко) недостатньо уваги звернено на реалізацію соціальної політики на рівні конкретного регіону в умовах перехідної економіки та комплексному підходу до її розв’язання.

Соціо-економіко-географ Н. Зубаревич досліджувала проблеми соціального розвитку та тенденції їх прояву в просторі. В роботі Н. Зубаревич виявила і узагальнила просторові тенденції та закономірності розвитку в перехідний період [45, с. 7-8].

На думку Л. Демидової соціальний розвиток значною мірою залежить від науково-технічного прогресу. Адже останній зумовлює перспективний вихід на ринок інноваційних послуг, пов’язаних з сучасними інформаційними технологіями, комп’ютеризацією, новими способами комунікацій, розробками програмного забезпечення. Науково-технічний прогрес усуває бар’єри при наданні послуг на відстані, стимулює розвиток міжнародного ринку послуг. Саме у зв’язку зі структурно-технологічною перебудовою матеріального

виробництва ще у 80-х роках минулого століття істотно збільшився попит на послуги в цілому і ділові, зокрема [128].

У процесі даного дослідження також були розглянуті наукові розробки М. Барановського, В. Василенка, Ф. Заставного, В. Лексіна, В. Коломійчука, Г. Саймона, Е. Смирнова, А. Степаненка, А. Швєцова, Я. Штокало.

Так у роботі Я. Штокало [202] «Рівень життя населення регіону (суспільно-географічні аспекти дослідження на прикладі Тернопільської області)» розглядаються особливості еволюції соціально-економічної категорії «рівень життя населення», узагальнений досвід міжнародних і вітчизняних методик оцінювання рівня життя населення, показано методичні підходи до суспільно-географічного дослідження рівня якості життя населення регіону та його оцінки.

Виникнення і становлення категорії «рівень життя населення» в економічній та соціологічній літературі пов’язано із розвитком теорії економічного добробуту, яка описувалась як рівень задоволення матеріальних потреб суспільства. Впродовж XIX-XX ст. представники різних наук вносили свої пропозиції щодо оцінки рівня життя, включаючи до аналізу різноманітні аспекти цієї категорії, оскільки вона є міждисциплінарною. Крім матеріального добробуту, економісти починають враховувати потреби населення і рівень їх задоволення, умови довкілля, праці і відпочинку, доступність освіти, медичне обслуговування та ін. Відбувається поступове перенесення уваги з економічних на соціальні аспекти досліджень. У географічний понятійно-термінологічний апарат «рівень життя» запроваджено поняття «спосіб життя» (Р. Кабо), ця категорія набула широкого поширення у процесі розвитку географії населення (друга половина XX ст.), вона нерідко вживається у кінці XX ст. поруч із категорією «якість життя» і нерідко ототожнюється з нею. Питання рівня і якості життя населення набувають все більшої актуальності в Україні у зв’язку з географічними дослідженнями проблем життєдіяльності населення (М. Фащевський, А. Доценко, О. Шаблій, О. Топчієв та ін.). Сучасні дослідники розмежовують категорії «рівень життя», «якість життя», «спосіб життя»,

«комфортність життя». При цьому рівень життя населення відображає ступінь його забезпечення необхідними для життя матеріальними і духовними благами, досягнутий рівень їх споживання і рівень задоволення потреб населення у цих благах.

Рівень життя населення визначається, з одного боку, складом і величиною потреб у різних життєвих благах (продукти харчування, одяг, житло, транспорт, різні комунальні і побутові послуги, освіта, медичне обслуговування, культурно-просвітні заходи і т.д.), з іншого боку – можливістю їхнього задоволення, виходячи з пропозицій на ринку товарів та послуг і реальних доходів людей. У свою чергу, розмір реальної заробітної плати, рівень життя населення визначаються ступенем ефективності виробництва на основі використання досягнень науково-технічного прогресу, розвитком сфери послуг, освітнім і культурним рівнем населення [202].

Поєднуючи в собі характеристику різних аспектів та компонентів життєдіяльності людини, рівень життя населення стає своєрідним мірилом загальної оцінки ефективності державної (регіональної) соціально-економічної політики. Ефективна державна політика, спрямована на забезпечення досягнення відповідного життєвого рівня населення, може бути реалізована лише за умови всебічного врахування системної дії різноманітних чинників та застосування повної системи показників оцінки рівня життя [202].

Узагальнення світового і вітчизняного досвіду, визначення конкретних параметрів, за допомогою яких можна оцінити ступінь задоволення соціально-економічних потреб людини, свідчить про те що, на сучасному етапі ще не визначені обґрунтовані критерії об’єктивної оцінки показників, на основі яких можна виявити реальний стан рівня життя різних соціальних верст населення.

Для суспільної географії особливо важливим є розкриття регіональних закономірностей формування рівня життя населення із врахуванням показників економічного, соціального, екологічного і духовного розвитку територіальних спільнот людей і регіонів загалом.

Дослідження проблеми якості життя населення започатковано вченими-економістами ще у XVIII-XIXст. Праці В. Петті, Ф. Кене, А. Сміта, Дж. Кейсана й А. Марша стосувалися в основному аналізу причин бідності та походження багатства. В українській економічній науці питання якості життя населення розглядали М. Туган-Барановський, Є. Слуцький, С. Подолинський, В. Навроцький. Еволюція поглядів на якість життя населення спонукала до спроб оцінювання благополуччя населення окремих країн і регіонів, зокрема до уваги брали не тільки економічні, а й соціальні та демографічні показники.

У радянський період такі дослідження концентрувалися на аспектах рівня, а не якості життя населення. Головну увагу в дослідженнях приділяли рівню життя, праці та зайнятості, побуту й дозвілля, здоров'я, освіти, стану довкілля, що знаходить своє повніше відображення в категорії «якість життя».

У 1990 р. ООН запропоновано нову концепцію вимірювання економічного розвитку – концепцією розвитку людського капіталу. Програма розвитку ООН щорічно публікує агрегований показник – індекс людського розвитку, який відображає стан здоров'я населення, рівень освіти дорослих, загальний рівень життя [44, 51].

У сучасній вітчизняній літературі проблемами дослідження якості та рівня життя населення, людського розвитку займалися: вчені-географи, І. Гукалова, Л. Нємець, Н. Лебідь, С. Лісовський, Д. Ляшенко, Л. Шевчук; економісти В. Артеменко, Т. Котенко, С. Лисенко, Л. Ноздріна І. Проніна, У. Садова, М. Татаревська, С. Тридід, Ф. Узунов, Л. Черенько, В. Шишкін; соціологи Н. Толстих, Н. Харченко та ін.

Характеризуючи сутність категорії «якість життя» як об'єкта суспільної географії, необхідно виокремити певні її особливості. Якість життя є надзвичайно широким і багатогранним поняттям. Це, передусім, соціологічна категорія, що охоплює сфери суспільства загалом, оскільки усі вони впливають на життя людей та його якість. Якість життя населення можна розглядати у двох аспектах: об'єктивному та суб'єктивному. Критеріями об'єктивної оцінки якості життя вважають наукові нормативи потреб та інтересів людей, які дають

змогу об’єктивно оцінити ступінь задоволення цих потреб та інтересів. З іншого боку, потреби та інтереси людей індивідуальні, отож ступінь їхнього задоволення можуть визначити тільки самі суб’єкти. Вони не фіксуються жодними статистичними величинами, практично існують лише у свідомості людей і, відповідно, в їхніх особистих думках та оцінках. Отже, оцінка якості життя населення може проявлятися у двох формах: як ступінь задоволення науково обґрунтованих потреб та інтересів і як задоволеність якістю життя власне людьми.

В дослідженнях Р. Теслюка якість життя населення розглянуто з об’єктивних позицій. Індивідуальні судження, особисте оцінювання, задоволеність якістю життя самими людьми та інші суб’єктивні аспекти можуть бути темами окремих соціально-географічних досліджень [175].

Традиційним уявленням про якість життя населення є поняття життєвий рівень, що включає комплекс індикаторів споживання (товарів і послуг), доходів (оплати праці, пенсій та допомог), житлового забезпечення, головних інфраструктурних компонентів (охорони здоров’я та освіти). Рівень життя виступає як базова категорія, що припускає задоволення потреб, складових матеріальної основи життя соціуму в цілому і кожного індивіда окремо. Виключення будь-якої складової порушує збалансованість, перешкоджаючи відтворенню та розвитку населення як людського потенціалу і людського капіталу. Рівень життя в сукупності з характеристиками здоров’я та освіти, трансформується в категорію якості життя, серцевиною якого стає тривалість здорової і активної діяльності [175].

Демографічна нерівність (стать, вік, сімейний стан), психофізіологічні особливості, життєві інтереси і мотивація повсякденної діяльності окремих особистостей, накладаючись на розподільні механізми, призводять до соціальної диференціації доходів, включаючи їх головний компонент – заробітну плату, а також до соціальної поляризації, основною оцінкою якої є підсумок розподільних відносин, становлять фізичне, психічне, соціальне здоров’я, освіченість, інтелектуальний і культурний потенціал індивідів [175].

Рівень і якість життя оцінюються і аналізуються на двох рівнях. Макрорівень відноситься до населення (популяції) в цілому, а мікрорівень – до окремих особистостей чи родини, з якою він ідентифікує себе. Суттєвим доповненням при визначенні соціальної поляризації є масштаби, форми і характер використання наявного у людини майна [30].

Рівень життя населення – основна складова якості життя, що характеризується системою взаємопов'язаних індикаторів, які випливають з діючих у суспільстві механізмів розподільних відносин. Розробка довгострокової соціально-економічної стратегії вимагає нової методології вирішення соціальних проблем, що випливають із кардинальних змін у характері суспільного розвитку держави, специфіки сформованої ситуації та її найближчих перспектив, життя населення, оцінки стану і потенційних можливостей реформування соціальної сфери.

Соціально-економічний розвиток регіонів України, тісно пов'язаний зі стратегічними напрямами розвитку національної економічної системи держави. Соціальна складова підсистеми регіонального розвитку є основою, оскільки спрямована на якість і рівень життя населення.

Отже, вивчення нових тенденцій соціального розвитку є найважливішим завданням сьогодення. Соціальні процеси тісно пов'язані з економічними, але не визначаються тільки економікою. Не менш значущими чинниками – є соціокультурні норми і традиції, людський капітал, мобільність і якість населення, соціальний капітал з вираженою регіональною специфікою, вплив сформованої системи розселення тощо. Останніми роками стало зрозуміло, що найбільш оптимальний підхід в дослідженнях цих питань – це «прив'язки до території» і критичний просторовий аналіз концепцій, розроблених у суміжних науках для виявлення просторових закономірностей соціального розвитку, особливо в перехідний період. Пошук таких закономірностей розглядається в працях суспільних географів, де комплексні дослідження територіальних проблем перехідного періоду сприяють виявленню просторових змін і чинників розвитку.

Завдання вчених в умовах сьогодення полягає у вивченні нових тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів. Економічна складова є лише основою соціального розвитку. На цій основі ґрунтуються регіональні дослідження та розробляються програми перспективного розвитку територій. Людина в таких дослідженнях виступає як самодостатня особистість, а не елемент трудового потенціалу. Таким чином, метою економічного розвитку має стати задоволення потреб населення, підвищення рівня та якості життя.

Отже, відповідно до сформульованої у вступі мети роботи, з врахуванням наведеного у даному розділі стислого аналізу попередніх досліджень соціально-економічного розвитку, у даній дисертаційній роботі пріоритетом виступає виявлення суспільно-географічних особливостей соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Харківської області) та вдосконалення напрямів регіонального управління.

1.2. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження

Сучасне наукове дослідження незалежно від його спрямованості, детальності, належності до певної галузі науки тощо, виконується відповідно до встановлених методологічних засад, принципів, підходів і методів. Одним з головних елементів наукової методології є поняттєво-термінологічний апарат, який забезпечує однозначність визначень, опису, трактування та інтерпретації отриманих результатів дослідження в межах певної наукової галузі.

1.2.1. Дефініція поняття «соціально-економічний розвиток регіону». Важливе значення в суспільно-географічному дослідженні соціально-економічного розвитку регіону має аналіз сутності поняття «розвиток», «економічний розвиток», «соціальний розвиток», «регіональний розвиток», «регіональний соціально-економічний розвиток» та «соціально-економічний розвиток регіону».

Важливим аспектом вивчення закономірностей і чинників, що визначають соціально-економічний розвиток регіону, є розуміння сутності

самого процесу розвитку [172]. Під розвитком насамперед розуміють будь-яку прогресивну зміну параметрів системи. При кількісній зміні мова йде про зростання чинників, зміна яких і визначає розвиток. При якісній зміні мова йде не тільки про структурні зміни, а також і про зміни, які приводять до отримання системою невластивих їй раніше характеристик (емерджентність систем) [61].

З позиції філософії С. Мочерний визначає розвиток як незворотні, спрямовані закономірні (якісно-сутністні) зміни матеріальних систем, зміст і зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходить за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи. Розвиток розглядається у взаємозв'язку з основними законами діалектики. Він тісно пов'язаний з часом, рухом і змінами. Завдяки часу розвиток набуває спрямованості. Лише в процесі руху відбувається взаємодія протилежних сторін суперечності. Зміни в процесі розвитку повинні мати комплексний характер як у межах окремих підсистем, їхніх елементів, так і їхньої структури. Сутністно-якісні зміни відображають перехід сутності в нову якість: «якщо комплекс якісних змін відбувається в межах єдиної сутності, то остання зазнає певних модифікацій, розвиваючись у якісно нових формах» [77, с. 123].

Отже, сутність розвитку пов'язують з якісними, або якісно-сутнісними змінами. Взагалі, розвиток процесу (об'єкта) – це перехід системи від одного його якісного стану до іншого. Цей перехід характеризується структурою, механізмом, витоками, формами та направленістю. Розвиток – це не будь-яка зміна, а зміна, що пов'язана з трансформацією внутрішньої структури, що загалом є сукупністю функціонально пов'язаних між собою елементів та залежностей [133].

В аспекті економічної науки під терміном «розвиток» зазвичай, мається, на увазі будь-яка прогресивна зміна, перш за все в економічній сфері. Поняття «економічний розвиток» походить від слова «економіка», яке означає сукупність суспільних відносин, тобто економічний базис певного суспільного ладу. Терміном «економіка» позначають науки, які вивчають специфіку

виробничих відносин у певній сфері діяльності або у сфері суспільного виробництва [133, с. 79].

Разом із суто економічними характеристиками розвитку нерідко розглядають соціальні параметри розвитку. Більше того, соціальні характеристики розвитку також оцінюють ступінь соціально-економічного розвитку будь якого регіону [58]. Соціальна складова все частіше розглядається як визначальна в соціально-економічному розвитку більшості країн світу.

Соціальний розвиток як явище суспільного життя є «похідною» економічного та суспільного розвитку. Соціальний розвиток – процес еволюційних чи революційних змін у суспільстві та соціальному житті. Активний розвиток соціальної системи та соціалізація економіки взагалі можуть бути зумовлені цілою низкою факторів. Ефективність соціального розвиту значною мірою залежить від територіального розміщення та структури об’єктів соціального комплексу [56].

Р. Ривкіна розглядає соціальний розвиток як зміну добробуту, структури потреб (розширення людського вибору) і форм життєдіяльності населення в соціальному та економічному середовищі. Об’єктом соціального розвитку можуть бути групи індивідів, в тому числі територіальні спільності (жителі країн, регіонів). Але суб’єктивно-об’єктний поділ в даному випадку умовний, так як людина своєю життєдіяльністю визначає динаміку соціального розвитку, а безліч людей є «сукупним суб’єктом» [128, с. 49].

Часто окрім економічного та соціального розвитку території виділяється таке узагальнююче поняття як регіональний розвиток. Регіональний розвиток – має глибокий суспільно-географічний зміст, оскільки включає такі поняття як суспільно-географічне положення, територіальний поділ та інтеграцію праці, структуру, спеціалізацію і рівень концентрації виробництва та послуг, їх комплексність і пропорційність, процеси агломерування і поляризації суспільної діяльності, конкурентоспроможність регіонів, їх експортний потенціал та зовнішні зв’язки. Інтегральний регіональний розвиток, крім вище згаданих, включає такі власне суспільно-географічні процеси: компонентно-

структурні (диверсифікації, інтеграції та поляризації), територіально-структурні (диференціювання, концентрування, районоутворення), вертикально- і хроноструктурні, деструктивні, амеліоративні тощо [121, 160].

З позиції суспільно-просторових процесів розглядає регіональний розвиток К. Мезенцев. За його визначенням «регіональний розвиток – це інтегральний суспільно-просторовий процес, що передбачає якісну зміну в часі станів просторової організації людської діяльності в регіонах» [66, с. 10]. Складовими процесами регіонального розвитку він вважає «територіальне концентрування, агломерування, районування та просторову дифузію, ще далі – окремі процеси переміщення та локалізації різних видів людської діяльності у просторі» [67, с. 95].

Також, К. Мезенцев та Г. Підгрушний розглядають регіональний розвиток як складний багатоаспектний, багаторівневий процес якісної зміни простору, населення, господарства регіонів країни. Різноманітні аспекти регіонального розвитку досліджують фахівці різних наук, але найбільш цілісне, певною мірою інтегративне представлення процесу регіонального розвитку можна отримати, спираючись на суспільно-географічну теорію. У такому разі регіональний розвиток розглядається як суспільно-просторовий процес – зміна станів, стадій, просторової організації людської діяльності в регіонах країни [74, с. 8-9].

С. Артоболевський розглядає регіональний розвиток – як процес трансформації суспільства та економіки, що періодично підсилює і скорочує територіальні диспропорції [37, с. 83].

О. Немелєв та Б. Данилишин визначають розвиток регіону як «економічно, соціально і екологічно збалансований розвиток певних територій і розташованих на них міських і сільських поселень (населених пунктів), спрямований на узгоджене формування і функціонування їхньої економічної, соціальної і екологічної складових на основі раціонального використання всіх видів ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інформаційних тощо)» [79, с. 8].

Дещо з інших позицій розглядає розвиток регіону З. Герасимчук. На її думку сутність полягає в забезпеченні функціонування територіальної (регіональної) системи із заданими в певних умовах параметрами, що протягом необхідного проміжку часу приведе до «гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісного навколишнього середовища» [20, с. 26].

А. Єпіфанов та І. Сало до вирішальних проблем регіонального розвитку відносять «пошук найвигідніших ніш у міжнародному і внутрішньому міжрегіональному поділі праці, спеціалізації, кооперації та інтеграції виробництва і збуту продукції» [41, с. 5].

Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який розглядається з погляду сукупності різних соціальних і економічних цілей. Навіть якщо мова йде тільки про економічний розвиток, він розглядається спільно з розвитком соціальним, тому що спрямований на соціум.

Регіональний соціально-економічний розвиток включає такі аспекти: зростання виробництва і доходів населення, зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства, зміни в суспільній свідомості, зміни в традиціях і звичках [46].

На думку К. Мезенцева та Г. Підгрушного регіональний соціально-економічний розвиток держави характеризується нерівномірністю і зумовлюється відмінностями у впливі факторів розвитку регіонів (від забезпеченості природними ресурсами до ефективності управлінських стратегій). Як наслідок, невід’ємними складовими процесу регіонального розвитку є як формування ядер концентрації людської діяльності, так і формування периферійних територій [65, 74].

Як зазначає К. Фісун, соціально-економічний розвиток регіону країни є комплексним поняттям. До основних складових соціально-економічного розвитку він відносить такі поняття як: якість життя населення регіону, рівень економічного розвитку, наявність природно-ресурсного потенціалу, ефективність регіонального відтворювального процесу тощо [186].

Отже, соціально-економічний розвиток регіону – це об’єктивний процес, що відбувається під впливом історичних, географічних, ресурсних, демографічних та інших факторів. Управління розвитком регіону включає дії, спрямовані на те, щоб найбільш ефективними шляхами поширити результати прогресу на якомога ширші верстви населення [99].

Соціально-економічний розвиток будь-якого регіону або країни в цілому означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні та духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для збереження й відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва. Забезпечення екологічного збалансованого соціально-економічного розвитку вимагає технічного переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів [189, с. 138].

1.2.2. Соціально-економічний розвиток як об’єкт суспільно-географічного дослідження. Вихідним поняттям географічного дослідження є територія – обмежена частина твердої поверхні Землі, що характеризується визначеною площею, географічним положенням та іншими ознаками [27, с. 15]. Неоднорідність території за різноманітними ознаками або надмірна площа території з точки зору визначених цілей вивчення чи практичної діяльності обумовлює необхідність її поділу на частини – регіони [27, с. 15].

Термін «регіон» набув широкого застосування як в наукових дослідженнях, так і в законотворчій та державотворчій лексиці. Сьогодні як у вітчизняній, так і у зарубіжній науковій літературі немає єдиного підходу до визначення дефініції поняття «регіон [27, с. 16].

У тлумачному словнику сучасної української мови регіон визначається як «…певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших

таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними та ін.) [178, с. 591].

Г. Підгрушний трактує наукове поняття «регіон» як різновид геосистем, що включає в себе суспільно-територіальний комплекс, який характеризується певною структурою [118].

Найбільш загальне поняття регіону дає О. Гранберг, який вважає, що «…регіон – це визначена територія, що відрізняється від інших територій за низкою ознак і характеризується певною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових елементів» [27, с. 16]. Він зазначає, що регіон – це поняття абстрактне та топологічне, а його конкретизація здійснюється під час виділення певних типів регіонів відповідно до окресленої мети та завдань дослідження. По суті, синонімом поняття «регіон» є «район», але термін «район» найчастіше вживається для окреслення певних типів регіонів, наприклад, адміністративний район, економічний район тощо.

М. Нєкрасов розглядає регіон як велику територію країни з більш-менш однорідними природними умовами і, головним чином, характерною спрямованістю продуктивних сил на сполучення комплексу природних ресурсів з відповідною сформованою структурою [98].

На думку В. Поповкіна регіон становить цілісність природного середовища, матеріального, створеного людиною середовища, а також соціуму. Різні типи регіонів формуються й існують завдяки певним типам взаємозв'язків між цими трьома середовищами [124].

У регіоні взаємодія існує не тільки всередині сукупності природних або соціальних чи економічних елементів. Адже будь-який виробничий цикл бере початок від природи, території, у будь-якому виробничому процесі прямо чи опосередковано бере участь людина, від природних та економічних умов залежить життя людини, самопочуття суспільства. Водночас суспільство координує розвиток економіки задля задоволення власних потреб, управляє у цій сфері структурно-динамічними процесами. Проте, не тільки природне середовище тією або іншою мірою зумовлює життя суспільства. Природа

відчуває на собі вплив людини, особливо її господарську діяльність. Однак, здебільшого ця діяльність не сприяє збереженню екологічної рівноваги, відтворенню природних умов. При такому підході до розуміння сутності регіону важливим є визначення поняття регіональної цілісності.

Цілісність регіону включає раціональне використання його природно-ресурсного потенціалу, пропорційне поєднання різних галузей, формування стійких внутрішньорегіональних і міжрегіональних виробничих і технологічних зв'язків, наявність особливого співтовариства людей з певними традиціями та способом життя [17].

Регіон в сучасних західних теоріях набув міждисциплінарного змісту, досліджується як багатофункціональна та багатоаспектна система. Найбільше поширення одержали чотири парадигми регіону: регіон-квазідержава, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок (ринковий ареал), регіон-соціум [27, с. 16].

Для виокремлення регіонів та розуміння їх змісту у різних галузях знань і сферах практичної діяльності використовуються різні принципи та наукові підходи. Так, для економіки найбільше значення мають виділення **регіонів** з позицій адміністративного й економічного управління, місця в територіальному поділі праці, функціонування ринків праці, товарів і послуг, типовість соціально-економічних проблем тощо [17].

Регіон визнається національною конституцією або законодавством, що гарантує його автономію, самобутність, владні повноваження та організаційну структуру. Визначальними у визначені регіону з позиції суспільної географії є розуміння його як територіальної системи, для якої характерною є цілісність і наявність взаємозв'язків між елементами, типовість соціально-економічних проблем та тенденцій розвитку тощо. Вирішення проблем суспільно-географічного характеру вимагає комплексного вивчення політичної, економічної, соціальної, духовної, екологічної та природної сфер функціонування територіальної єдності людей, життєдіяльність яких перебуває у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності [114, с. 38].

Значну роль при дослідження суспільно-географічних процесів, що відбуваються у регіоні, відіграє аналіз статистичної інформації, яка має чітку адміністративно-територіальну прив'язку. Отже, регіон має досліджуватися «саме як адміністративне утворення в межах прийнятих границь…» [80, с. 67], тобто істотну роль відіграє адміністративний підхід, згідно з яким регіон – це певна адміністративно-територіальна одиниця і суб'єкт права, що знаходиться на рівні, безпосередньо нижчому після державного [17, с. 138].

Американські вчені П. Джеймс і Дж. Мартін зазначили, що «...під поняттям «регіон» розуміється цілісна ділянка території, що відрізняється деякою однорідністю у своїй основі, але не володіє чіткими границями. Більше того, це слово часто вживається для позначення більших територій, що утворюють головні підрозділи континентів. Але в професійній мові географів, що використана тут, слово «регіон» або «район», застосовують стосовно територій різної площі, яка характеризується певною однорідністю, є специфічною і служить підставою для того, щоб виділити ці території» [34, с. 517-519].

Отже, у тлумаченні поняття «регіон» спостерігаються різні підходи. В 1998 р. у економічній енциклопедії, регіоном було позначено адміністративно-територіальні одиниці та неформальні об'єднання територій, а в 2008-2010 рр. це відносилося лише до адміністративно обмеженої частини держави. Натомість у 2008 р. вводилося поняття макрорегіону для територій у складі декількох регіонів чи їх частин, які об'єднані за спільними ознаками та яким притаманні спільні проблеми розвитку. Але в законопроекті 2010 р. від нього відмовились [205].

Після прийняття ряду документів, які стосуються розвитку регіонів, більш чітко формується поняття «регіон», що вживається з урахуванням завдань, які розв'язуються спільно вченими, спеціалістами та урядовими діячами. До цього слід додати, що будь-яка територіально-адміністративна одиниця є об'єктом управління, а тому потребує і законодавчо-правового

закріплення статусу кожного рівня управління: область, що найчастіше представляється як регіон, місто, район, громада.

Більшість дослідників сходяться на думці, що регіон – це ієрархічна, складна соціально-економічна система, яка має певну територіальну приналежність [199].

Ю. Денисова, Л. Савельєва та Л. Шевчук вважають, що поняття регіон має розглядатися за наступними аспектами:

1) регіон – складна правова соціально-економічна система, що має подвійну будову: складні системні об’єкти й соціально-економічне поле регіону;

2) регіон – економіко-правова ланка національного господарського комплексу України і глобальної економічної системи;

3) соціально-економічні моделі перспективного розвитку різних регіонів [199, с. 185].

Регіон – це територія, що вирізняється сукупністю природних або історично утворених економіко-географічних умов і певним складом населення [194, с. 138].

Говорячи про «регіон» як про синонім «району», Е. Алаєв визначив його як «територію (геоторію) з сукупністю елементів, що насичують її, котра відрізняється від інших територій і володіє єдністю, взаємопов’язаністю складових елементів, цілісністю, при чому ця цілісність – об’єктивна умова і закономірний результат розвитку даної території» [1, с. 67]. За Е. Алаєвим, поняття «регіон» («район») у географії наділено двома іманентними та однією методологічною ознакою. По-перше – це наявність специфіки даної території (геоторії), тим, що за сукупністю об’єктів, які її наповнюють, відрізняє її від інших. По-друге, існування єдності, або генетичної взаємопов’язаності між об’єктами, що надає території цілісності, – це нова якість, а не проста сума об’єктів. Методологічна ознака проявляється в тому, що внаслідок взаємопов’язаності елементів, які наповнюють територію регіону (району), вивчати закономірності його утворення, а також керувати та управляти його

розвитком можливо лише тоді, коли всі елементи розглядаються не ізольовано, а в їх єдності, коли здійснюється системний підхід [1].

У нашому дослідженні з позиції суспільної-географії розглядалися поняття район, регіон, місто як соціогеосистеми різного ієрархічного рівня. Поняття «соціогеосистема» вперше було обґрунтовано у роботі Л. Нємець і розвинуто в подальших її роботах із співавторами. За авторським визначенням, соціогеосистема – це гетерогенна система, яка містить різні за рівнем узагальнення та ієрархії соціальні елементи або підсистеми, а також техногенні, мінеральні та біогенні елементи (підсистеми), що знаходяться у взаємодії через потоки речовини, енергії та інформації в географічному просторово-часовому континуумі [81, с. 154-155].

Л. Нємець та К. Нємець зазначають, що «…незважаючи на відносну нестабільність адміністративно-територіального устрою територій (порівняно з межами природних систем), соціогеосистеми повинні виділятись в межах існуючих адміністративно-територіальних одиниць (країн, округів, областей, районів тощо). У такому випадку просторові фрагменти природних систем, які територіально збігаються з виділеною соціогеосистемою, повинні розглядатися як природно-географічні умови існування конкретного суспільства або як його природно-ресурсний потенціал» [86, с. 37].

Соціогеосистема містить соціальні і природні (біотичні та мінеральні) системи, які взаємодіють через потоки речовини, енергії та інформації. Якщо природні системи взаємодіють між собою безпосередньо, реалізуючи природні геологічний і біологічний кругообіги речовини, енергії та інформації, то взаємодія соціальних систем з природними відбувається через процес природокористування, який впливає на природні кругообіги, а також створює антропогенний речовинно-енергетично-інформаційний кругообіг, що «не вписується» у природні закони біосфери і зумовлює її дисбаланс [80, 91]. Інструментом природокористування є виконавська система суспільства, яка створюється для задоволення суспільних потреб і складається з технологій природокористування, господарчих систем, як засобів і умов

природокористування, які накладають обмеження на технології і засоби виробництва. В суспільній географії процес природокористування як актогенез розглянуто в роботі Л. Нємець [80], ґрунтуючись на теорії актогенезу, що з позицій філософії детально опрацьована і узагальнена в роботах, наприклад, В. Карташова та інших вчених, які визначили загальні риси і фази цього процесу. З цієї точки зору Л. Нємець виділила чотири стадії природокористування: усвідомлення соціальної потреби, формування системи цілей, створення виконавської системи, аналіз отриманого результату для корегування виконавської системи або навіть системи цілей.

Виходячи із розуміння окремих адміністративно-територіальних одиниць як соціогеосистем, Харківська область досліджується як регіональна соціогеосистема, адміністративні райони – як районні соціогеосистеми, міста обласного підпорядкування – як міські соціогеосистеми.

Суспільно-географічним поняттям, яке має у даному дослідженні фундаментальне значення, є поняття «соціально (суспільно)-географічний процес», яке розглядалося і досліджувалося багатьма вітчизняними вченими (зокрема, Л. Нємець, К. Нємцем, М. Пістуном, О. Топчієвим, О. Шаблієм та іншими). Найбільш повно це поняття проаналізовано і деталізовано у роботах Л. Нємець [80, 86]. Зокрема, Л. Нємець, розвиваючи ідеї О. Топчієва, визначає соціогеопроцес, як «…послідовну закономірну зміну ситуацій у розвитку різних соціумів в історичному і географічному контексті. Зміна соціальних складових соціогеосистем у просторово-часовому географічному континуумі» [80, с. 127].

Як зазначає О. Топчієв, для характеристики суспільно-географічних процесів необхідно знати закономірності виникнення і функціонування загальнолюдської цивілізації, а їх представляє суспільно-географічний розвиток (процес) [181]. Таким чином, суспільно-географічний процес охоплює динамічні закономірності розповсюдження на земній поверхні природно-ресурсного середовища, населення з його соціальною сферою і господарством, а також розвиток просторових сполук природи – населення – господарства.

Підкреслюючи в наш час особливу роль соціуму, як соціальної складової у взаємодії з навколишнім природним середовищем, доцільно виділити із суспільно-географічного процесу цю специфічну складову, а їх рух і зміни ідентифікувати як соціально-географічний процес. Таким чином, під соціально-географічним процесом розуміється послідовна закономірна зміна ситуацій у розвитку різних соціумів в історичному і географічному контексті [80].

Проведений аналіз дозволив нам сформувати поняттєво-термінологічні особливості суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону. Отже, під *регіональним соціально-економічним розвитком ми розуміємо таке функціонування регіональних, міських та районних соціогеосистем у соціально-географічному просторі, у якому внаслідок цілеспрямованих змін економічної, соціальної, геоекологічної та інших складових суспільно-географічного процесу на основі оптимізації регіонального управління досягається неухильне підвищення рівня та якості життя населення регіону* (рис. 1.1).

Кінцевою метою соціально-економічного розвитку території є підвищення рівня та поліпшення якості населення, розширення можливостей формувати та забезпечувати власне майбутнє. Це, зрозуміло, вимагає збільшення доходів на душу населення, але містить і багато інших аспектів, які стосуються створення реальної рівності для отримання освіти і працевлаштування, забезпечення рівних гендерних можливостей, вищого рівня медичного обслуговування відповідно до світових норм [142].

Якість життя розглядається як багатокомпонентний показник, що трактується досить по-різному. В роботах школи ІСЕПН РАН, якість життя розглядається як результуючі поняття, об’єктивна характеристика населення з певним рівнем і способом життя, тобто фактично це якість населення при певних умовах, рівні та способі життя [45].

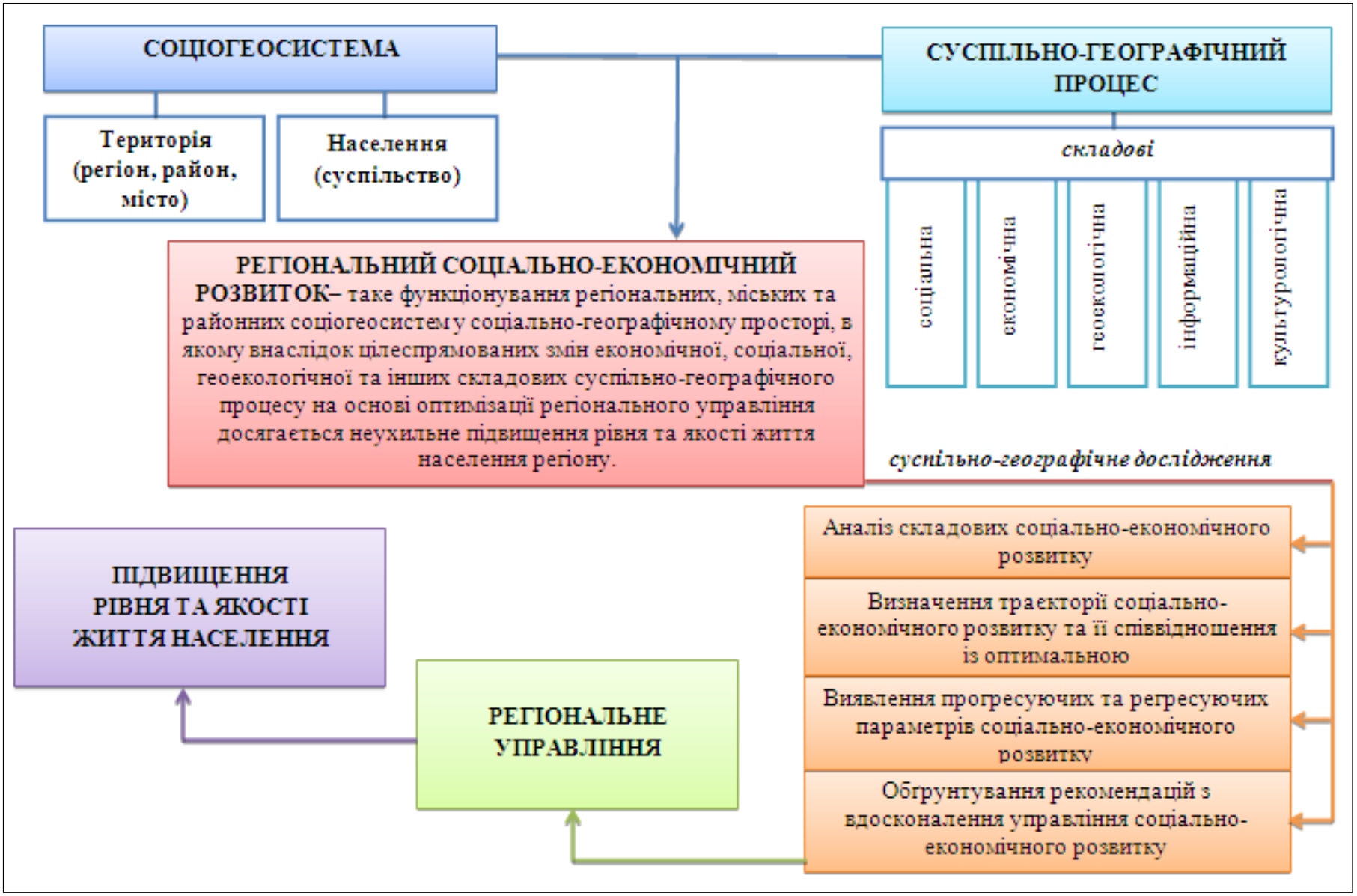

Рис. 1.1. Блок-схема суспільно-географічного дослідження регіонального соціально-економічного розвитку (побудовано автором)

Дослідження рівня життя населення регіону – складний процес, він проводиться у певній послідовності. Основними індикаторами рівня життя населення є показники економічного добробуту, соціального розвитку та екологічної ситуації [202, с. 5-6].

Рівень життя – складна комплексна соціально-економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб населення. Якість життя – соціально-економічна категорія, що характеризує якісну сторону рівня життя, включає не тільки рівень споживання матеріальних благ та послуг, але й задоволення духовних потреб, здоров'я, умови навколишнього середовища, морально-психологічний клімат та душевний комфорт [202].

За І. Гукаловою «якість життя населення – це категорія, що характеризує умови життєдіяльності та розвитку населення у конкретному середовищі з точки зору його здатності забезпечувати відновлення і збалансований розвиток» [31].

Якість життя – категорія, що охоплює такі складові, як рівень життя, спосіб життя, умови життєдіяльності людини і ґрунтується на таких поняттях, як потреби, цінності та стабільність, їх задоволення та реалізація [75, с. 5].

Якість життя – категорія відносна, оскільки залежить не тільки від рівня реальних доходів, обсягів фактичного споживання населенням матеріальних і духовних благ та послуг, рівня соціальної захищеності, комфортності умов проживання, політичних свобод тощо, а й від рівня розвиненості потреб суспільства у різноманітних життєвих благах та можливостях. Ця категорія формується та змінюється під впливом соціально-економічних процесів, перетворення навколишнього середовища, політичних подій та інших чинників.

Водночас «якість життя» – багаторівнева категорія. В її структурі можна виокремити три базових рівня: інтегрований, соціально-диференційований та індивідуальний (або сімейний). Іншими словами, ця категорія може характеризувати, відповідно, якість життя населення країни, певних соціальних груп чи окремих верст населення, або якість життя конкретно взятої особи чи сім'ї.

Саму якість життя населення у суспільній географії необхідно трактувати як можливість людей під дією низки геопросторово організованих чинників задовольняти власні потреби та інтереси (фізичні, економічні, соціальні, екологічні, духовні) в умовах сталого розвитку.

У суспільній географії поняттям «якість життя населення» охоплено сучасні риси умов життя, праці і побуту в країні (чи її регіонах), а також основні характеристики стану самого населення. Якщо йдеться про регіони та країни, про територіальні спільноти людей, то варто пам’ятати, що це – спільності за місцем проживання, де внаслідок об’єднання за характером спільних особливостей розселення, виробничої та соціальної діяльності, праці та відпочинку, існують деякі об’єктивні умови для реалізації потреб населення [175, с. 4-6].

В обґрунтуванні постановки нашого дослідження ми виходимо з того, що найвищим пріоритетом в оцінці ефективності функціонування будь-якої соціогеосистеми є соціальна складова розвитку. Саме соціум, як сукупність людей, в суспільстві займає особливе місце, бо кінцевим «замовником», об’єктом і суб’єктом всіх суспільних перетворень є соціум, конкретна людина. Отже, директивним критерієм актуальності і результативності суспільно-географічного дослідження повинні бути стан соціуму, його соціальна безпека, умови, рівень і якість життя населення. Зміна соціально-економічних факторів, поява нових реалій, потребує зміни методики дослідження, зокрема зміни їхнього аналізу. Враховуючи зростаючу роль території, підсилюється роль соціо-економіко-географічних досліджень, завданням яких є вивчення соціально-географічних процесів, стану соціогеосистем різного рівня (явища в територіальному розрізі), що відсутнє в дослідженнях економістів. Завданням такого дослідження являється вивчення просторових особливостей соціально-економічних процесів, явищ соціально-економічного розвитку.

Україна в сучасних умовах перехідного періоду послабила свій економічний потенціал, втратила ринки збуту товарів, що призвело до втрати соціальних гарантій населення, зниження рівня та якості життя тощо. В той же

час з початку етапу одержання незалежності з’являються нові реалії для соціально-економічного розвитку України. В нових планах і програмах підвищується роль території, окремих регіонів тощо. Серед головних завдань стратегії соціально-економічного розвитку стає питання створення умов для оптимального розвитку територій, самоорганізації їх, підвищення ролі місцевого самоврядування.

Завдання соціо-екрономіко-географів в цей складний час полягає у вивченні нових тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів. Економічне стає лише основою соціального розвитку, на цій основі ґрунтуються дослідження та розробляються програми перспективного розвитку територій. Людина в таких дослідженнях виступає як самодостатня особистість, а не елемент трудового потенціалу. Метою економічного розвитку має бути задоволення потреб населення, підвищення рівня та якості життя тощо. Головною тезою регіонального управління є те, що соціальний розвиток пов'язаний з розвитком економіки, але не визначається лише нею.

Отже, вивчення нових тенденцій соціального розвитку та самоорганізації територіальних груп населення є найважливішим завданням сьогодення. Соціальні процеси тісно пов’язані з економічними, але не визначаються тільки економікою. Не менш значущі чинники – соціокультурні норми і традиції, вельми різні для різних територіальних груп населення, накопичений людський капітал, мобільність і якість населення, соціальний капітал з вираженою регіональною специфікою, вплив сформованої системи розселення тощо. Найбільш плідний підхід в таких дослідженнях – це «прив’язки до території» і критичний просторовий аналіз концепцій, розроблених у суміжних науках для виявлення просторових закономірностей соціального розвитку в перехідний період. Саме пошук таких закономірностей розглядається у працях суспільних географів. Комплексні дослідження територіальних проблем перехідного періоду дозволяють виявити просторові зміни і чинники розвитку, виявити проблеми та перспективи подальшого оптимального розвитку територій.

Всі ці та багато інших питань мають розглядатися у взаємозв'язку з головним суб'єктом соціально-економічного розвитку – населенням, окремою людиною, відповідний рівень і добробут яких має бути забезпечений в результаті такого розвитку.

Окрема територія, як складова держави має свої історико-географічні особливості, позитивні та негативні фактори впливу на соціально-економічний розвиток, які мають бути комплексними дослідженнями для розробки низки заходів, спрямованих на оптимальний прогресивний розвиток. Це стосується і дослідження регіональних соціогеосистем, виступаючих важливим об'єктом суспільно-географічних досліджень

Пріоритетним напрямом соціально-економічного розвитку України є регіональна стратегія розвитку, в основу якої покладені сучасні теорії регіоналізму, що функціонують в умовах постіндустріального суспільства.

Разом з тим варто визнати, що питання розробки єдиної наукової парадигми програмно-цільового підходу в регіональному управлінні, методичні основи формування концепції соціально-економічного розвитку, вимагають розробки оптимальної моделі та вдосконалення існуючих методів. Потребують комплексних досліджень питання щодо вдосконалення методів оцінювання ефективності досягнення цілей та інструменти їх реалізації. Особливого значення набувають питання дослідження саме соціальної складової, оскільки історично в полі зору науковців і управлінців були питання розвитку економіки. Отже, підкреслимо, що в умовах розбудови незалежності української держави, орієнтованої на європейські цінності все більшого значення набуває проблема підвищення рівня та якості життя населення, соціальної захищеності і соціальної безпеки людини, формування екологічно безпечного середовища життєдіяльності. Комплексні суспільно-географічні дослідження соціально-економічного розвитку спрямовані саме на вирішення зазначених проблем через аналіз різних складових суспільно-географічного процесу, соціогеосистем різного ієрархічного рівня.

Залишається гострою проблема розробки комплексної моделі соціально-економічного розвитку території (регіону, району, міста тощо) з позиції міждисциплінарного підходу, що дає можливість поєднати економічну та соціальну підсистему соціогеосистем.

1.3. Методичні засади суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону

Стадійність дослідження. Суспільно-географічне дослідження соціально-економічного розвитку – складний процес, тому що він охоплює не тільки аналіз економічного розвитку регіону, але й стан соціального розвитку в даному регіоні. Таке дослідження охоплює вивчення економічної та соціальної сфери діяльності, а тому вимагає використання різноманітних методів дослідження на різних його етапах. Враховуючи те, що методика дослідження визначається метою, завданнями, структурою дослідження та характером вихідних матеріалів (офіційні статистичні дані, фундаментальні та періодичні літературні джерела тощо), представимо алгоритм реалізації суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону [95].

Суспільно-географічне дослідження має певну логічну побудову, яка випливає із загальної методології суспільної географії. У даному випадку об’єктом дослідження є складна суспільна підсистема, яка через множину речовинно-енергетичних та інформаційних зв’язків тісно взаємодіє з іншими підсистемами [81]. Зокрема, соціально-економічний розвиток регіону залежать від складного комплексу природних, соціальних, економічних чинників, для яких характерна висока динаміка, неоднозначність, різний рівень впливу економічних та соціальних факторів, що створюють додаткові труднощі в соціально-економічному розвитку регіону [83, с. 30-32]. Тому суспільно-географічне дослідження соціально-економічного розвитку регіону має бути організоване таким чином, щоб мінімізувати вплив випадкових факторів і оптимально використати наявну інформацію.

Перш за все, необхідно побудувати загальний алгоритм дослідження (стадійність), який відображає загальну логіку наукового пізнання і забезпечує послідовне нарощування знань та інформації про об’єкт від стадії до стадії (рис. 1.2).

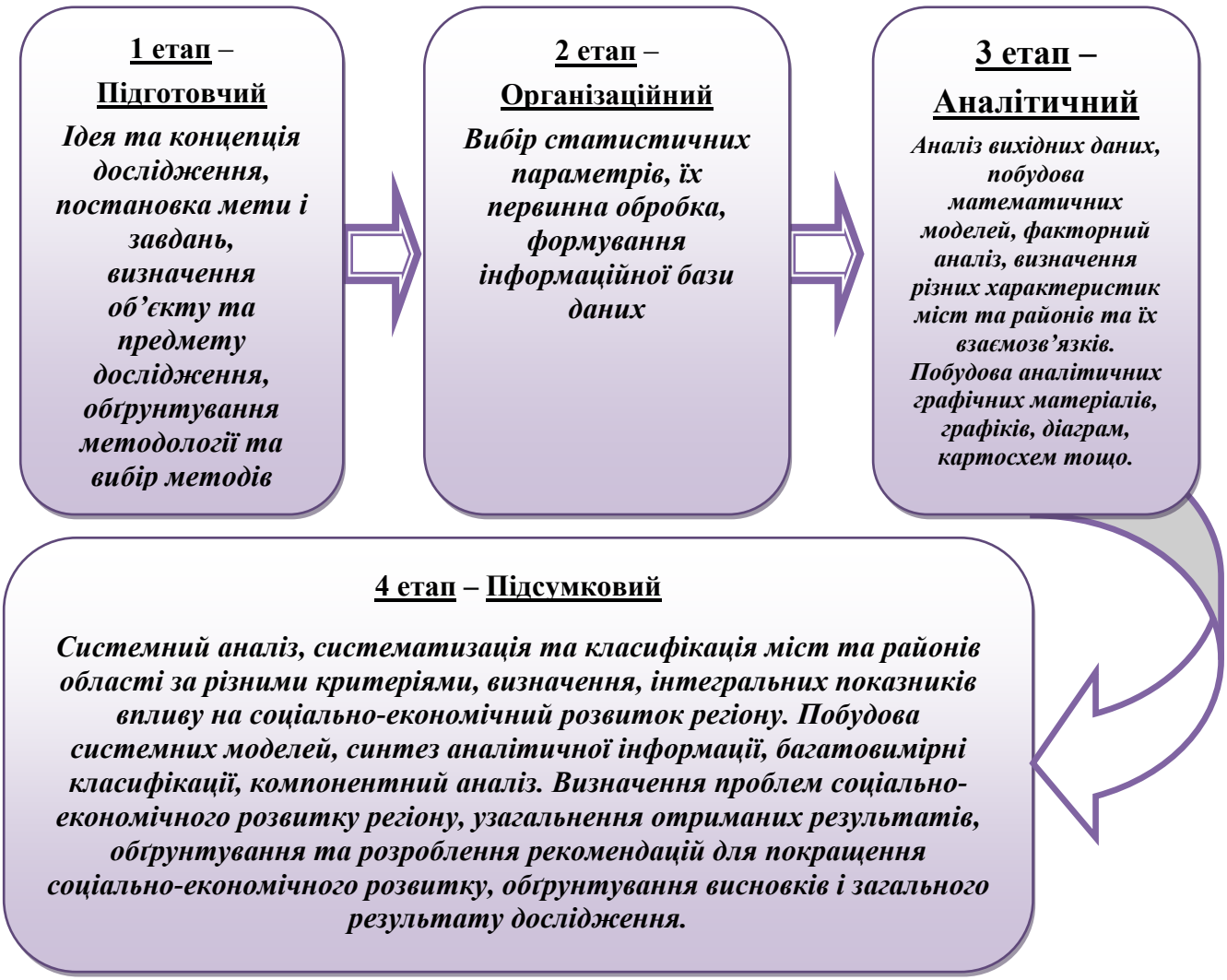

Рис. 1.2. Етапи суспільно-географічного дослідження соціально економічного розвитку регіону (побудовано автором)

Стадійність дослідження дає можливість реалізувати основні принципи наукового дослідження: від простого до складного, від аналізу до синтезу, послідовного накопичення інформації, цілісності, відповідності результату поставленій меті та іншим. На першому етапі традиційно здійснюється формулювання предметно-об’єктної області, визначення мети та завдань дослідження, вивчення теоретичних засад дослідження із попереднім пошуковим вивченням літературних та інформаційних джерел за тематикою,

обґрунтування актуальності роботи та її логічної структури, визначення сутності основної дефініції дослідження – соціально-економічного розвитку як об’єкту наукового аналізу, в тому числі з позиції суспільної географії.

Наступний етап включає в себе формування бази даних із офіційних статистичних показників, відбір ключових із них, що характеризують динаміку, структуру та територіальну приналежність. Далі обираються методологічні підходи, конкретні методи та методика дослідження, виходячи із задач та статистичних даних і спрямованості дослідження. Так, на підготовчій стадії формувалась інформаційна база дослідження, виконувався збір і верифікація вихідних даних, робоча база даних для використання комп’ютерних технологій.

Особлива увага приділялась відбору вихідної інформації, її надійності, точності, вірогідності. Для збору інформації використовувалися статистичні матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Харківській області, а також літературні джерела. Було сформовано дві інформаційні бази даних – для міських і районних соціогеосистем окремо з 67 статистичних показників. Для комп’ютерної обробки вихідних даних використовувались стандартні програми з пакету Microsoft Office 2010, спеціалізовані програми IBMSPSSStatistics 21, Minitab 15, Mapinfo 9, Statistica 8, а також програмне забезпечення з багатовимірного статистичного моделювання, створене на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

На аналітичному етапі визначено місце регіону за рівнем соціально-економічного розвитку серед інших регіонів України та проведено ретроспективний аналіз соціально-економічного розвитку регіону, в тому числі у взаємозв’язку із розвитком економічної та соціальної сфери та особливостями господарського освоєння території регіону тощо. Проводився детальний аналіз впливу окремих факторів на соціально-економічний розвиток регіону (розвиток промисловості, соціальної сфери, сільського господарства, обсяги та структура інвестицій в регіон). Для цього виконувалась побудова одно-, двовимірних

статистичних моделей для з'ясування статистичних характеристик. На цій стадії виконувався факторний аналіз для встановлення загальних факторів формування соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць локального рівня.

Підсумковий етап включає в себе вивчення територіальних особливостей соціально-економічного розвитку регіону, зокрема рівень соціально-економічного розвитку міст та районів області, а також групування міст та районів за допомогою інших методів та прийомів (графоаналітичним методом багатовимірної класифікації, кластер-аналізу, ранжирування та групування тощо). Тут же визначалися чинники впливу на соціально-економічний розвиток за територіальною диференціацією (за допомогою факторного аналізу). Було проведено генералізацію отриманих результатів, визначено проблеми (за результатами дослідження) та окреслено перспективи покращення регіонального управління у Харківській області.

Методологічні підходи. Основним методологічним підходом у даному дослідженні, як і в інших географічних роботах, є *географічний підхід*, який ставить дві вимоги. Перша з них вимагає забезпечення комплексності дослідження, тобто, всебічного розгляду і аналізу досліджуваної проблеми. Стосовно суспільно-географічного дослідження ця вимога означає використання максимально можливої кількості різної інформації про об'єкт дослідження. Друга вимога географічного підходу полягає в обов'язковому просторовому розгляді досліджуваних явищ і процесів. Відповідно до цього, у суспільно-географічному дослідженні повинен бути просторовий аспект. Необхідним елементом дослідження має бути аналіз просторового розподілу характеристик досліджуваного об'єкту [179, 192].

Важливе значення у процесі нашого дослідження приділялося *системному підходу*, який дозволив розглянути соціально-економічний розвиток регіону як підсистему соціально-економічного розвитку системи (країни). Сучасні методи системного аналізу застосовуються для дослідження складних моделей-систем з складними взаємозв'язками елементів, які

характеризуються безперервністю і детермінованістю, а також дискретністю і випадковістю. Одним із етапів системного аналізу є складання математичної моделі досліджуваної системи. Спочатку здійснюється параметризація системи, описуються виділені компоненти системи та елементарний вплив на неї за допомогою тих чи інших параметрів. При цьому розрізняються параметри, які характеризують безперервні і дискретні, детерміновані та імовірні процеси. Залежно від особливостей процесів використовується відповідний математичний апарат. Завдяки *системному підходу*, з одного боку, забезпечується цілісність і комплексність дослідження, а з іншого – можливість використання універсальних алгоритмів системного аналізу щодо досліджуваних аспектів [9, 93, 94].

Синергетичний підхід акцентує увагу на всебічному дослідженні взаємодії підсистем соціогеосистеми з точки зору їхнього саморозвитку. Цей принцип синергетики тільки частково збігається з вимогою комплексності географічного підходу, тому що дослідження взаємодії систем у такій постановці проблеми потребує значно більше інформації порівняно з традиційним географічним підходом. Основною ознакою синергетичного підходу є використання різноманітної інформації про досліджувану соціогеосистему, що визначає принципово міждисциплінарний характер суспільно-географічного дослідження. Для даної роботи це має важливе значення, оскільки в об’єкті поєднуються природні, соціальні, економічні та господарчі системи, які характеризуються різними за змістом показниками. Отже, об’єднати їх в єдину множину, яка дає повну характеристику соціогеосистеми, можна тільки на принципах синергетики [92]. Зокрема, при формуванні бази даних для даного дослідження було використано 67 статистичних показника, які відображають різні аспекти стану регіональної соціогеосистеми – демографічний, економічний, підприємницький, господарський, екологічний, освітній, соціальний тощо. Така широка за змістом інформаційна база дослідження має забезпечити достовірність результатів, обґрунтованість рекомендацій та надійність висновків.

Історичний підхід вимагає дослідження у часі. Динаміка цього процесу дає можливість визначати трендові складові розвитку, що особливо важливо для прогнозування зміни стану досліджуваного об'єкту [76]. При наявності репрезентативного ряду спостережень можна робити надійні прогнози її розвитку. У даному дослідженні глибина ретроспективи бази даних становить 6 років – період спостережень охоплює час з 2006 по 2012 роки, чого цілком достатньо для встановлення локальних у часі особливостей соціально-економічного розвитку.

Описані методологічні підходи забезпечують вирішення поставлених наукових завдань і отримання достовірних наукових результатів.

Методи дослідження. У дослідженні соціально-економічного регіону з позиції суспільної географії використовуються філософські, загальнонаукові, конкретнонаукові та спеціальні методи.

Метод діалектики, який відноситься до філософських методів, передбачає вивчення процесів у постійній зміні, розвитку та взаємозв'язку. Близькі до діалектичного методу принципи взаємозв'язку і взаємозумовленості між процесами, які передбачають урахування впливу одних на інші, а також їх взаємовплив, що призводить до якісних змін. Наведений принцип дозволяє виявляти причинно-наслідкові зв'язки, враховувати вплив окремих факторів на соціально-економічний розвиток регіону. Метод діалектики обґрунтовує використання історичного підходу, бо застосовується для дослідження процесів у часі. За його допомогою визначаються діалектичні протиріччя, які зумовлюють соціально-економічний розвиток регіону у часі. Стосовно суспільно-географічних досліджень діалектичний метод дозволяє знайти вузлові моменти розвитку. Філософські методи застосовані переважно на стадіях організації і підготовки дослідження, оскільки саме вони визначають методологічну спрямованість і методичну основу роботи [174].

В будь-якому дослідженні обов'язковими є методи аналізу й синтезу, перший з яких передбачає розкладання об'єкта на складові частини для більш детального їх дослідження (дослідження демографічного розвитку за

складовими; другий – отримання нового знання на основі узагальнення даних аналізу та для формування цілісного уявлення про об’єкт дослідження (об’єднання результатів дослідження адміністративно-територіальних одиниць за окремими показниками та їх динамікою, формування цілісного уявлення про соціально-економічний розвиток регіону). Методи аналізу та синтезу, конкретизації та абстрагування визначають послідовність дослідження. На аналітичній стадії об’єкт дослідження послідовно членується на складові, які максимально позбавлені впливу випадковості, несуттєвих для дослідження сторін. Інформація, отримана після їхнього аналізу характеризує найсуттєвіші, найважливіші окремі ознаки об’єкту. На стадії синтезу аналітична інформація інтегрується і в результаті створюється модель об’єкту в абстрактному вигляді, тобто, така, що відображає його істотні ознаки чи властивості [177].

Доповнюють аналіз і синтез в дослідженні методи дедукції та індукції; перший передбачає побудову висновків на основі аналізу узагальнених положень, направлених на отримання нового знання шляхом від загального до конкретного; другий передбачає висновок на основі часткових суджень шляхом виявлення загального, спільного [33, 198]. Зокрема, методи індукції та дедукції дозволяють органічно поєднати теоретичні та емпіричні аспекти дослідження, створити його загальну канву, яка далі деталізується загальнонауковими і спеціальними методами.

Метод порівняння набув широкого застосування, адже дозволяє виявити найбільш істотні риси подібності та відмінності у декількох предметах, явищах або процесах. У даному дослідженні за допомогою порівняльного методу визначаються подібності та відмінності між різними адміністративно-територіальними одинцями за окремими характеристиками соціально-економічного розвитку, їх сукупністю та динамікою [182].

Методи систематизації дозволяють виявити певний порядок у процесах та явищах, які досліджуються, узагальнити їх спільні і відмінні риси, виявити внутрішні особливості, систематизувати отримані внаслідок інших методів дані, зокрема території за подібністю або відмінністю рівня соціально-

економічного розвитку та їх окремих компонентів [180]. Методи систематизації визначають напрям дослідження на стадіях синтезу і узагальнення, коли накопичена інформація використовується для багатовимірної класифікації або групування об’єктів [95].

Системний аналіз являє собою велику групу методів для дослідження різних об’єктів (явищ, процесів) як цілісних утворень, що мають ознаки і властивості систем (взаємодія елементів, стійка структура, цілісність, наявність глобальної і локальних цілей, функціональна визначеність і спеціалізація, емерджентність тощо). У даному дослідженні застосовувався аналіз систем у нормованому багатовимірному ознаковому просторі, розроблений на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [95]. Нормований багатовимірний простір формується на базисі сукупності статистичних показників. Ізометричність простору досягається шляхом застосування індексів - відносних величин, нормованих на розмах варіаційного ряду, таким чином, що всі вони варіюють в інтервалі від 0 до 1.

Далі багатовимірний ознаковий простір проектується на площину у вигляді багатокутника - пелюсткової діаграми, яка аналізується у різних ракурсах. Наприклад, спеціалізація району або регіону визначається за формою пелюсткової діаграми – чим більше вона відрізняється від ізометричного еталону, тим більше непропорційність розвитку. Для ізометричного багатокутника показник однорідності (векторна сума сторін) рівний нулю. Отже, по відхиленню цієї величини від нуля можна робити висновок про непропорційність розвитку.

Математичне моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем у багатовимірному ознаковому просторі застосовувалось для отримання інформації про стан і динаміку їх розвитку. Траєкторія представляється у вигляді сукупності векторів, що відповідають розрахунковим періодам. Для кожного вектору визначаються кутові та лінійні характеристики для порівняння з еталонною – оптимальною траєкторією розвитку. Основні показники реальної

траєкторії розвитку – проекція на оптимальну траєкторію розвитку, відхилення від неї і проекційний коефіцієнт прогресу мають однозначну інтерпретацію і далі використовуються для графічного відображення траєкторії на фазовій площині в координатах «проекція на оптимальну траєкторію розвитку» - «відхилення від оптимальної траєкторії розвитку».

Найбільш повна інформація про особливості соціально-економічного розвитку соціогеосистем отримується при доповненні методу моделювання траєкторії розвитку у нормованому багатовимірному ознаковому просторі компонентним аналізом. Суть методу полягає у визначенні напрямку розвитку (прогрес, регрес чи відсутність динаміки) соціогеосистеми по кожному статистичному параметру на кожний момент часу шляхом обчислення часової похідної, яка кодується відповідним чином (+1, -1, 0). Далі, сумуючи коди часових похідних по параметрам чи соціогеосистемам, можна робити висновки про ефективність соціально-економічного розвитку. При переважанні регресивних параметрів (періодів) сума буде від'ємної, позитивних – додатною. Елементарна статистична обробка кодів часових похідних дає повну інформацію для порівняльного аналізу процесу соціально-економічного розвитку за параметрами чи соціогеосистемами.

Математико-статистичні методи використовувались для побудови статистичних моделей випадкових величин різної вимірності (від одновимірних до багатовимірних). При цьому набір статистичних параметрів, який характеризує стан розвитку, розглядається як статистична вибіркова сукупність, а статистичні моделі дають можливість отримати інформацію про параметри цієї вибірки. Математико-статистичні методи використовувалися також для часового тренд-аналізу системних показників розвитку соціогеосистем і первинної обробки вихідних даних на стадії формування робочої бази даних [193].

Кластер-аналіз і факторний аналіз формально теж можна віднести до статистичних методів, оскільки їх застосування основане на використанні емпіричних характеристик, які принципово є випадковими величинами.

Кластер-аналіз застосовується при наявності багатовимірних сукупностей статистичних показників, сутність його полягає в об’єднанні їх у групи (кластери) за принципом мінімальної відстані у багатовимірному просторі. Залежно від кількості об’єктів кластеризація та групування виконуються послідовно у декілька кроків таким чином, щоб на останньому кроці в одну загальну групу потрапили усі об’єкти. На перших кроках класифікації формуються найбільш однорідні групи з об’єктів, що мають найбільшу подібність. Наприкінці процедури отримують групи неоднорідні. В результаті кластерного аналізу отримують багаторівневу ієрархічну класифікацію, яка відображає найбільш суттєві особливості взаємовідношення між об’єктами. Такий аналіз проводиться для міст та районів області за сукупністю показників для групування районів і виявлення стійких груп районів за досліджуваний період [67]. У даному дослідженні для об’єднання в групи використовувався метод міжгрупових зв’язків, в якості дистанційних коефіцієнтів виступала евклідова відстань. Групування міст та районів виконувалось станом на кожний рік досліджуваного періоду. Їх знаходження в одній групі (особливо з великим ступенем подібності – на ранніх кроках аналізу) можна трактувати як доказ подібності за станом і розвитком.

Факторний аналіз – це багатовимірний статистичний метод, який застосовується для вивчення взаємозв’язків між значеннями змінних. Він дозволяє визначити групи чинників впливу та дослідити «вклад» кожної змінної у дію фактора у різний час [123]. Факторний аналіз оснований на довільній інтерпретації зв’язків між параметрами. Вважається, що всі статистичні показники відображають дію певної множини загальних гіпотетичних факторів. В процесі факторного аналізу розраховуються факторні навантаження, які показують частку дії гіпотетичних факторів на формування того чи іншого статистичного показника. Отже, за складом гіпотетичних факторів можна дати їх певне семантичне тлумачення. У даному дослідженні використовувався метод головних компонент з варімаксним обертанням факторів, що забезпечило однозначну інтерпретацію.

Прикладний інформаційний аналіз застосовувався для оцінки ступеня різноманіття, частки стохастичних зв'язків у соціогеосистемі і відповідно – її еволюційного потенціалу, що можна оцінити величиною приведеної інформаційної ентропії. Вона визначається сумарно за всіма статистичними показниками і більш повно відображає особливості розподілу багатовимірної сукупності, зокрема враховує кількість ненульових класів групування при її розрахунку і тому доповнює інформацію про різноманіття (неоднорідність) соціогеосистем.

Методи інформаційного забезпечення використовувались для збору вихідних даних і формування інформаційної бази дослідження на основі комп'ютерних технологій.

Порівняльно-географічний метод використовувався на аналітичній і синтетичній стадіях дослідження для оцінки відносного стану розвитку досліджуваних територій, групування і аналізу проблем розвитку. В результаті порівняння міст та районів стало можливим знаходження їхніх загальних рис і відмінностей у розвитку.

Важливим методом для відображення просторово-часових особливостей об'єкта дослідження є картографічний метод, суть якого полягає в побудові та використанні карт, картосхем та інших картографічних робіт для аналізу просторових явищ [179]. Використання картографічного методу дозволяє отримувати якісні і кількісні характеристики досліджуваних процесів; аналізувати взаємозв'язки і взаємодії в геосистемах, їх динаміку та еволюцію в часі і просторі. Картографічні методи використовувались на стадії синтезу і узагальнення для графічного відображення отриманих результатів у вигляді картосхем.

Метод групування доповнив і підтвердив результати кластер-аналізу. На відміну від класифікації об'єктів, при групуванні можна використовувати не тільки спрощені кількісні критерії, але й якісні показники, що зумовило широке застосування цього методу у даному дослідження.

Висновки до розділу 1

1. Обґрунтування постановки даного дослідження базується на положенні, що найвищим пріоритетом в оцінці ефективності соціально-економічного розвитку будь-якої соціогеосистеми є рівень і якість життя населення. Виходячи з цього, головна увага приділяється соціальній та економічній складовій регіонального розвитку.

2. На основі аналізу попередніх досліджень поглиблено теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону. Важливим критерієм успішності соціально-економічного розвитку регіону є зростання добробуту, підвищення рівня і якості життя населення. Це відрізняє суспільно-географічний підхід у дослідженні регіонального розвитку від традиційного економічного підходу, за яким головні цільові пріоритети віддавались зростанню економіки, де людина розглядається лише як трудовий ресурс економічної системи.

Під *регіональним соціально-економічним розвитком ми розуміємо таке функціонування регіональних, міських та районних соціогеосистем у соціально-географічному просторі, в якому внаслідок цілеспрямованих змін економічної, соціальної, геоекологічної та інших складових суспільно-географічного процесу на основі оптимізації регіонального управління досягається неухильне підвищення рівня та якості життя населення регіону.* Соціально-економічний розвиток як багатовимірний процес, має розглядатися з урахуванням такої сукупності соціальних та економічних цілей, як зростання виробництва та доходів населення, поліпшення стану здоров’я, якості освіти, формування умов, які сприяють покращенню добробуту громадян тощо.

3. В даному дослідженні поряд із традиційними методами застосовано комплекс оригінальних суспільно-географічних методів, зокрема моделювання траєкторії соціально-економічного розвитку соціогеосистем різних ієрархічних рівнів, графоаналітичний метод багатовимірної класифікації соціогеосистем, компонентний аналіз тощо.

4. Дослідження складалось з чотирьох етапів, зокрема організаційного, підготовчого, аналітичного та підсумкового етапу. Визначений алгоритм дослідження забезпечив найбільш повне виконання поставленого завдання, а саме виявлення факторів впливу на соціально-економічний розвиток та обґрунтування напрямів вдосконалення соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області.

РОЗДІЛ 2
ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Ретроспективний аналіз освоєння та розвитку регіону

Освоєння та розвиток регіону має давню історію. Ці особливості досить детально розглянуті в численних публікаціях [4, 25]. Зазначимо лише, що в певні часи на території області проживали скіфи (VII-III ст. до н.е.), сармати (III-II ст. до н.е.), слов'янські племена сіверців (VIII ст.), печеніги та половці (IX-XIII ст.) [4].

З другої половини XIII ст. степова та частина лісостепової території басейну Сіверського Дінця була майже не заселена та мала назву «Дике поле». Активна колонізація Дикого поля розпочалася у XVI ст. Після укладення Люблінської (1569 р.) та Брестської (1596 р.) уній починається переселення на землі сучасної території Харківщини українців [201].

Під час першого масового заселення Слобожанщини були засновані поселення, на основі яких виникло багато міст та селищ сучасної Харківської області, а саме Богодухів (1517 р.), Чугуїв (1627 р.), Ізюм (1637 р.), Бабаї (1643 р.), Валки (1646 р.), Васищеве (1647 р.), Краснокутськ (1651 р.), Куп'янськ (1655 р.), Вільшани (1655 р.), Вовчанськ (1674 р.), Золочів (1677 р.) [4]. Виникнення міста Харкова охоплює відрізок часу з 1654 по 1656 рр., протягом якого відбувалося заселення височини між річками Харків і Лопань, а також будівництво укріплень навколо існуючих поселень [28].

У 50-60-ті рр. XVII ст. на Слобожанщині утворилося чотири козацьких полки: Харківський, Сумський, Охтирський, Острогозький. У 1685 р. з Харківського полку виділився окремий Ізюмський. Провідне місце в господарстві займало землеробство [57].

У XVII ст. у регіоні почалось розвиватися товарне виробництво, що сприяло зростанню обсягів зовнішньої торгівлі.

На початку XVIII ст. указом Петра I було скасовано воєводське управління у місті Харкові. У 1700 р. слобідську Україну було включено до складу Азовської губернії, а в 1718 р. місто Харків відійшло до Київської губернії. У другій половині XVIII ст. було сформовано Слобідсько-Українську губернію, центром якої стало місто Харків [130].

З XVIII ст. на Харківщині спостерігалося поступове зростання чисельності населення, відбувалося це як шляхом природного приросту, так і за рахунок переселенців. Населення переважно було зайняте у сільському господарстві, а також займалося ремісництвом.

В 1805 р. в Харкові було засновано Харківський університет, що сприяло потужному науковому, культурному та соціально-економічному розвитку міста та регіону в цілому.

На початку XIX ст. у Харкові з’явилися перші невеликі заводи і фабрики. Це були миловарні, броварні, свічкові, цегляні, кахельний і шкіряний заводи, байкова фабрика [28, 43]. Проведення соціально-економічних реформ та наявність дешевої робочої сили сприяли швидкому розвитку фабрично-заводської промисловості у Харківському регіоні. Відкривалися представництва мануфактур, банки, кредитно-фінансові установи.

Наприкінці XIX ст. Харків перетворився на один із найбільших та найважливіших залізничних вузлів Російської імперії. Відкриття залізничного сполучення суттєво позначилося на економічному розвитку Харкова та регіону, що сприяло зростанню товарообігу та промислового виробництва.

У 1919 р. місто Харків стало столицею Української республіки. Це мало важливе значення для подальшого розвитку міста та краю в цілому.

Перша світова війна негативно вплинула на розвиток економіки регіону. Назріла криза промислового виробництва, у 1918 р. його обсяг скоротився на 30-50% [188].

За роки нової економічної політики (1921-1928 рр.) було відновлено зруйноване за роки війни господарство, зросло промислове та сільськогосподарське виробництво, почала розвиватися торгівля, що призвело до зняття соціальної напруги. Водночас зовнішня торгівля стала виключно державною монополією, усі великі підприємства залишились у державній власності.

З кінця 20-х рр. XX ст. перехід до індустріалізації відбувався водночас із запровадженням нового господарського механізму, цілком протилежного ринковій економіці, що полягав в адміністративно-командних методах керівництва та директивному плануванні.

Напередодні Другої світової війни тільки в місті Харкові діяло 1200 підприємств, на яких працювало 30 тис. інженерно-технічних працівників і службовців та десятки тисяч робітників [28].

Здобутком періоду індустріалізації в регіоні стало відкриття у березні 1930 р. Харківської електростанція. Цього ж року було закінчено спорудження Харківського аеропорту. У роки перших п’ятирічок у Харкові збудували завод різальних інструментів, електротехнічний та велосипедний заводи. Було побудовано велику кількість підприємств легкої і харчової промисловості. Забезпеченням потреб сільського господарства у сільськогосподарській техніці було розпочато будівництвом у Харкові потужного тракторного заводу.

В Харкові активно розвивалася харчова промисловість, зокрема хлібопекарська. У цей же час було відкрито Харківський жировий комбінат. У Харкові почала працювати взуттєва фабрика з конвеєрним виробництвом. Розвиток легкої та харчової промисловості відбувався значно повільніше, ніж галузей індустрії внаслідок менших капіталовкладень та недостатньої сировинної бази. Спорудження нових і реконструкція існуючих підприємств докорінно змінили структуру промисловості міста та регіону. Металообробна та машинобудівна промисловість Харкова розвивалися в 3-5 разів швидше, ніж усі інші галузі.

Промисловий розвиток регіону сприяв зростанню чисельності населення. За переписом 1926 р. місто Харків налічувало 417 000 осіб. Помітно зростала кількість жителів, головним чином через міграцію населення із сіл. У 1939 р. у Харкові проживало 833 тис. осіб. Чисельність міських мешканців Харківщини за період 1926-1930 рр. збільшилася майже вдвічі. На початку цього періоду в містах проживало близько 20%, а до початку Другої світової війни близько 35% населення [28].

Харківщина в цілому та місто Харків у період Другої світової війни мали велике політичне, економічне та воєнно-стратегічне значення. Через місто, яке було важливим залізничним вузлом, пролягали шляхи на Донбас і Кавказ. З перших днів війни в Харківському регіоні почали активно розвиватися галузі воєнно-промислового комплексу, що позначилося на рівні економічного розвитку регіону [28, 40].

Відбудова економіки регіону розпочалася восени 1943 р. після звільнення території області. Поступово харківські промислові підприємства почали виробництво нових зразків техніки, зокрема гідротурбін, верстатів, радіоприймачів, велосипедів, електротоварів, двигунів тощо. Уведення в дію Шебелинського газового родовища перетворило Харківську область на один із найбільших центрів газодобувної промисловості колишнього Радянського Союзу та дозволило забезпечити більш якісним і дешевим паливом міста Харків, Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Запоріжжя та інші. Важливим завданням післявоєнного розвитку економіки Харківської області також було відновлення сільського господарства [188].

За радянських часів в Харківському регіоні сформувалися територіальні диспропорції виробничих потужностей, зосереджених переважно в місті Харкові. В Харківському промисловому вузлі було сконцентровано 3/4 великих машинобудівних підприємств області. Інші підприємства розташовані в таких містах, як Вовчанськ, Дергачі, Зміїв, Лозова, Барвінкове, Куп’янськ, Ізюм.

Наприкінці XX ст. через непослідовність проведення реформ соціально-економічна ситуація в області була досить складною. Суттєво зменшився

випуск промислової продукції. Даний період характеризується появою й розвитком різних малих форм підприємств, 90% яких знаходилося в місті Харкові.

Здобуття Україною незалежності призвело до зміни її геополітичного положення, підвищення значення західного вектору в торгово-економічних відносинах. Розпад СРСР призвів до розриву торгово-економічних та виробничо-технологічних зв'язків між підприємствами колишніх союзних республік, в результаті чого відбулося зниження частки індустріального сектора у виробництві регіонального внутрішнього продукту (з 40% до 36%) в Харківській області [24].

Сьогодні Харківська область має багатогалузевий промисловий комплекс з високим рівнем розвитку багатьох галузей. Найрозвинутішими є машинобудування, паливно-енергетична, хіміко-фармацевтична та харчова промисловість.

2.2. Передумови соціально-економічного розвитку регіону

2.2.1. Економіко-географічне положення та природно-ресурсний потенціал. Харківська область розташована на північному сході України. Вона межує з Луганською, Донецькою, Дніпропетровською, Полтавською, Сумською областями України та з Бєлгородською областю Російської Федерації. Площа Харківської області – 31,4 тис. кв. км (5,2 % від території України). За цим показником область поступається лише Одеській, Дніпропетровській та Чернігівській та займає 4 місце в країні. Протяжність з півночі на південь – 210 км, зі сходу на захід – 220 км. Величина індексу Бойса дорівнює 18, відповідно рівень компактності Харківської області високий [25].

Наявність природних ресурсів на території є важливою умовою розвитку та розміщення продуктивних сил у регіоні. Структура природних ресурсів, розміри їх запасів, ступінь вивченості і напрями господарського освоєння

безпосередньо впливають на економічний потенціал регіону. Наявність значних природних ресурсів сприяє соціально-економічного розвитку регіону.

Харківська область у фізико-географічному відношення розташована у межах Східноєвропейської рівнини на північному сході України. Її територія знаходиться у двох природних зонах – лісостеповій та степовій. Область розташовується у межах Дніпровсько-Донецької западини. Північна частина Харківщини лежить в межах південно-західного і південного схилів Середньоруської височини. На південному сході тягнуться відроги Донецької височини. Західну та південно-західну частини області займає Полтавська рівнина. У центральній та східній частинах теж переважають низовинні рівнини [113]. В цілому орографічні умови Харківської області сприяють розвитку господарства та транспортній мережі.

За природно-кліматичними умовами територія області знаходиться в помірному кліматичному поясі і поділяється на лісостепову зону – це центральні, північні і західні райони і степову – південні і східні райони.

На території області виділяють 4 агрокліматичні райони: північно-західний лісостеповий, північно-східний лісостеповий, південний степовий та південно-східний степовий. Агрокліматичні ресурси Харківської області сприяють розвитку багатогалузевого сільського господарства. Тут склалися найкращі умови для вирощування в межах регіону рослин, характерних для помірних широт: озимої пшениці, цукрового буряку, кукурудзи на силос і на зерно, гороху, ярого ячменю тощо [132].

Поверхневі води Харківської області представлені річками, озерами та водосховищами. На території області нараховується 867 річок і тимчасових водотоків. Річки області належать до басейнів Дону та Дніпра. Басейн Дону охоплює 75% території Харківщини, басейн Дніпра – 25%. Озер в області дуже багато, але розміри їх незначні, за походженням переважають старичні. До найкрупніших водних об’єктів антропогенного походження відносяться водосховища Червонооскільське на річці Оскіл, Печенізьке на р. Сіверський Донець та Краснопавлівське. Територія області досить добре забезпечена

підземними водами. Водоносні горизонти є на різних глибинах, а ґрунтові води часто виходять на поверхню у долинах, балках і ярах у вигляді джерел і живлять річки. В регіоні є джерела мінеральних вод. Широко відомі Березівські джерела, джерело Мурафа, Кочетківське джерело, Сковоридинівська криниця та інші. Окрім ґрунтових в області багато артезіанських вод. Свердловини розташовані, зокрема в Куп'янському районі та в районі Щебелинки [25].

Комплексний підхід до визначення соціально-економічного розвитку Харківського регіону, в першу чергу, має включати аналіз природно-ресурсного потенціалу (ПРП) території. Природно-ресурсний потенціал області складає 4,2% його сумарної величини в Україні, відповідно, за цим показником Харківщина посідає 5 місце [127].

Структура ПРП Харківської області має незначні відмінності від загальнодержавної, зокрема земельні ресурси складають 55%, рекреаційні – 15%, мінеральні – 14%, водні – 11%, лісові та фауністичні – 5% (рис. 2.1). На загальнодержавному рівні ці показники становлять відповідно 44,4%, 9,5%, 28,3%, 13,1%, 4,7% [127].

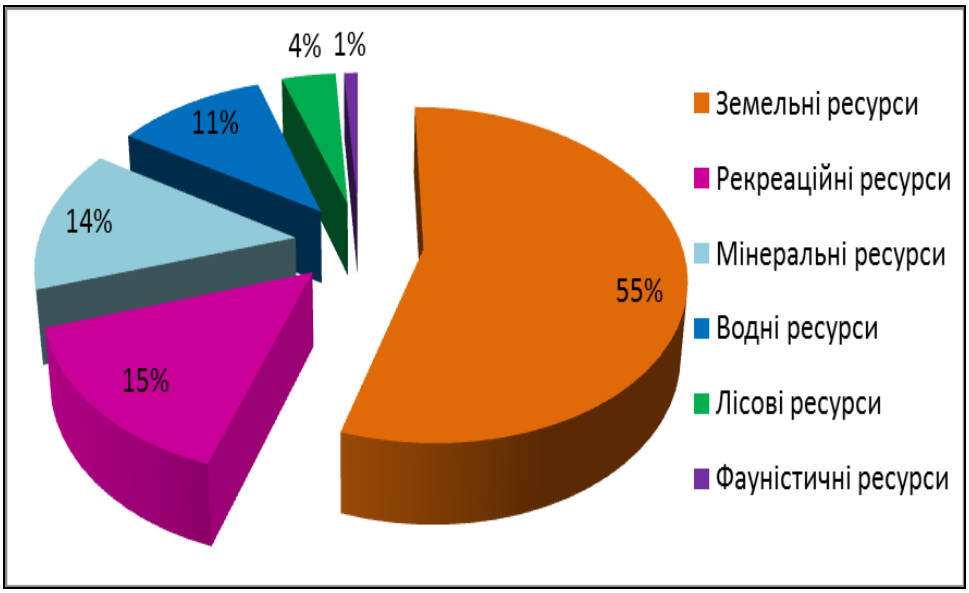

Рис. 2.1. Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу Харківської області (побудовано автором за даними [127])

Найбільш потужні родючі землі мають Балаклійський (21 105 га), Лозівський (144 004 га), Барвінківський (132 244 га) райони.

Друге місце в ПРП Харківської області займають природно-рекреаційні ресурси (ПРР). Високу забезпеченість ПРР мають Балаклійський, Вовчанський, Харківський, Ізюмський, Близнюківський, Лозівський, Барвінківський, Зміївський, Первомайський, Куп'янський, Великобурлуцький, Сахновщинський, Чугуївський райони. Найнижча забезпеченість ПРР спостерігається в Коломацькому, Кегичівському, Зачепилівському, Борівському, Золочівському, Шевченківському районах [134].

Мінерально-ресурсний потенціал регіону складає 14% від загального ПРП області [127]. Харківська область має значні запаси цегельно-черепичної сировини, ці родовища є в кожному з адміністративних районів області. В області знаходяться Єфремівське та Олексіївське родовища кам'яної солі. Промислові родовища скляних пісків в області розташовані на межиріччі Сіверського Дінця і Мжи. На цій площі знаходяться всі розвідані родовища високосортних скляних пісків. Запаси крейди в Харківській області не обмежені і можуть задовольняти не тільки потреби області, але і забезпечувати сировиною інші регіони України [134].

Потенціал водних ресурсів в районах Харківської області не однаковий. Максимальна кількість водоймищ зосереджена у Лозівському (631 шт.), Вовчанському (6205 шт.), Борівському (5310 шт.) районах, але вони не відіграють значної ролі у забезпеченості населення водою. Максимальну забезпеченість водними ресурсами має Ізюмський (3975,6 м^3/рік), Дворічанський (3568,2 м^3/рік), Великобурлуцький (3280,6 м^3/рік) райони. Найменшу забезпеченість водними ресурсами має Харківський район (64,6 м^3/рік) [134].

Потенціал лісових ресурсів Харківської області є досить низький у порівнянні з іншими регіонами України. Значні площі лісових угідь (від 43,6 га до 16,5 га) мають Ізюмський, Зміївський, Краснокутський та Дергачівський райони. Середню забезпеченість лісовими ресурсами мають 6 районів: Зміївський, Ізюмський, Краснокутський, Балаклійський, Печенізький та

Харківський. Всі інші райони значно гірше забезпечені лісовими ресурсами [134].

Райони Харківської області значно відрізняються за забезпеченістю ПРП (рис. 2.2). Найбільшим ПРП області володіє Балаклійський (9,4% від обласного) та Харківський (6,1%) райони. Найменш забезпечені ПРП Коломацький, Дворічанський, Золочівський, Шевченківський, Краснокутський райони (від 1,7% до 2,8%) [127].

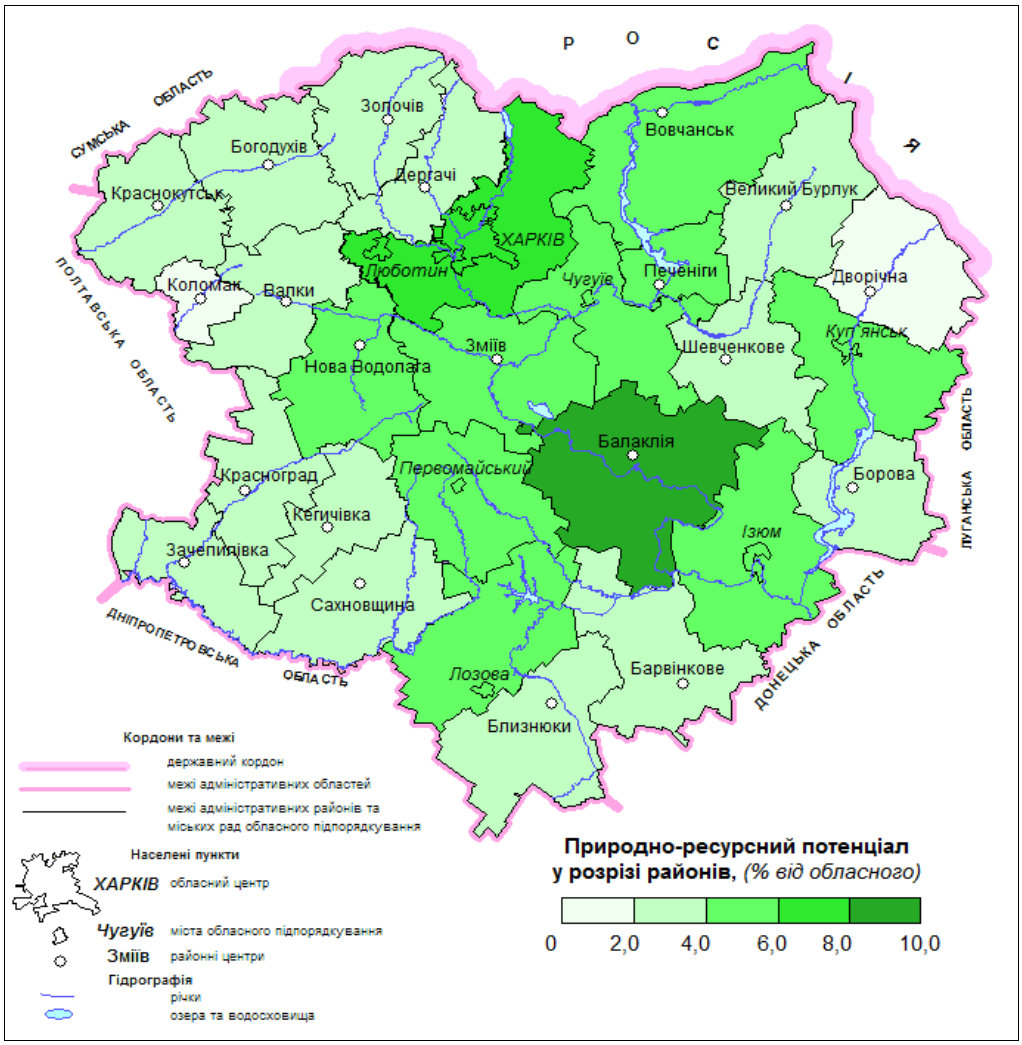

Рис. 2.2. Природно-ресурсний потенціал Харківської області (побудовано автором за даними [127])

Слід зазначити, що природно-ресурсний потенціал області використовується не достатньо ефективно, серед регіонів України за ефективністю використання ПРП область посідає лише 10 місце.

Таким чином, Харківська область має досить значний природно-ресурсний потенціал, що в цілому сприяє соціально-економічному розвитку регіону.

2.2.2. Населення та трудові ресурси. Демографічна ситуація будь-якого регіону з одного боку є результатом і відображенням його соціально-економічного стану, з іншого – впливовим чинником суспільного розвитку. Динаміка цих показників відображає перебіг історико-політичних подій та соціально-економічних перетворень в державі [50].

У Харківській області за роки незалежності спостерігається скорочення показників природного приросту населення за рахунок переважання показників смертності.

На 2012 р. у Харківській області проживало 2742,2 тис. осіб, що становило 6% населення держави. За цим показником регіон посідає 4 місце в Україні. Харків – друге за чисельністю місто України після Києва. Область є густозаселеною. Густота населення складає 87,1 осіб/км², а в Україні – 75,3 осіб/км². В сільській місцевості густота населення в середньому складає 33 особи/км² та не має істотних територіальних відмінностей. Проте в міській місцевості густота населення має різкі диспропорції: від 800 осіб/км² (місто Люботин) до 4 710 осіб/км² (місто Харків) [132].

Зменшення чисельності населення Харківської області за період 1995-2012 рр. відбувається здебільшого за рахунок природного скорочення. Міграційний приріст суттєво не впливає на чисельність населення регіону. Крім від’ємного природного руху населення, на чисельність впливають складні процеси економічних трансформацій в регіоні. За останні 17 років чисельність населення Харківської області зменшилася на 365 тис. осіб (рис. 2.3).

Як зазначалося, найголовнішим чинником зміни чисельності населення області є природне відтворення населення. У 2012 р. показник природного приросту складав -4,7‰, що на 3,8‰ менше, порівняно з 1995 р. (рис. 2.4).

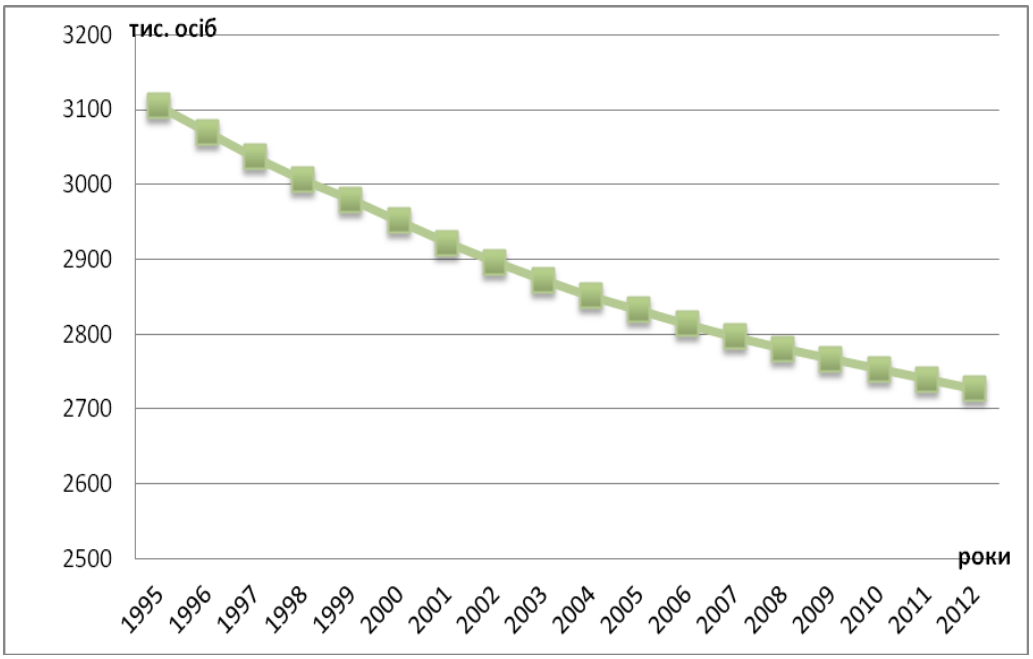

Рис. 2.3. Динаміка чисельності населення Харківської області за період 1995-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

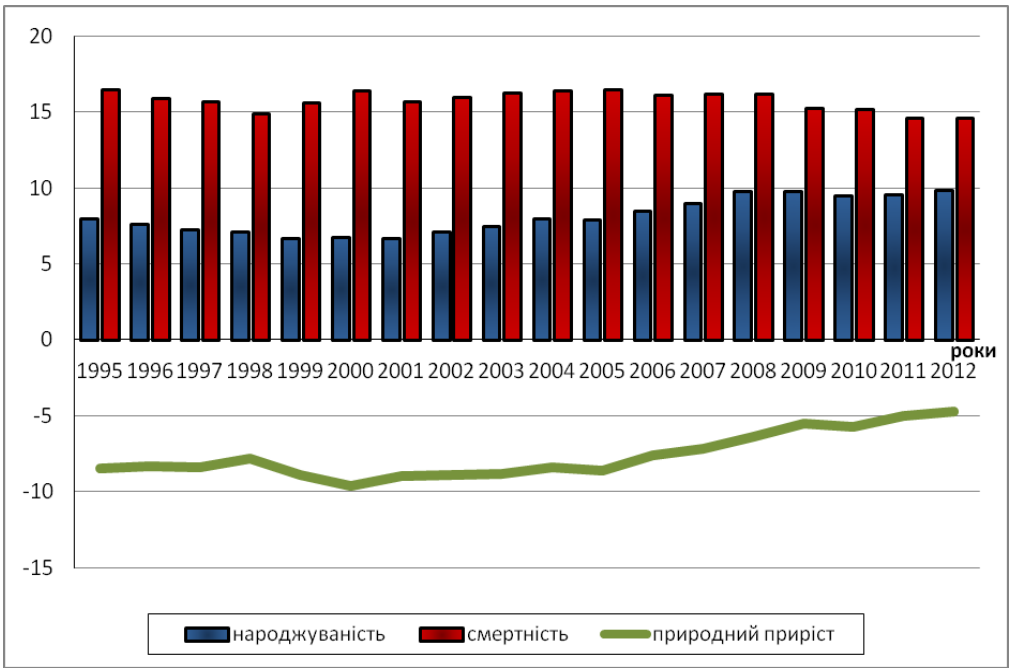

Рис. 2.4. Динаміка природного руху населення Харківської області за період 1995-2012 рр. (‰) (побудовано автором за даними [104, 144-150])

Проте, за період дослідження спостерігається поступове підвищення рівня народжуваності, на що впливають, перш за все, економічні та соціальні чинники. Покращення добробуту населення, створення належних умов праці, підвищення державної допомоги молодим сім’ям, надання належних послуг,

пов'язаних з медичним обслуговуванням – все це сприяє підвищенню рівня народжуваності населення Харківської області за вказаний період.

У порівнянні з 2000 р. у 2012 р. значно збільшилась кількість новонароджених у жінок старших вікових груп (30-35, 35-39, 40-44 та 45-49 років), тоді як кількість новонароджених у жінок молодшого віку (15-19, 20-24 років) значно зменшилась (рис. 2.5).

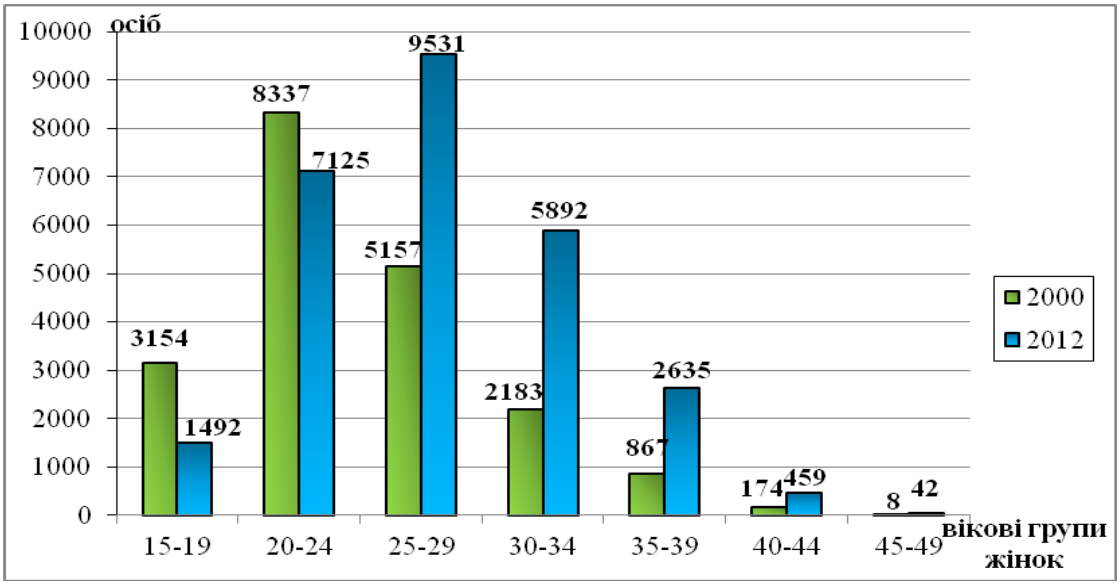

Рис. 2.5. Динаміка рівня народжуваності за віковими групами жінок у 2000 р. та 2012 р. в Харківській області (побудовано автором за даними [144-150, 176]

Одним із вагомих факторів, який впливає на природне скорочення населення, є смертність, рівень якої залежить від ендогенних та екзогенних чинників. За період 1995-2012 рр. коефіцієнт смертності суттєво коливався. Слід підкреслити, що у 2012 р. показник смертності був одним з найнижчих за останні 10 років, але залишився достатньо високим [208].

В структурі причин смертності, за досліджуваний період переважали хвороби системи кровообігу (69%), новоутворення (15,4%) та зовнішні причини (6,2%) (рис. 2.6). Значний рівень смертності від хвороб систем кровообігу простежується в переважній більшості у старших вікових групах населення.

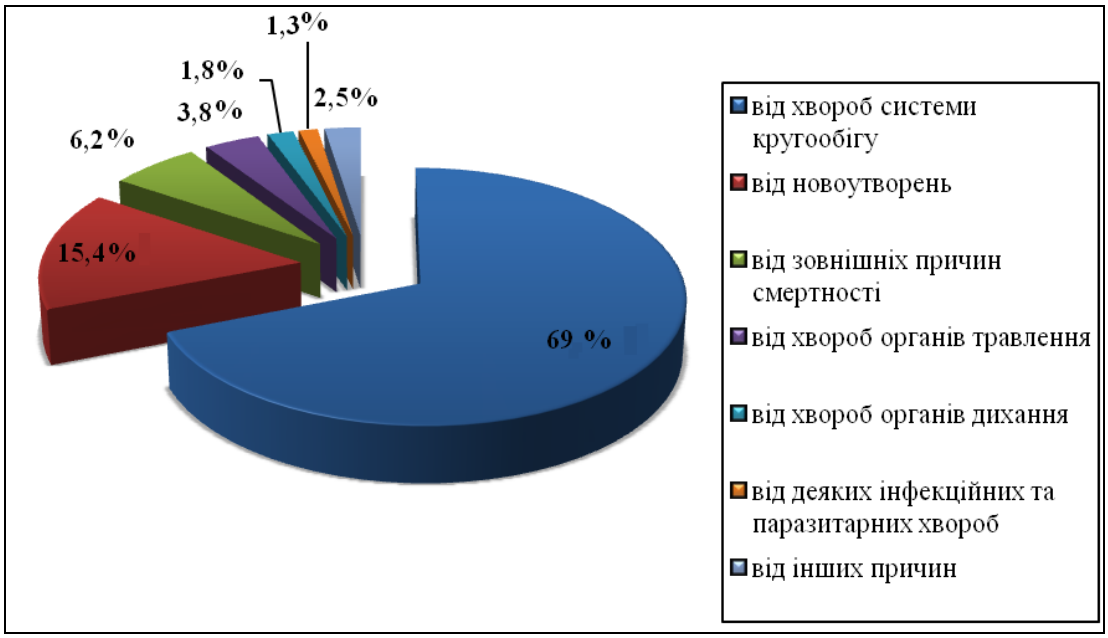

Рис. 2.6. Структура причин смертності населення Харківської області станом на 2012 р., (%) (побудовано автором за даними [52, 104])

Для Харківської області в цілому характерний звужений тип відтворення населення. Найнижчі депопуляційні показники природного руху населення області відмічаються в Кегичівському (-4,8‰), Харківському (-5,5‰), Красноградському (-5,6‰), Сахновщинському (-5,8‰) районах. Найвищі депопуляційні показники природного руху населення Харківської області відмічаються в Коломацькому (-12‰), Ізюмському (-10,9‰), Золочівському (-10,3‰), Валківському (-10,2‰), Первомайському (- 10‰), Печенізькому (-9,5‰), Куп’янському (-9,1‰) районах (рис. 2.7).

Упродовж 2012 р. в Харківській області всіма міграційними потоками було охоплено 92 618 осіб, що на 4 867 осіб менше, ніж у попередньому році. Потік прибулих у 2012 р. складав 49 103 особи, а вибулих – 43 515 осіб, додатне сальдо міграції складало 5 588 осіб. В міських поселеннях сальдо міграції було також додатнім – 6078 осіб, а в сільській місцевості сальдо було від’ємне – 490 осіб [62, 152].

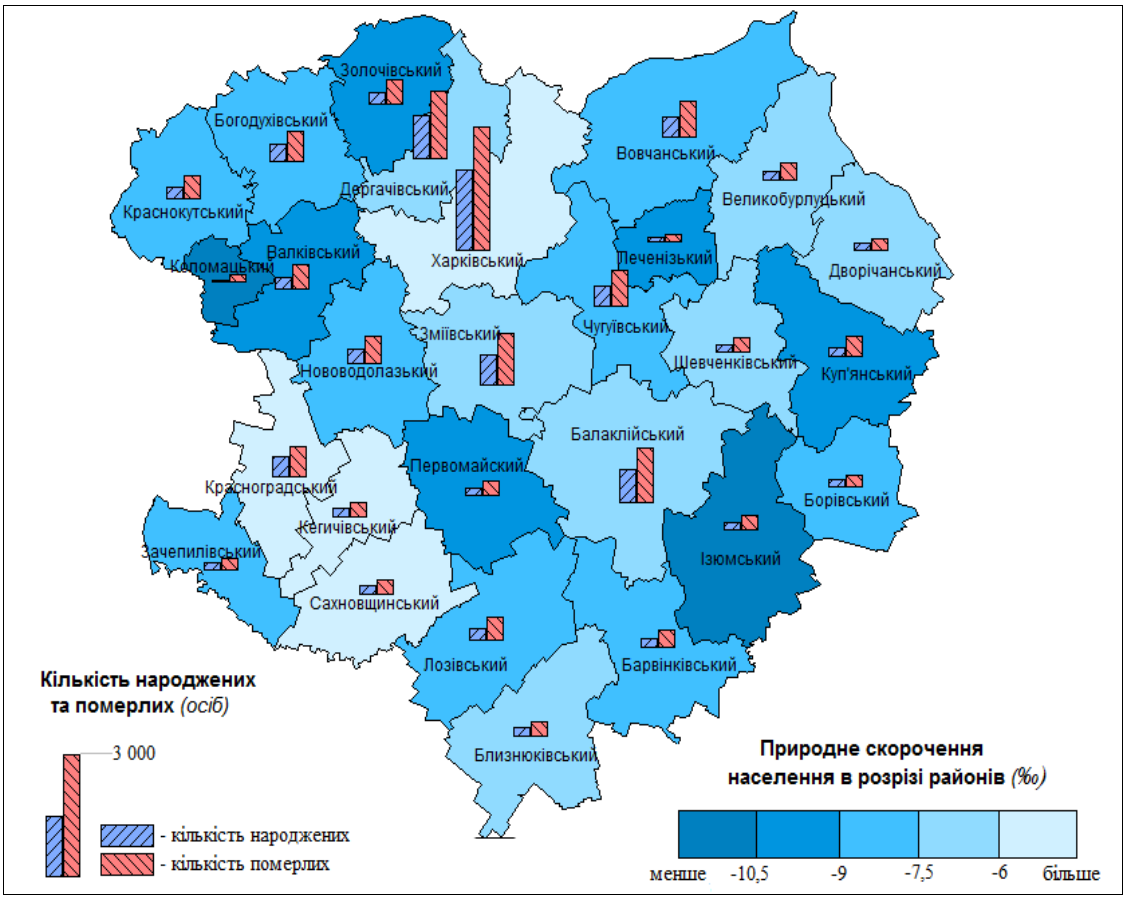

Рис. 2.7. Природний рух населення за районами Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [62, 104])

Динаміка чисельності прибулих за період 2002-2012 рр. має позитивні тенденції, що є наслідком підвищення економічної привабливості регіону. Чисельність вибулих за період 2002-2012 рр. поступово зменшується. Основними причинами вибуття населення за межі регіону були родинні обставини - 44,5%, зміни місця роботи – 25,4%, навчання – 18,1% [62, 104].

Внутрішньорегіональна міграція характеризує рух населення в межах області в напрямках «місто-село», «село-місто» і фактично не впливає на формування загальної чисельності населення, але суттєво позначається на структурі населення області. У складі внутрішньорегіональної міграції у 2012 р. переважав рух населення із сільської місцевості у міські поселення. За рахунок цього у 2012 р. міське населення збільшилось на 333 особи [62, 104].

Міжрегіональна міграція впливає на зміну загальної чисельності населення області. У 2012 р. міжрегіональна міграція в області складала 36%

від усіх прибулих та 36,7% від усіх вибулих. Серед прибулих у Харківську область (від 20,1% до 8%) переважали мігранти з Донецької, Луганської, Полтавської, Дніпропетровської, Сумської областей. Виїжджали мешканці Харківської області (від 20,1% до 7,9%) переважно у Донецьку, Полтавську, Луганську, Сумську, Дніпропетровську області. Тобто, найбільш суттєвим міжрегіональний міграційний обмін був з областями України, які безпосередньо межують з регіоном.

У 2012 р. в область прибуло 7 372 іммігранти (15% від загального показника), вибуло – 3 525 (8,1%) емігрантів, додатне сальдо міждержавної міграції складало 3 847 осіб. Найбільша кількість населення в'їхала на територію регіону з країн Азії, Африки та Європи, виїхала – до країн Азії та Європи. Така ситуація обумовлена переважно тим, що населення, в'їхало на територію області в основному з метою навчання, а виїхало, – в пошуках роботи. Найбільш суттєвим сальдо міграції було з Туркменістаном (679 осіб), Російською Федерацію (408 осіб), Азербайджаном (391 особа), Ніґерією (367 осіб), Індією (232 особи), В'єтнамом (187 осіб), Марокко (179 осіб), Йорданією (178 осіб) та Узбекистаном (159 осіб) [62, 104].

Найбільший коефіцієнт інтенсивності вибуття населення спостерігався у Близнюківському, Куп'янському, Первомайському та Борівському районах, найменший – Валківському, Зміївському, Вовчанському, Печенізькому, Золочівському районах (рис. 2.8).

У 2012 р. найвищі показники міграційного руху населення Харківської області спостерігалися в Чугуївському, Валківському, Дергачівському районах, найнижчі – в Барвінківському, Коломацькому, Близнюківському районах.

У внутрішньорегіональній міграції додатне сальдо відмічається в Валківському, Дергачівському, Зміївському та Чугуївському районах.

У міжрегіональній міграції найвищий міграційний приріст спостерігався у Валківському, Дергачівському, Зміївському та Дворічанському районах області, найнижчий – в Барвінківському, Близнюківському, Зачепилівському та Лозівському районах.

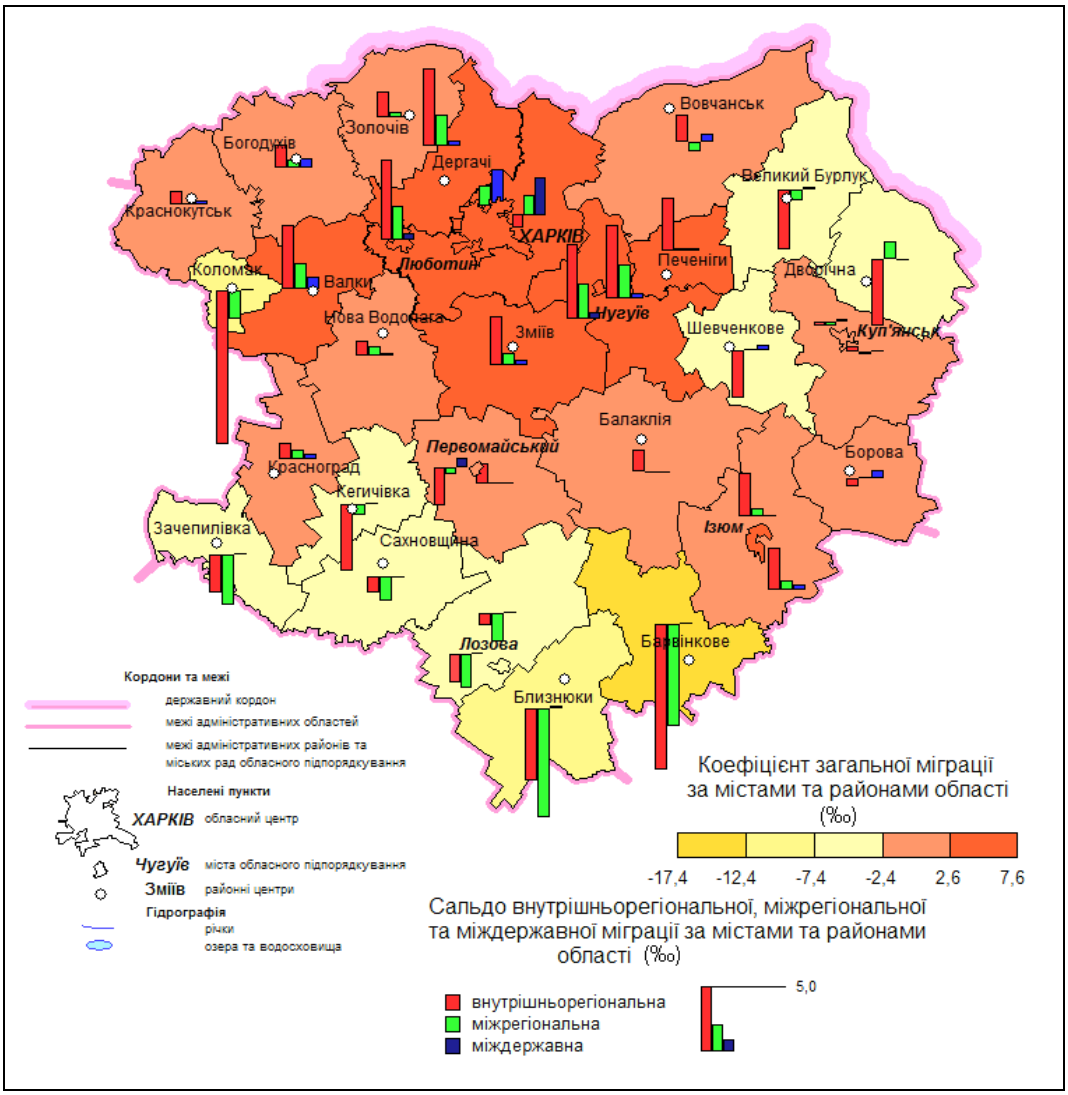

Рис. 2.8. Міграція населення Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

Найвищий показник міграційного приросту у міждержавній міграції спостерігався у Богодухівському, Валківському, Дергачівському, Первомайському та Чугуївському районах, найнижчий – у Дворічанському, Балаклійському, Ізюмському та Сахновщинському районах.

За віковою структурою населення Харківська область належить до найбільш «молодих» регіонів України. Особливо виділяється місто Харків як осередок студентства. Питома вага молодих людей у віці до 35 років у загальній чисельності населення міста Харкова становить 42,5%. Це найвищий показних серед обласних центрів України та вагома конкурентна перевага регіону, адже саме молодь виступає джерелом економічної та соціальної

активності. Як наслідок, Харківська область має найнижче в Україні демографічне навантаження населенням молодше працездатного та старше працездатного віку. У статевій структурі населення Харківського регіону переважають жінки (53,8% від загальної чисельності населення) [8, 104].

У віковій структурі населення Харківської області у 2012 р. населення працездатного віку складало 69,9%, в порівнянні з 2001 р. цей показник зменшився на 2,9%. Частка населення молодшого за працездатний вік у 2012 р. збільшилась лише на 0,3%, у порівнянні з 2001 р. У 2012 р. частка населення старшого за працездатний вік складала 15,3%, тоді як у 2001 р. цей показник був 12,7%. Статево-вікова піраміда населення відображає особливості певних вікових груп населення Харківської області (рис. 2.9).

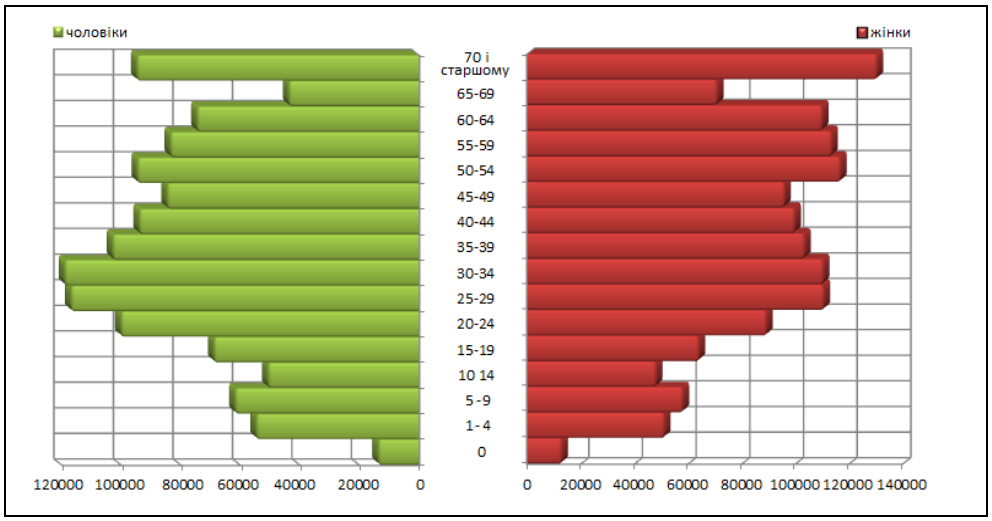

Рис. 2.9. Статево-вікова піраміда населення Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

У 2012 р. показник загального демографічного навантаження становив 394,7‰, з них навантаження до працездатним населенням – 128,8‰, а людьми старшого віку – 265,9‰. В Харківській області відбувається скорочення населення працездатного віку, що підвищує соціальну напругу в регіоні.

В територіальному розрізі найбільший показник загального демографічного навантаження мають Коломацький та Первомайський райони, переважно через велику частку населення старшого за працездатний вік. Найменший показник демографічного навантаження мають Харківський,

Дергачівський, Балаклійський та Красноградський райони. Це зумовлено тим, що це промислово розвинуті райони, де зосереджена велика частка працездатного населення [105, 144-150].

Найвищий показник демографічного навантаження особами молодше працездатного віку спостерігався у Коломацькому, Кегичівському, Близнюківському районах. Дергачівський, Балаклійський, Харківський райони мають найнижчий в регіоні показник демографічного навантаження дітьми на працездатне населення [104, 105].

Показник демографічного навантаження особами старше працездатного віку найменший у Харківському, Кегичівському та Красноградському районах. Найбільше демографічне навантаження пенсіонерами спостерігається у Коломацькому, Первомайському, Печенізькому, Куп'янському, Золочівському районах [104, 105].

Отже, в Харківській області за досліджуваний період спостерігався процес депопуляції населення, що спричинило, перш за все, зниження народжуваності. Зниження доходів населення області, невпевненість у своєму майбутньому серед молоді, бажання жінок фертильного віку спочатку самореалізуватися, а потім народжувати дітей, суттєво вплинуло на процес народжуваності населення. В Харківському регіоні зростають масштаби бездітності та однодітності сімей. Проте, динаміка природного відтворення населення Харківської області за останнє десятиріччя набуває деяких позитивних змін. В останні роки відмічається тенденція до підвищення народжуваності і зменшення смертності, але незначними темпами. Це пов'язано з підвищенням соціальної і державної допомоги сім'ям. У міграційному русі Харківського регіону переважають райони, які входять до складу Харківської агломерації. Вони є найбільш наближеними до міста Харкова і є більш привабливими для працездатного населення та молоді.

Чисельність економічно активного населення в регіоні віком 15-70 років за 2012 р. становила біля 22,16 млн. осіб, з них 20,4 млн. осіб були зайняті економічною діяльністю.

У віковій структурі у 2012 р. найбільша зайнятість населення спостерігалася серед осіб віком 40-49 років, а найменша – у молоді віком 15-24 років та осіб віком 60-70 років. Зазначений показник був вищим серед чоловіків. Найчастіше зустрічаються працюючі чоловіки у віці 39-40 років, жінки у віці 36 років [159].

Кількість безробітних у віці 15-70 років з 2005 по 2012 р. зменшилася на 330,20 тис. осіб. Щорічно кількість безробітних у віці 15-70 років у середньому зменшується на 36,69 тис. осіб. Найбільша кількість безробітних за період 2005-2012 рр. спостерігалась у 2009 р. і становила 1,9 млн. осіб.

Протягом 2011-2012 рр. через дестабілізацію економіко-політичної ситуації в країні змінилась ситуація на ринку праці. Показники цього періоду знизилися відносно 2009-2010 рр. через високий рівень прихованого безробіття, низьку продуктивність праці, низькоефективну державну політику підтримки зайнятості регіонального рівня. Сучасний стан зайнятості населення Харківської області характеризується незначним збільшенням кількості зайнятих – 0,8% відносно 2000 р. і значним зменшенням показника найманих працівників – на 27,3%.

У 2012 р. середньооблікова чисельність штатних працівників області складала 625,4 тис. осіб, що менше на 6,7%, ніж у 2011 р. Кожен четвертий працюючий був зайнятий на промислових підприємствах, шостий – у закладах освіти, дев’ятий – в установах охорони здоров’я та соціальної допомоги [104, 144-150].

Порівняння територіальних показників зайнятості та безробіття загалом відповідає розподілу населення за типами поселень. Для міст Харківської області характерним є нижчий від загального показника по України (8,0%) рівень безробіття – 6,39%.

З усіх районів Харківської області найбільший рівень безробіття відмічається в Дворічанському, Коломацькому, Борівському районах. Краще становище спостерігається у Краснокутському, Лозівському, Вовчанському, Великобурлуцькому, Барвінківському, Близнюківському, Первомайському,

Балаклійському, Ізюмському районах. Найменший рівень безробіття у Харківському, Чугуївському, Валківському, Дергачівському районах. Це пояснюється впливом обласного центру, адже рівень соціально-економічного розвиток тут значно вищий, ніж у інших районах області (рис. 2.10).

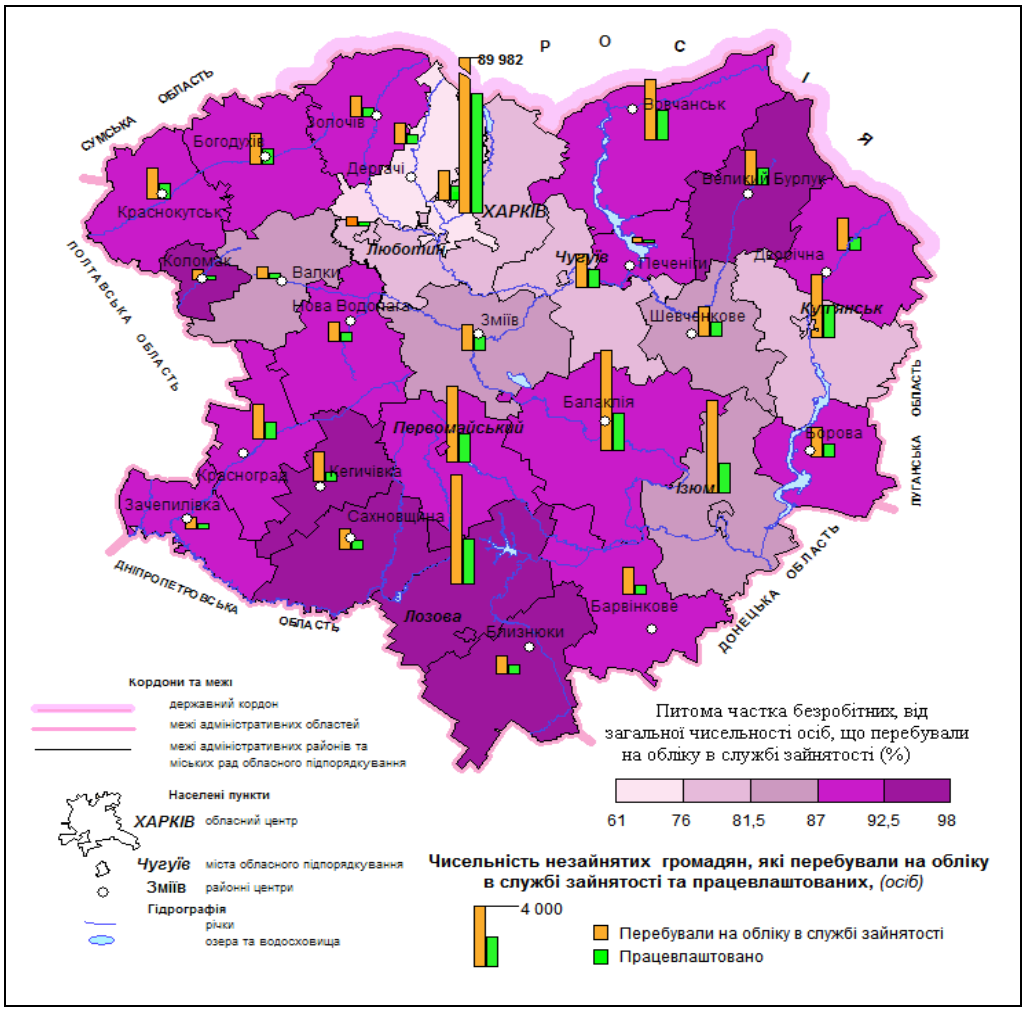

Рис. 2.10. Рівень зареєстрованого безробіття в Харківській області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [104, 150])

Таким чином, трудові ресурси області є залежними від демографічних процесів на території, що в цілому впливає на загальний соціально-економічний розвиток Харківського регіону.

2.3. Сучасний стан соціально-економічного розвитку регіону

2.3.1. Промисловість регіону. Харківський регіон – великий промисловий центр України, в якому представлені практично всі види економічної діяльності. Станом на 2012 р. в області сконцентровано близько 667 промислових підприємств, які є основою працевлаштування населення.

Так, у 2012 р. по Харківській області на підприємства промисловості було працевлаштовано 11 877 громадян (рис. 2.11) [104].

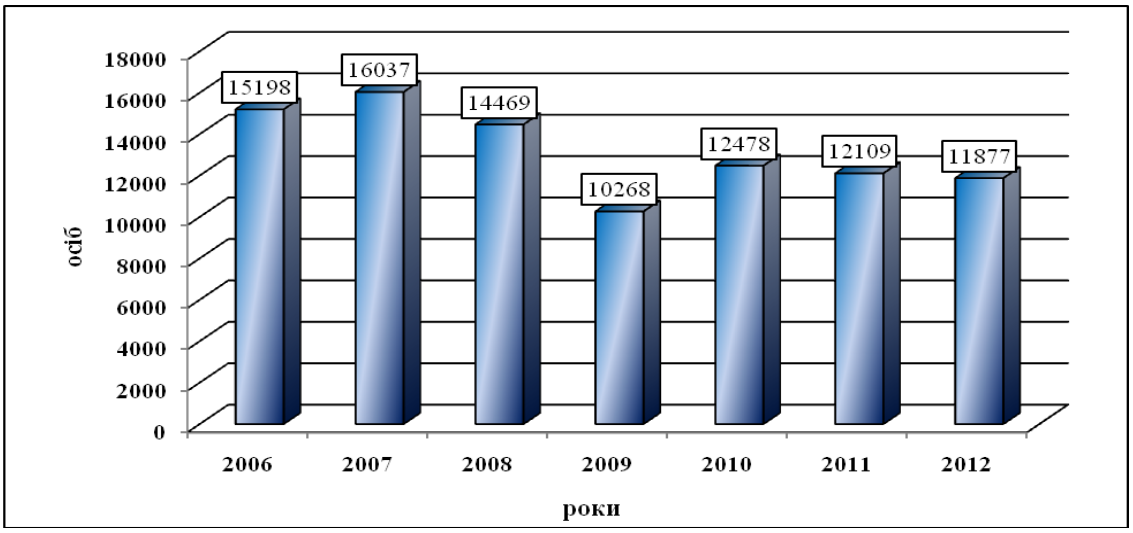

Рис. 2.11. Динаміка працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян на промислові підприємства за період 2006-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

У структурі промислового виробництва регіону переважають, машинобудування й металообробка, виробництво коксу, хімічна та нафтохімічна, харчова промисловості [117]. Рис. 2.12 показує динаміку індексів промислової продукції регіону за період 2003-2012 рр.

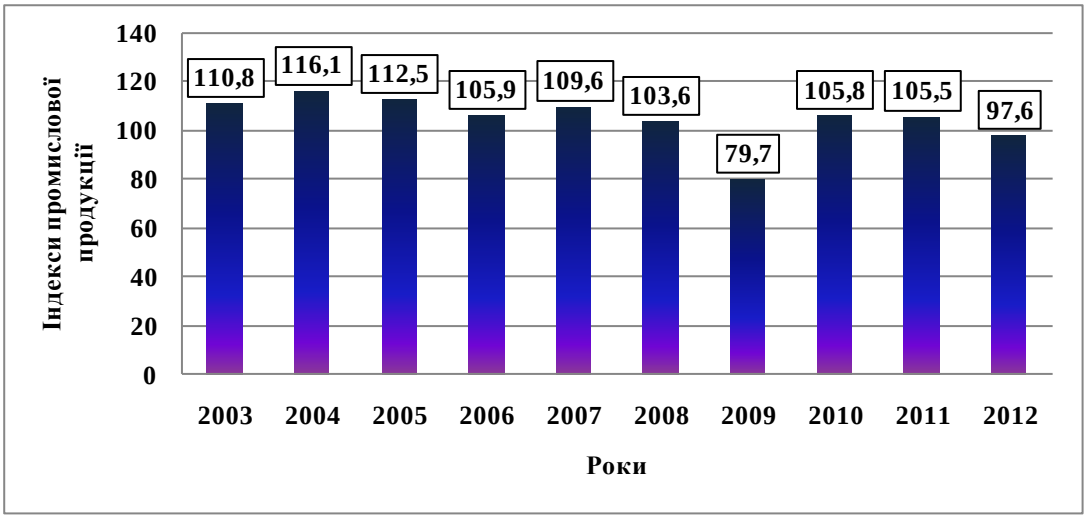

Рис. 2.12. Динаміка індексів промислової продукції Харківського регіону за основними видами діяльності за період 2003-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

У 2012 р. підприємствами Харківського регіону реалізовано промислової продукції на суму 60381,1 млн. грн. За цим показником область зайняла шосте місце серед інших регіонів України [166].

Спеціалізацією промисловості Харківського регіону є машинобудування, виробництво будівельних матеріалів, газова, легка, харчова галузі. Функціонально-галузева структура промисловості регіону характеризується значною питомою вагою важкої промисловості, головну роль в якій відіграє машинобудівний комплекс.

Машинобудування є традиційною провідною галуззю економіки регіону. У 2012 р. індекс промислової продукції машинобудування склав 95,3% [162].

У 2012 р. позитивні зміни спостерігаються у виробництві електророзподільної та контрольної апаратури, медичної техніки, контрольно-вимірювальних приладів. Значно більше було виготовлено приладів та апаратури для автоматичного регулювання та керування, проводів та кабелів електричних низьковольтних на напругу до 1000 В [141].

До головних підприємств цієї галузі відноситься – ДП «Завод ім. В. О. Малишева, ВАТ «Турбоатом», ВАТ «ХТЗ», ЗАТ «ЛКМЗ» тощо. Особливе місце в структурі машинобудування області посідає галузь з виробництва

електричного та оптичного устаткування, провідні підприємства якої – ДП «ХЕМЗ», ДП «Завод «Електроважмаш»», ПАТ «Електромашина», ЗАТ Завод «Південкабель» тощо [162]. Виробництво транспортних засобів та устаткування в регіоні здійснюється на таких підприємствах, як: ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»», ДНВП «Об'єднання «Комунар»», ВАТ «Вовчанський агрегатний завод», Український державний центр по експлуатації спеціалізованих вагонів «Укрспецвагон» тощо [84, 108-112].

Досить розвиненим є паливно-енергетичний комплекс, до складу якого входять понад 50 підприємств та організацій. Особливістю паливно-енергетичного комплексу Харківського регіону є те, що потреби області в енергоносіях задовольняються за рахунок власного видобутку енергетичних копалин та виробництва електроенергії. За 2012 р. в області вироблено 9,2 млрд.кВт·год електроенергії. Паливно-енергетичний комплекс Харківської області представлений потужними підприємствами, зокрема з:

- добування природного газу та газового конденсату ГПУ «Шебелинкагазвидобування» та ГПУ «Харківгазвидобування» ДК «Укргазвидобування», ТОВ «Сахалінське», ТОВ «Денисівське», ТОВ «Мар'їнське»;
- виробництва продуктів нафтопереробки – Шебелинське відділення з переробки газового конденсату та нафти філії Управління з переробки газу та газового конденсату ДК «Укргазвидобування»;
- виробництва та розподілення електроенергії: передача та постачання електроенергії АК «Харківобленерго»; генерація електричної та теплової енергії: (Зміївська ТЕС ВАТ «Центренерго», ПАТ «Харківська ТЕЦ-5», ДП «ТЕЦ-2 «Есхар», ЗАТ «ТЕЦ-3»);
- транспортування та реалізації природного газу: УМГ «Харківтрансгаз» ДК «Укртрансгаз»; ВАТ «Харківгаз»; ВАТ «Харківміськгаз», які забезпечують газопостачання споживачів області та міста Харкова;
- розвідувального буріння – бурове управління «Укрбургаз» ДК «Укргазвидобування» [135-145, 165].

Хімічна промисловість Харківської області спеціалізується на випуску товарів широкого споживання – виробів з пластмас, товарів побутової хімії, емалей і фарб, сировини для потреб важкої промисловості – коксу, запчастин для нафтобурового устаткування, рідкого і газоподібного азоту, кисню, аргону.

Фармацевтична промисловість регіону має унікальну науково-виробничу базу, що дозволяє виробляти високотехнологічну й конкурентоспроможну продукцію. Близько 50% загальної кількості вироблених лікарських засобів України зосереджено у Харківській області. Лідером фармацевтичної галузі є ТОВ «Фармацевтична компанія «Здоров'я», на яке припадає майже 40% обсягів фармацевтичного виробництва області. Лікарські препарати також виробляють ВАТ «Хіміко-фармацевтичний завод «Червона зірка»», ТОВ «Дослідний завод «ГНЦЛС»», ПАТ «Біолік», ЗАТ «Стома», ПАТ «Лекхім-Харків та інші [155].

Потужно в Харківському регіоні розвивається виробництво будівельних матеріалів. В регіоні працюють найбільші в Україні підприємства по виробництву цементу, шиферу, облицювальної плитки, блоків з пористого бетону, стінних матеріалів, пластмасових столярних виробів, цегли, будівельних металоконструкцій. Питома вага регіону у загальнодержавному обсязі реалізації продукції будівельної індустрії у 2012 р. складала 10,6%. Провідні підприємства цієї галузі – ВАТ «Євроцемент Україна», ЗАТ «Харківський плитковий завод», ТОВ «Едельвейс» тощо [141].

Легка промисловість Харківської області є багатогалузевим комплексом із виробництва широкого асортименту продукції. Підприємства випускають швацькі, текстильні, шерстяні, шкіряні, килимові та галантерейні вироби, взуття. В цілому виробляється приблизно 9 тис. видів товарів широкого вжитку. Провідні підприємства цієї галузі – ТОВ «Швейна фабрика «Еліта»», ТОВ «Мангуст ЛТД» та інші [141].

Важливе місце в промисловості регіону посідає целюлозно-паперове виробництво та видавнича діяльність. В області працює понад 300 поліграфічних підприємств різних форм власності та різної потужності, більше 120 видавництв та видавничих організацій, що випускають найрізноманітнішу

книжкову продукцію. Найпотужнішими підприємствами галузі є: ТОВ «Наргус», ТОВ ПП «Фолио плюс», ТОВ «Фактор друк», ВАТ «Глобус», ТОВ «Рогань», ТОВ «Амкор Тобакко Пекеджинг Україна» [141].

Важливим пріоритетом для Харківського регіону є розвиток харчової промисловості, враховуючи її соціальне значення, вагомість у загальному обсязі реалізованої промислової продукції та її експортні потужності. Харчова промисловість забезпечує власні потреби у виробництві хлібобулочних і макаронних виробів, м'ясних продуктів, цільномолочної продукції. Виробництво кондитерських виробів, молочних консервів, алкогольних напоїв, масложирової продукції, цукру-піску має значний експортний потенціал. За 2012 р. в області виготовлено 333,1 тис.т олії соняшникової нерафінованої, 107,8 тис.т виробів хлібобулочних, 47,7 тис.т продуктів кисломолочних, 31,6 тис.т молока обробленого рідкого, 17,1 тис.т виробів ковбасних, 17 тис.т виробів макаронних, 3,5 тис.т масла вершкового, 0,6 тис.т сирів жирних тощо. Провідними підприємствами галузі є Харківське відділення ВАТ «Сан Інбев Україна», ТОВ «Техноком», філія ВАТ «Вімм-Білль-Данн Україна» – «Харківський молочний комбінат», ТОВ «Східноукраїнська компанія «Малтюроп»», ЗАТ «Куп'янський молочноконсервний комбінат», ЗАТ «Харківська бісквітна фабрика», ЗАТ «Хлібзавод «Салтівський»», ЗАТ «Харківський жировий комбінат», ТОВ «Вовчанський м'ясокомбінат», ТОВ «Вовчанський олійноекстракційний завод», ТОВ «Лікеро-горілчаний завод «Прайм», ЗАТ «Хладопром» та інші [164].

Територіальна структура промислового комплексу регіону представлена Харківською промисловою агломерацією, промисловими вузлами і центрами. На території області виокремлюються Харківська промислова агломерація, Лозівський та Куп'янський промислові вузли, які належить до категорії найбільших локальних утворень сформованих навколо потужного промислового вузла. До складу Харківської промислової агломерації входять території Харківського, Чугуївського, Нововодолазького, Дергачівського, Зміївського, Печенізького районів, а також частково Валківського,

Золочівського, Кегичівського, Первомайського, Балаклійського, Шевченківського районів. Окрім міста Харкова агломерація охоплює полігалузевий центр місто Чугуїв, а також інші агломеровані міста: Дергачі, Люботин, Зміїв, Мерефа, Балаклія, Валки, Первомайський. Провідну роль у функціонально-галузевій структурі промисловості агломерації відіграє машинобудування [25, 48, 49].

Лозівський промисловий вузол формується на півдні Харківської області та має вигідне транспортно-географічне положення. Спеціалізацією промислового вузла є також машинобудування, а також харчова промисловість.

Куп'янський промисловий вузол формується на перехресті важливих залізничних шляхів України. Ядром вузла є місто Куп'янськ – полігалузевий промисловий центр. Спеціалізацією вузла є розвинене виробництво устаткування для цукрової промисловості, деталей для сільськогосподарських машин та продуктів харчування [21, 48].

Отже, промисловість Харківської області є не лише важливою складовою територіально-виробничого комплексу регіону, а й основою підвищення рівня та якості життя населення. Під впливом розвиненої промисловості відбувається трансформація економічних, соціальних та територіальних структур, яка впливає на загальний соціально-економічний розвиток регіону.

2.3.2. Сільське господарство. Сільське господарство також відноситься до провідних галузей економіки Харківської області. Сучасний стан сільського господарства впливає на рівень і якість життя населення, формування експортного потенціалу регіону, стабільну роботу галузей, які споживають сільськогосподарську продукцію, поставляють засоби виробництва для аграрного сектору. Від рівня розвитку, стабільності його функціонування в значній мірі залежить стан економіки і продовольча безпека регіону, розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків, матеріальний рівень життя населення [5].

Харківська область є однією з найбільших областей в Україні за площею сільськогосподарських угідь. Сільське господарство Харківської області спеціалізується на виробництві зерна, цукрового буряка, соняшника, м'яса,

молока, овочів і фруктів; дає близько 5% валової продукції від загальнодержавного показника. Основними сільськогосподарськими культурами регіону є зернові культури (озима пшениця, озиме жито, ярий ячмінь, овес, горох, кукурудза на зерно), технічні культури (цукровий буряк, соняшник, соя), овоче-баштанні та картопля, кормові (кукурудза на силос і зелений корм, багаторічні та однорічні трави) [154].

У 2012 р. сумарна площа сільськогосподарських угідь склала 2371 тис.га, з них на ріллю припадало 61,3%, на пасовища – 9,8%, на сіножаті – 3,8% (рис. 2.13) [104, 141].

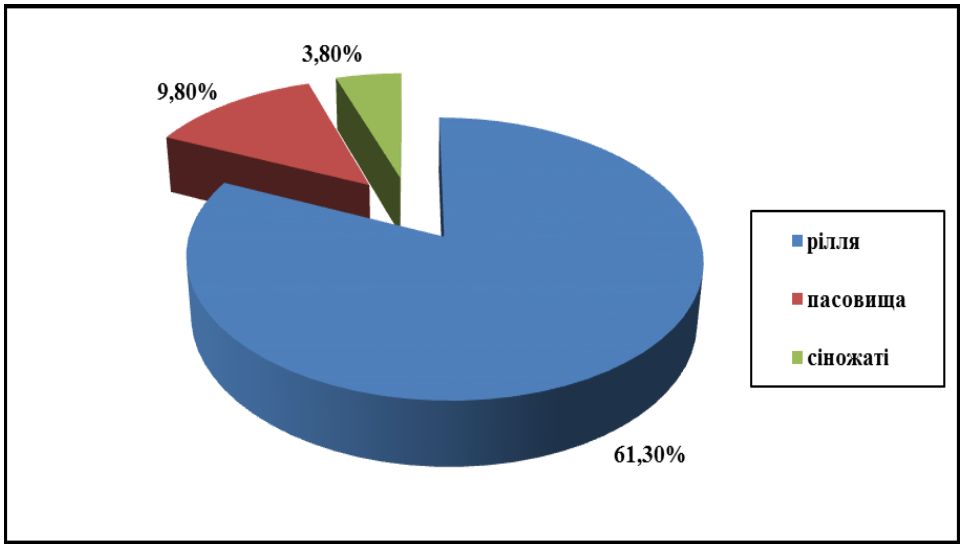

Рис. 2.13. Структура сільськогосподарських угідь Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [104, 141])

У межах області існують деякі відмінності в структурі сільськогосподарського земельного фонду. Зокрема, найбільшу розораність території мають райони степової зони, де вона складає у середньому більше 70%. Максимальна розораність відмічається у Кегичівському (до 80%), а найменша – в Дергачівському, Ізюмському та Зміївському (близько 40%). Це пояснюється природними відмінностями, а також особливостями розселення населення і промислового виробництва [32, 104].

Питома вага Харківської області у виробничій структурі сільського господарства України у 2012 р. становила для зернових культур (5,9%), соняшнику (10,5%), цукрових буряків (4,7%), картоплі (4,2%), овочів (7%),

плодів та ягід (3,7%). Переважна частина валової продукції сільського господарства області виробляється в галузі рослинництва. На продукцію тваринництва припадає 43,5% усієї валової продукції сільського господарства регіону [32, 141]. На рис. 2.14 представлена динаміка виробництва основних видів продукції рослинництва в регіоні.

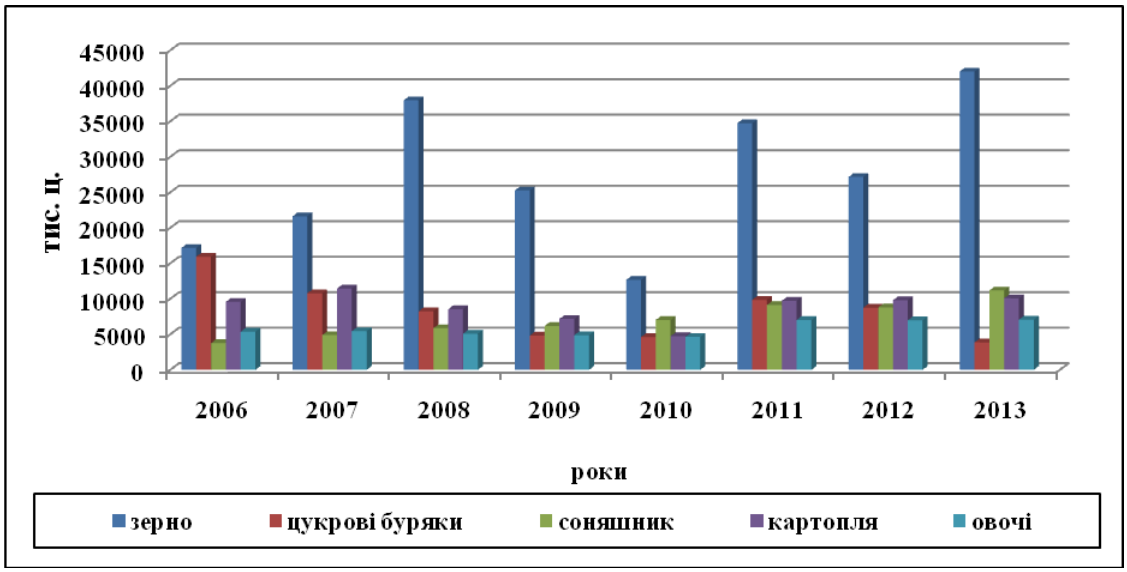

Рис. 2.14. Динаміка виробництва основних видів продукції рослинництва в Харківському регіоні за період 2006-2013 рр. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

За 2012 р. обсяг виробництва продукції тваринництва порівняно з 2011 р. збільшився на 0,6% (рис. 2.15), у т.ч. у господарствах населення – на 2,3%, у сільськогосподарських підприємствах – зменшився на 1,6% [135-141, 144-150].

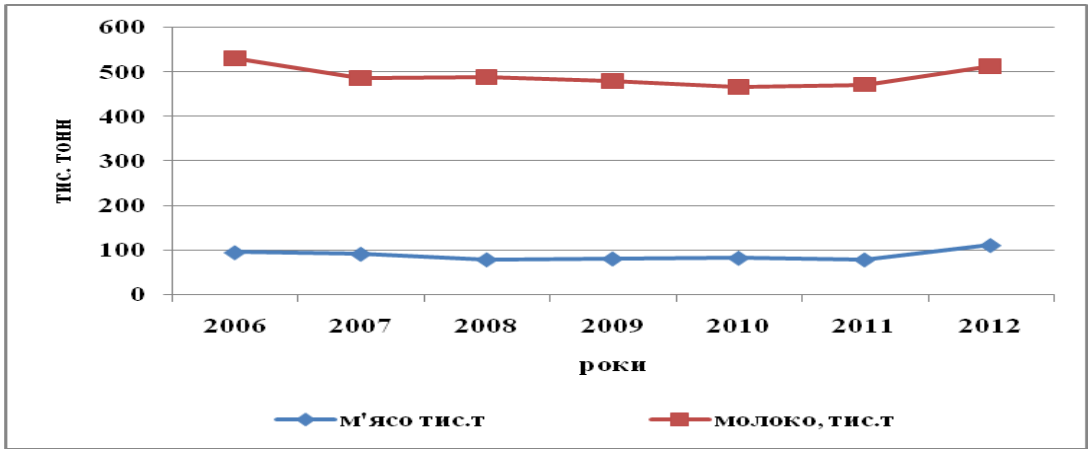

Рис. 2.15. Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва в Харківському регіоні за період 2006-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

У 2012 р. в Харківській області виробництво м’яса склало 111,7 тис. т, молока – 514,2 тис. т. Порівняно з 2011 р. виробництво молока зросло на 8,8%, м’яса – скоротилося на 2,3%.

Частка господарств населення у загальному виробництві м’яса становила 66,9%, молока – 59%. Найбільші сільськогосподарські підприємства області – ДСП «Головний селекційний центр України», СК «Восток» (Ізюмський район), ПАОП «Зоря» та ПАОП «Промінь» (Красноградський район), ПСП «Родіна», ВАТ «Насінневе» (Кегичівський район) та інші [104, 141].

2.3.3. Транспорт та зв’язок. Харківщина має зручне транспортно-географічне положення розташоване на перехресті міжнародних шляхів «Північ-Південь» і «Захід-Схід». Розвиненість транспортної інфраструктури, близькість кордонів індустріально розвинених регіонів України роблять регіон привабливим з точки зору розміщення виробництва та збуту продукції. Відстань до західного кордону України (з Польщею, Угорщиною) становить від 900 до 1200 км, що в цілому дозволяє транспортувати продукцію з регіону в країни Європи [183]. Транспортний комплекс Харківського регіону характеризується наявністю різних видів транспорту: залізничного, автомобільного, авіаційного, трубопровідного та міського електротранспорту.

Харків – вузловий центр залізничного сполучення Східної України, який зв’язує шість суміжних областей і забезпечує транспортні зв’язки з іншими державами. Організаційно залізничний транспорт Харківщини представлений Державним підприємством «Південна залізниця». Регіон має одну з найбільших в Україні експлуатаційну довжину залізничних колій загального користування (1514 км, у т. ч. електрифікованих – 1109 км) [125]. Найважливішими залізничними напрямками, які радіально розходяться від міста Харкова є: в Російську Федерацію на Бєлгород (через Дергачі) і далі до Центральної Росії на Москву; на Суми (через Богодухів) і далі на Київ; на Полтаву (через Люботин) і далі на Київ; на Красноград (через Мерефу) і далі на Дніпропетровськ і Запоріжжя; на Лозову (через Мерефу) і далі на Дніпропетровськ; на Ізюм (через Зміїв) і далі на Донбас; на Куп’янськ (через Чугуїв) і далі на Росію. Головними

залізничними вузлами з розвиненою інфраструктурою є міста Харків, Лозова, Красноград, Куп'янськ, Мерефа, Люботин, Зміїв [153]. У 2012 р. перевезення вантажів в регіоні склало 61,5 млн. т., у т. ч. залізничним транспортом було відправлено 31,6 млн. т. вантажів і автомобільним транспортом 29,9 млн.т. (рис. 2.16) [104, 183].

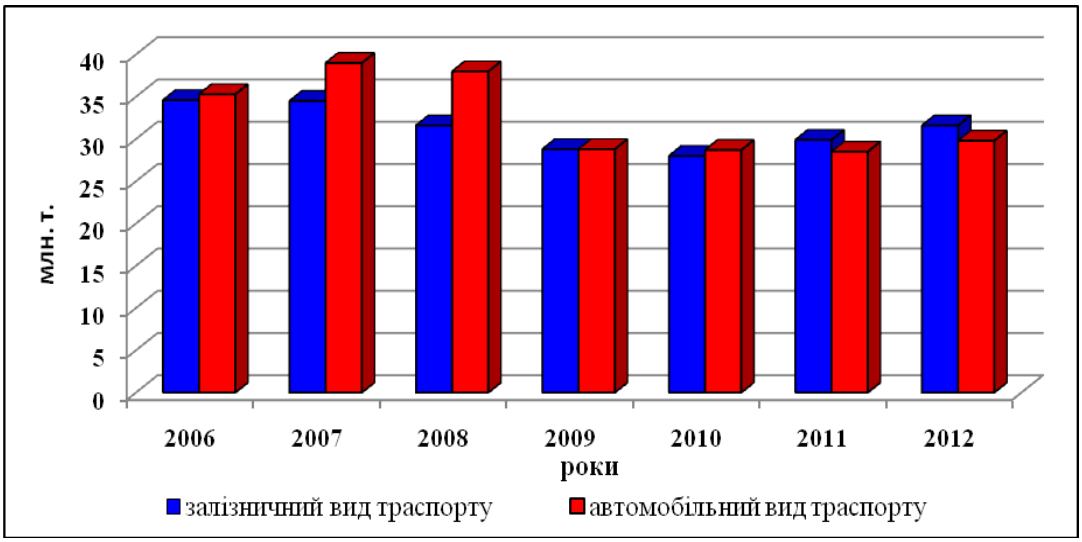

Рис. 2.16. Динаміка перевезення вантажів за видами транспорту у Харківській області за період 2006-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

Чисельність перевезених пасажирів у 2012 році склала 638,5 млн. осіб, у т. ч. залізничним транспортом – 65,6 млн. осіб, автомобільним – 137,2 млн. осіб, метрополітеном – 239,3 млн. осіб, трамвайним – 97,9 млн. осіб, тролейбусним – 98,5 млн. осіб (рис. 2.17) [104, 183].

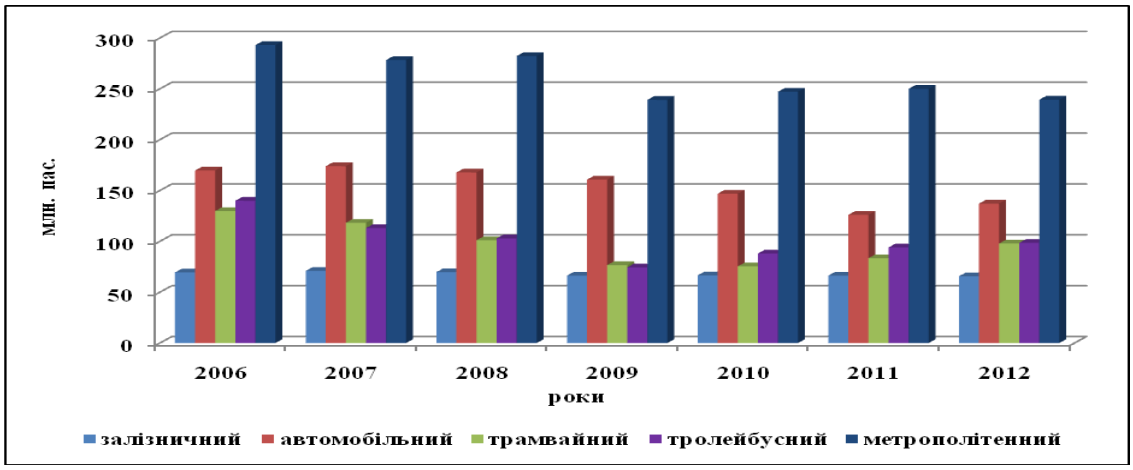

Рис. 2.17. Динаміка перевезення пасажирів за видами транспорту загального користування у Харківській області за період 2006-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

Довжина автомобільних шляхів загального користування в Харківському регіоні становить 9614 км, у т. ч. з твердим покриттям становить 9372 км. Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям – 298,5 км/тис.км² [104, 144-150]. Через територію області пролягають міждержавні автомагістралі Київ-Харків-Ростов-на-Дону (М-03, Е40) та Москва-Сімферополь (М-18, Е105), з ділянкою сучасного автобану Харків-Красноград-Перещепино. В рамках підготовки до «Євро-2012» було проведено реконструкцію ряду автомобільних шляхів магістрального та місцевого значення (М-03 Київ-Харків, Довжанський, М-20 Харків-Щербаківка), доріг в межах міста Харкова, що значно покращило транспортне забезпечення регіону [151, 152].

Трубопровідний транспорт Харківського регіону представлений трубами різного діаметру та компресорними станціями. Він пов’язаний з розвитком газової промисловості в регіоні та представлений мережею газопроводів від Шебелинського родовища до міст Харкова, Полтави, Дніпропетровська, Одеси, Кременчука, Києва та до Росії [183].

Авіаційний транспорт бере початок з моменту введення в експлуатацію в 1932 р. у м. Харкові аеропорту. З аеропорту здійснюються рейси на Київ, Москву, Відень, Тель-Авів, Єреван, Тбілісі, Анталію, Баку та інші міста близького та далекого зарубіжжя. Аеропорт складається з трьох терміналів площею більше 20 тис. м². Пропускна здатність – понад 1600 пас./годину.

Міський електротранспорт представлений метрополітеном, трамвайними та тролейбусними перевезеннями. Він забезпечує майже 70% пасажирських перевезень в обласному центрі, щоденний пасажирооборот становить – понад 1,5 млн. пасажирів. Особливого розвитку набув маршрутний пасажирський транспорт [141].

В цілому у зв’язку з проведенням фінальної частини «Євро-2012» суттєвих змін зазнали всі види транспорту Харківського регіону, що значно покращило економічну привабливість регіону та вплинуло на соціально-

економічний розвиток регіону в цілому. Особливо це стосується аеропорту, розширення його потужностей.

За більшістю показників сфери послуг зв'язку Харківська область перевищує середні для України показники. Обсяг реалізованих поштових послуг та послуг зв'язку у 2012 р. склав 33,3% від загального обсягу реалізованих послуг населенню [104]. Одним із важливих показників є доступ до засобів зв'язку. Так, у Харківській області темпи телефонізації є значно вищими, порівняно із середніми показниками по Україні, однак щорічно задовольняється близько третини заявок на встановлення стаціонарних телефонів, що компенсується швидким розвитком мобільного зв'язку [104].

2.3.4. Зовнішньоекономічні зв'язки. Економіка Харківської області в значній мірі орієнтована на внутрішній ринок України, проте входить до вісімки найбільш активних регіонів України на зовнішньому ринку.

Упродовж 2008-2012 рр. у торгівлі товарами на зовнішньому ринку відбувалися позитивні зміни, зокрема: розширення зовнішньоторговельних зв'язків з країнами світу, зростання обсягів експорту товарів, збільшення кількості учасників зовнішньоекономічної діяльності тощо. Винятком став 2009 р., коли світова економічна криза позначилась на стані зовнішньої торгівлі значним спадом обсягів експорту та імпорту (рис. 2.18) [154].

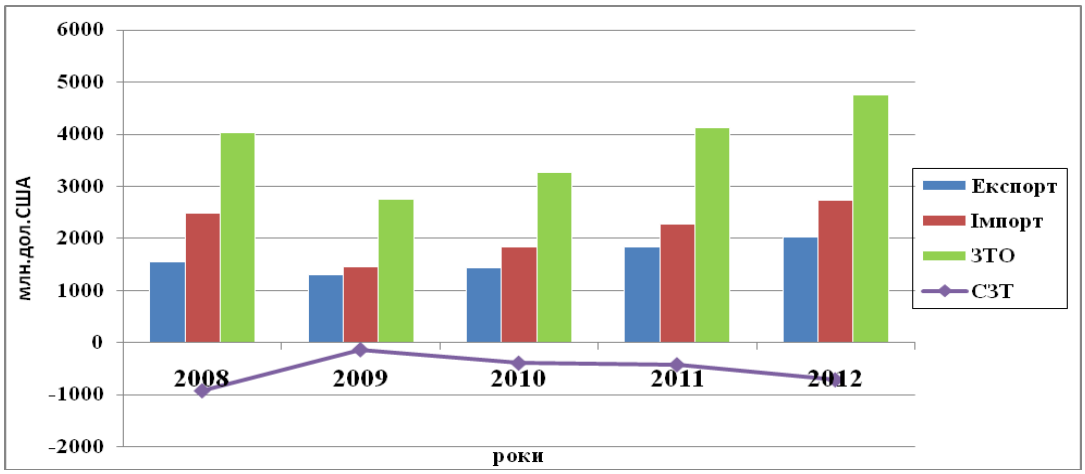

Рис. 2.18. Динаміка показників зовнішньої торгівлі товарами Харківської області за період 2008-2012 рр., млн. дол. США (побудовано автором за даними [104, 146-150])

У 2012 р. зовнішньоторговельний оборот Харківського регіону склав 4763,2 млн. дол. США. Експортні поставки складали 2022,1 млн. дол. США, що на 9% більше, ніж у 2011 р. Імпортні надходження збільшились на 17% і становили 2741,1 млн. дол. США. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами склало 719 млн. дол. США (у 2011 р. – 431,5 млн. дол. США) [141].

Аналізуючи динаміку показників зовнішньої торгівлі товарами можна зробити висновок, що для регіону характерне поступове зростання зовнішньоторговельного обороту та збільшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі (крім 2009 р. як наслідок світової економічної кризи). Так, у порівнянні з 2008 р. експорт товарів у 2012 р. збільшився на 30%, імпорт – на 10%, у тому числі у співвідношенні з 2010 р. експорт виріс на 41%, імпорт – на 49% [141].

Експорт товарів Харківського регіону до країн СНД у 2012 р. складав 1320,1 млн. дол. США (65%), до інших країн світу – 702,1 млн. дол. США (35%) (рис. 2.19) [104, 141].

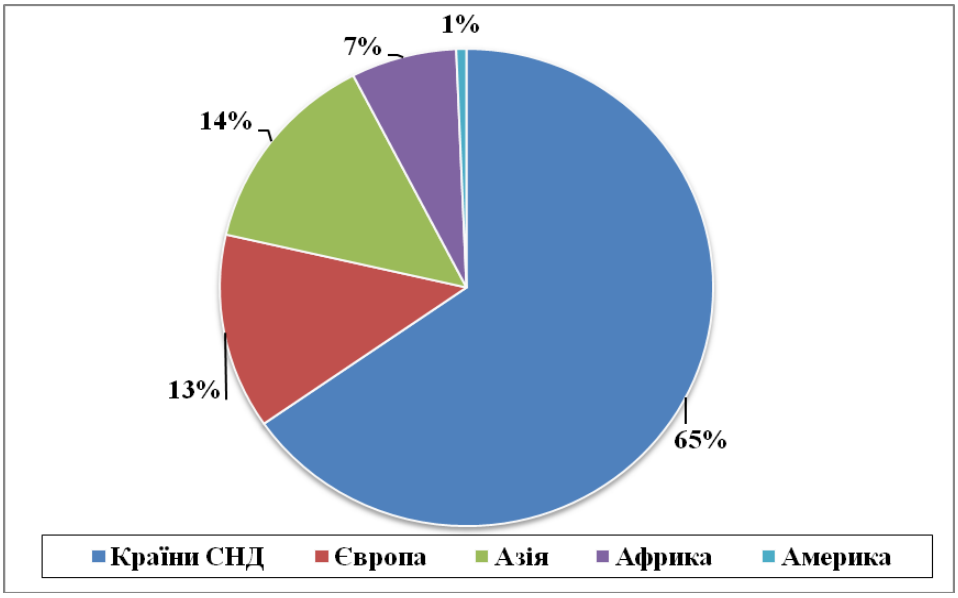

Рис. 2.19. Географічна структура експорту товарів Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [104, 141])

Основними товарами, які експортувалися за межі України, були машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (28,9% від загального обсягу експорту області), продукти рослинного походження (13%), готові

харчові продукти (8,9%), жири та олії тваринного або рослинного походження (7,8%). У загальному обсязі імпорту області найбільша питома вага припадала на засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (18,6%), на машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (15,5%), на полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (13,4%), на недорогоцінні метали та вироби з них (8,5%) [104, 141].

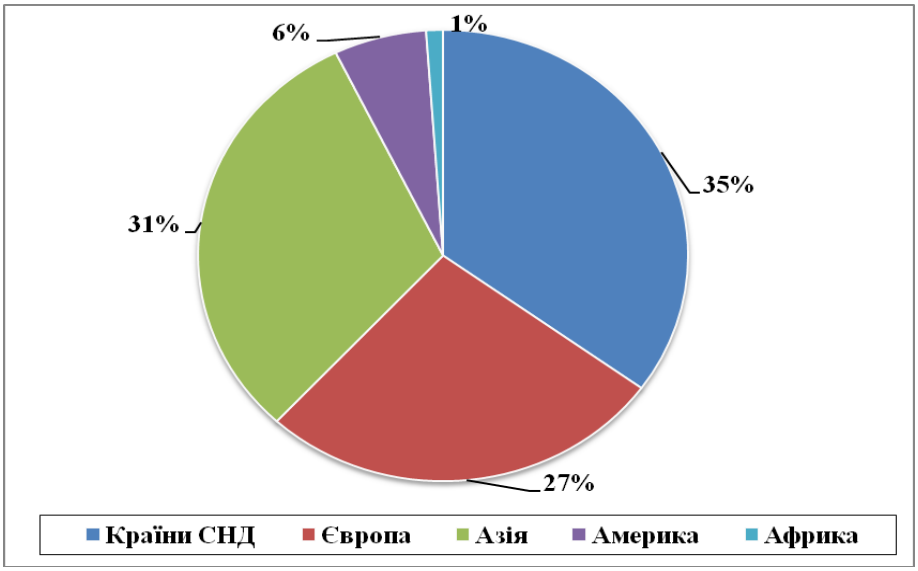

Рис. 2.20. Географічна структура імпорту товарів Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [104, 141])

Зовнішня торгівля послугами спрямована на налагодження та поглиблення багатостороннього ефективного співробітництва з країнами світу, збільшення обсягів експорту та імпорту, розширення діапазону видів послуг, які надають та отримують підприємства регіону. У 2012 р. частка послуг області як в експорті, так і в імпорті у загальному обсязі послуг України залишається незначною і становить 1,7% та 6% відповідно.

Зовнішньоторговельний оборот послуг у Харківській області у 2012 р. склав 4763,2 млн. дол. США. Експортні поставки складали 2022,1 млн. дол. США, що на 9% більше, ніж у 2011 р., імпортні надходження збільшились на 17% і становили 2741,1 млн. дол. США. Порівняно з 2008 р. обсяги експорту послуг збільшилися на 30,3%, імпорт послуг – 10,5% (рис. 2.21) [104, 137-141].

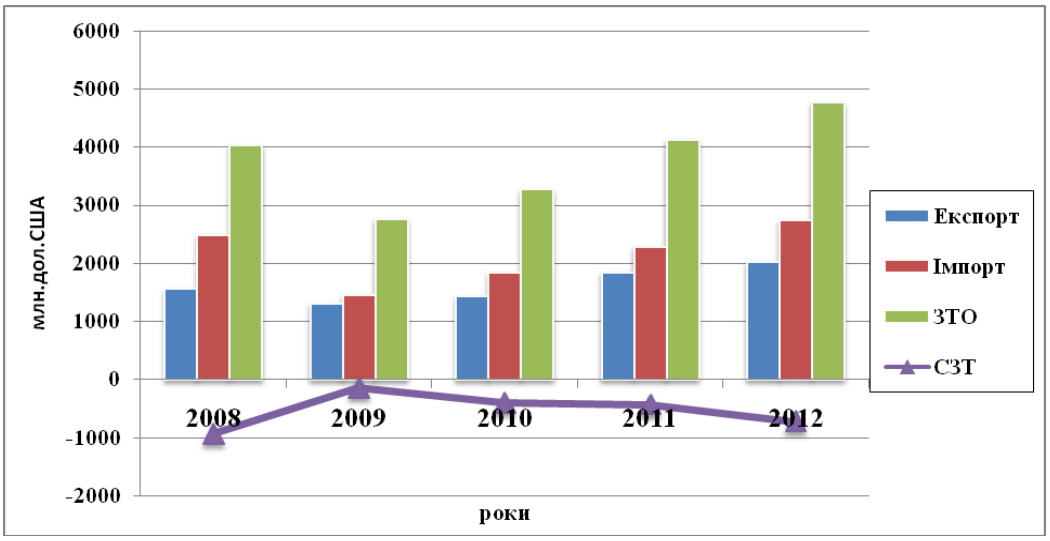

Рис. 2.21. Динаміка показників зовнішньої торгівлі послугами Харківської області за період 2008-2012 рр., млн. дол. США (побудовано автором за даними [104, 137-141])

Протягом досліджуваного періоду зберігається тенденція переважання імпорту послуг над експортом – сальдо зовнішньої торгівлі послугами залишається негативним і у 2012 р. становить -719 млн. дол. США.

Більше половини обсягу експорту, а саме 57% було надано країнам СНД, іншим країнами світу – 43%. До країн СНД було надано послуг на суму 1320,1 млн. дол. США, до інших країн світу – на 986,5 млн. дол. США (рис. 2.22) [104, 141].

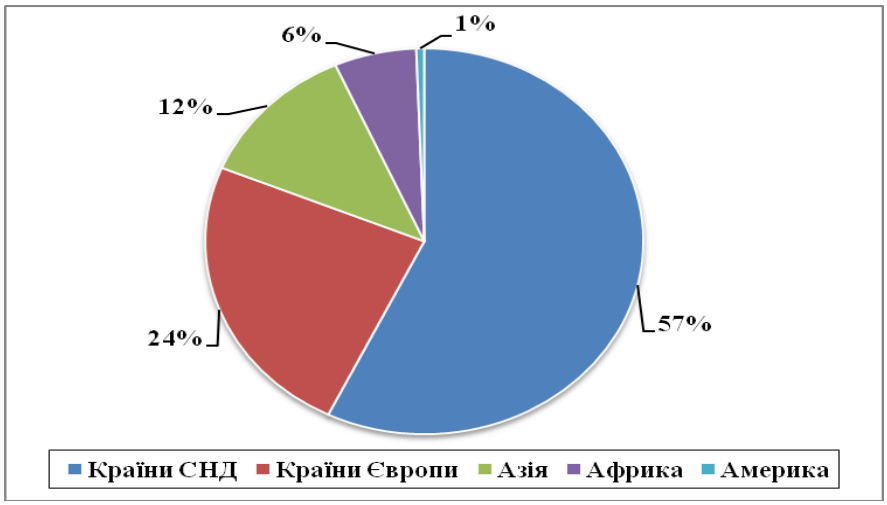

Рис. 2.22. Географічна структура експорту послуг Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [104, 141])

В імпорті основна частина обсягу належить країнам Європи (41%), частка країн СНД становила 28% (рис. 2.23). Обсяг послуг, одержаних від країн Європи, склав 1393,1 млн. дол. США, що на 12% більше ніж у 2011 р.

Найбільшу питому вагу у загальному обсязі імпорту займають Велика Британія (32,5%), яка посідає перше місце у географічній структурі імпорту послугами, Франція (21,5%), відповідно друге місце; на третьому місці – Швейцарія (12,8%). Серед країн СНД відмічається Російська Федерація (питома вага у загальному обсязі – 12,3%) та Казахстан (1,4%) [104, 141].

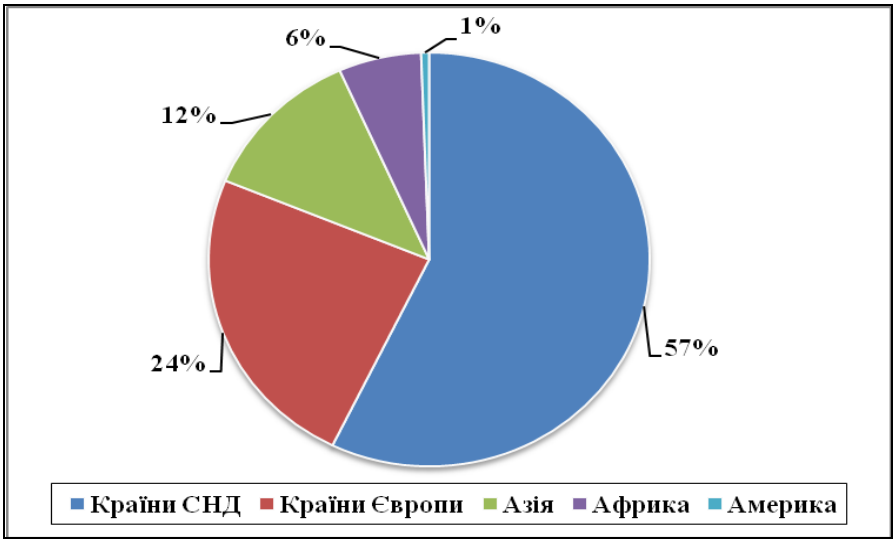

Рис. 2.23. Географічна структура імпорту послуг Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [104, 141])

В структурі експорту послуг за видами економічної діяльності найбільшу питому вагу склали різні ділові, професійні та технічні послуги – 35,7%, на другому місці послуги пов’язані з діяльністю у сфері інформатизації та ІТ-послуг – 18,1%, далі йдуть страхові послуги – 16,2%, послуги, пов’язані з подорожами – 13,5%, транспортні послуги – 7,4%, послуги, пов’язані з ремонтом – 4,3%. Порівняно з 2011 р. збільшилися обсяги послуг в обробній промисловості – у 2,9 рази, послуг, пов’язаних з фінансовою діяльністю – у 2,4 рази, послуг у сфері інформатизації та ІТ-послуг – у 1,7 рази, послуг у сфері освіти – на 36,5%, послуг у сфері архітектури та будівництва – на 30,1% [141].

В імпорті найбільшу питому вагу становили послуги, пов’язані з фінансовою діяльністю – 52,5% , на другому місці різні ділові, професійні та

технічні послуги (28,2%), на третьому – транспортні послуги (7,4%). Порівняно з 2011 р. обсяги послуг у 2012 р. з фінансової діяльності зменшилися на 46,1%, в свою чергу транспортні послуги збільшилися у 2,1 рази [141].

Обсяг прямих іноземних інвестицій, вкладених в економіку Харківської області, у 2012 р. становив 2814,3 млн. дол. США, або 1026,3 дол. США на одну особу. Порівняно з обсягом у 2011 р. іноземний капітал в області зріс на 97,4 млн. дол. США чи 4% (рис. 2.24) [104, 144-150].

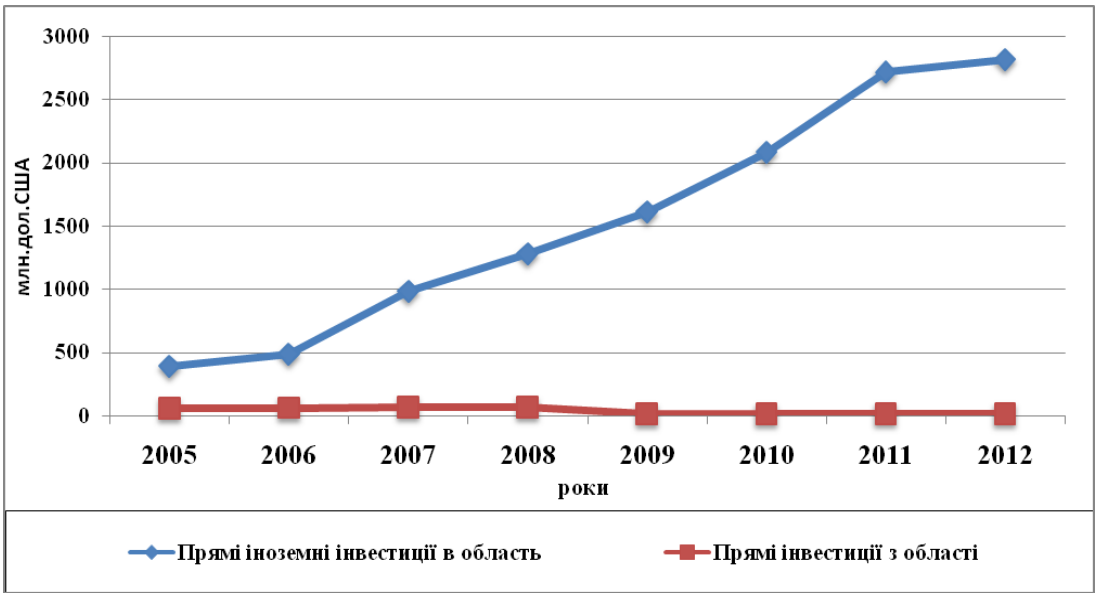

Рис. 2.24. Динаміка прямих іноземних інвестицій Харківської області за період 2005-2012 рр., млн. дол. США (побудовано автором за даними [104, 144-150])

Найбільші темпи приросту іноземного капіталу відмічалися у 2006 та 2010 рр. (32,7% та 40,0% відповідно). Таке різке підвищення показників пояснюється збільшенням зовнішньоекономічних відносин з країнами ЄС, які є лідерами у світовому інвестиційному просторі [156].

У 2012 р. прямі іноземні інвестиції надійшли з 67 країн світу. До основних країн-інвесторів, на які припало 94% загального обсягу прямих інвестицій, входять Франція (38%), Кіпр (27%), Велика Британія (10%), Віргінські Острови (6%). На географію інвестиційних надходжень впливає велика частка офшорних інвестицій із прихованим українським походженням первинного капіталу, а також значні переважання за цільовим призначенням.

Серед секторних пріоритетів інвестицій в економіку Харківської області виділяються: фінансова та страхова діяльність (49,7%); промисловість (16,7%), операції з нерухомим майном (12,0%), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (7,4%) [184].

Прямі інвестиції з області здійснено до п’яти країн світу, 97% з яких – до Російської Федерації. Харківська область згідно національних рейтингів є одним з найбільш інвестиційно привабливих регіонів України. Проте, як і капітальні, прямі іноземні інвестиції, залучені в економіку області за останні роки, сконцентровані в основному у місті Харкові (79%) та прилеглих районах – Чугуївському (9,1%) та Харківському – (8,5%) [141].

Таким чином, зовнішньоторговельні зв’язки Харківського регіону носять характер незбалансованих із переважанням у структурі зовнішньої торгівлі імпортних надходжень, що також підтверджується стабільною динамікою від’ємного сальдо зовнішньої торгівлі. Нарощування обсягів експорту поряд із зниженням приросту імпорту, удосконалення структури зовнішніх відносин, надання можливості розвитку перспективних галузей економіки, залучення до цього інвестиційних потоків є для Харківської області пріоритетним завданням. Оскільки для експортоорієнтованої економіки області саме зовнішня торгівля являється одним з важливих наповнювачів бюджетних коштів та безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток та рівень життя населення.

2.3.5. Соціальна сфера. Соціальна сфера є важливою складовою сучасного суспільства і необхідною умовою його поступального розвитку. Рівень розвитку соціальної сфери визначає якість і рівень життя населення, є одним з головних показників рівня людського розвитку взагалі.

Соціальну сферу ми аналізували за основними галузями, зокрема закладами охорони здоров’я, освіти, культури, мистецтва, науки, торгівлі, громадського харчування та житлово-комунального господарства.

Динаміка чисельності лікарняних закладів Харківської області, як основа системи охорони здоров’я має негативну тенденцію. Так, у 2000 р. їх кількість

складала 212 одиниць, а у 2012 р. – 132, тобто за 12 років чисельність скоротилася на 80 одиниць (рис. 2.25) [104, 135-141].

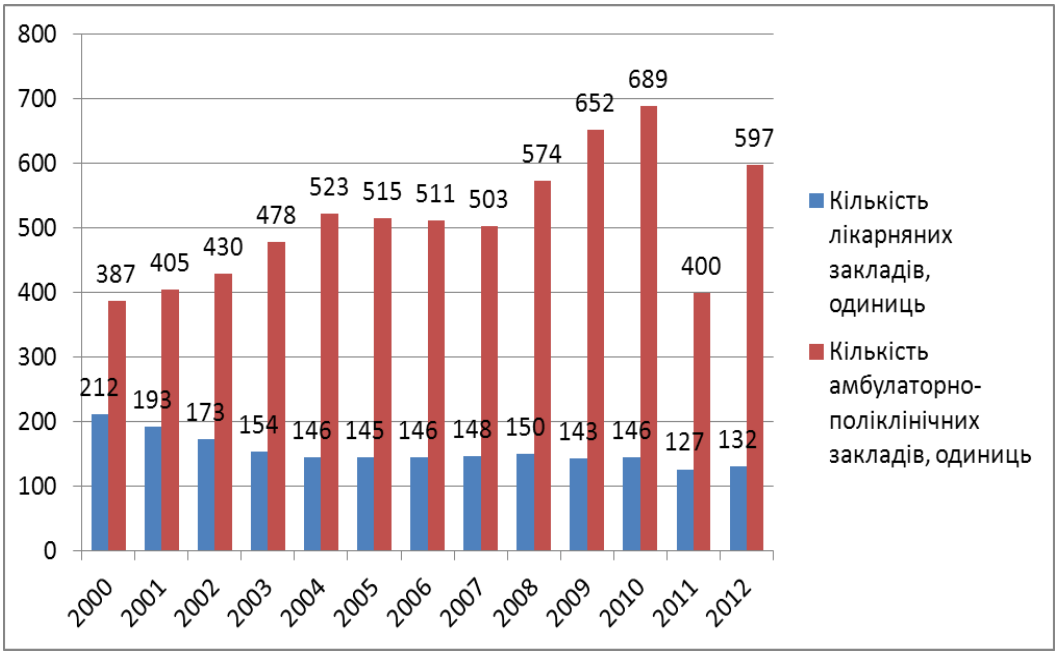

Рис. 2.25. Динаміка кількості лікарняних закладів та амбулаторно-поліклінічних закладів Харківської області за період 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 135-141])

Динаміка кількості амбулаторно-поліклінічних закладів є позитивною. Так, у 2000 р. їх нараховувалося 387 одиниць, а у 2010 р. – 689 одиниць. Відбувається розширення мережі закладів амбулаторної допомоги внаслідок впровадження медичної реформи в Україні, з’являються амбулаторії загальної практики-сімейної медицини в сільській місцевості.

Чисельність лікарів усіх спеціальностей має тенденцію до збільшення, оскільки зростає чисельність амбулаторно-поліклінічних закладів тощо. Так, у 2000 р. їх кількість складала 15,2 тис. осіб, а у 2012 р. – 15,6. Відмічається збільшення кількості висококваліфікованих лікарів і зменшення чисельності середнього медичного персоналу (рис. 2.26) [104, 135-141].

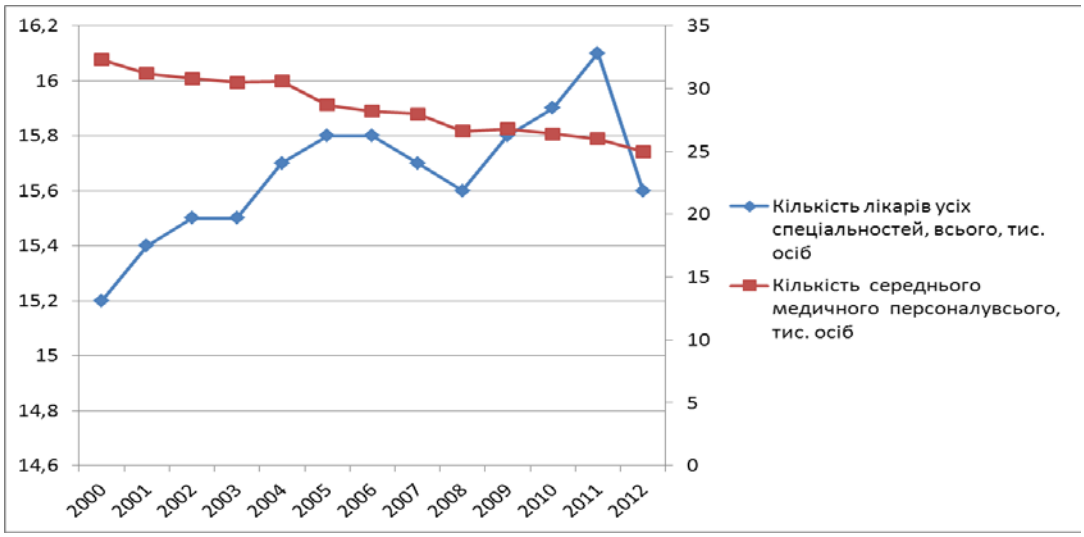

Рис. 2.26. Динаміка кількості лікарів та середнього медичного персоналу Харківської області за період 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 135-141])

У 2012 р. у Харківській області функціонувало 23 диспансери, 10 стоматологічних поліклінік, обласний центр служби крові, станція швидкої медичної допомоги, бюро судмедекспертизи, 2 центри здоров'я, 498 фельдшерсько-акушерських пунктів, заклади підпорядковані МОЗ України (Науково-практичний медичний центр ХНМУ, Український науково-практичний медичний центр акушерства, гінекології та репродуктології, Науково-дослыдний інститут гігієни праці та профзахворювань ХНМУ, Стоматологічний центр ХНМУ, Харківський центр серцево-судинної хірургії, Спеціалізована медико-санітарна частина №13, Харківський національний медичний університет, Харківська медична академія післядипломної освіти, Національний фармацевтичний університет), науково-дослідні інститути Академії медичних наук (Інститут терапії ім. академіка Л. Т. Малої, Інститут загальної та невідкладної хірургії, Інститут дерматології та венерології, Інститут медичної радіології ім. С. П. Григор'єва, Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків, Інститут патології хребта та суглобів ім. М. І. Сітенко, Інститут неврології, психіатрії та наркології, Інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечнікова, Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського), Інститут проблем кріобіології і кріомедицини Національної

Академії наук, 26 відомчих закладів, що підпорядковані Міністерству інфраструктури України (дорожні клінічні лікарні), Державної пенітенціарної служби України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України, Державної служби надзвичайних ситуацій України. Проте, система охорони здоров'я регіону потребує значних змін для виконання своєї соціальної ролі.

Харківська область є однією із провідних областей України в галузі освіти та науки. Близько 400 тис. дітей відвідують дошкільні заклади, загальноосвітні школи, училища. Близько 280 тис. студентів навчаються у 64 державних та 14 недержавних вищих навчальних закладах різних рівнів [141].

За період 2000-2012 рр. кількість дошкільних навчальних закладів скоротилася на 109 одиниць, що пов'язано із скороченням, зокрема бюджетного фінансування навчальних закладів (рис. 2.27) [104, 135-141].

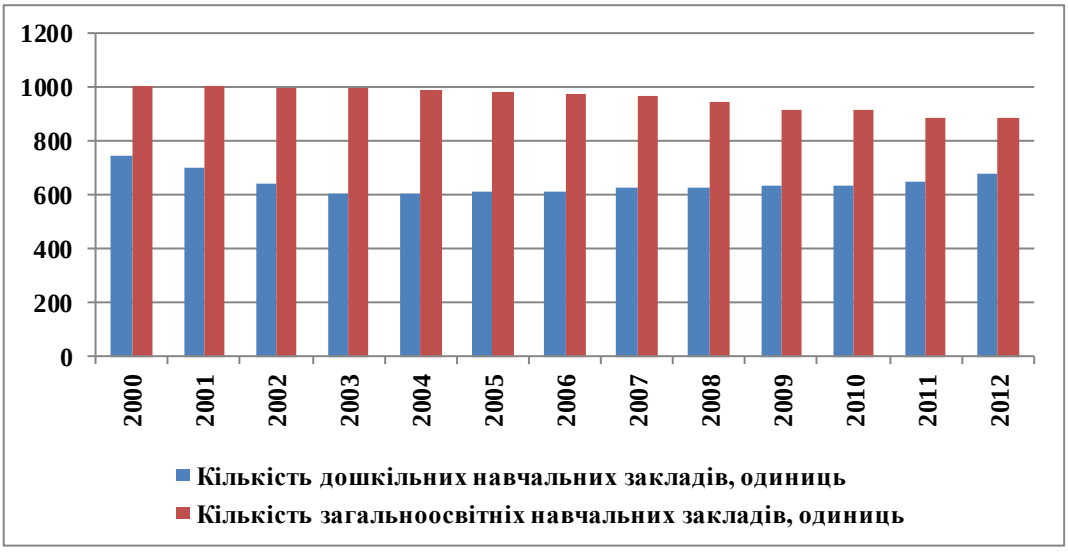

Рис. 2.27. Динаміка кількості дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів Харківської області за період 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 135-141])

Кількість загальноосвітніх навчальних закладів також скорочувалася, починаючи з 2000 р. по 2012 р., що пояснюється зниженням чисельності учнів за цей же період. Негативна тенденція склалася і серед працівників навчальних

закладів – кількість учителів зменшилась з 29,1 тис. осіб у 2000 р., до 23,9 тис. осіб у 2012 р. (рис. 2.28) [104, 135-141].

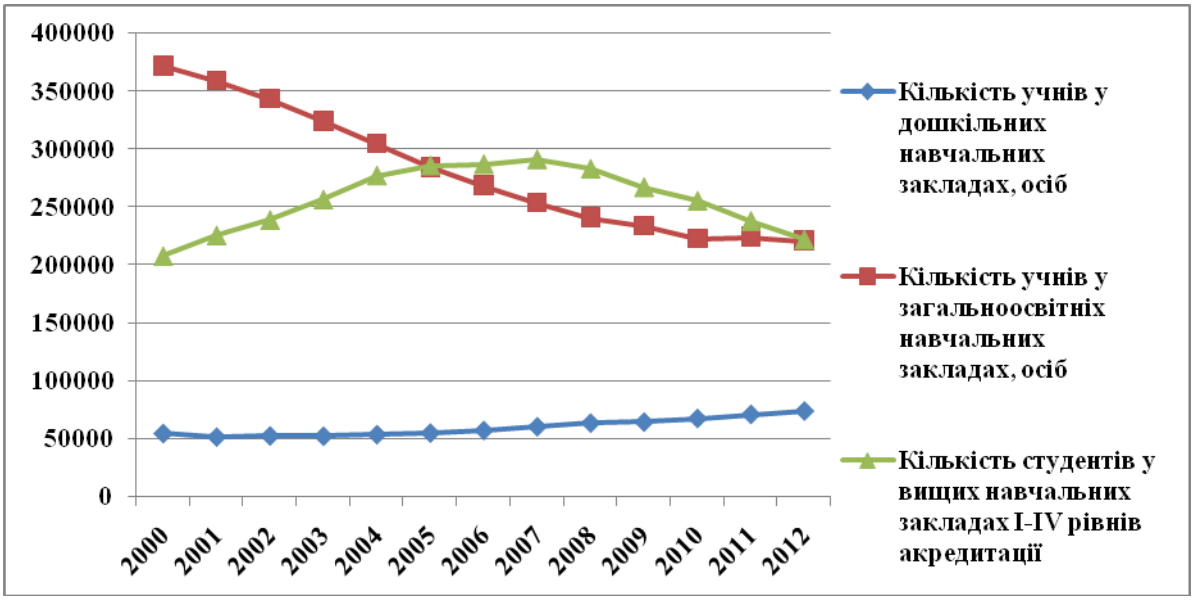

Рис. 2.28. Динаміка кількості учнів та студентів у дошкільних, загальноосвітніх та вищих навчальних закладах Харківської області за період 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 135-141])

У 2012 р. у Харківській області нараховувалося 54 професійно-*техні*чні училища, в яких навчалося 17,9 тис. студентів. Вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації у 2012 р. в регіоні становило 33 одиниці, в яких навчалося 21,5 тис. студентів.

В області функціонує 37 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, в яких у 2012 р. навчалося 200,8 тис. студентів. Також у науково-освітніх установах навчалося 3837 аспірантів та 225 докторантів. Провідними вищими навчальними закладами є: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, Харківський національний медичний університет, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Харківський державний технічний університет будівництва і архітектури, Харківський національний університет радіоелектроніки тощо.

Досить складні часи переживають заклади культури. Так, у 2012 р. кількість бібліотек у регіоні склала 843 одиниці. Однак, зростає кількість музеїв, яких вже у 2012 р. нараховувалося 33, серед яких: Харківський історичний, літературний, художній музеї, церковно-історичний музей, науково-просвітницький музей сексуальних культур світу, морський музей, Музеї історії, природи ХНУ імені В. Н. Каразіна тощо. Також функціонують державний цирк, 2 зоопарки та державна телерадіомовна компанія, 56 дитячих музичних шкіл, 7 дитячих художніх шкіл, 12 дитячих шкіл мистецтв, дитяча хореографічна школа, дитяча школа хорового співу, вечірня школа загальної музичної освіти. Загальною проблемою закладів культури є недостатнє фінансування [150, 211].

В області нараховується 96 санаторно-курортних (оздоровчих закладів), серед яких 15 санаторіїв, 9 санаторіїв-профілакторіїв, 1 пансіонат відпочинку, 1 будинок відпочинку, 70 баз та інших закладів відпочинку. У 2012 р. на території області функціонувало 863 дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, відмічається їх поступове зменшення, що пов’язане з відсутністю, в першу чергу, фінансування [141].

У системі соціального захисту населення спостерігається тенденція до скорочення кількості пенсіонерів в області. У 2012 р. 82% пенсіонерів отримували пенсії за віком, 11% за інвалідністю, 14% у разі втрати годувальника, 2% за вислугу років і тільки 1% населення отримували соціальні пенсії. Скорочення кількості пенсіонерів, обумовлено відносно невисокою тривалістю життя населення, не дуже сприятливою екологічною ситуацією та нестабільним економічним розвитком регіону та держави в цілому [141].

У 2012 р. інваліди I групи займали 7,4% серед усієї кількості інвалідів, II групи – 45,6%, III групи – 46,3%, діти-інваліди до 18 років – 0,64% (рис. 2.29) [141, 150].

У 2012 р. на території Харківської області функціонувало 18 будинків-інтернатів, які нараховували 3617 місць, 5 шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (в них навчалося 482 дитини), 5

дитячих будинків системи Міністерства освіти і науки України, у яких навчалося 224 учня, 4 будинки дитини, що перебувають у сфері управління Міністерства охорони здоров'я України (навчалося 143 учня), 3 будинки-інтернати, що перебувають у сфері управління Міністерства соціальної політики України (навчалося 345 дітей), притулок для дітей (330 вихованців) [141].

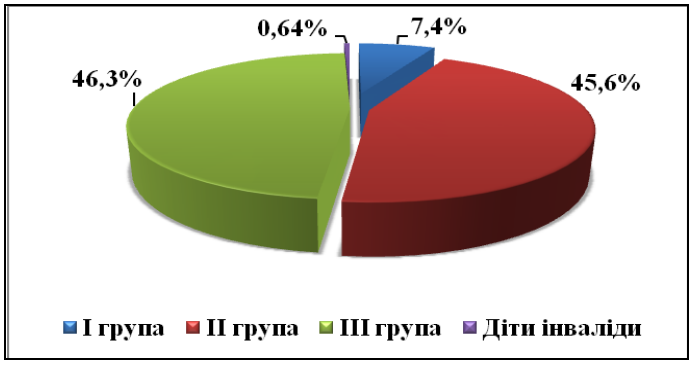

Рис. 2.29. Розподіл інвалідів за групами у Харківській області станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [141, 150])

Соціальне спрямування має сфера торговельного обслуговування. Темпи росту роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств з 2000 р. по 2007 р. знаходяться у позитивній динаміці. У 2008-2009 рр. спостерігалася негативна динаміка, що пояснюється економічною кризою в державі у ці роки. З 2010 р. відбувається певний ріст темпів торгівлі, але при цьому з кожним роком скорочується чисельність об'єктів роздрібної торгівлі. Це можна пояснити великою конкуренцією, впливом економічної кризи, що обумовила зниження платоспроможності населення, збитковістю магазинів внаслідок жорсткої податкової політики тощо [3].

В структурі роздрібного товарообігу переважають непродовольчі товари (56%) [141]. Це пов'язано з тим, що у місті Харкові розташований найбільший ринок у Східній Україні – ТЦ «Барабашово». Функціонують і інші ринки, що займаються реалізацією саме непродовольчих товарів, працює мережа супермаркетів, будівельних гіпермаркетів тощо.

Аналіз обсягів роздрібного товарообороту ресторанної мережі вказує на зростання за період 2007-2012 рр., що пов'язано із інфляцією, зростанням цін на продукти харчування [136-141].

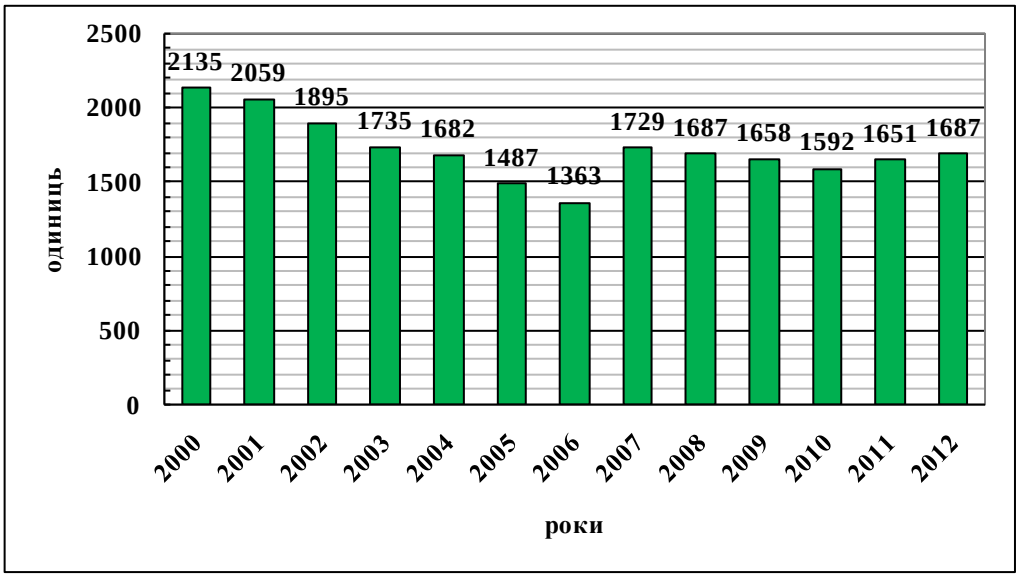

Рис. 2.30. Динаміка чисельності об'єктів ресторанного господарства Харківської області за період 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 144-150])

Динаміка даного показника на рис. 2.30 відображає негативну тенденцію динаміки чисельності об'єктів ресторанного господарства по області за період з 2000-2006 рр., що пояснюється закриттям неконкурентноздатних у сучасних ринкових умовах типів закладів, зокрема виробничих та загальних їдалень, службових буфетів тощо. У 2007 р. відбулося зростання чисельності закладів ресторанного господарства, що можна пояснити зростанням ВВП у країні та в області, а починаючи з 2008 р., спостерігається скорочення їх чисельності внаслідок економічної кризи 2008-2009 рр. Проведення ЄВРО-2012, що передбачало збільшення потоків туристів у місто, стимулювало зростання чисельності ресторанних закладів.

Динаміка загальної площі житлового фонду Харківської області має позитивний характер (рис. 2.31), що пояснюється постійним попитом на житловий фонд, заміщенням інвесторів з боку держави на приватних. Площі житлового фонду постійно зростають, як і кількість квартир у нових будинках

(у 2000 р. їх нараховувалося 1193,2 тис. одиниць, а у 2012 р. – 1232,4 тис. У структурі квартир у 2012 р. переважали двокімнатні квартири. На другому місці трикімнатні квартири, на третьому – однокімнатні [104, 141].

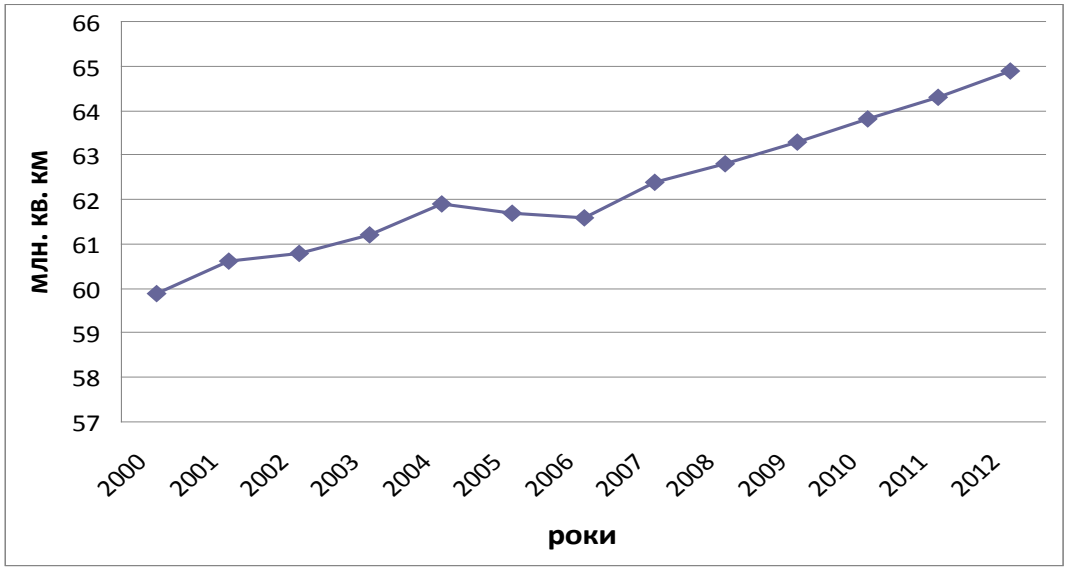

Рис. 2.31. Динаміка загальної площі житлового фонду Харківської області за період 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [104, 141])

Розподіл забезпеченості населення житлом по території області є відносно рівномірним. Середня забезпеченість по області складає 23,3 м². на душу населення, що приблизно відповідає чинним в країні санітарним нормам.

2.4. Місце соціально-економічного розвитку Харківської області в національному вимірі

За показниками соціально-економічного розвитку регіон займає одне з провідних місць в Україні. ВРП області і становив 5,6% від загального ВРП по країні. В 2012 р. – це четверте місце серед регіонів України після міста Києва, Донецької та Дніпропетровської областей [103].

У розрахунку ВРП на одну особу Харківська область у 2012 році займала сьоме місце серед регіонів України після міста Києва, Дніпропетровської, Київської, Донецької, Полтавської та Запорізької областей. У 2012 році ВРП в

Харківській області у розрахунку на одну особу склав 29972 грн. (рис. 2.32) [16, 103, 143].

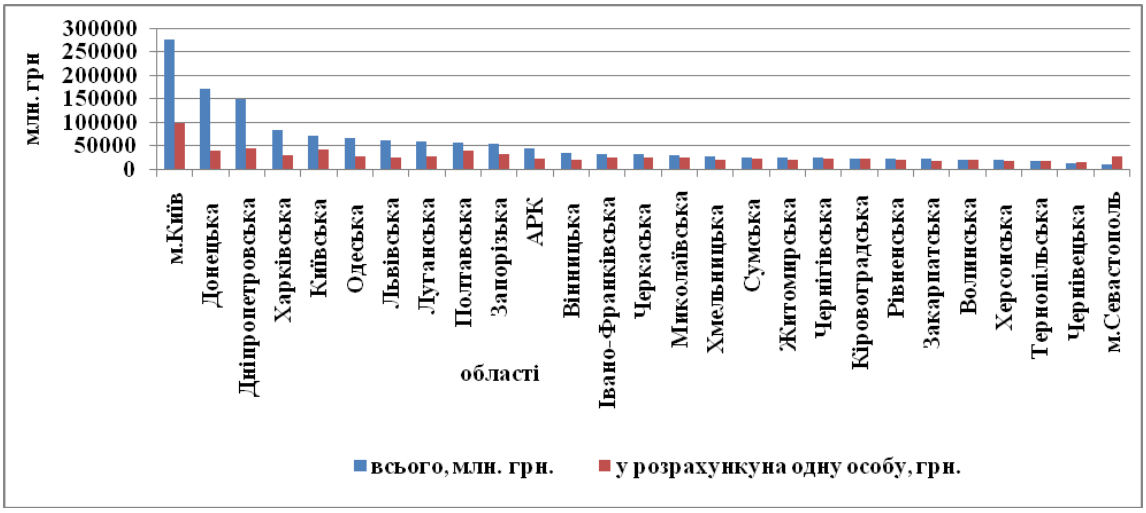

Рис. 2.32. Валовий регіональний продукт за регіонами України (млн. грн.) та у розрахунку на одну особу (грн.) станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [16, 103, 143])

За обсягом реалізованої промислової продукції регіон займає також провідне місце серед областей України. У загальнодержавному обсязі реалізованої продукції частка Харківської області складає 7 %. Область займає 7 місце після Донецької, Дніпропетровської, Київської, Луганської, Запорізької, Полтавської областей (рис. 2.33) [103, 143].

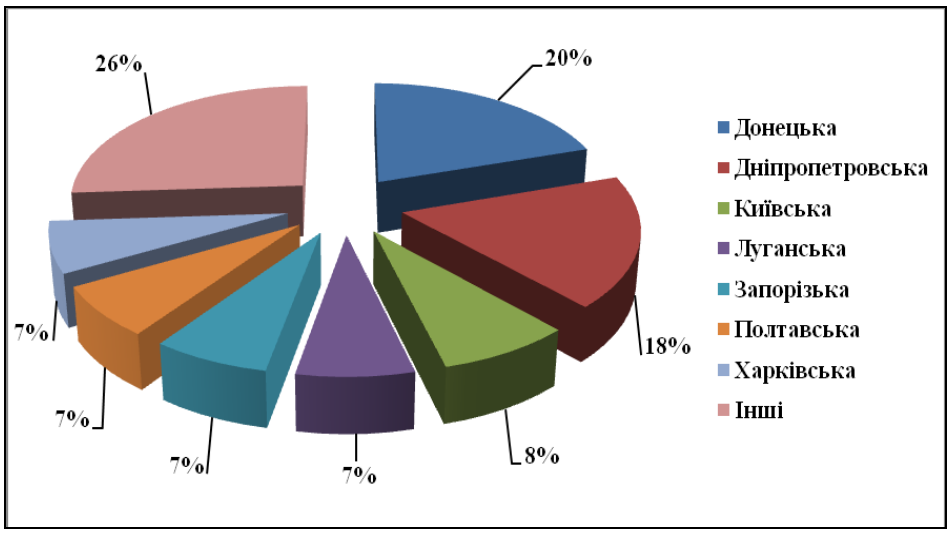

Рис. 2.33. Питома вага Харківського регіону в загальному обсязі реалізованої промислової продукції в Україні станом на 2012 р.,(%) (побудовано автором за даними [103, 143])

Із загального обсягу реалізації 63,0% припадає на продукцію переробної промисловості, 30,4% – підприємств з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, 5,8% – добувної промисловості і розроблення кар'єрів [141].

Серед лідерів за обсягом реалізованої промислової продукції провідними в Україні є: Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька, Полтавська та Харківська області (рис. 2.34) [103, 158].

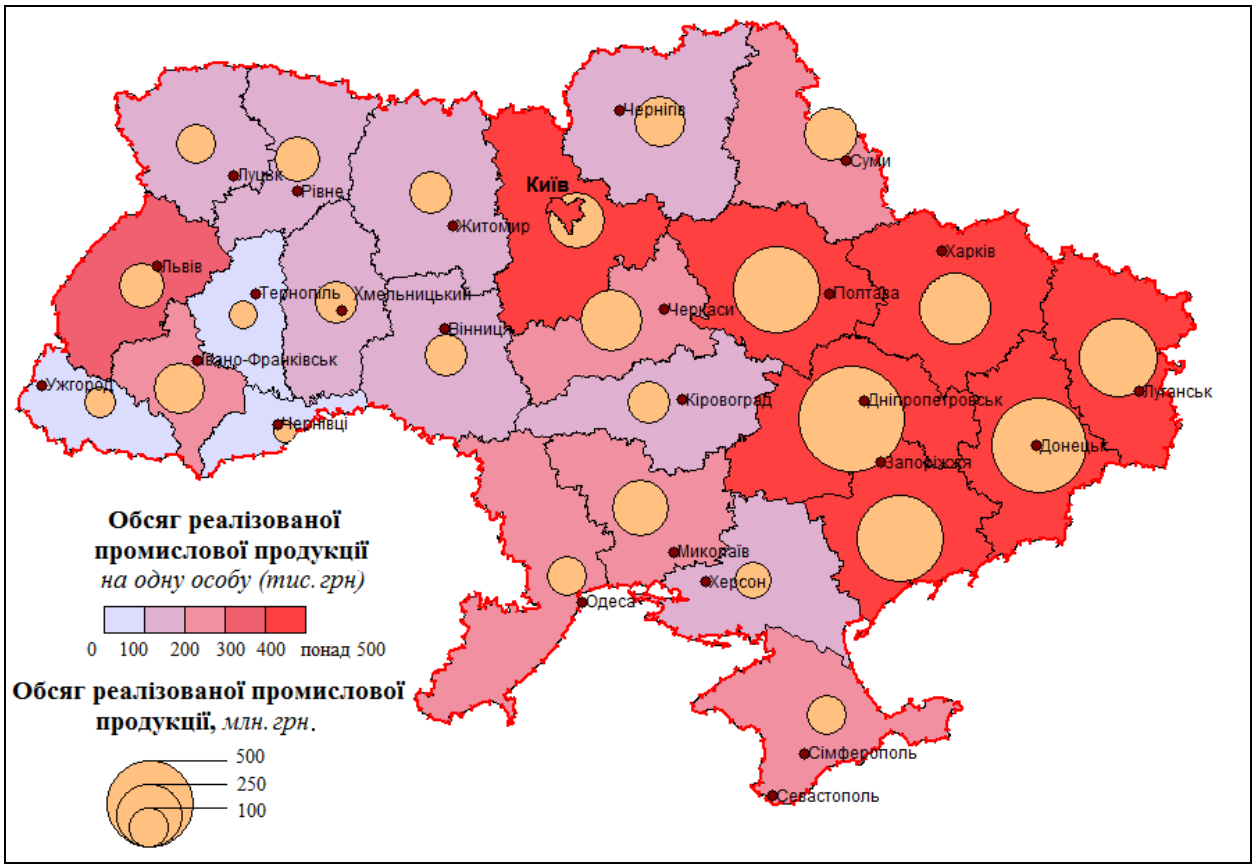

Рис. 2.34. Обсяг реалізованої промислової продукції за регіонами України станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [103, 158])

До регіону ввозяться паливо, метал, будівельні матеріали, ліс, а вивозиться переважно готова продукція обробної промисловості – машини, інструменти, взуття, одяг, цукор, масло, олія, тощо [161].

За індексом обсягу сільськогосподарського виробництва серед регіонів України у 2012 році Харківська область посіла 17 місце (рис. 2.35) [103].

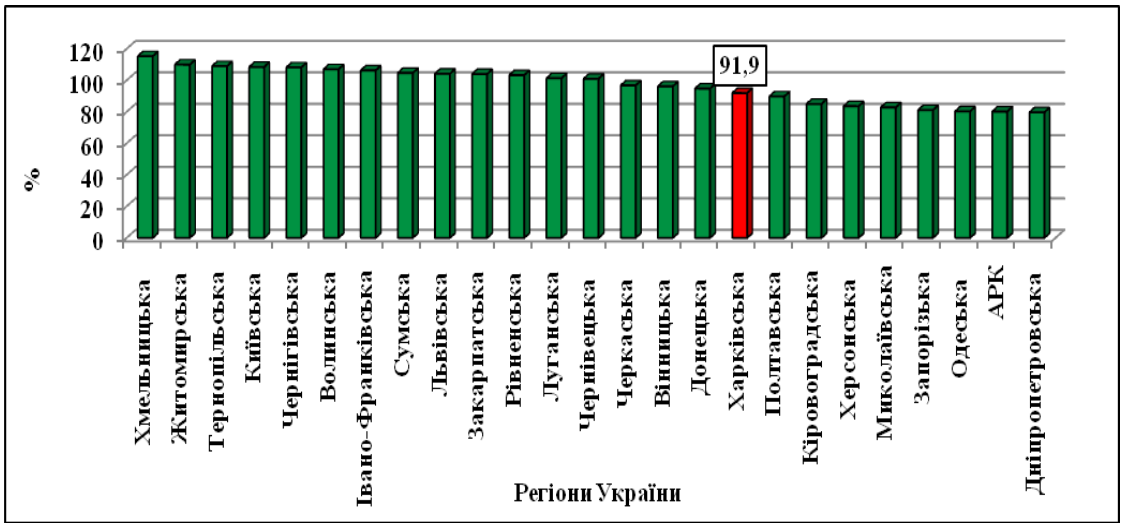

Рис. 2.35. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва за регіонами України станом на 2012 р. (%) (побудовано автором за даними [103, 143])

Регіон займає провідне місце серед інших областей України за валовим збором основних сільськогосподарських культур.

За рівнем забезпеченості працересурсним потенціалом серед областей України Харківська область належить до групи із значною часткою працездатного населення, але дуже низькими показниками природного руху та значним механічним відтоком людей. Економічна активність в регіоні одна з найвищих в Україні, а рівень безробіття є нижчим від середньоукраїнського показника [52] .

Рівень економічної активності населення Харківської області у віці 15-70 років у 2012 р., порівняно з 2011р., збільшився з 65,1% до 65,7%, а населення працездатного віку – з 74,5% до 75,4%. Кількість економічно активного населення у Харківській області у 2012 р. у віці 15-70 років становила 1373,6 тис. осіб, з них 1286,9 тис. осіб працездатного віку (рис. 2.36) [104, 141].

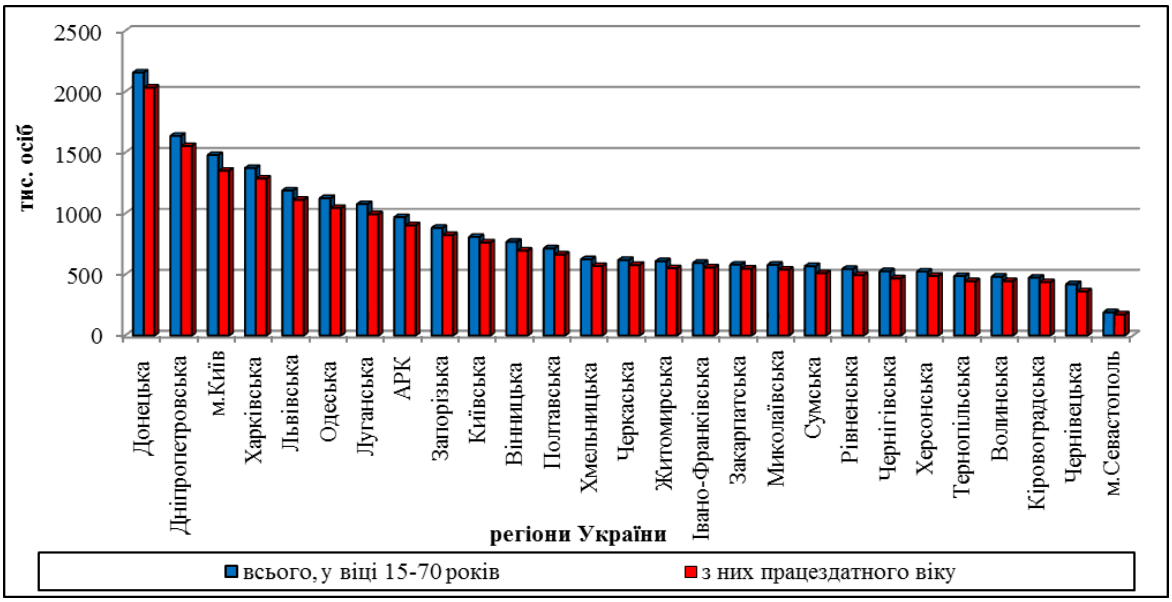

Рис. 2.36. Економічно активне населення за регіонами України станом на 2012 р. (тис. осіб) (побудовано автором за даними [42, 104, 143])

Важливим показником, що характеризує економічну складову соціально-економічного розвитку регіону в масштабі України є зайнятість населення, яка характеризує ступінь залучення людей до трудової діяльності, забезпечення робочими місцями. Зайнятість населення у віці 17-70 років по Україні склала 20354,3 тис. осіб, що становить 59,7% до всього населення відповідного віку. Серед регіонів за кількістю зайнятих Харківська область посіла четверте місце, поступаючись лише Донецькій (1985,4 тис. осіб), Дніпропетровській (1528,5 тис. осіб) областям та місту Києву (1399,8тис. осіб) [185]. Зайнятість населення у віці 17-70 років у Харківській області склала 1280,6 тис. осіб, що становить 61,2% до всього населення відповідного віку (рис. 2.37) [55, 141].

Протягом 2012 р. ситуація на ринку праці характеризувалася скороченням обсягів безробіття та зменшенням його рівня. Чисельність безробітних (за методологією МОП) у віці 15-70 років у 2012 р. по Україні становила 1657,2 тис. осіб, що становить 7,5% до всього населення відповідного віку. У 2012 р. по Харківській області чисельність безробітних (за методологією МОП) у віці 15-70 років становила 93 тис., що на 3,2 тис. осіб (рис. 2.38), або на 3,3% менше, ніж у 2011 р. [140, 141].

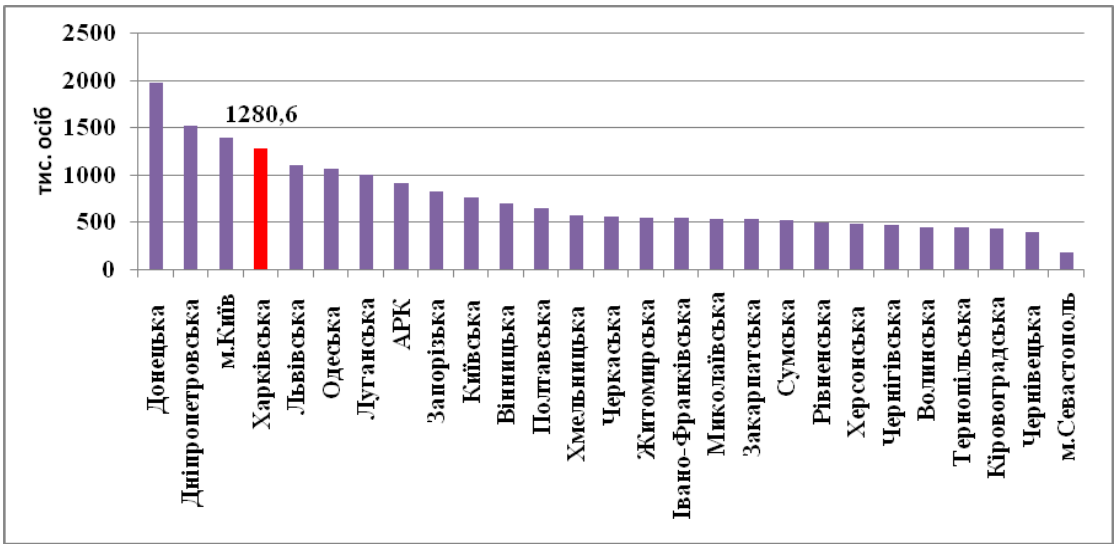

Рис. 2.37. Зайнятість населення за регіонами України станом на 2012 р. (тис. осіб) (побудовано автором за даними [42, 103, 143])

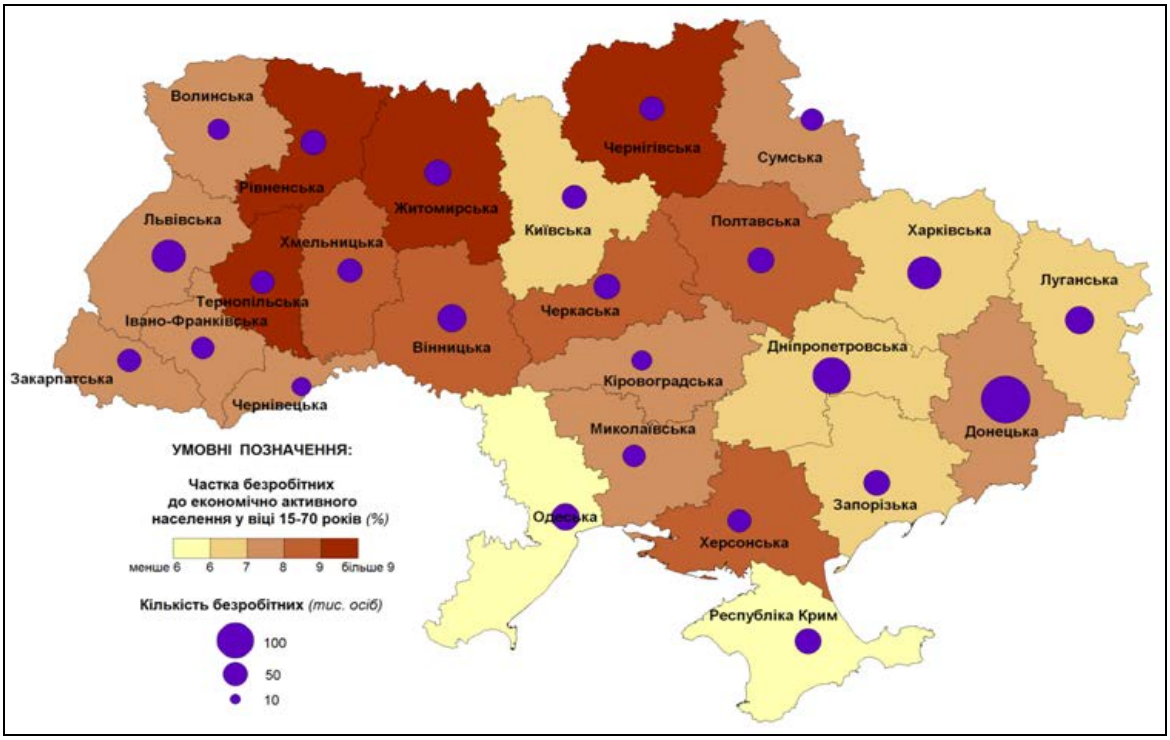

Рис. 2.38. Безробітне населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) за регіонами України станом на 2012 р. (побудовано автором за даними [42, 103, 143])

Основними причинами безробіття в регіоні, як і в цілому по Україні є: звільнення за власним бажанням, вивільнення з економічних причин, неможливість знайти роботу після закінчення навчального закладу. Серед основних напрямів покращення сучасної політики зайнятості є сприяння в

працевлаштуванні незайнятого населення і надання допомоги в профпідготовці та перепідготовці, а також стимулювання створення гнучкого ринку праці [126].

У 2012 р. середня заробітна плата по Україні становила 3377 грн. у розрахунку на одного штатного працівника за місяць. За цим показником Харківська область у 2012 р. займала 11 місце серед інших регіонів України, а середня заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника за місяць складала 3068 грн. (рис. 2.39) [103, 143].

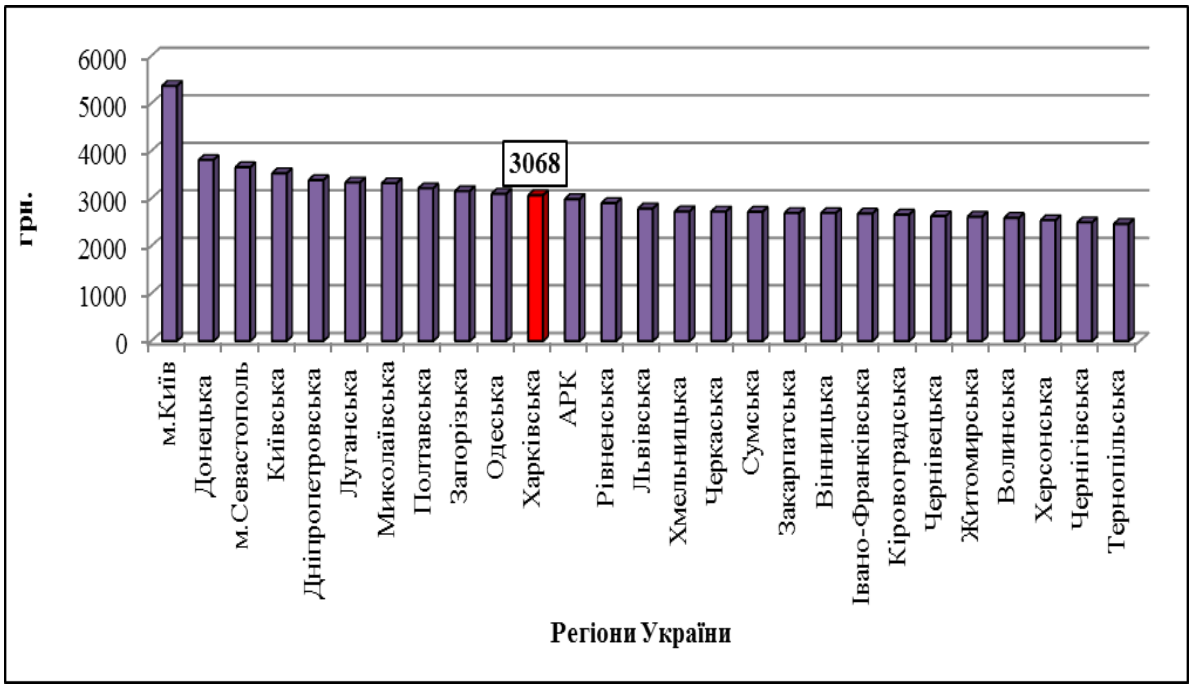

Рис. 2.39. Середня заробітна плата (за місяць) за регіонами України станом на 2012 р. (в розрахунку на одного штатного працівника, грн.) (побудовано автором за даними [103, 143])

За показником капітальних інвестицій Харківська область займає шосте місце після м. Києва (64552 млн. грн. – 24,5%), Донецької (30068,8 млн. грн. – 11,4%), Дніпропетровської (20456,2 млн. грн. – 7,7%), Київської (19375,8 млн. грн. – 7,3%) областей та Автономної Республіки Крим (17576,8 млн. грн. – 6,7%) (рис. 2.40) [103, 143].

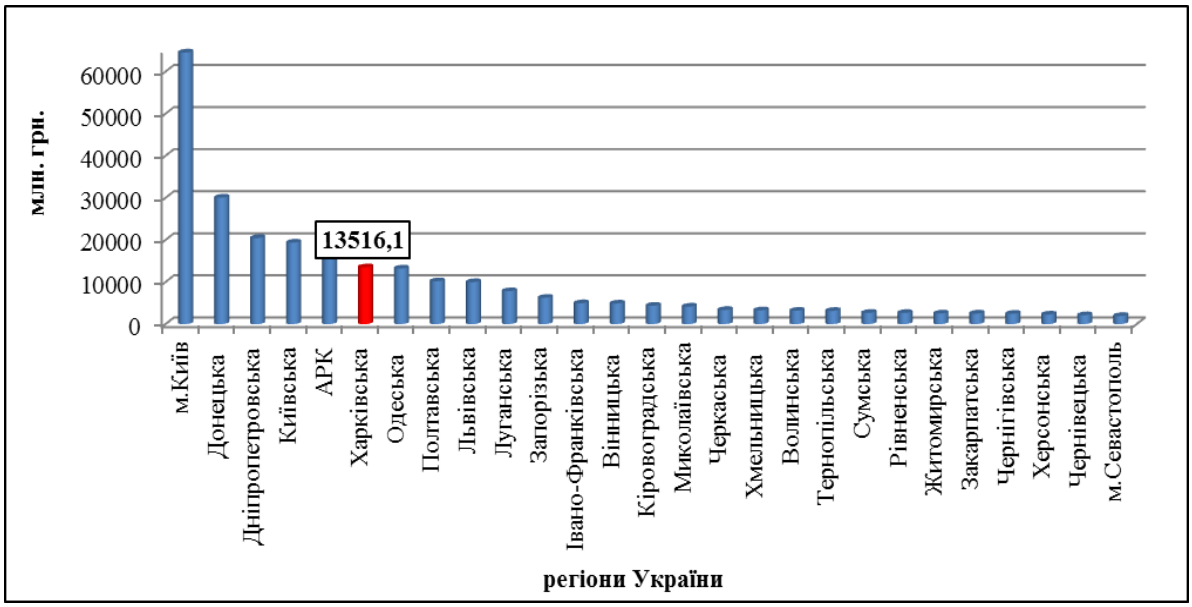

Рис. 2.40. Капітальні інвестиції за регіонами України станом на 2012 р. (млн.грн.) (побудовано автором за даними [103, 106, 143])

У розрахунку на одну особу кількість капітальних інвестицій складає близько 5 тис. грн./особу. За цим показником регіон входить до групи лідерів після міст Києва та Севастополя, Дніпропетровської, Донецької, Полтавської та Одеської областей (рис. 2.41) [103, 106, 143].

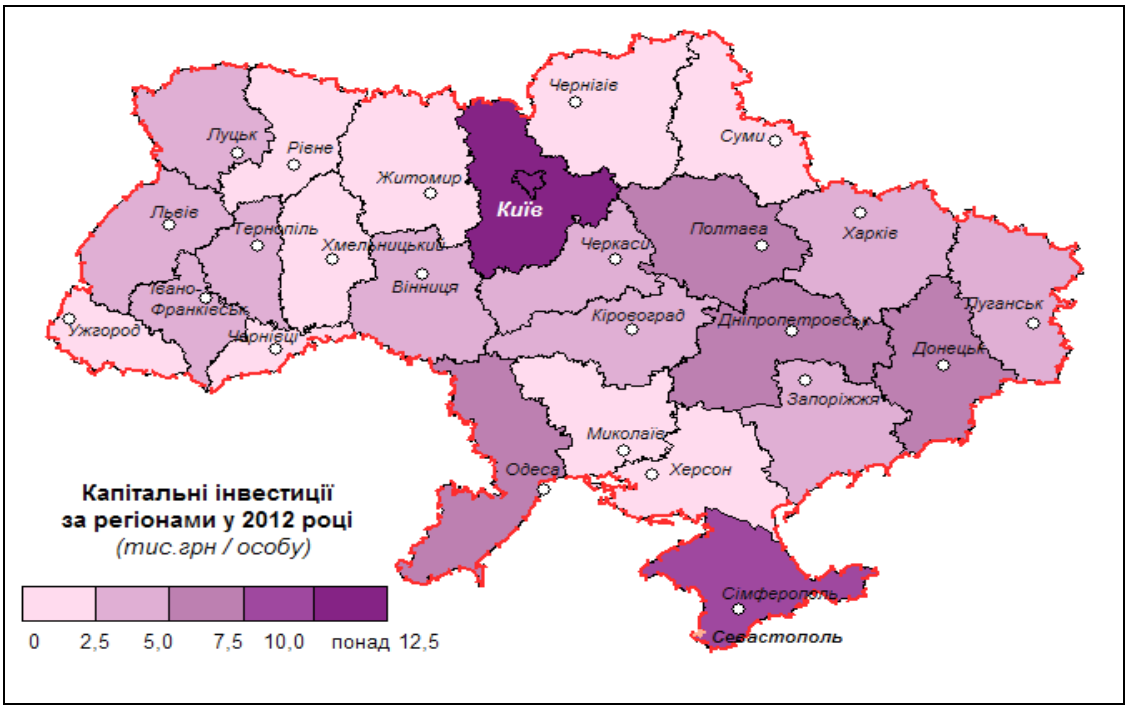

Рис. 2.41. Капітальні інвестиції за регіонами України станом на 2012 р. (тис. грн/особу) (побудовано автором за даними [103, 106, 143])

В цілому, регіональна економіка Харківської області являє собою відносно потужний господарський комплекс, який за своїм виробничим і науково-технічним потенціалом можна віднести до лідерів в Україні. Соціально-економічний розвиток регіону визначається численними чинниками, до найважливіших з яких відносяться економічні умови і тенденції розвитку економіки та сфери послуг, як матеріальна основа життєдіяльності суспільства. У цьому відношенні Харківська область має значні можливості, бо являється одним з найрозвиненіших регіонів України. Наявність у Харківському регіоні вигідного економіко-географічного положення, сприятливих кліматичних умов, природо-ресурсного потенціалу, кваліфікованих трудових ресурсів дозволяє продуктивно розвивати економіку регіону. Харківська область є основним лідером енергетичного машинобудування в Україні, а також займає перше місце серед інших регіонів країни по виробництву продукції приладобудування. В регіоні виробляється 50% від загальної фармацевтичної продукції України. Харківський транспортний вузол забезпечує величезні обсяги вантажних перевезень і пасажирообороту і відіграє провідну роль у міжрегіональних комунікаціях. Провідне місце в країні займає науково-інтелектуальний комплекс регіону. Харківська область є одним з найбільш інвестиційно привабливих регіонів України згідно національних рейтингів та входить до вісімки найбільш активних регіонів України на зовнішньому ринку. Але в умовах перебудови економіки в Україні навіть розвинена економічна сфера не забезпечує гарантовану занятість працездатного населення в суспільному виробництві, що призводить до накопичення і стрімкого зростання соціально-економічних проблем. Вирішення соціально-економічних проблем можливо за рахунок покращення регіональної політики області та держави в цілому.

Висновки до розділу 2

1. Територія Харківської області історично освоювалась в декілька етапів. На сучасному етапі Харківщина є одним з найбільш економічно розвинутих регіонів України за рядом показників соціально-економічного розвитку. Вигідне економіко-географічне положення області та особливості господарського освоєння території, потужний природно-ресурсний потенціал, розгалужена транспортна мережа, наявність кваліфікованих трудових ресурсів та велика кількість вищих навчальних закладів мали суттєвий влив на стан соціально-економічного розвитку Харківського регіону. Аналіз соціально-економічного розвитку дозволив встановити передумови та особливості розвитку економічної та соціальної складової даного процесу.

2. Комплексний підхід до визначення соціально-економічного розвитку Харківського регіону, в першу чергу, має включати аналіз природно-ресурсного потенціалу території. Природно-ресурсний потенціал області, зокрема земельні, водні, мінеральні, рекреаційні та лісові ресурси оцінюється фахівцями більше ніж в 21,2 млрд. грн. на рік, що складає 4,2 % його сумарної величини в Україні. За цим показником Харківщина посідає 5 місце в Україні. В цілому, Харківська область має досить значний природно-ресурсний потенціал, який, в свою чергу, сприяє соціально-економічному розвитку регіону.

3. Аналіз демографічної ситуації регіону показує, що в Харківській області проживає 6% населення держави. За цим показником регіон посідає 4 місце в Україні. Місто Харків – друге за чисельністю місто держави після міста Києва. Незважаючи на високий соціально-економічний розвиток Харківської області, динаміка чисельності населення регіону з кожним роком погіршується. Станом на 2012 р. чисельність населення області складала 2739,4 тис. осіб. Щільність населення складає 87,1 осіб/км², проти – 75,3 осіб/км² в Україні. У 2012 р. для області відмічався звужений тип відтворення населення: висока смертність і, порівняно з нею, низька народжуваність. Чисельність економічно активного населення віком 15-70 років у середньому за 2012 р. становила 22,16

млн. осіб, з яких 92,05%, були зайняті економічною діяльністю, решта – не мали роботи. Кількість зайнятого населення віком 15-70 років з 2005р. по 2012 р. збільшилась на 108,4 тис. осіб. У 2012 р. порівняно з 2011 р. спостерігалося збільшення населення на 0,24%, що становило 20,4 млн. осіб, з яких особи працездатного віку складали 92,6%. Кількість безробітних у віці 15-70 років з 2005 р. по 2012 р. зменшилася на 330,20 тис. осіб. Щорічно кількість безробітних у віці 15-70 років зменшується. Найбільша кількість безробітних спостерігалась у 2009 р. і становила 1,9 млн. осіб. Трудові ресурси області є залежними від демографічних процесів на території, як наслідок, це впливає на загальний соціально-економічний розвиток регіону.

4. Харківський регіон – великий промисловий центр України, в якому представлені практично всі види економічної діяльності. У структурі промислового виробництва регіону переважають машинобудування й металообробка, виробництво коксу, хімічна та нафтохімічна, харчова промисловості. У 2012 р. підприємствами Харківського регіону реалізовано промислової продукції на суму 60381,1 млн.грн., за цим показником область зайняла шосте місце серед інших регіонів України. Територіальна структура промислового району представлена Харківською промисловою агломерацією, промисловими вузлами і центрами. На території області виокремлюються Харківська промислова агломерація, Лозівський та Куп’янський промислові вузли, які належить до категорії найбільших локальних утворень, сформованих навколо потужного промислового вузла.

5. Харківська область є однією з найбільших областей в Україні за площею сільськогосподарських угідь. Сільське господарство регіону дає близько 5% валової продукції від загальнодержавного показника. Переважна частина валової продукції сільського господарства області виробляється в галузі рослинництва, в структурі якого переважають – зернові культури (5,9%), соняшник (10,5%), цукрові буряки (4,7%), картопля (4,2%), овочі (7%), плоди та ягоди (3,7%).

6. Харківщина має зручне транспортно-географічне положення на перехресті міжнародних шляхів «Північ-Південь» і «Захід-Схід». Місто Харків – вузловий центр залізничного сполучення Східної України, який зв'язує шість суміжних областей і забезпечує транспортні зв'язки з іншими державами. Через територію області пролягають міждержавні автомагістралі Київ-Харків-Ростов-на-Дону та Москва-Сімферополь. Трубопровідний транспорт Харківського регіону представлений трубами різного діаметру та компресорними станціями. За більшістю показників сфери послуг зв'язку Харківська область перевищує середні для України значення.

7. Економіка Харківської області в більшості орієнтована на внутрішній ринок України, проте область входить до вісімки найбільш активних регіонів України на зовнішньому ринку. Зовнішньоторговельні зв'язки Харківського регіону носять характер незбалансованих із переважанням у структурі зовнішньої торгівлі імпортних надходжень, що також підтверджується стабільною динамікою від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі.

8. Соціальна сфера регіону включає заклади охорони здоров'я, освіти, культури, мистецтва, науки, торгівлі, громадського харчування, житлово-комунального господарства. Харківська область є однією із провідних областей України в галузі освіти та науки. У системі соціального захисту населення відзначається тенденція до скорочення кількості пенсіонерів в області. Спостерігається відносно нестабільна тенденція стосовно обсягів прийняття в експлуатацію житла. Розподіл забезпеченості населення житлом по території області є відносно рівномірним. Середня забезпеченість по області складає 23,3 м². на душу населення, що приблизно відповідає чинним в країні санітарним нормам.

9. ВРП Харківської області є доволі високим і у 2012 р. становив 5,6% від загального показника по країні. У розрахунку на одну особу кількість капітальних інвестицій складає близько 5 тис. грн./особу. У загальнодержавному обсязі реалізованої продукції частка Харківської області складає 7%.

За індексом обсягу сільськогосподарського виробництва серед регіонів України у 2012 р. Харківська область посіла 17 місце, за кількістю зайнятих четверте місце, поступаючись лише Донецькій, Дніпропетровській областям та місту Києву.

За показником середньої заробітної плати Харківська область у 2012 р. займала 11 місце серед інших регіонів України, середня заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника за місяць складала 3068 грн.

У 2012 р. кількість капітальних інвестицій у Харківську область складала 5,1% від загального обсягу по Україні.

Регіональна економіка Харківської області являє собою потужний господарський комплекс, який за своїм виробничим і науково-технічним потенціалом можна віднести до лідерів в Україні. Він є основою соціально-економічно розвитку регіону, суттєво впливає на рівень і якість життя населення.

РОЗДІЛ 3
ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Групування районних і міських соціогеосистем за подібністю соціально-економічного розвитку (кластер-аналіз)

Групування міських і районних СГС за комплексом статистичних параметрів СЕР здійснювалося за допомогою кластерного аналізу. У якості дистанційного коефіцієнту використовувалась евклідова відстань у БОП, розподіл СГС у групи виконувався за методом Варда. Кластерний аналіз виконувався за кожний розрахунковий період (рік). У результаті було побудовано дендрограми, які наведені у тексті даного розділу. Обробка результатів кластерного аналізу полягає у визначенні СГС, що постійно входять до складу певних кластерів, а також виділення тих СГС, які змінюють своє місцеположення в кластерах. Кластери, сталі за своїм складом, характеризуються подібними умовами СЕР. Нестійкими тенденціями СЕР характеризуються ті СГС, які в різний час входять до складу різних кластерів [170].

3.1.1. Групування міських соціогеосистем. Впродовж усього досліджуваного періоду (2006-2012 рр.) спостерігається стійка тенденція до подібності міських соціогеосистем за рівнем СЕР. З наведеної на рис. 3.1 дендрограми можна бачити, що міста обласного підпорядкування Ізюм, Первомайський, Люботин, Чугуїв, Куп’янськ і Лозова утворюють сталий за складом первинний кластер. Місто Харків на протязі всього досліджуваного періоду не асоціюється з іншими містами і знаходиться у БОП на досить великій відстані від них. Це свідчить про інші тенденції його розвитку за основними соціально-економічними показниками [170].

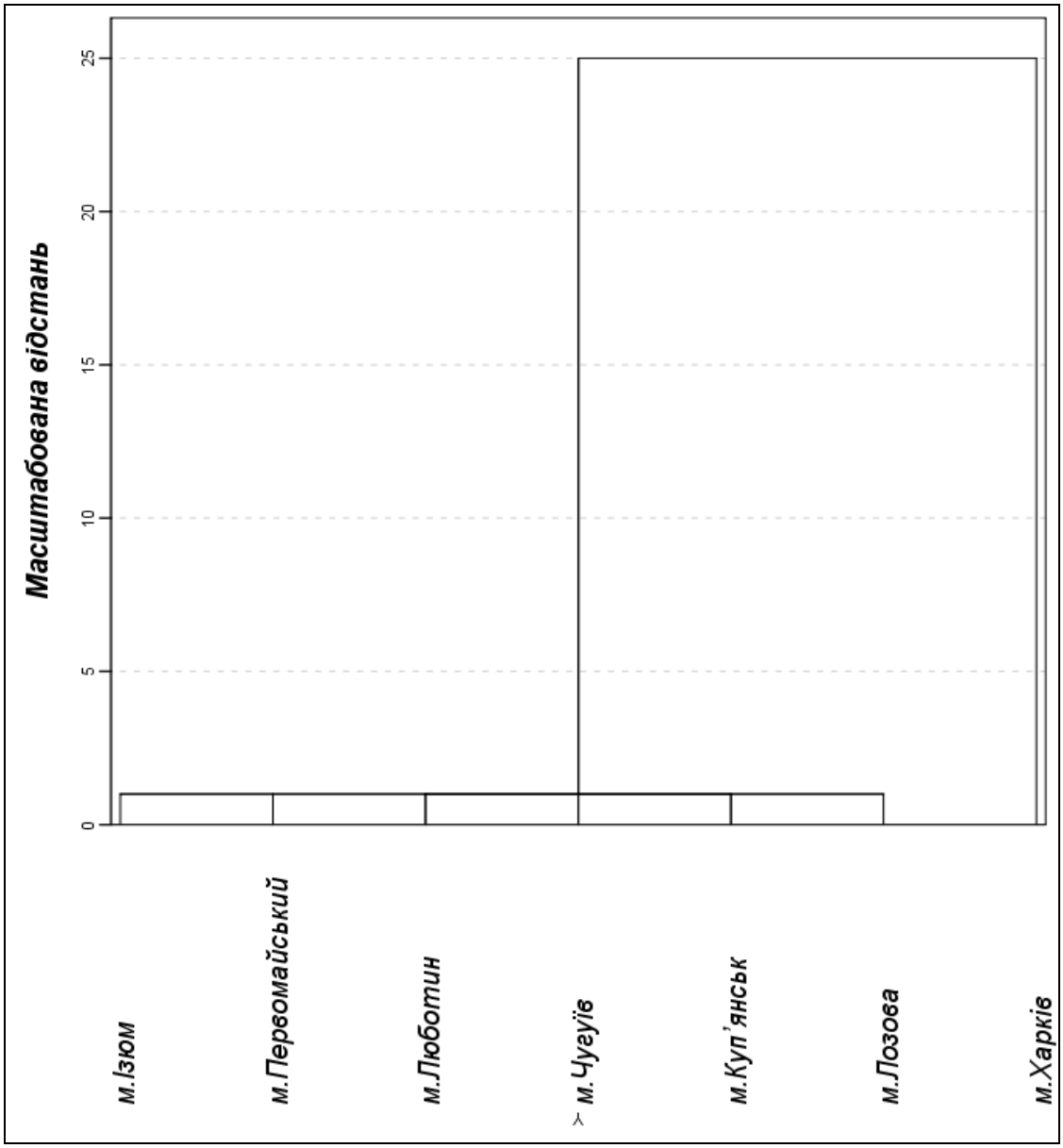

Рис. 3.1. Групування міських соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку станом на 2012 р.
(побудовано автором)

3.1.2. Групування районних соціогеосистем. На дендрограмах рис. 3.2 – 3.3 представлені результати групування районних СГС на основі кластерного аналізу за особливостями СЕР.

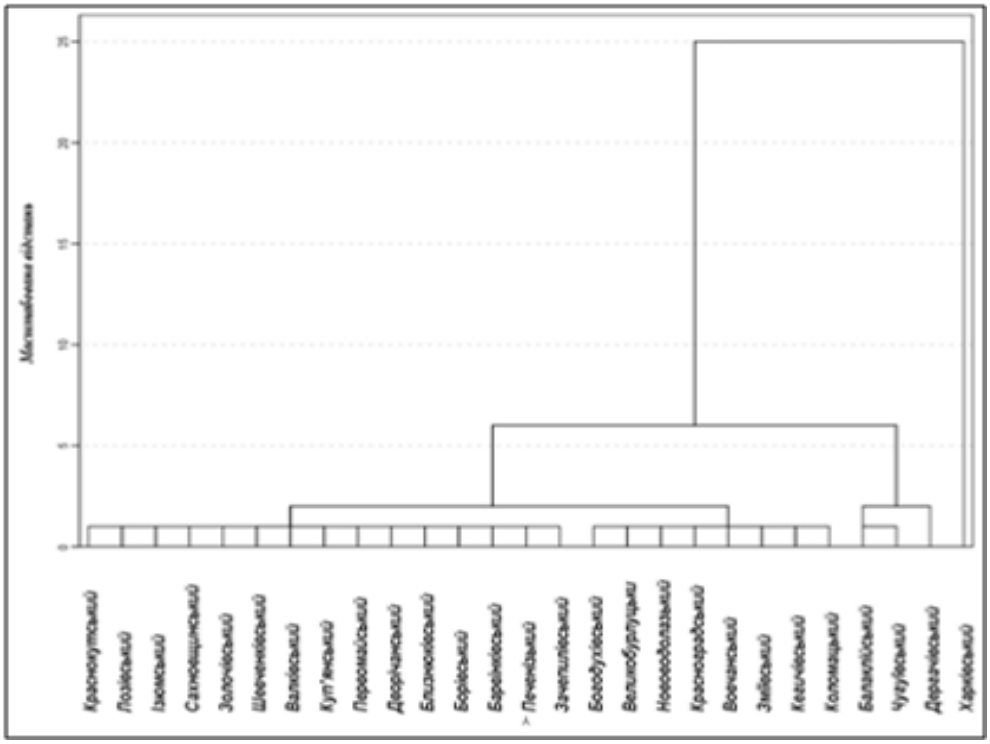

Рис. 3.2. Групування районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку станом на 2006 р. (побудовано автором)

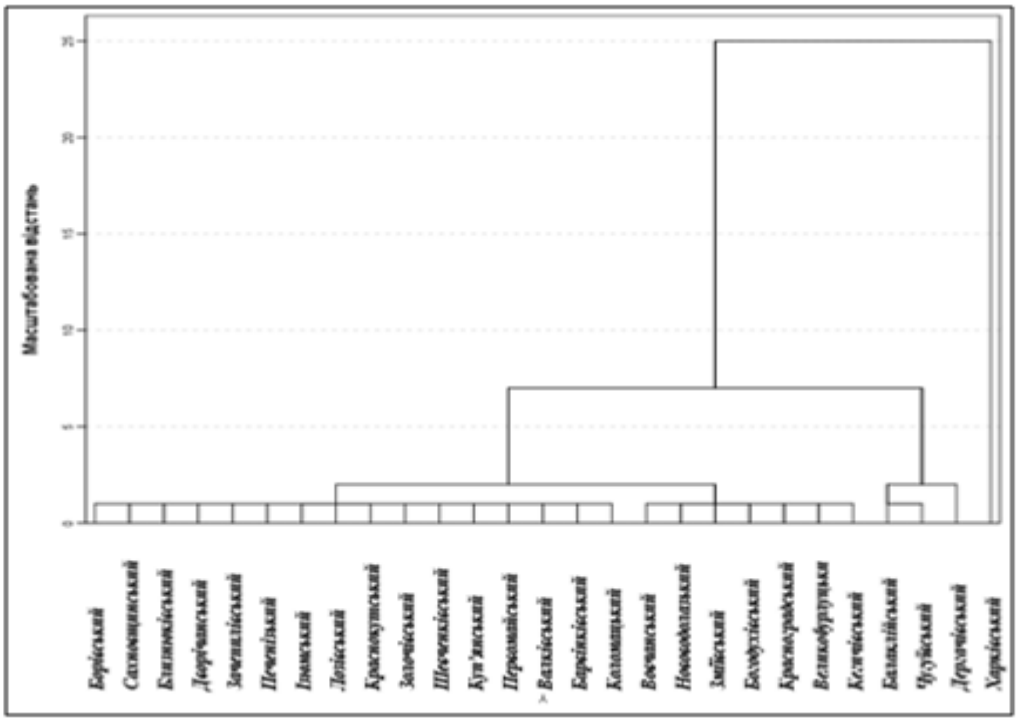

Рис. 3.3. Групування районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку станом на 2012 р. (побудовано автором)

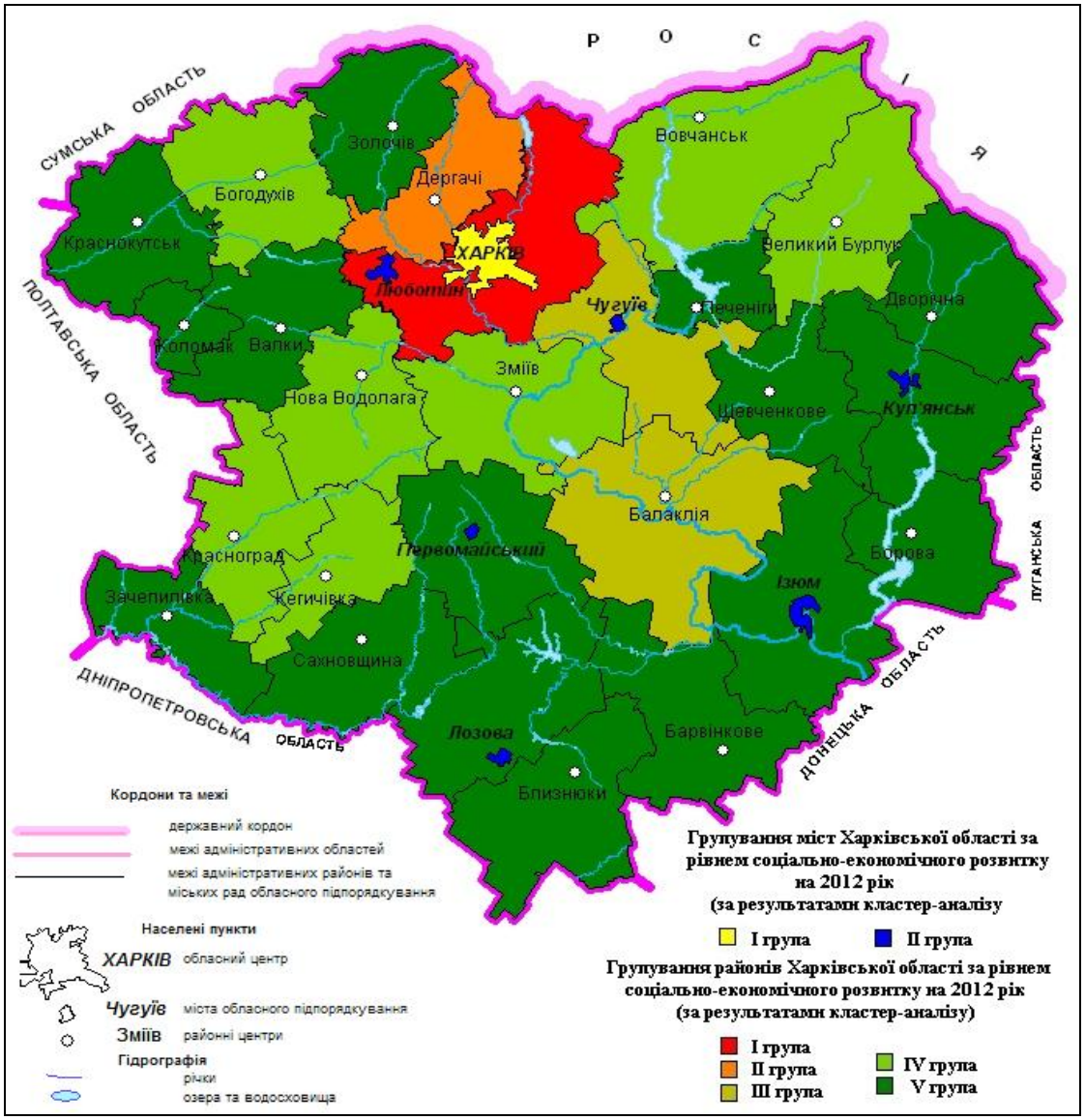

Рис. 3.4. Територіальний розподіл міських та районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку станом на 2012 р. (побудовано автором)

З наведених вище дендрограм та картосхеми на рис. 3.4 можна бачити, що групування районних СГС більш різноманітне порівняно з міськими. Спостерігається ряд районів, які утворюють стійкі за складом первинні кластери. Перший найбільший за складом кластер включає Борівський, Сахновщинський, Близнюківський, Дворічанський, Зачепилівський, Печенізький, Ізюмський, Лозівський, Краснокутський, Золочівський, Шевченківський, Куп'янський, Первомайський, Валківський, Барвінківський

райони та у більшості розрахункових періодів (2008-2012 рр.) Коломацький район.

До другого первинного кластеру постійно входять Богодухівський, Великобурлуцький, Нововодолазький, Красноградський, Вовчанський, Кегичівський райони, а також за виключенням 2007 року Зміївський район. На початку досліджуваного періоду (2006-2007 рр.) до складу даного кластеру входив Коломацький район [170].

Певна подібність СЕР спостерігається між Балаклійським, Чугуївським і Дергачівським районами. Так, протягом 5 років з 7 районів асоціюються Балаклійський і Чугуївський райони, за 4 роки з 7 районів асоціюються Балаклійський та Дергачівський райони та 2 роки з 7 районів асоціюються Чугуївський і Дергачівський райони. Також слід зазначити, що на протязі всього досліджуваного періоду ці районні СГС знаходяться на дуже близькій відстані один від одного у БОП (додаток Б).

Із 27 районів тільки Харківський район не потрапляє ні в одну групу з іншими районами, а також є досить віддаленим від них у БОП.

3.2. Оцінка загальних чинників впливу на соціально-економічний розвиток міст та районів за результатами факторного аналізу

Щоб оцінити загальний вплив чинників на СЕР міських і районних СГС Харківської області у даній роботі було використано метод головних компонент. Виходячи з того, що загальні гіпотетичні чинники впливу на СЕР є спільними для всіх СГС, а також для створення кумулятивного ефекту накопичення інформації факторний аналіз виконувався за весь досліджуваний період за всіма статистичними параметрами. Після розрахунку факторних навантажень було здійснено варімаксне обертання факторів [171].

Для вирішення питання про кількість гіпотетичних факторів аналізувався графік власних значень матриці вихідних даних, який відображає внесок кожного параметру в загальну дисперсію вихідних даних і називається

графіком «кам'яного осипу». Якщо слідувати рекомендації стосовно врахування факторів, які мають власні значення від 1 і вище, то їх, як видно з рис. 3.5, повинно бути не менше 20. З такою кількістю факторів працювати неможливо, тому залишається вибір за критерієм максимуму пояснюваної дисперсії [85, 171].

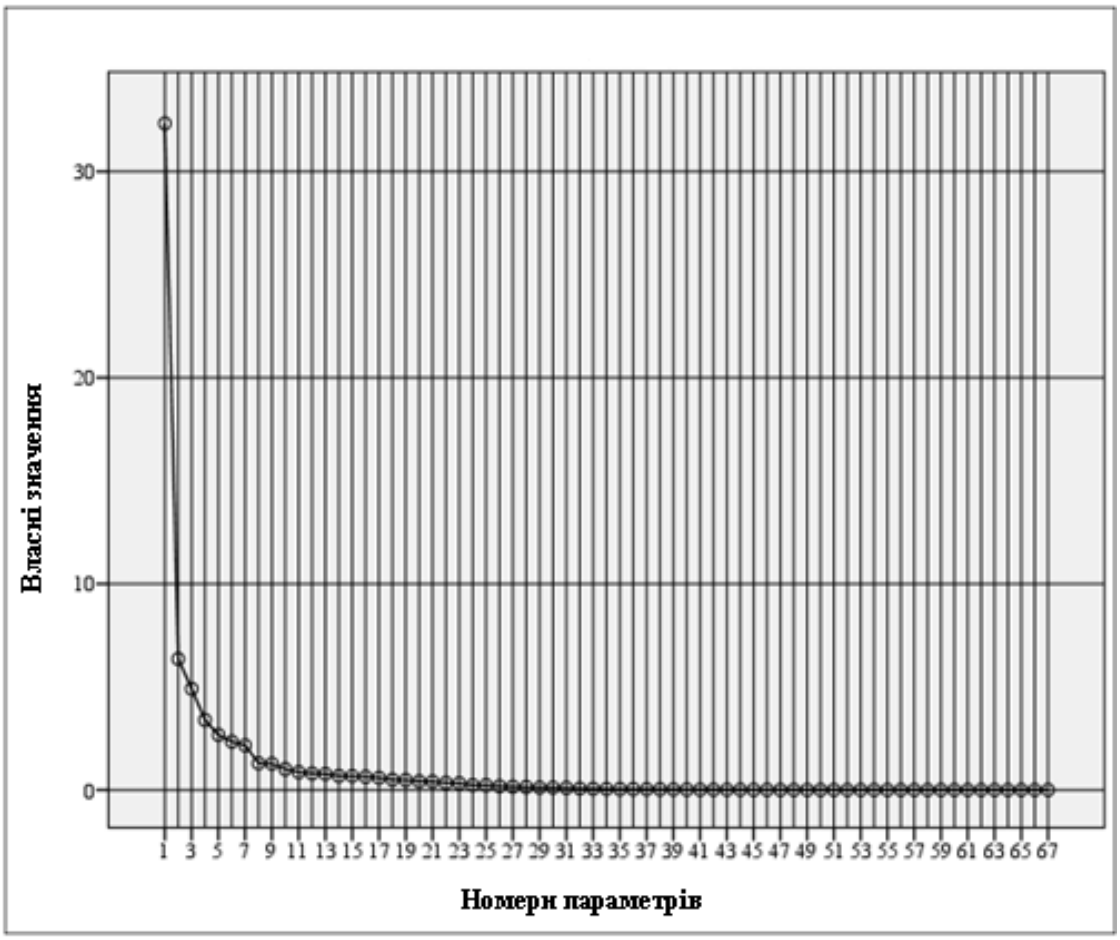

Рис. 3.5. Графік «кам'яного осипу» для міських соціогеосистем Харківської області (обчислено та побудовано автором)

Для вибору оптимального варіанту виконувались розрахунки з кількістю факторів від 3 до 8, оптимальним виявився набір з 5 гіпотетичних факторів, який пояснює близько 90% дисперсії і в той же час зберігає можливість семантичної інтерпретації факторів. В таблиці 3.1 наведено загальну характеристику факторів за дисперсією.

Як видно з таблиці 3.1, п'ять факторів знімають близько 91% дисперсії вихідних даних. Цей показник характеризує дуже високу ефективність факторів і є прийнятним для загальної оцінки.

Таблиця 3.1

Загальна характеристика гіпотетичних факторів за дисперсією по містах Харківської області (обчислено та побудовано автором)

Номер Фактору	Пояснена дисперсія	
	Часткова,%	Загальна, %
1	51,036	51,036
2	26,325	77,361
3	6,049	83,409
4	3,825	87,234
5	3,526	90,761

У дослідженні чинників впливу на СЕР районів Харківської області вибір факторів здійснювався також за критерієм максимуму пояснюваної дисперсії.

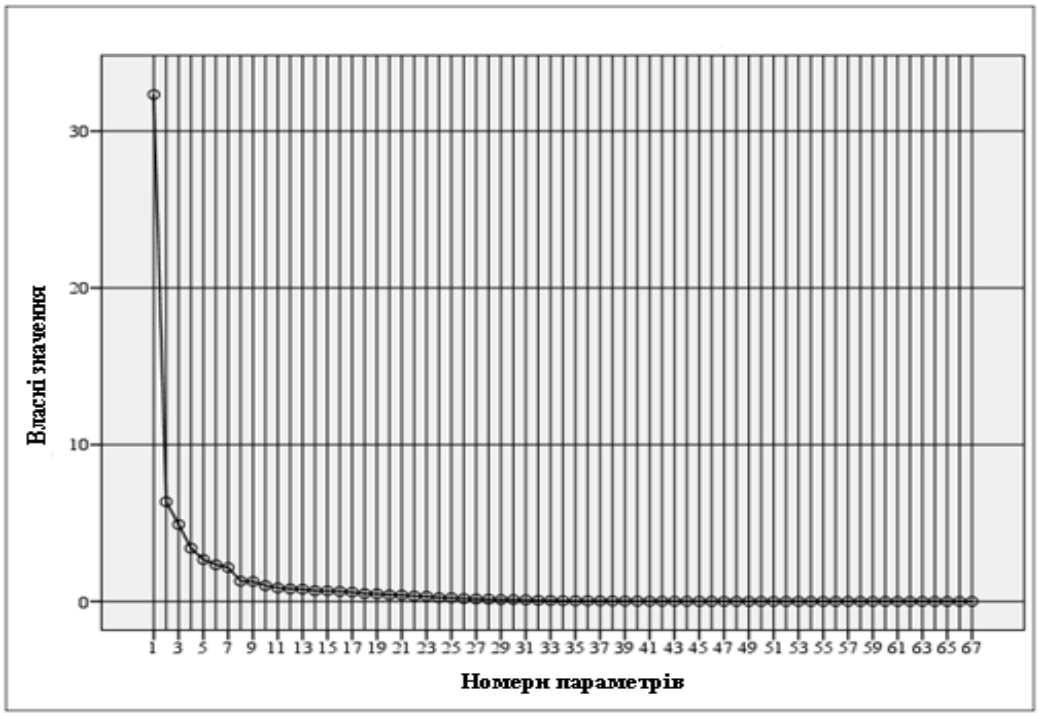

Рис. 3.6. Графік «кам’яного осипу» для районних соціогеосистем Харківської області (обчислено та побудовано автором)

Оптимальним виявився набір з 5 гіпотетичних факторів, який пояснює близько 75% дисперсії і в той же час дозволяє дати впевнену семантичну інтерпретацію факторів. В таблиці 3.2 наведено загальну характеристику факторів за дисперсією.

Таблиця 3.2

Загальна характеристика гіпотетичних факторів за дисперсією по районах Харківської області (обчислено та побудовано автором)

Номер Фактору	Пояснена дисперсія	
	Часткова,%	Загальна, %
1	44,958	44,958
2	10,987	55,944
3	7,495	63,439
4	5,579	69,019
5	5,108	74,126

Як видно з таблиці 3.2, п’ять факторів знімають близько 75% дисперсії вихідних даних, що є прийнятним для загальної оцінки. Семантична інтерпретація факторів виконується на основі аналізу матриці факторних навантажень після варімаксного обертання (додаток В).

Аналіз складу загальних факторів впливу на СЕР міст та районів Харківської області показав їхню якісну подібність і дозволив надати їм за переважанням вихідних статистичних параметрів наступну інтерпретацію.

1. Перший фактор – *економічний.* Економічними показниками є кількість капітальних інвестицій, кількість штатних працівників, перевезення вантажів автомобільним і залізничним транспортом, показники середньомісячної номінальної заробітної плати працівників, обсяги реалізованої промислової продукції, потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць та ін.

2. Другий фактор – *соціальний.* Включає показники працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян, показники обсягу реалізованих послуг населенню, кількість загальноосвітніх навчальних закладів, довжину відомчих автомобільних доріг загального користування, кількість зареєстрованих громадян не зайнятих трудовою діяльністю, показники житлового фонду, кількість пенсіонерів, перевезення пасажирів та ін.

3. Третій фактор – *екологічний.* Містить показники утворення відходів, показники обсягів і щільності викидів забруднюючих речовин у

навколишнє природне середовище, а також показники смертності населення на 1000 (осіб) наявного населення. Наявність у складі цього фактору показників смертності населення і викидів в атмосферу дає підстави стверджувати, що саме ці викиди часто є причиною захворювань і смертності людей.

4. Четвертий фактор *– фактор промислового розвитку.* Включає переважно показники кількості промислових підприємств, обсягу реалізованої промислової продукції на одну особу, середньомісячної номінальної заробітної плати працівників і кількісті інноваційно активних промислових підприємств. А також показники кількості фермерських господарств, кількість діючих сільськогосподарських підприємств та ін.

5. П'ятий фактор *– демографічний* і включає в себе окремі показники демографічного розвитку регіону.

З наведеного вище видно, що четвертий фактор (промислового розвитку) частково доповнює перший фактор (економічний) і, очевидно, самостійного значення не має. Тому можна зробити висновок, що головні загальні фактори СЕР міст та районів Харківської області за використаним у даному дослідженні статистичним матеріалом наступні:

- економічний;
- соціальний;
- екологічний;
- демографічний [171].

3.3. Аналіз системних показників соціально-економічного розвитку регіону

Щоб виконати аналіз динаміки СЕР СГС доцільно використовувати узагальнені системні показники, які характеризують стан досліджуваної СГС на поточний момент часу, а їхні зміни у часі відповідно відображають динаміку певних ознак чи властивостей системи. У дослідженні СЕР найбільш інформативними є такі системні показники, як показник стану розвитку –

однорідність та приведена ентропія, які певним чином відображають наявність стохастичних зв'язків у СГС і пов'язаний з цим її еволюційний потенціал.

Слід зазначити, що показник однорідності розвитку міст та районів має певні особливості. По-перше, його числове значення обернено пропорційне однорідності розвитку СГС (менші значення показнику свідчать про більш однорідний розвиток). У випадку ідеально пропорційного розвитку СГС цей показник дорівнює нулю [63, 64, 92], отже, наближення його до цього значення свідчить про те, що СГС по всім координатам (статистичним параметрам) розвивається пропорційно і її проекція на площину є правильним багатокутником. По-друге, показник однорідності розвитку не має однозначної інтерпретації, бо відхилення від однорідного розвитку мають різні причини. Враховуючи, що міські та районні СГС є складними і неоднорідними утвореннями (соціум, господарство і природні компоненти), слід мати на увазі, що вони, як правило, мають певну спеціалізацію. Це означає, що по деяким координатам, які відображають спеціалізацію СГС, вона має більший розвиток, що зумовлює асиметрію її проекції на фазову площину [88]. Однак, асиметрія багатокутника може бути зумовлена і випадковими чинниками, не пов'язаними із спеціалізацією, наприклад, неправильним плануванням розвитку, неефективним управлінням, кризовими явищами в соціально-економічній ситуації, нестачею фінансування окремих видів суспільного виробництва і діяльності, реформуванням, знаходженням її у перехідному стані (що характерно для України в цілому) тощо [88]. Тому у даному дослідженні для забезпечення однозначності підходу відхилення показника однорідності розвитку СГС умовно розглядається як негативне явище при відсутності спеціалізації.

Всі розрахунки вказаних системних показників СЕР в міських і районних СГС виконувались на кожний розрахунковий момент часу. В даному підрозділі наведено лінійні графіки розподілу показників за СЕР на початковий і кінцевий моменти досліджуваного періоду часу (2006 і 2012 рр.), такі ж графіки на інші розрахункові моменти часу наведено у (додатку Ґ). Пелюсткова діаграма

показує розподіл показників системного розвитку на всі моменти часу, що дає можливість оцінити їх динаміку [173].

3.3.1. Аналіз значення показника однорідності розвитку міст Харківської області. В таблиці 3.3. наведено значення показника однорідності розвитку міст області за кожен рік. Дані таблиці графічно відображені на графіках (рис. 3.7 і 3.8) та на пелюстковій діаграмі (рис. 3.9).

Таблиця 3.3

Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області (обчислено та побудовано автором)

№ Пп	***Назва міста***	***Значення показник за роками***						
		2006	***2007***	***2008***	***2009***	***2010***	***2011***	***2012***
1	***Ізюм***	6,7424	6,6127	6,3804	6,3877	6,1462	6,3994	6,1134
2	***Куп'янськ***	6,01	5,7378	6,1061	6,8702	7,3271	7,081	6,8267
3	***Люботин***	7,0576	8,1411	8,2219	8,1064	9,0019	8,2415	8,8945
4	***Лозова***	7,2391	8,1077	7,7751	8,6117	6,6439	6,2057	6,5289
5	***Первомайський***	6,7528	7,2846	7,3666	8,308	7,8197	6,9561	8,2336
6	***Харків***	4,1407	4,3765	3,0023	4,1099	5,0201	5,316	3,5339
7	***Чугуїв***	6,3227	7,4139	7,455	7,5533	8,0662	8,7595	8,7581

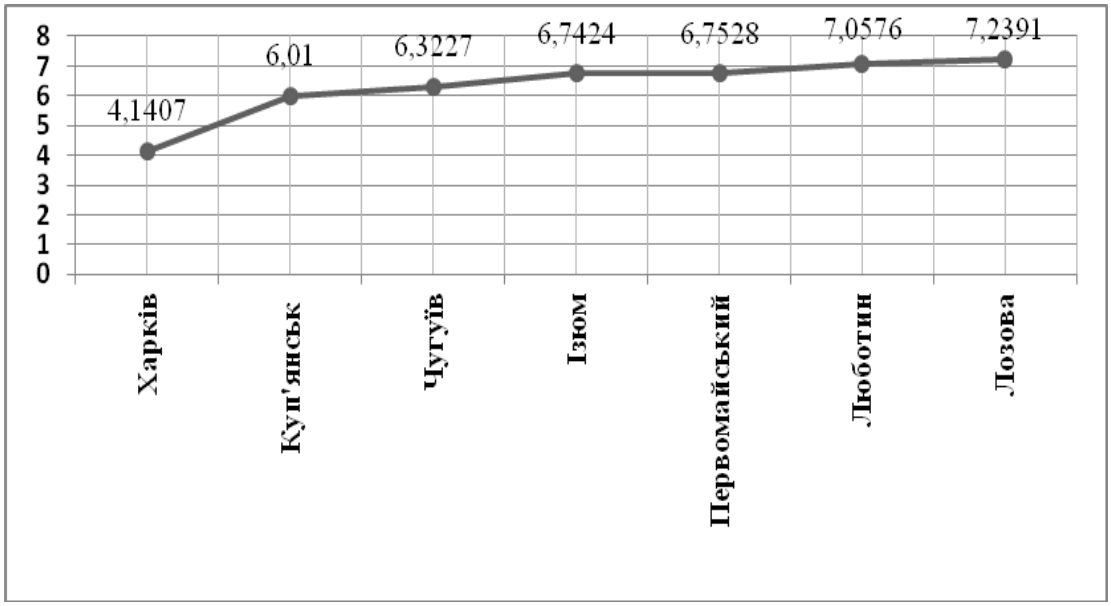

Рис. 3.7. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області станом на 2006 р. (побудовано автором)

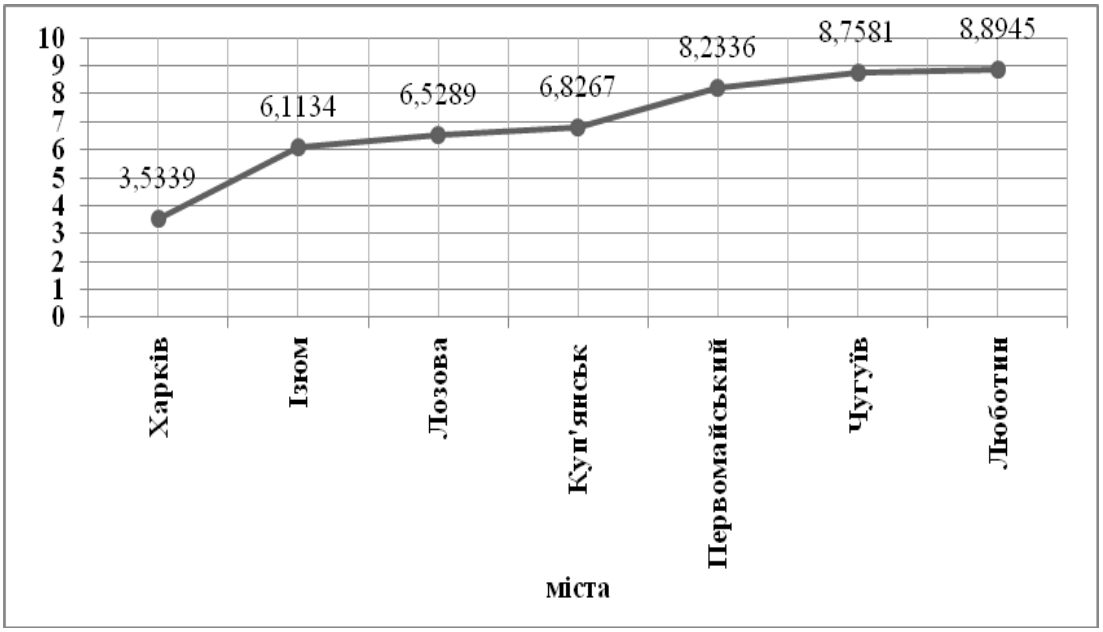

Рис. 3.8. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором)

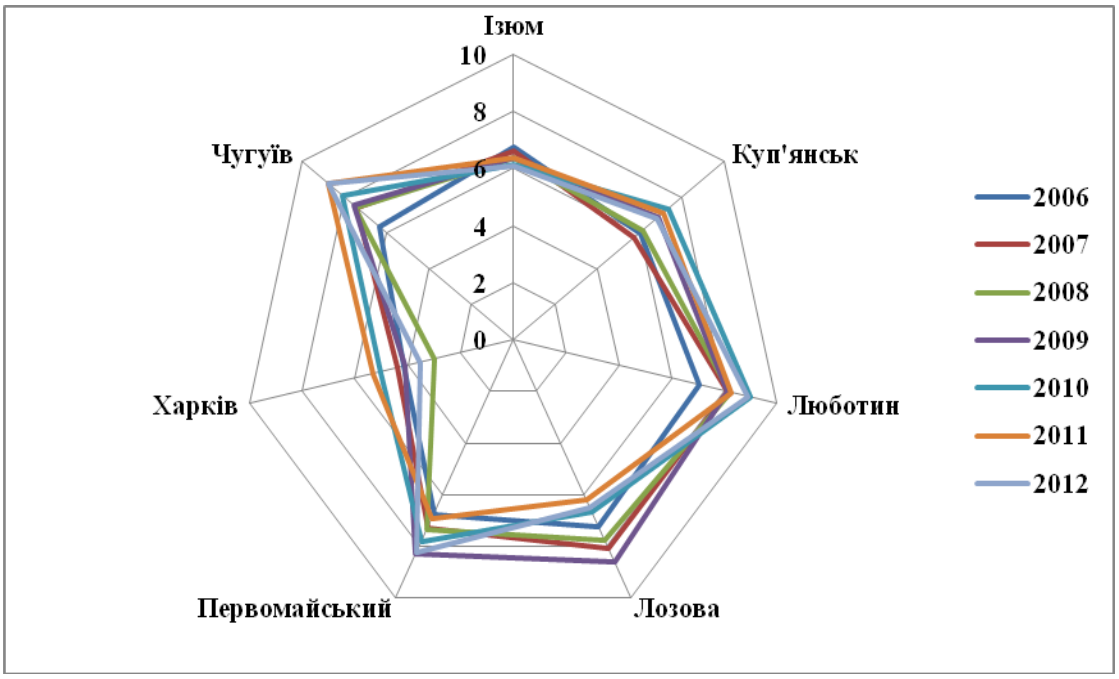

Рис. 3.9. Динаміка показника однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Аналізуючи зміни стану міст протягом досліджуваного періоду (2006-2012 рр.), можна зробити певні висновки про їх динаміку (додаток Ґ.11 – Ґ.15). Так, міста Чугуїв, Люботин, Первомайський характеризуються постійним зростанням показника однорідності розвитку. Друга група міст (Харків та

Лозова) мають поступове зменшення цього системного показника у часі. Такі міста як Ізюм та Куп’янськ не проявляють чітких закономірностей у часових змінах показника однорідності розвитку. В таблиці 3.4 наведено ранжировані сумарні значення системного показника однорідності розвитку міст Харківської області за весь досліджуваний період, а на рис. 3.10 відповідні графіки ранжирування.

Таблиця 3.4

Ранжирування міст Харківської області за сумою показника однорідності соціально-економічного розвитку
(обчислено та побудовано автором)

Назва міста	***Значення суми***	***Рейтинг***
Люботин	57,6649	***1***
Чугуїв	54,3287	***2***
Первомайський	52,7214	***3***
Лозова	51,1121	***4***
Куп'янськ	45,9589	***5***
Ізюм	44,7822	***6***
Харків	29,4994	***7***

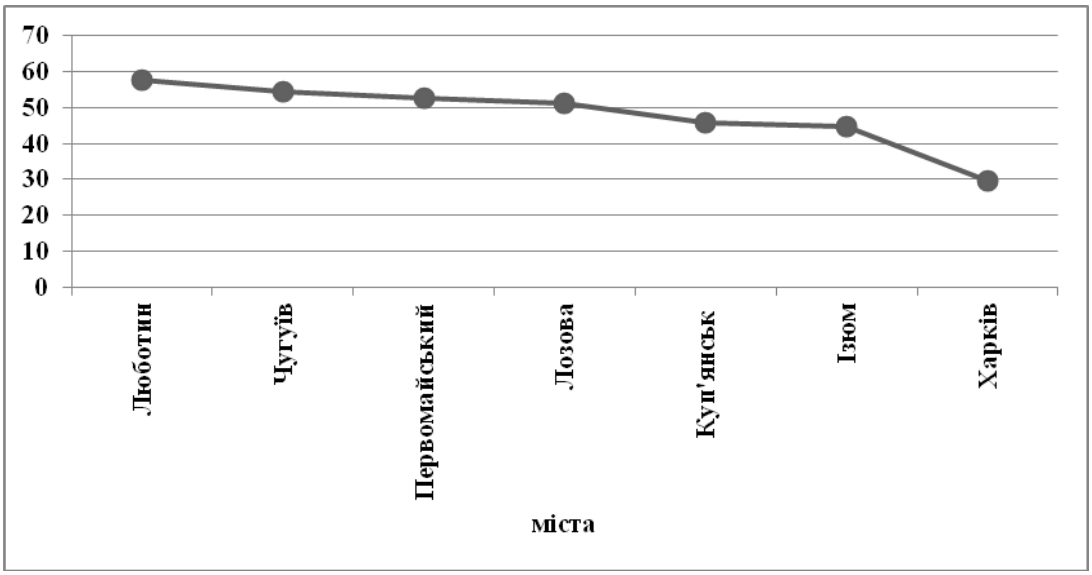

Рис. 3.10. Графік ранжирування показника суми однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області
(побудовано автором)

З аналізу зміни системного показника однорідності розвитку можна зробити висновок, що всі міста мають асиметричний розвиток, що зумовлено різними чинниками. Але міста Харків, Ізюм, Куп’янськ мають більш пропорційний СЕР [173].

3.3.2. Аналіз значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області. В таблиці 3.5. наведено значення показника приведеної ентропії для міських соціогеосистем за кожен рік. Дані таблиці графічно відображені на графіках (рис. 3.11 і 3.12) та на пелюсткових діаграмах (рис. 3.13-3.14).

Таблиця 3.5

Значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області (обчислено та побудовано автором)

№ пп	Назва міста	Значення показника за роками						
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Харків	2,5002	2,4317	2,3442	2,2974	2,3368	2,3325	1,9013
2	Куп'янськ	1,7007	1,7717	1,8486	1,6186	1,5198	1,5423	1,7388
3	Люботин	1,3854	1,4607	1,4804	1,5391	1,7804	1,6437	1,6803
4	Ізюм	1,4873	1,6157	1,535	1,7472	1,6362	1,6444	1,6237
5	Первомайський	1,609	1,8595	1,6689	1,4947	1,5887	1,7835	1,603
6	Лозова	1,7742	1,5585	1,7312	1,8089	1,6149	1,5009	1,5259
7	Чугуїв	1,3885	1,7343	1,7989	1,7804	1,6267	1,6427	1,4952

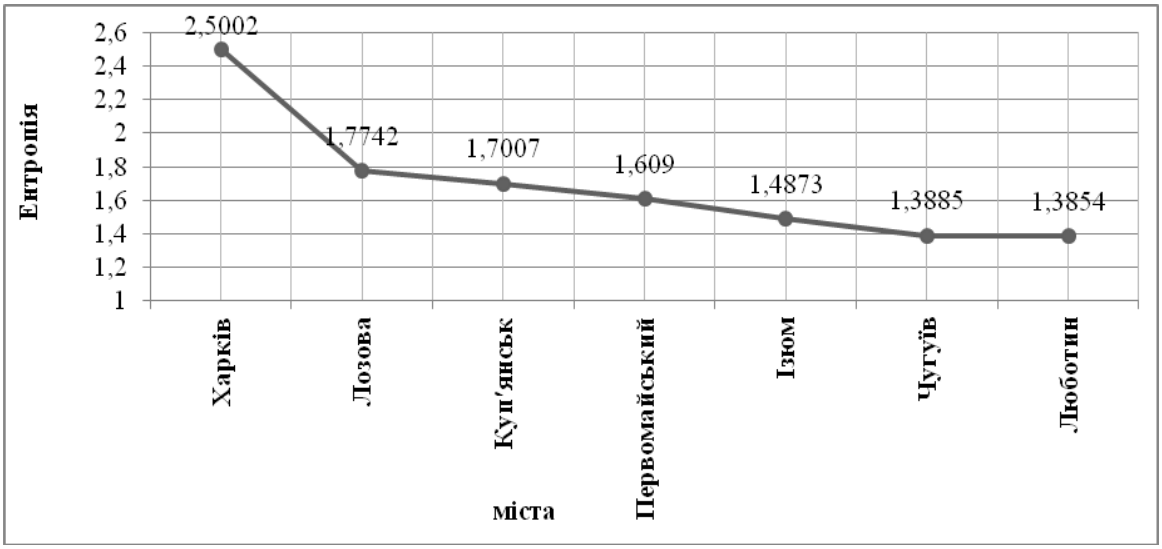

Рис. 3.11. Значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області станом на 2006 р. (побудовано автором)

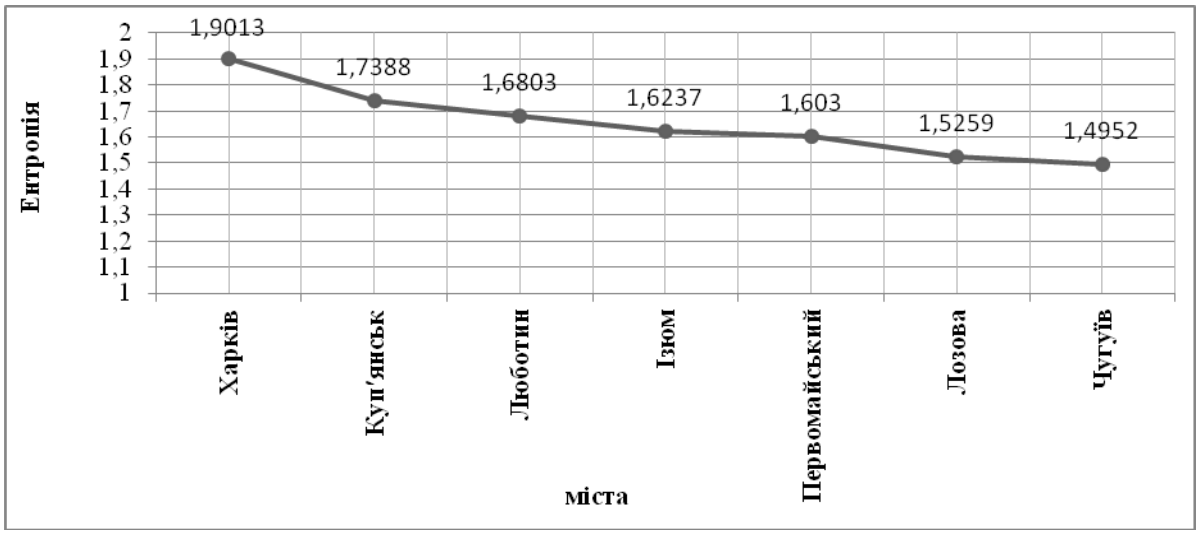

Рис. 3.12. Значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором)

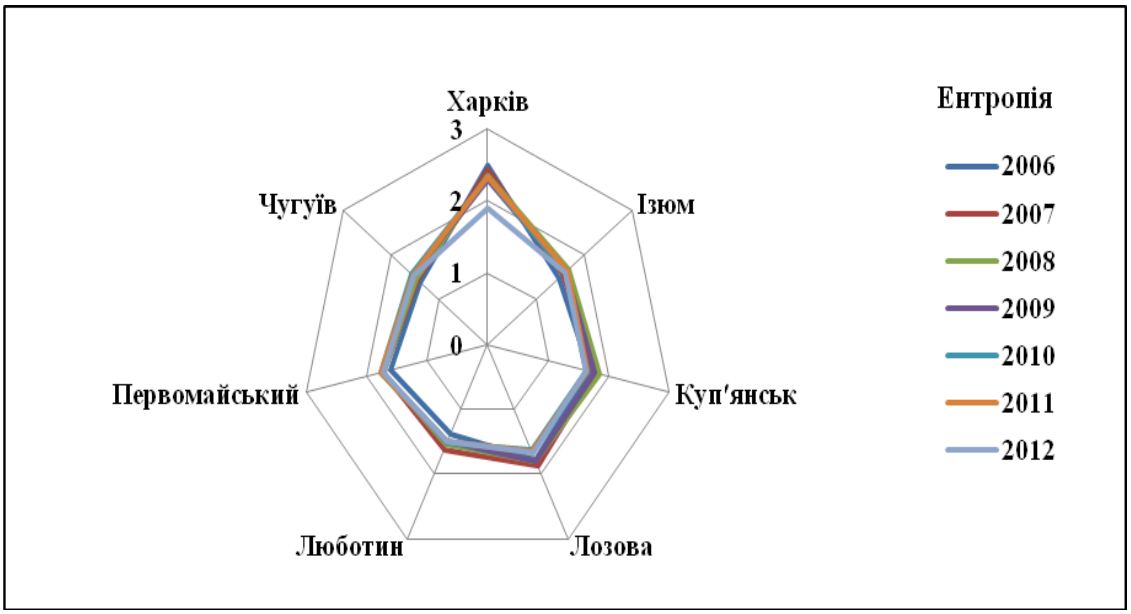

Рис. 3.13. Динаміка показників приведеної ентропії міст Харківської області за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Враховуючи, що динаміка показника приведеної ентропії міста Харкова значно переважає інші міста, для збільшення «масштабу» відображення на рис. 3.14 показана динаміка змін приведеної ентропії міст обласного підпорядкування без міста Харкова.

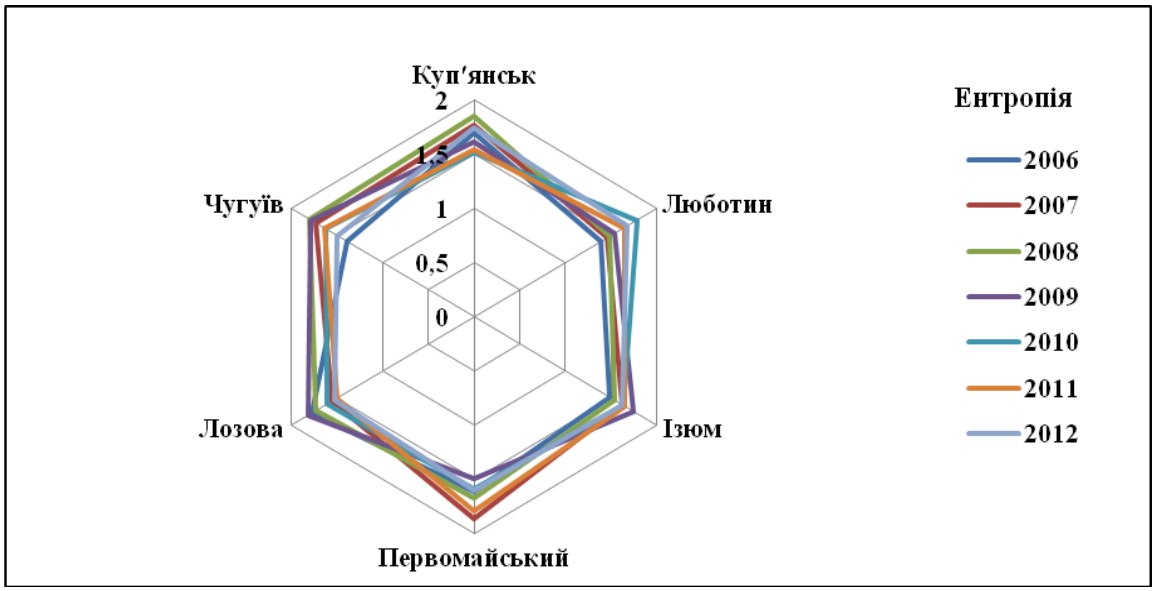

Рис. 3.14. Динаміка показників приведеної ентропії міст Харківської області за період 2006-2012 рр. (без міста Харків, побудовано автором)

Аналізуючи представлені дані, можна прийти до висновку, що в цілому для більшості міських СГС (Куп’янськ, Люботин, Ізюм і Чугуїв) приведена ентропія збільшується, що свідчить про зростання частки стохастичних зв’язків і ріст їхнього еволюційного потенціалу. На тлі вказаної тенденції спостерігаються відхилення від неї певних СГС. Це стосується таких міст, як Харків, Лозова та Первомайський. На підставі отриманих результатів можна стверджувати, що еволюційний потенціал СЕР в цих містах зменшився, натомість їх СЕР став більш впорядкованим [173].

3.3.3. Аналіз значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області. В таблиці 3.6. наведено значення показника однорідності розвитку районів за кожен рік. Дані таблиці графічно відображені на графіках (рис. 3.16 і 3.15) та на пелюстковій діаграмі (рис. 3.17).

Таблиця 3.6

Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області (обчислено та побудовано автором)

№ пп	Назва району	Значення показника за роками						
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Балаклійський	0,6614	0,3139	0,8334	3,3491	2,9763	1,4196	2,3967
2	Барвінківський	5,6706	6,0388	5,4584	5,5993	4,0306	3,603	3,6698
3	Близнюківський	7,3583	8,4997	7,7059	8,574	7,6888	7,7742	7,7903
4	Богодухівський	5,4194	6,3315	7,1297	7,2977	7,2005	7,5344	5,9526
5	Борівський	7,2824	6,878	7,1291	6,9736	6,411	5,8522	6,9775
6	Валківський	6,8892	7,279	7,68	8,1404	7,32	7,4033	7,3146
7	Великобурлуцький	6,9902	7,6768	7,6511	7,5114	7,4246	6,5608	7,2337
8	Вовчанський	6,9595	7,1927	7,957	6,029	7,0256	7,791	8,4506
9	Дворічанський	7,4531	7,9284	7,2192	8,4433	8,9796	8,1909	8,0476
10	Дергачівський	3,4432	3,6783	4,8099	4,7439	4,9384	3,9071	5,2961
11	Зачепилівський	6,1391	6,0311	6,7376	7,6589	6,7469	7,0941	6,9581
12	Зміївський	1,9417	1,8425	0,7218	1,2007	1,8779	2,1246	1,3547
13	Золочівський	5,5217	5,72	6,1904	5,8081	5,2886	4,9839	5,0268
14	Ізюмський	6,4409	7,1813	6,1258	6,9508	6,526	6,5058	6,8911
15	Кегичівський	9,1964	8,838	8,8946	8,5633	8,7953	8,6523	9,0131
16	Коломацький	6,3377	6,1489	7,1353	6,8937	7,6885	6,658	5,4627
17	Красноградський	5,2516	6,0444	5,2729	5,8689	5,8895	5,4738	6,0771
18	Краснокутський	8,0064	8,6928	8,3787	8,1128	7,1673	7,3646	7,6497
19	Куп'янський	6,7221	7,3261	6,8509	7,4781	6,8229	6,8159	6,9292
20	Лозівський	7,3315	8,0395	7,8785	9,4039	7,3599	6,7673	6,3337
21	Нововодолазький	6,5905	6,9991	6,7435	6,2631	6,6974	5,8797	6,3352
22	Первомайський	6,4943	6,3693	7,3655	5,6687	5,8303	5,1962	6,2452
23	Печенізький	6,9472	7,1351	7,3633	6,884	6,4008	6,7728	6,9841
24	Сахновщинський	7,5811	7,7917	8,7509	8,7184	8,2334	8,0842	7,798
25	Харківський	3,1195	3,0025	2,8057	2,5891	2,5323	2,2286	2,611
26	Чугуївський	5,2876	5,8024	4,7026	4,5353	3,1136	5,4778	4,3999
27	Шевченківський	7,9966	8,4458	8,1352	9,6613	8,5323	8,9106	7,5851

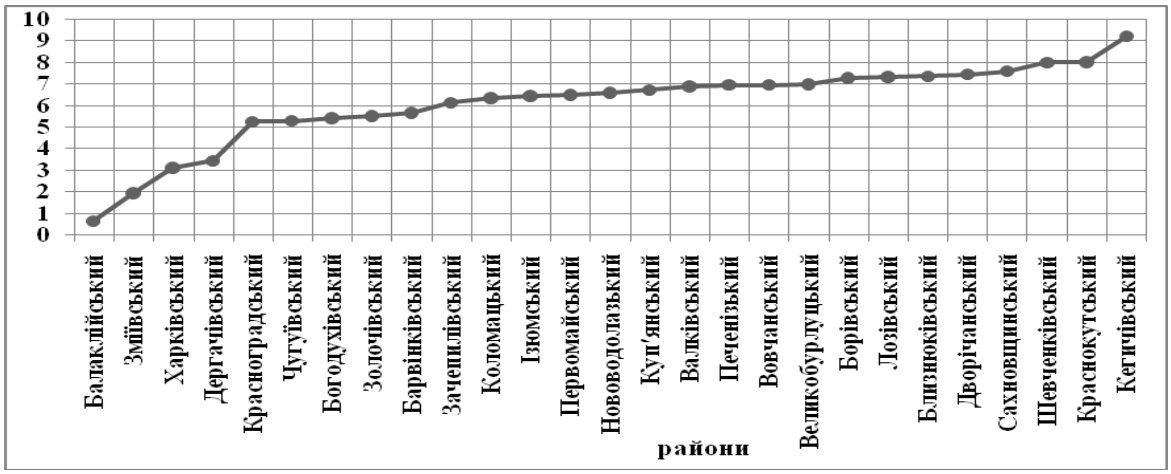

Рис. 3.15. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області станом на 2006 р. (побудовано автором)

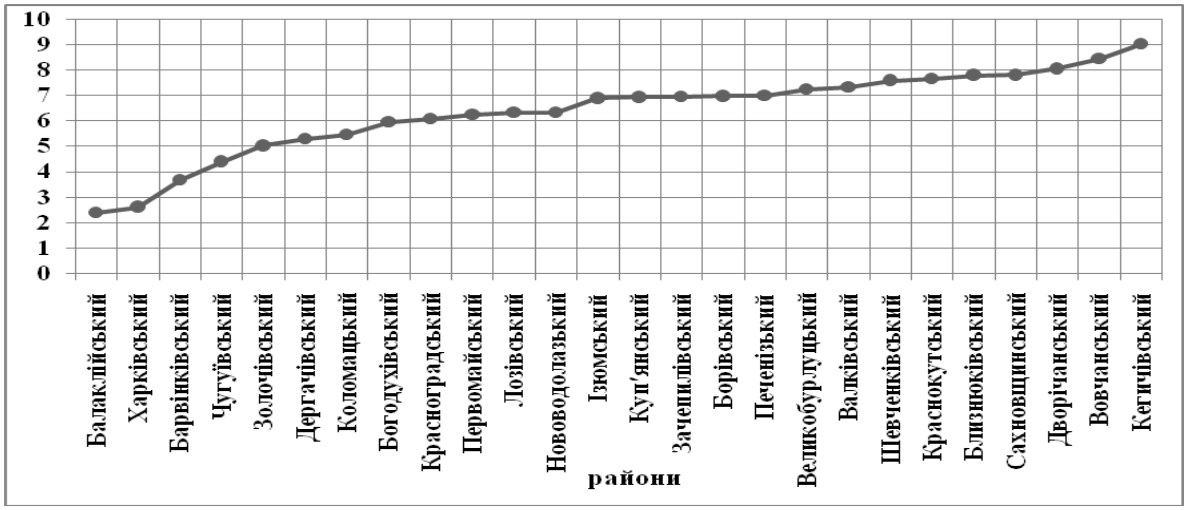

Рис. 3.16. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором)

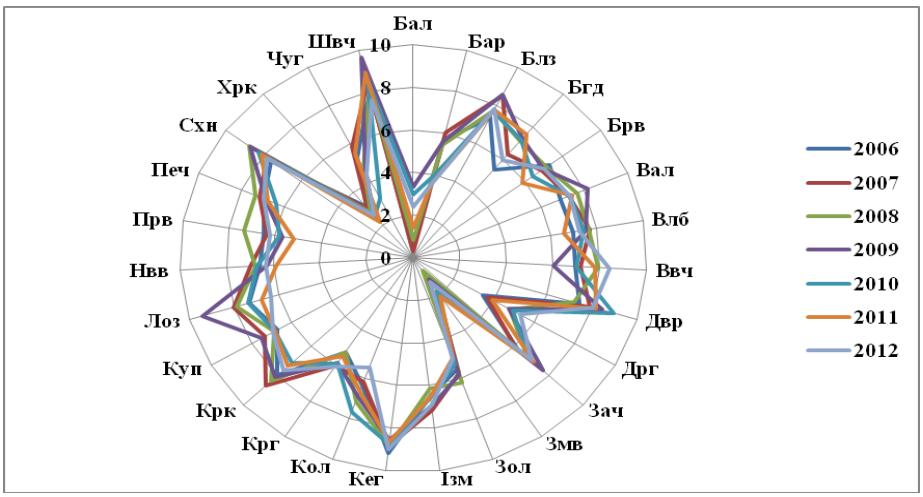

Рис. 3.17. Динаміка показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

З аналізу даних за районами можна зробити наступні висновки. Перша група районів (Балаклійський, Богодухівський, Вовчанський, Дворічанський, Дергачівський) характеризуються постійним зростанням показника однорідності СЕР. Друга група районів (Харківський, Чугуївський, Барвінківський, Борівський) мають поступове зменшення цього системного показника у часі. До складу третьої групи входять райони (Близнюківський, Валківський, Великобурлуцький), які не проявляють чітких закономірностей у часових змінах показника однорідності СЕР. Така складна динаміка цього системного показника у 2008-2010 роках, ймовірно, пов'язана, в першу чергу, із трансформацією господарського комплексу під впливом світової фінансово-економічної кризи.

Таблиця 3.7

Ранжирування районів Харківської області за сумою показника однорідності соціально-економічного розвитку (обчислено та побудовано автором)

Назва району	***Значення суми***	***Рей-тинг***	***Назва району***	***Значення суми***	***Рей-тинг***
Кегичівський	61,953	***1***	Богодухівський	46,8658	***15***
Шевченківський	59,2669	***2***	Ізюмський	46,6217	***16***
Сахновщинський	56,9577	***3***	Коломацький	46,3248	***17***
Дворічанський	56,2621	***4***	Нововодолазький	45,5085	***18***
Близнюківський	55,3912	***5***	Первомайський	43,1695	***19***
Краснокутський	55,3723	***6***	Красноградський	39,8782	***20***
Лозівський	53,1143	***7***	Золочівський	38,5395	***21***
Валківський	52,0265	***8***	Барвінківський	34,0705	***22***
Вовчанський	51,4054	***9***	Чугуївський	33,3192	***23***
Великобурлуцький	51,0486	***10***	Дергачівський	30,8169	***24***
Куп'янський	48,9452	***11***	Харківський	18,8887	***25***
Печенізький	48,4873	***12***	Балаклійський	11,9504	***26***
Борівський	47,5038	***13***	Зміївський	11,0639	***27***
Зачепилівський	47,3658	***14***			

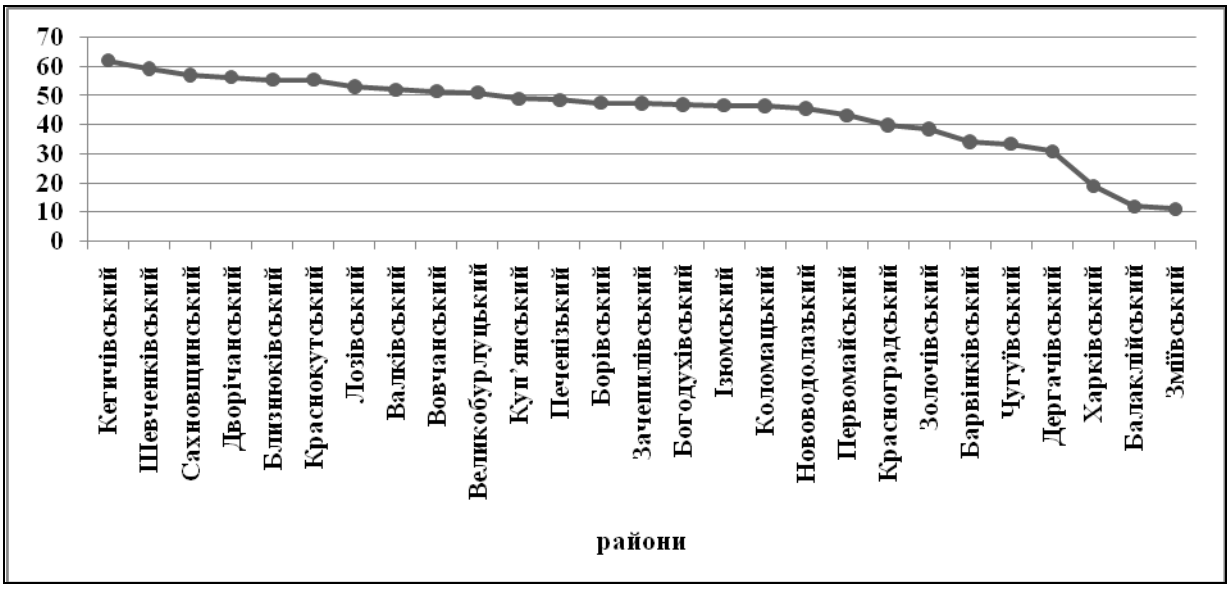

Рис. 3.18. Графік ранжирування районів Харківської області за сумою показника однорідності соціально-економічного розвитку (побудовано автором)

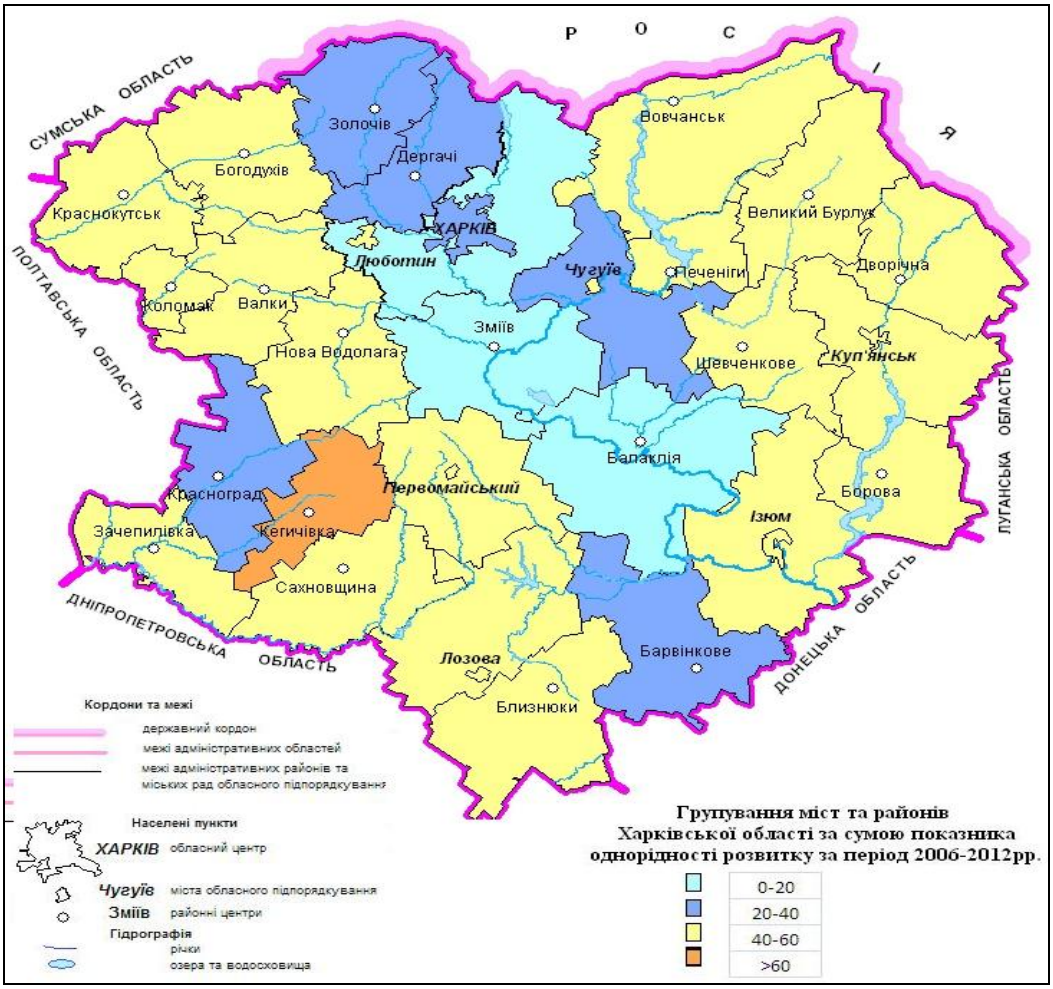

Рис. 3.19. Територіальний розподіл міст та районів Харківської області за сумою показника однорідності соціально-економічного розвитку за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

З аналізу зміни системного показника однорідності СЕР можна зробити висновок, що всі райони мають асиметричний розвиток, що зумовлено різними чинниками. Харківський, Балаклійський та Зміївський райони мають більш пропорційний розвиток [173].

3.3.4. Аналіз значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області. В таблиці 3.8. наведено значення показника приведеної ентропії для районних соціогеосистем за кожен рік. Дані таблиці графічно відображені на графіках (рис. 3.20 і 3.21) та на пелюстковій діаграмі (рис. 3.22).

Таблиця 3.8

Значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області (обчислено та побудовано автором)

№ пп	Назва району	Значення показника за роками						
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Балаклійський	2,8109	2,8438	2,7404	2,7931	2,7805	2,8051	2,7904
2	Барвінківський	2,2348	2,2293	2,3422	2,4902	2,4292	2,3515	2,5016
3	Близнюківський	2,2676	2,3294	2,3383	2,3661	2,3739	2,3286	2,3365
4	Богодухівський	2,5587	2,6264	2,5574	2,4958	2,5869	2,6026	2,663
5	Борівський	2,1378	2,2947	2,2453	2,3364	2,3697	2,2968	2,3581
6	Валківський	2,528	2,4873	2,5463	2,4962	2,4726	2,486	2,5678
7	Великобурлуцький	2,4018	2,4564	2,4601	2,4063	2,4274	2,4275	2,4235
8	Вовчанський	2,6118	2,622	2,5599	2,6212	2,6517	2,7588	2,7389
9	Дворічанський	2,2633	2,2184	2,2564	2,2354	2,3338	2,3441	2,3152
10	Дергачівський	2,6469	2,7427	2,7073	2,6977	2,7456	2,7569	2,8229
11	Зачепилівський	2,1855	2,2585	2,2392	2,1754	2,3392	2,347	2,2813
12	Зміївський	2,6234	2,6002	2,6326	2,5722	2,7309	2,8187	2,7748
13	Золочівський	2,4393	2,4519	2,4267	2,3287	2,5378	2,4409	2,5587
14	Ізюмський	2,0919	2,2034	2,2268	2,304	2,3266	2,3603	2,37
15	Кегичівський	2,3328	2,3704	2,2704	2,3411	2,3253	2,3514	2,3633
16	Коломацький	1,3938	1,4769	1,5837	1,4983	1,5258	1,5543	1,5474
17	Красноградський	2,6322	2,6836	2,6169	2,6697	2,6781	2,6498	2,7119
18	Краснокутський	2,543	2,4457	2,5685	2,5248	2,5654	2,5957	2,553
19	Куп'янський	2,2657	2,2935	2,3893	2,396	2,3821	2,3811	2,3648
20	Лозівський	2,4657	2,5788	2,5656	2,5256	2,5575	2,5244	2,5349
21	Нововодолазький	2,5697	2,5857	2,6261	2,5668	2,5597	2,6323	2,6133
22	Первомайський	2,3096	2,308	2,2745	2,3576	2,313	2,3673	2,3524
23	Печенізький	1,6437	1,6546	1,6437	1,5731	1,5747	1,7312	1,7354

(продовження таблиці 3.8)

24	***Сахновщинський***	*2,3219*	*2,4099*	*2,4172*	*2,4246*	*2,4047*	*2,439*	*2,337*
25	***Харківський***	*2,5451*	*2,3874*	*2,5409*	*2,5064*	*2,4298*	*2,4444*	*2,1668*
26	***Чугуївський***	*2,658*	*2,7364*	*2,7171*	*2,5738*	*2,6471*	*2,7406*	*2,7783*
27	***Шевченківський***	*2,3113*	*2,4367*	*2,4544*	*2,4105*	*2,4337*	*2,4556*	*2,4271*

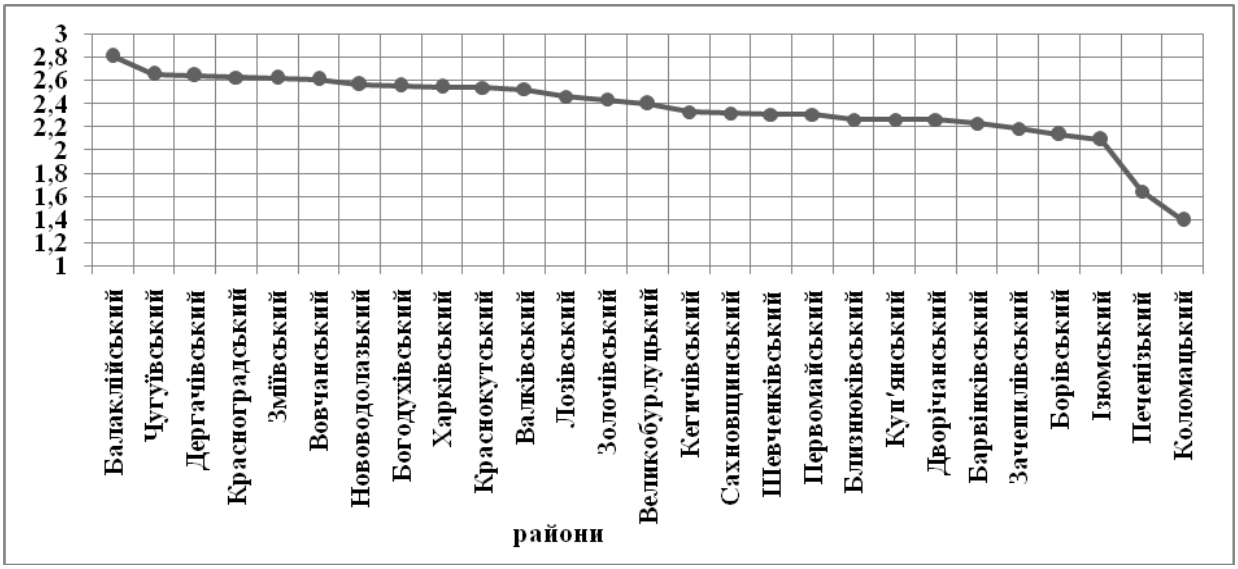

Рис. 3.20. Значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області станом на 2006 р. (побудовано автором)

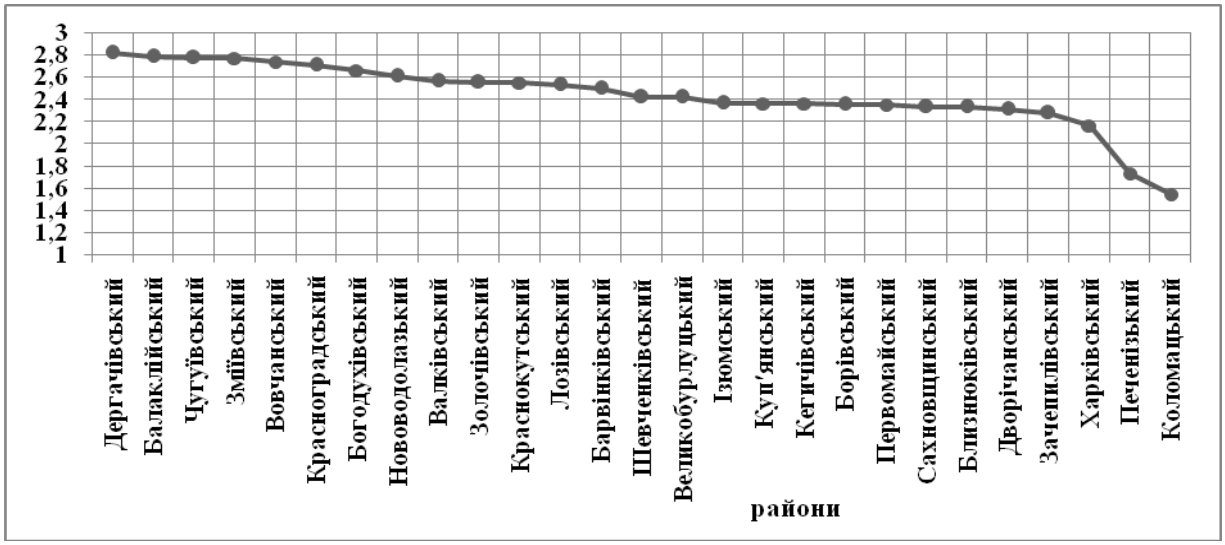

Рис. 3.21. Значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області станом на 2012 р. (побудовано автором)

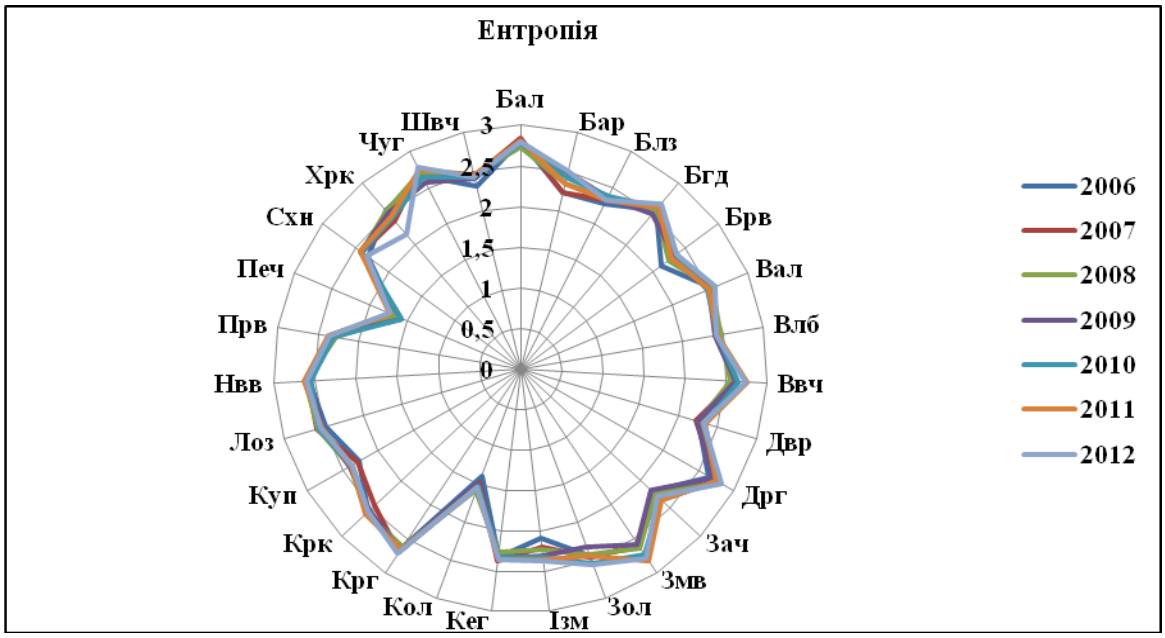

Рис. 3.22. Динаміка показників приведеної ентропії районів Харківської області за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

З наведених графіку на рис. 3.21 та (додаток Ґ.6 – Ґ.10) видно, що динаміка приведеної ентропії районних СГС досить складна і неоднозначна. Для більшості районних СГС властива позитивна динаміка приведеної ентропії і зростання еволюційного потенціалу. Виключенням є тільки два райони (Балаклійський та Харківський), які мають більш впорядкований СЕР [173].

Далі для кожного міста та району Харківської області визначалась узагальнена часова тенденція (часовий тренд) зміни системних показників за весь досліджуваний період. На основі цього аналізу було створено класифікацію СГС за динамікою розглянутих системних показників. Відповідно до можливих варіантів сполучення динаміки цих показників виділено чотири групи СГС, які наведені в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Класифікація міських та районних соціогеосистем Харківської області за динамікою соціально-економічного розвитку
(обчислено та побудовано автором)

Динаміка приведеної ентропії	**Динаміка показника однорідності**	
	Негативна	**Позитивна**
Позитивна	***Група 1*** м. Ізюм, Барвінківський, Борівський, Зміївський, Золочівський, Кегичівський, Коломацький, Краснокутський, Лозівський, Нововодолазький, Первомайський, Чугуївський, Шевченківський	***Група 3*** м. Куп'янськ, м. Люботин, м. Чугуїв, Близнюківський, Богодухівський, Валківський, Великобурлуцький, Вовчанський, Дворічанський, Дергачівський, Зачепилівський, Ізюмський, Красноградський, Куп'янський, Печенізький, Сахновщинський
Негативна	***Група 2*** м. Харків, м. Лозова, Харківський	***Група 4*** м. Первомайський, Балаклійський

Група 1 включає одну міську та дванадцять районних соціогеосистем, в яких СЕР покращуються та зростає їх еволюційний потенціал. Це найкращий варіант СЕР.

До ***групи 2*** входять міські та районні соціогеосистеми, в яких СЕР покращується, але їх еволюційний потенціал зменшується.

Група 3 включає дві міські та одну районну соціогеосистеми, в яких СЕР погіршуються, але еволюційний потенціал зростає.

Група 4 включає одну міську та одну районну соціогеосистеми, в яких СЕР погіршуються і зменшується їх еволюційний потенціал. Це найгірший варіант СЕР.

3.4. Моделювання траєкторії соціально-економічного розвитку в регіоні

3.4.1. Моделювання траєкторій соціально-економічного розвитку міських соціогеосистем. Завдяки моделюванню траєкторії СЕР в міських і районних СГС можливо визначити їх рух в нормованому БОП відносно ОТР. Основними показниками руху є: проекція на ОТР (яка відображає швидкість і напрям розвитку), відхилення від ОТР (що відображає ефективність руху) і проекційний коефіцієнт прогресу – який позиціонує поточну точку місцеположення СГС в БОП (у просторі можливих подій, або просунутість у розвитку) [213]. Також проекційний коефіцієнт прогресу є відношенням проекції вектору розвитку СГС на ОТР до довжини діагоналі гіперкубу БОП, тобто, він лінійно прямо пропорційний проекції на ОТР. Траєкторії СЕР зручно відображати на фазовій площині у координатах «проекція на ОТР» - «відхилення від ОТР» [87, 89]. Дані, які були отримані за результатами порівняльно-географічного аналізу розподілу міст за рівнем СЕР, приведені в (таблицях 3.10 – 3.17), (рис. 3.22 – 3.39) та (додатку Д) [90].

Таблиця 3.10

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області станом на 2006 р. (обчислено та побудовано автором)

Міста обласного підпорядкування Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Проекційний коефіцієнт прогресу**
Харків	5,005	2,873	0,611
Ізюм	2,012	2,957	0,246
Куп′янськ	1,867	2,745	0,228
Лозова	2,101	2,918	0,257
Люботин	1,782	3,016	0,218
Первомайський	1,739	2,744	0,213
Чугуїв	1,837	2,934	0,224

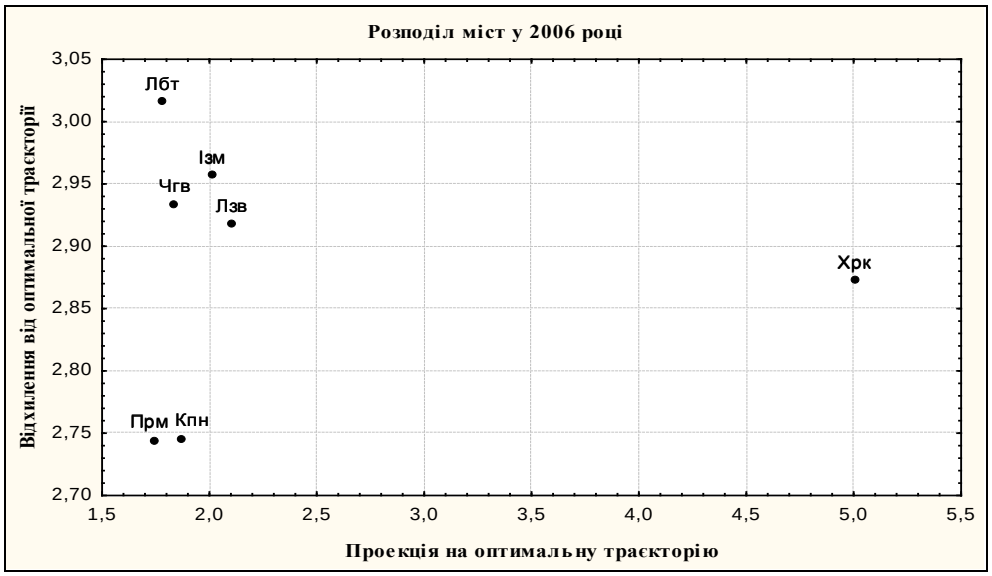

Рис. 3.23. Розподіл міських соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2006 р. (побудовано автором)

Як видно з наведеного на рис. 3.22 графіку, станом на 2006 р. найкращий рівень СЕР було зафіксовано в місті Харків. Усі інші міста обласного підпорядкування регіону характеризуються приблизно однаковим рівнем СЕР. Проте, ефективність їх СЕР має певні відмінності. Такі міста, як Куп'янськ і Первомайський характеризуються вищою ефективністю розвитку ніж Люботин, Ізюм, Чугуїв та Лозова.

Таблиця 3.11

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області станом на 2008 р. (обчислено та побудовано автором)

Міста обласного підпорядкування Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса проекції**
Харків	5,62	2,823	0,687
Ізюм	2,022	2,907	0,247
Куп′янськ	1,922	2,722	0,235
Лозова	2,355	2,969	0,288
Люботин	2,205	3,2	0,269
Первомайський	1,861	2,755	0,227
Чугуїв	2,023	3,017	0,247

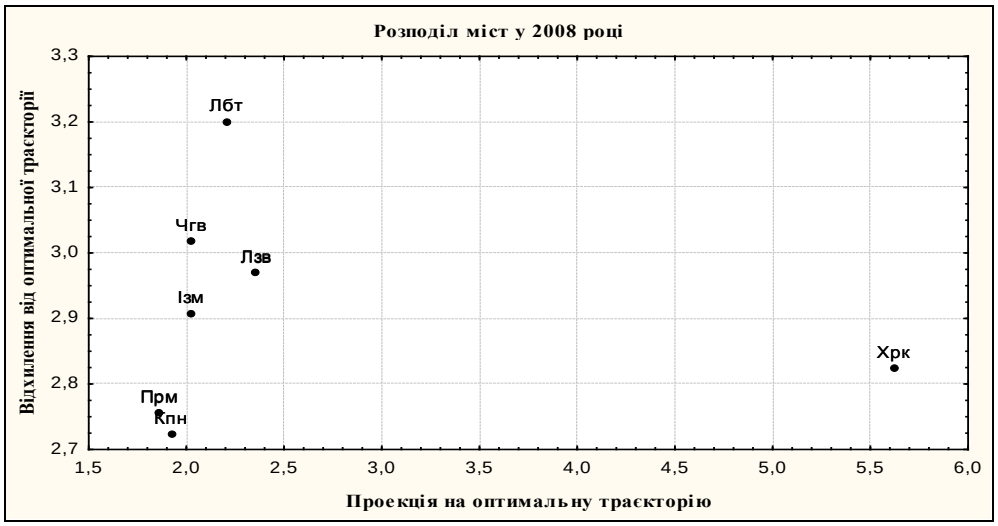

Рис. 3.24. Розподіл міських соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2008 р. (побудовано автором)

У 2008 році розподіл міст на фазовій площині також не зазнав істотних змін. Як і в попередні роки, лідером за рівнем СЕР є місто Харків. Рівень розвитку всіх інших міських СГС залишається практично незмінним. Проте, спостерігаються певні зміни в ефективності їх розвитку.

Так, найвища ефективність СЕР характерна для таких міст, як Куп'янськ і Первомайський. Певне покращення в ефективності розвитку спостерігається в містах Ізюм, Лозова та Чугуїв. Найгірша ефективність СЕР була зафіксована в місті Люботин.

Таблиця 3.12

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області станом на 2010 р. (обчислено та побудовано автором)

Міста обласного підпорядкування Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса проекції**
Харків	5,747	2,783	0,702
Ізюм	2,11	2,956	0,258
Куп'янськ	2,188	3,062	0,267
Лозова	2,267	2,969	0,277
Люботин	2,35	3,303	0,287
Первомайський	2,053	2,926	0,251
Чугуїв	2,3	3,227	0,281

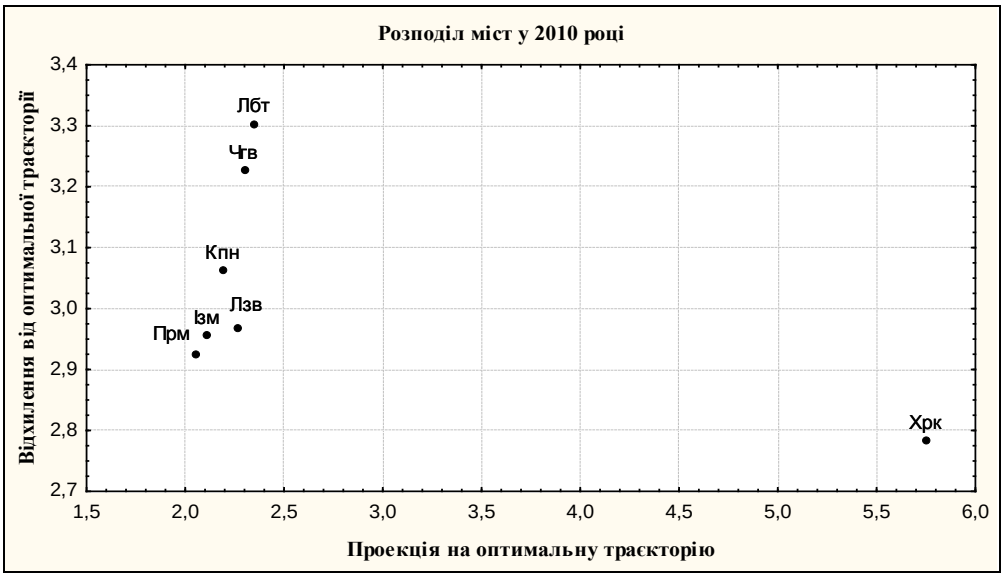

Рис. 3.25. Розподіл міських соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2010 р. (побудовано автором)

Станом на 2010 рік конфігурація розміщення точки міста Харків на фазовій площині знову не змінилась. Місто Харків залишається лідером, але розміщення міст на фазовій площині дещо змінюється. Ефективність рівня СЕР місто Куп'янськ стрімко погіршилася. Схожа ефективність розвитку спостерігається для таких міст як Первомайський, Ізюм, Лозова. Найгірша ситуація щодо рівня ефективності СЕР прослідковується для міст Люботин і Чугуїв.

Таблиця 3.13

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області станом на 2012 р. (обчислено та побудовано автором)

Міста обласного підпорядкування Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса проекції**
Харків	6,27	2,697	0,766
Ізюм	2,193	3,098	0,268
Куп'янськ	2,191	3,059	0,268
Лозова	2,052	2,922	0,251
Люботин	2,548	3,359	0,311
Первомайський	2,175	3,022	0,266
Чугуїв	2,329	3,261	0,284

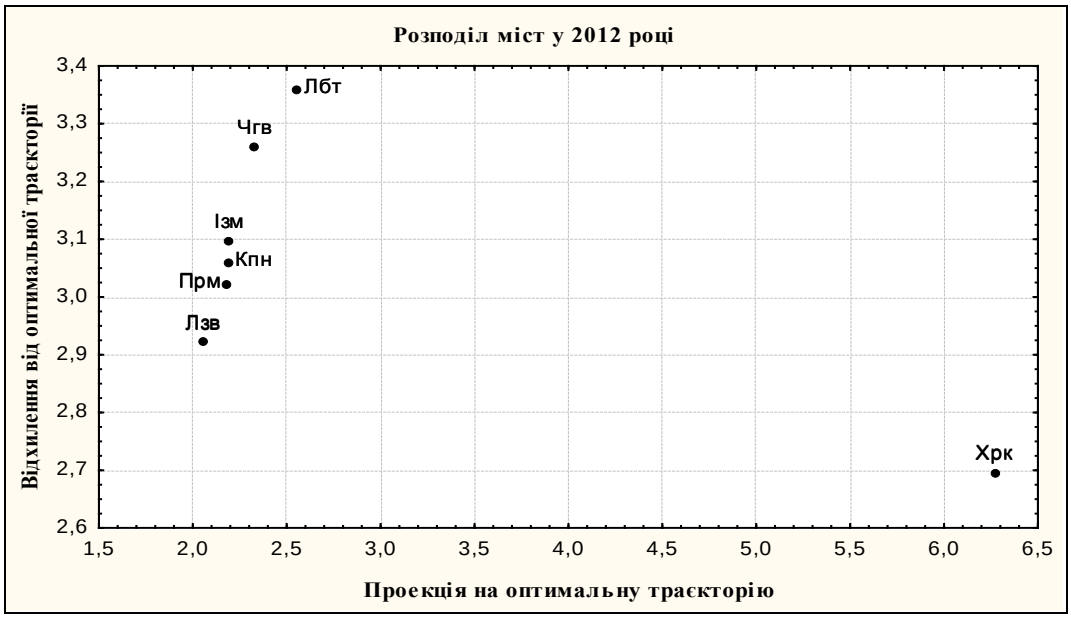

Рис. 3.26. Розподіл міських соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2012 р. (побудовано автором)

На кінець досліджуваного періоду розміщення міст на фазовій площині також не зазнає особливих змін. Місто Харків є лідером і характеризується значною просунутістю на фазовій площині по відношенню до інших міст обласного підпорядкування. Всі інші міські СГС практично не просунулись на фазовій площині за досліджуваний період. Дещо змінюється лише ефективність їхнього розвитку.

Середній за весь досліджуваний період розподіл міст на фазовій площині представлений на рис. 3.27. Із середнього розподілу міських СГС на фазовій площині видно, що місто Харків відноситься до першої групи і характеризується найвищим рівнем СЕР та найкращою його ефективністю. Всі інші міста обласного підпорядкування характеризуються приблизно однаковим рівнем СЕР, але його ефективність є різною. Краща ефективність СЕР прослідковується для міст Первомайський і Куп’янськ, які відносяться до другої групи. Дещо гірша ефективність СЕР характерна для міст Ізюм і Лозова, які відносяться до третьої групи. Найгіршою ефективністю СЕР характеризуються останні дві групи: четверта група, до складу якої відноситься місто Чугуїв та п’ята група, до складу якої входить тільки місто Люботин.

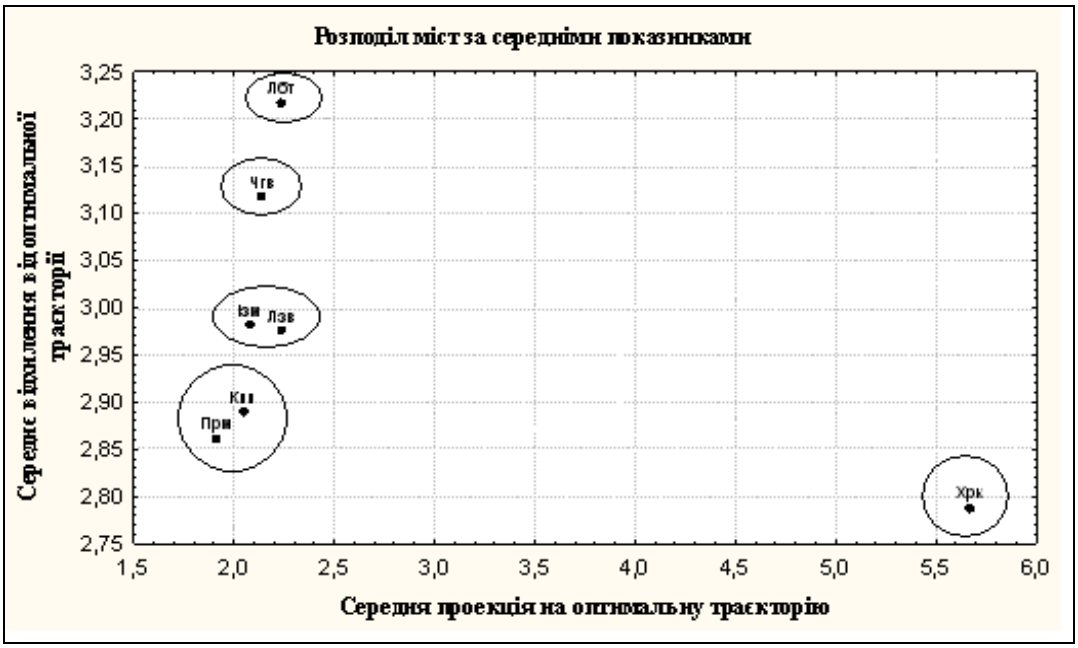

Рис. 3.27. Середній за досліджуваний період розподіл міських соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку (побудовано автором)

Як видно з наведених даних, тенденції руху СГС в БОП є неоднозначними і проявляються не дуже чітко. Для їх детального дослідження застосовувався порівняльно-історичний метод. Враховуючи статистичний характер вихідних даних, у цьому випадку доцільно застосувати лінійний тренд-аналіз коротких динамічних рядів (2006-2012 рр.) з метою виявлення загальних часових закономірностей СЕР в міських СГС. Для прикладу нижче наводяться характерні графіки динаміки проекцій векторів СЕР на ОТР, які відображають згадані вище закономірності.

За даними тренд-аналізу всі міста Харківської області за станом СЕР можна поділити на дві групи:

1) з позитивною динамікою (рис. 3.28);
2) з негативною динамікою (рис. 3.29);

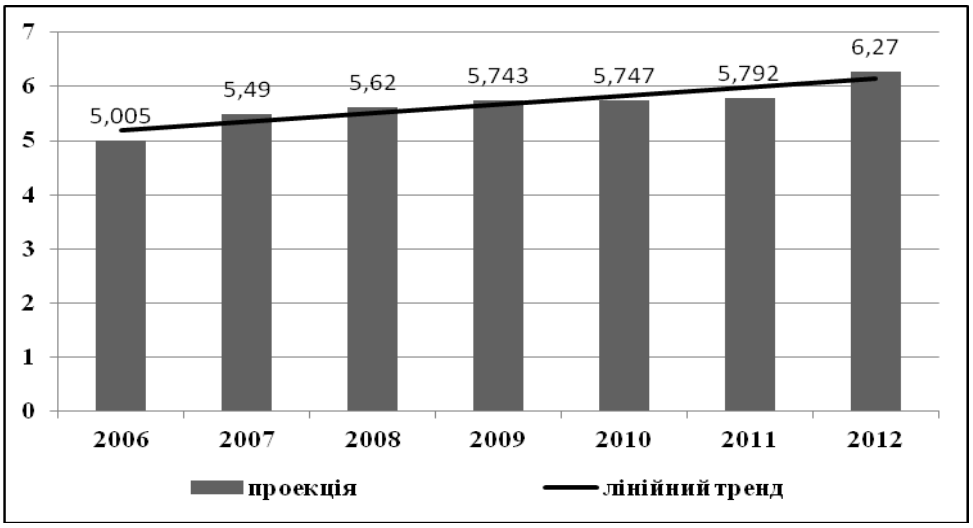

Рис. 3.28. Позитивна динаміка проекції вектора соціально-економічного розвитку на оптимальну траєкторію розвитку міста Харкова за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

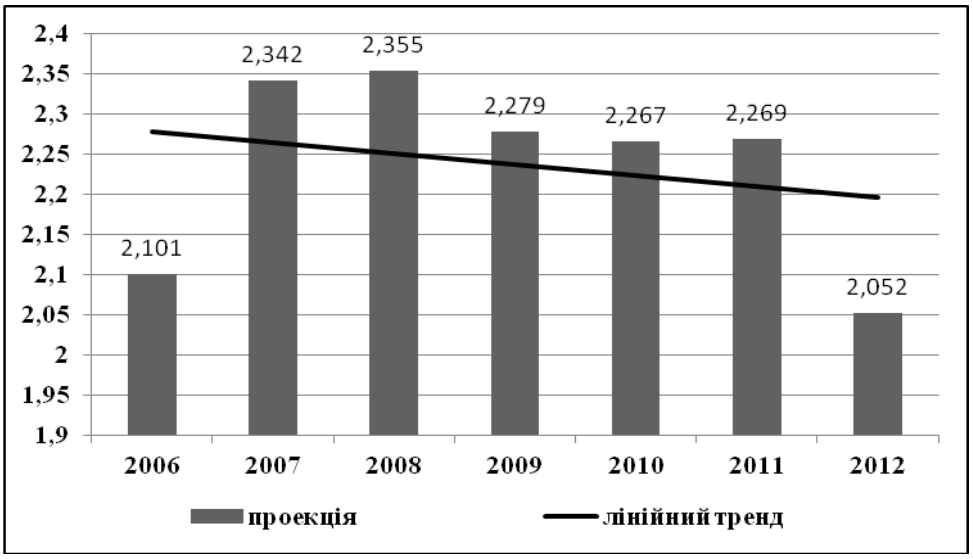

Рис. 3.29. Негативна динаміка проекції вектора соціально-економічного розвитку на оптимальну траєкторію розвитку міста Лозова за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

За даними часового тренд-аналізу позитивною динамікою СЕР відрізняються міста Харків, Ізюм, Куп’янськ, Люботин, Чугуїв та Первомайський, негативною динамікою відрізняється лише одне місто Лозова.

На наступних рис. 3.29-3.30 наведені приклади траєкторій СЕР в містах, що представляють різні їх групи за станом СЕР. Траєкторії для інших міст наведені у (додатку Д.7 – Д.10).

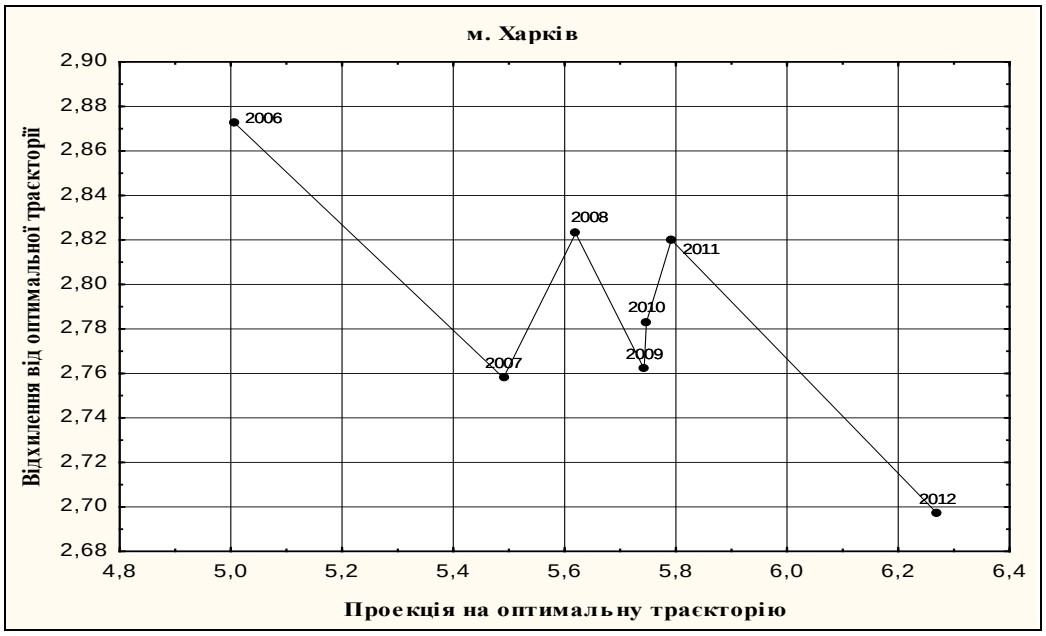

Рис. 3.30. Траєкторія соціально-економічного розвитку міста Харкова за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Траєкторія СЕР міста Харкова є прикладом позитивної динаміки розвитку і кінцевий стан СЕР його значно кращий за початковий. Як видно з рис. 3.28, траєкторія СЕР міста Харкова відображає тільки періоди прогресивного розвитку. З 2009 по 2011 рр. відбувається незначний розвиток, бо в країні була складна соціально-економічна ситуація, пов’язана з наслідками світової економічної кризи. Можна констатувати, що найкращого СЕР місто Харків досягнуло на кінцевий момент досліджуваного періоду у 2012 році.

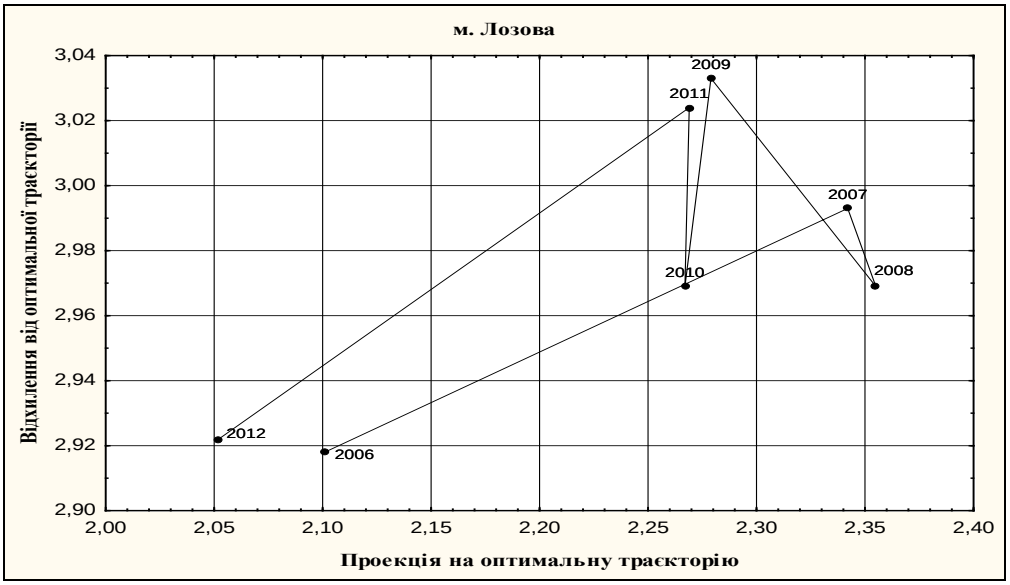

Рис. 3.31. Траєкторія соціально-економічного розвитку міста Лозова за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Траєкторія СЕР м. Лозова є прикладом негативної динаміки розвитку і кінцевий стан СЕР цього міста дещо гірший початкового. На траєкторії СЕР міста Лозова виділяються періоди прогресивного розвитку (2006-2008, 2010-2011 рр.) і регресивного розвитку (2008-2010, 2011-2012 рр.). З графіку траєкторії видно, що СЕР на початковий момент досліджуваного періоду (2006 р.) дещо кращий ніж СЕР на кінцевий момент досліджуваного періоду (2012 р.).

3.4.2. Моделювання траєкторій розвитку районних соціогеосистем. В таблиці 3.14 наведені значення параметрів траєкторії СЕР районних СГС станом на 2006 р.

Таблиця 3.14

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області станом на 2006 р. (обчислено та побудовано автором)

Регіони Харківської Області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогресу Проекції**
Балаклійський	3,68	2,484	0,449
Барвінківський	2,43	2,835	0,297
Близнюківський	2,54	2,87	0,311
Богодухівський	2,92	2,663	0,357
Борівський	2,21	2,62	0,27
Валківський	2,75	2,766	0,336
Великобурлуцький	2,42	2,685	0,296
Вовчанський	3,16	2,727	0,386
Дворічанський	2,33	2,704	0,284
Дергачівський	3,54	2,367	0,432
Зачепилівський	2,38	2,833	0,291
Зміївський	2,82	2,095	0,344
Золочівський	2,56	2,709	0,312
Ізюмський	2,31	2,872	0,282
Кегичівський	2,38	2,68	0,29
Коломацький	1,93	2,956	0,235
Красноградський	2,78	2,504	0,34
Краснокутський	2,69	2,608	0,329
Куп′янський	2,67	2,94	0,326
Лозівський	2,78	2,851	0,34
Нововодолазький	2,74	2,54	0,334
Первомайський	2,48	2,838	0,303
Печенізький	2,11	3,006	0,258
Сахновщинський	2,52	2,825	0,308
Харківський	5,16	2,776	0,631

(продовження таблиці 3.14)

Чугуївський	2,92	2,447	0,357
Шевченківський	2,44	2,737	0,298

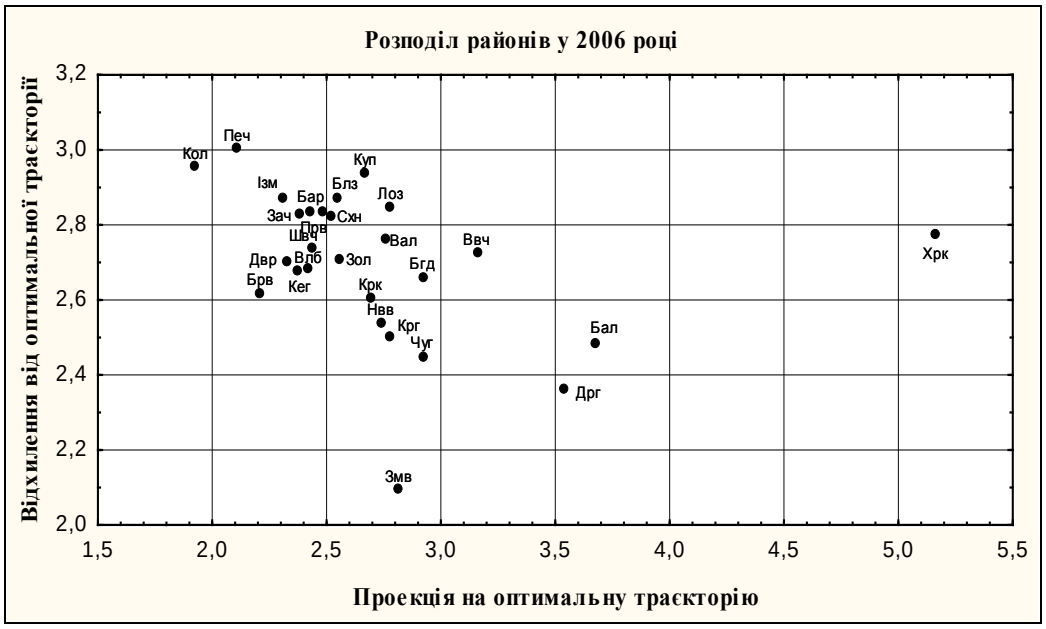

Рис. 3.32. Розподіл районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2006 р. (побудовано автором)

Як видно з рис. 3.32, станом на 2006 рік найкращий СЕР спостерігається у Харківському районі. Далі йде група з двох районів (Балаклійський та Дергачівський), де стан СЕР гірший у порівнянні з Харківським районом, але є дещо кращим у порівнянні з іншими районними СГС. Далі розташована відносно щільна група, до якої входить більшість районних СГС області. Проте тут слід відзначити Зміївський район, який характеризується найвищою ефективністю СЕР. Найгірший стан СЕР спостерігається в Коломацькому та Печенізькому районах.

Таблиця 3.15

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області станом на 2008 р. (обчислено та побудовано автором)

Регіони Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса Проекції**
Балаклійський	3,99	2,343	0,488

(продовження таблиці 3.15)

Барвінківський	2,52	2,732	0,308
Близнюківський	2,54	2,812	0,31
Богодухівський	3,04	2,6	0,371
Борівський	2,33	2,615	0,284
Валківський	2,86	2,667	0,349
Великобурлуцький	2,58	2,7	0,315
Вовчанський	3,28	2,611	0,401
Дворічанський	2,38	2,638	0,291
Дергачівський	3,75	2,162	0,459
Зачепилівський	2,47	2,765	0,302
Зміївський	3	1,947	0,367
Золочівський	2,64	2,645	0,323
Ізюмський	2,43	2,837	0,297
Кегичівський	2,48	2,768	0,303
Коломацький	2,08	3,071	0,254
Красноградський	2,89	2,409	0,353
Краснокутський	2,71	2,551	0,331
Куп′янський	2,7	2,83	0,33
Лозівський	2,86	2,752	0,35
Нововодолазький	2,88	2,528	0,352
Первомайський	2,51	2,728	0,307
Печенізький	2,21	3,033	0,27
Сахновщинський	2,65	2,826	0,324
Харківський	5,77	2,398	0,705
Чугуївський	3,16	2,36	0,386
Шевченківський	2,56	2,66	0,313

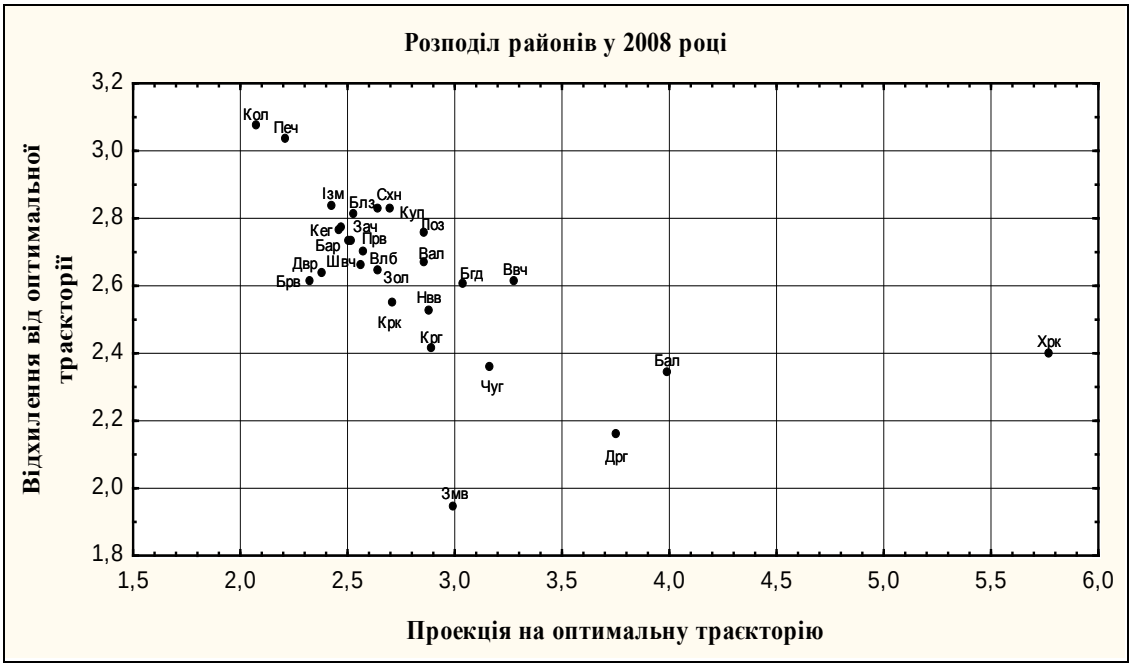

Рис. 3.33. Розподіл районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2008 р. (побудовано автором)

Як видно з рис. 3.33, у 2008 році розподіл районів Харківської області на фазовій площині в порівнянні з попереднім роком майже не змінився.

Таблиця 3.16

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області станом на 2010 р. (обчислено та побудовано автором)

Регіони Харківської Області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса Проекції**
Балаклійський	3,91	2,225	0,478
Барвінківський	2,81	2,843	0,344
Близнюківський	2,72	2,922	0,332
Богодухівський	3,15	2,628	0,384
Борівський	2,53	2,677	0,308
Валківський	2,87	2,762	0,35
Великобурлуцький	2,76	2,789	0,338
Вовчанський	3,4	2,612	0,415
Дворічанський	2,62	2,812	0,32
Дергачівський	3,8	2,289	0,464
Зачепилівський	2,54	2,873	0,31
Зміївський	3,27	2,134	0,399
Золочівський	2,75	2,641	0,336
Ізюмський	2,73	2,931	0,334
Кегичівський	2,56	2,907	0,313
Коломацький	2,08	3,06	0,254
Красноградський	3,03	2,534	0,37
Краснокутський	2,77	2,542	0,339
Куп′янський	2,81	2,865	0,343
Лозівський	2,95	2,778	0,361
Нововодолазький	2,87	2,642	0,35
Первомайський	2,67	2,763	0,327
Печенізький	2,11	3,024	0,258
Сахновщинський	2,67	2,84	0,326
Харківський	5,87	2,356	0,717
Чугуївський	3,16	2,295	0,386
Шевченківський	2,64	2,685	0,322

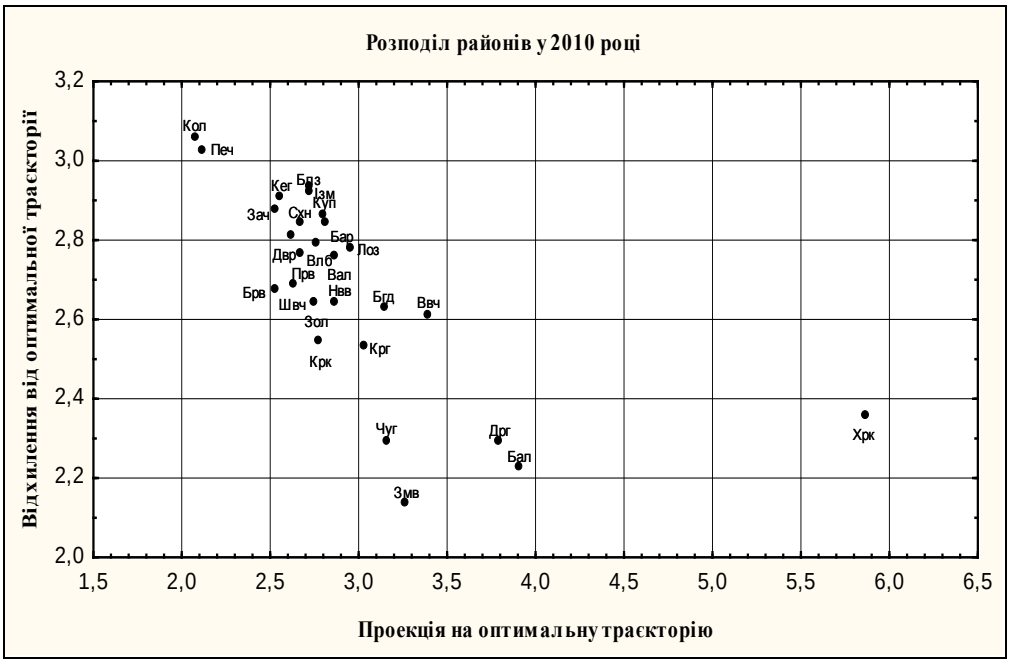

Рис. 3.34. Розподіл районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2010 р. (побудовано автором)

Розміщення районів на фазовій площині у 2010 р. змінюється. Чугуївський район різко зближується з найбільш просунутими у розвитку районами. Лідируюча роль Харківського району залишається незмінною.

Таблиця 3.17

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області станом на 2012 р. (обчислено та побудовано автором)

Регіони Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса Проекції**
Балаклійський	3,88	2,533	0,474
Барвінківський	3,02	2,898	0,369
Близнюківський	2,83	2,967	0,346
Богодухівський	3,13	2,608	0,382
Борівський	2,62	2,804	0,32
Валківський	2,97	2,826	0,363
Великобурлуцький	2,86	2,845	0,349
Вовчанський	3,49	2,687	0,426
Дворічанський	2,76	2,775	0,337
Дергачівський	4,02	2,317	0,491

(продовження таблиці 3.17)

Зачепилівський	2,65	2,892	0,323
Зміївський	3,27	2,309	0,399
Золочівський	3,12	2,802	0,381
Ізюмський	2,71	2,877	0,331
Кегичівський	2,58	2,876	0,315
Коломацький	2,17	3,11	0,265
Красноградський	3,11	2,517	0,38
Краснокутський	3,01	2,704	0,368
Куп′янський	2,88	2,838	0,352
Лозівський	2,81	2,767	0,344
Нововодолазький	3,03	2,676	0,37
Первомайський	2,9	2,956	0,355
Печенізький	2,42	3,15	0,296
Сахновщинський	2,78	2,921	0,34
Харківський	6,36	2,259	0,777
Чугуївський	3,37	2,381	0,412
Шевченківський	2,81	2,804	0,343

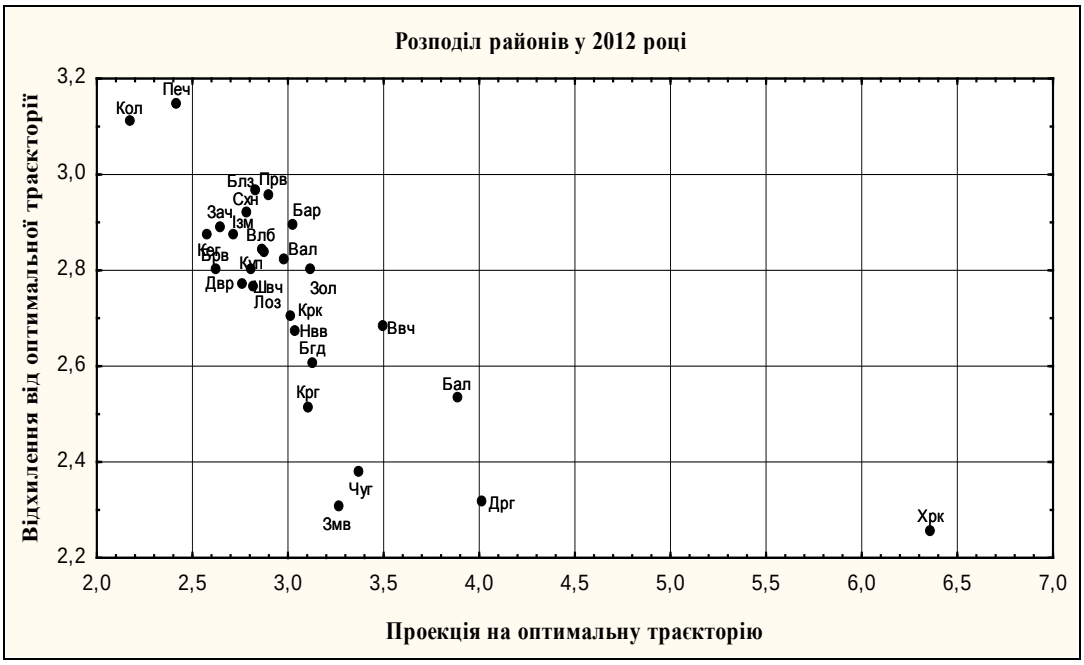

Рис. 3.35. Розподіл районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2012 р. (побудовано автором)

Розміщення районів на фазовій площині у 2012 р. залишається майже незмінним.

Середній за весь досліджуваний період розподіл районів Харківської області на фазовій площині представлено на рис. 3.36.

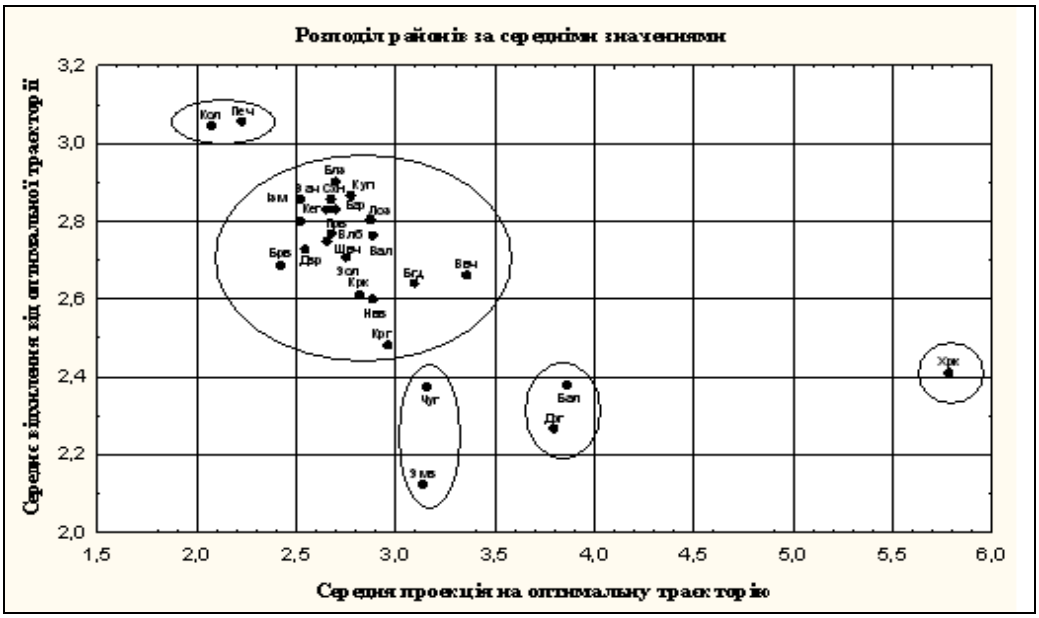

Рис. 3.36. Середній за досліджуваний період розподіл районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку (побудовано автором)

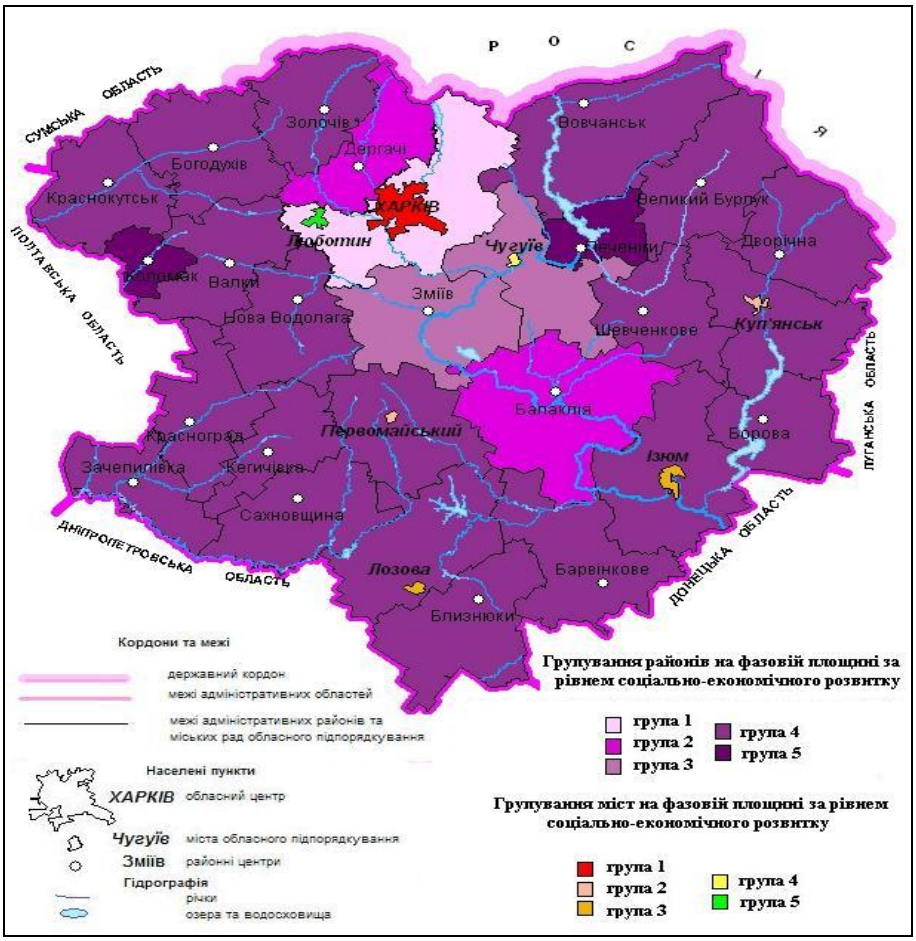

Рис. 3.37. Середній за досліджуваний період розподіл міських і районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку (побудовано автором)

Із середнього розподілу районних СГС (рис. 3.37) видно, що за проекцією вектору СЕР на ОТР умовно можна виділити 5 груп районів. До першої групи входить лише один Харківський район, який характеризується дуже високим рівнем СЕР. До другої групи входять Дергачівський та Балаклійський райони. До третьої групи входять Зміївський та Чугуївський райони. Друга і третя група характеризуються відносно високим рівнем СЕР. До четвертої групи входить більшість районів області, рівень СЕР яких можна характеризувати як середній. Найгірший рівень СЕР зафіксований у Коломацькому та Печенізькому районах.

Як видно з наведених даних, тенденції руху СГС в БОП є неоднозначними, але всі вони мають позитивну динаміку СЕР. Для їх детального дослідження застосовувався порівняльно-історичний метод. Враховуючи статистичний характер вихідних даних, у цьому випадку доцільно застосувати лінійний тренд-аналіз коротких динамічних рядів (2006-2012 рр.) з метою виявлення загальних часових закономірностей СЕР в районних СГС. Для прикладу нижче наводяться характерні графіки динаміки проекцій векторів СЕР на ОТР, які відображають згадані вище закономірності.

За даними тренд-аналізу всі райони Харківської області за станом СЕР можна віднести до однієї групи з позитивною динамікою (рис. 3.38).

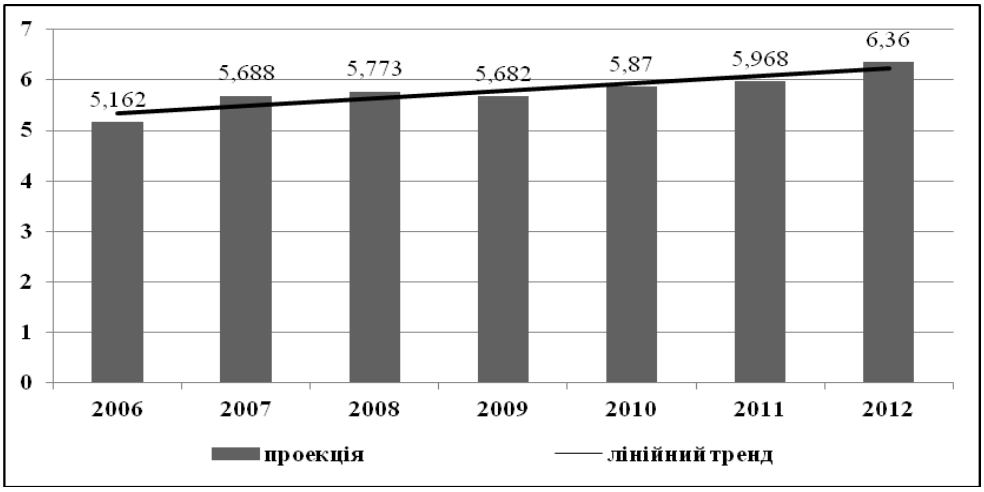

Рис. 3.38. Позитивна динаміка проекції вектора соціогеосистеми на оптимальну траєкторії розвитку Харківського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

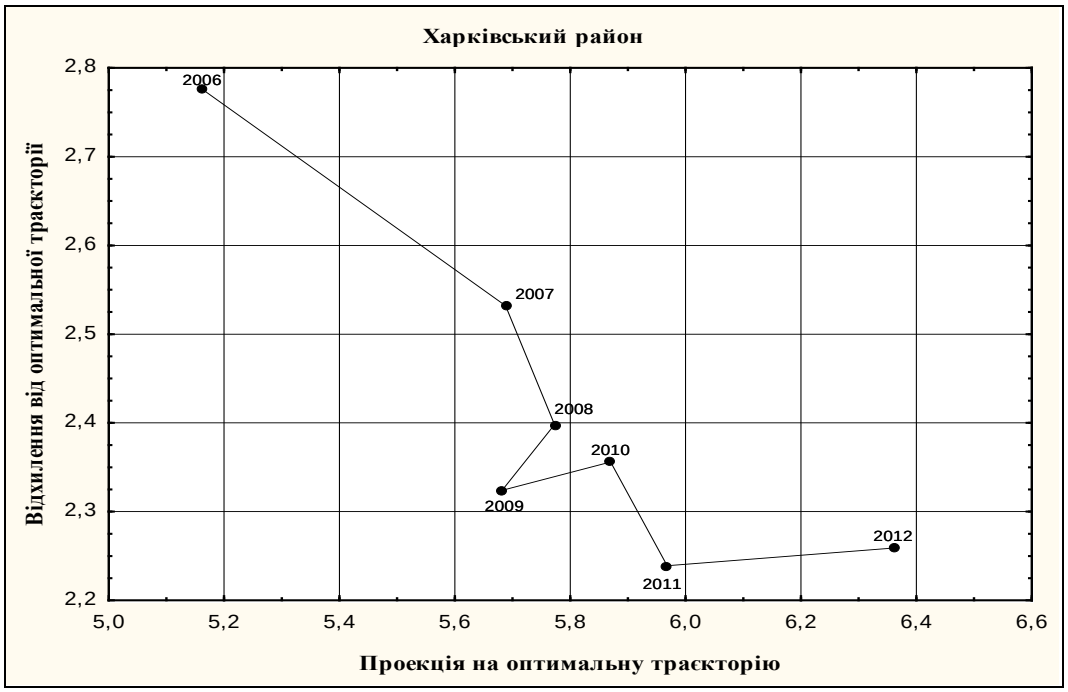

Рис. 3.39. Траєкторія соціально-економічного розвитку Харківського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Як видно з рис. 3.39, траєкторія СЕР Харківського району відображає позитивну динаміку. Спостерігається лише один період регресивного розвитку (2008-2009 рр.). Найкращого СЕР Харківський район досягнув на кінець досліджуваного періоду (2012 р.). Слід відзначити й підвищення ефективності СЕР на кінець досліджуваного періоду.

3.5. Територіальні особливості соціально-економічного розвитку за результатами застосування центрографічного методу

У даному дослідження центрографічний метод був застосований для дослідження і порівняння узагальнених траєкторій СЕР в міських і районних СГС. На кожний досліджуваний момент часу розраховувались середні проекції векторів СЕР на ОТР і відхилень від неї, окремо для сукупностей міських і районних СГС. Тобто системи міських і районних СГС віртуально заміщаються уявним (середнім) об’єктом з середніми координатами на фазовій площині. На кожний розрахунковий момент часу було отримано координати двох таких

об’єктів, один з яких відображає «середню» траєкторію міських СГС, а другий – «середню» траєкторію районних СГС. Послідовно, з’єднавши отримані точки відрізками, ми отримати дві траєкторії СЕР – міських і районних СГС (рис. 3.40), які далі були досліджені методом порівняльного аналізу. На рис. 3.40 траєкторії міських і районних соціогеосистем позначені індексами «м» і «р»

Рис. 3.40. Середній за досліджуваний період розподіл міських і районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку (побудовано автором)

Порівнюючи побудовані «середні» траєкторії СЕР міських і районних СГС Харківської області, можна зробити кілька висновків:

1. Конфігурації траєкторій СЕР для міських і для районних СГС мають деякі візуальні подібності.

2. За напрямом СЕР траєкторії міст і районів схожі – найвищого СЕР міські та районні СГС досягли в 2012 році.

3. На траєкторії розвитку районних СГС прослідковуються лише періоди прогресивного розвитку, тоді як на траєкторії СЕР міських СГС прослідковується й період регресивного розвитку (2010-2011 р.).

4. Як для міських, так і для районних СГС найвища ефективність СЕР характерна на початкові періоди дослідження, відповідно на кінець досліджуваного періоду вона погіршується.

5. Швидкість руху міських і районних СГС у БОП за окремими періодами СЕР різна.

3.6. Оцінка специфічності соціогеосистем Харківської області за особливостями соціально-економічного розвитку

Метою аналізу СЕР в міських і районних СГС Харківської області є з'ясування не тільки ступіня асоціювання СГС, що відображає подібність умов їхнього розвитку, але й унікальніості або специфічності СГС за особливостями соціально-економічного розвитку.

Для дослідження асоційованості СГС в даній роботі використовується метод узагальнення локальних класифікацій, який передбачає встановлення частот потрапляння певної СГС з іншими в один клас класифікації на кожний розрахунковий момент часу (або розрахунковий період). Локальні класифікації будувалися за різними показниками системного розвитку і параметрами траєкторії соціально-економічного розвитку в СГС. Частина з цих показників, які найбільш чітко характеризують досліджуваний процес, розглянута вище, інші показники (показник однорідності розвитку, приведена ентропія, деякі лінійні показники траєкторії тощо) визначалися виключно для побудови локальних класифікацій і тому в межах дисертаційного дослідження окремо не аналізуються. Для дотримання вимог інваріантності класифікацій, вони будувалися за одним принципом, а саме – весь інтервал змін показників системного розвитку ділився на п'ять рівних класів і далі виконувалась процедура класифікації, тобто, досліджувані СГС розподілялись за класами. При цьому фіксувався склад груп. Після цього визначалися частоти асоціювання СГС у всіх локальних класифікаціях на кожний з 6 розрахункових моментів часу.

Результати роздільного дослідження специфічності міських і районних СГС наведено у таблицях 3.18, 3.20.

Таблиця 3.18

Значення параметрів матриці частот асоціації міських соціогеосистем Харківської області в локальних класифікаціях за рівнем соціально-економічного розвитку за період 2006-2012 рр.
(обчислено та побудовано автором)

Міста	**Міста**						
	Харків	Ізюм	Куп'янськ	Лозова	Люботин	Первомайський	Чугуїв
Харків		5	5	5	3	4	3
Ізюм	5		49	46	40	47	45
Куп'янськ	5	49		51	43	51	41
Лозова	5	46	51		41	52	40
Люботин	3	40	43	41		41	47
Первомайський	4	47	51	52	41		41
Чугуїв	3	45	41	40	47	41	
Сумма	**25**	**232**	**240**	**235**	**215**	**236**	**217**

Таблиця 3.19

Ранжирування міських соціогеосистем Харківської області за частотами асоціювання в локальних класифікаціях за рівнем соціально-економічного розвитку за період 2006-2012 рр.
(обчислено та побудовано автором)

Міста	**Сума Частот**	**Рейтинг**
Харків	25	1
Люботин	215	2
Чугуїв	217	3
Ізюм	232	4
Лозова	235	5
Первомайський	236	6
Куп′янськ	240	7

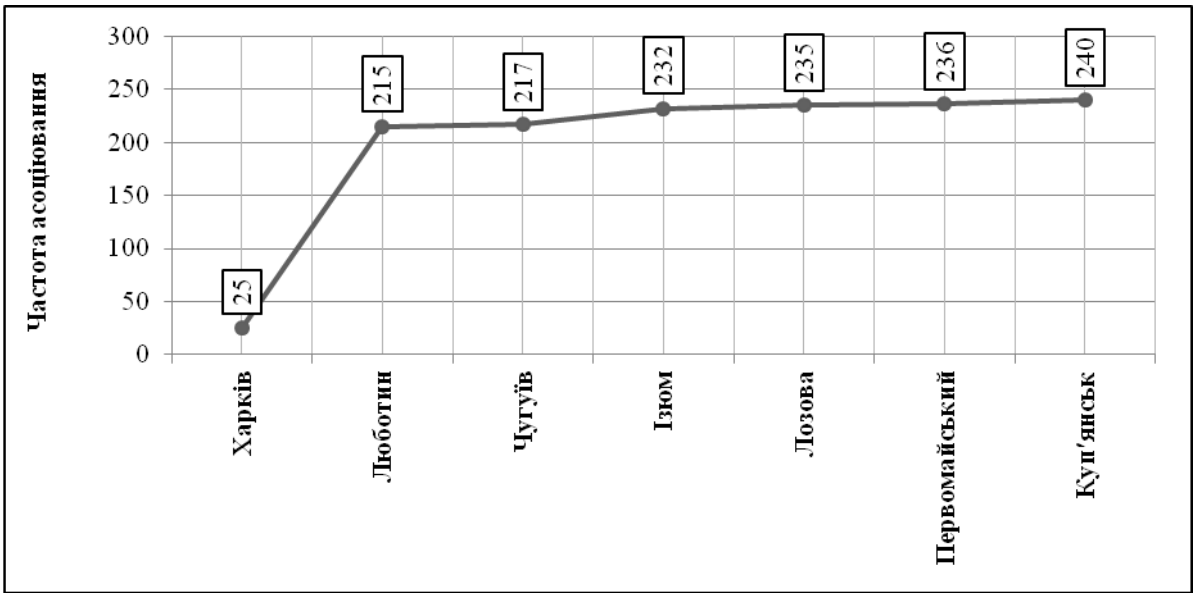

Рис. 3.41. Ранжирування міських соціогеосистем за частотами асоціювання в локальних класифікаціях за рівнем соціально-економічного розвитку за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Як видно з таблиці 3.20 та рис. 3.41, найвищим рівнем специфічності СЕР відзначається місто Харків (частота 25), що зумовлено його промисловою спеціалізацією та статусом обласного центру. Найменш специфічним з точки зору СЕР є місто Куп'янськ (частота 240).

Таблиця 3.20

Значення параметрів матриці частот асоціації районних соціогеосистем Харківської області в локальних класифікаціях за рівнем соціально-економічного розвитку за період 2006-2012 рр.
(обчислено та побудовано автором)

	Райони												
Райони	**Бал**	**Бар**	**Блз**	**Бгд**	**Брв**	**Вал**	**Влб**	**Ввч**	**Двр**	**Дрг**	**Зач**	**Змв**	**Зол**
Бал		4	3	14	4	8	7	23	6	49	6	16	9
Бар	4		47	40	48	46	49	27	49	6	48	39	46
Блз	3	47		39	44	49	45	27	45	6	46	34	44
Бгд	14	40	39		36	48	35	40	37	14	38	46	45
Брв	4	48	44	36		40	51	26	50	4	51	37	44
Вал	8	46	49	48	40		46	30	43	9	40	42	52
Влб	7	49	45	35	51	46		26	49	7	45	40	48
Ввч	23	27	27	40	26	30	26		24	27	27	36	31
Двр	6	49	45	37	50	43	49	24		7	54	37	46
Дрг	49	6	6	14	4	9	7	27	7		7	17	8
Зач	6	48	46	38	51	40	45	27	54	7		37	44

(продовження таблиці 3.20)

Змв	16	39	34	46	37	42	40	36	37	17	37		42
Зол	9	46	44	45	44	52	48	31	46	8	44	42	
Ізм	6	46	42	38	52	38	47	25	49	8	52	38	44
Кег	6	46	48	41	49	49	45	23	49	8	51	36	48
Кол	6	39	40	35	42	34	40	21	40	4	43	36	39
Крг	12	42	37	50	39	49	38	37	43	12	40	47	48
Крк	8	44	44	44	44	51	46	33	46	12	42	46	49
Куп	3	50	52	41	48	52	53	27	48	6	43	41	48
Лоз	9	45	40	46	42	42	46	40	39	13	38	43	40
Нвв	15	43	37	50	39	46	42	38	42	18	42	49	48
Прв	8	46	48	41	45	49	53	26	46	9	43	39	51
Печ	2	40	43	35	43	38	40	22	43	3	47	33	38
Схн	2	47	55	39	47	53	52	27	46	6	46	37	48
Хрк	7	10	10	4	10	11	13	4	9	3	5	4	9
Чуг	21	34	28	44	30	38	31	35	35	20	31	43	37
Швч	4	50	46	39	50	47	54	31	50	8	50	40	52
Сумма	**258**	**1031**	**999**	**979**	**1015**	**1050**	**1048**	**733**	**1032**	**291**	**1016**	**955**	**1058**

(продовження таблиці 3.20)

	Райони													
Райони	**Ізм**	**Кег**	**Кол**	**Крг**	**Крк**	**Куп**	**Лоз**	**Нвв**	**Прв**	**Печ**	**Схн**	**Хрк**	**Чуг**	**Швч**
Бал	6	6	6	12	8	3	9	15	8	2	2	7	21	4
Бар	46	46	39	42	44	50	45	43	46	40	47	10	34	50
Блз	42	48	40	37	44	52	40	37	48	43	55	10	28	46
Бгд	38	41	35	50	44	41	46	50	41	35	39	4	44	39
Брв	52	49	42	39	44	48	42	39	45	43	47	10	30	50
Вал	38	49	34	49	51	52	42	46	49	38	53	11	38	47
Влб	47	45	40	38	46	53	46	42	53	40	52	13	31	54
Ввч	25	23	21	37	33	27	40	38	26	22	27	4	35	31
Двр	49	49	40	43	46	48	39	42	46	43	46	9	35	50
Дрг	8	8	4	12	12	6	13	18	9	3	6	3	20	8
Зач	52	51	43	40	42	43	38	42	43	47	46	5	31	50
Змв	38	36	36	47	46	41	43	49	39	33	37	4	43	40
Зол	44	48	39	48	49	48	40	48	51	38	48	9	37	52
Ізм		49	45	39	36	41	39	42	49	41	43	9	32	47
Кег	49		45	45	45	47	36	41	49	43	51	10	32	49
Кол	45	45		35	35	35	36	38	42	47	40	4	28	38
Крг	39	45	35		50	44	41	53	39	40	40	6	45	42
Крк	36	45	35	50		50	46	48	42	39	46	6	37	49
Куп	41	47	35	44	50		45	43	49	39	52	11	33	52
Лоз	39	36	36	41	46	45		47	43	32	41	9	38	46
Нвв	42	41	38	53	48	43	47		42	35	40	4	48	44

(продовження таблиці 3.20)

Прв	49	49	42	39	42	49	43	42		37	48	12	36	49
Печ	41	43	47	40	39	39	32	35	37		43	4	30	41
Схн	43	51	40	40	46	52	41	40	48	43		11	28	51
Хрк	9	10	4	6	6	11	9	4	12	4	11		7	10
Чуг	32	32	28	45	37	33	38	48	36	30	28	7		33
Швч	47	49	38	42	49	52	46	44	49	41	51	10	33	
Сумма	**997**	**1041**	**887**	**1013**	**1038**	**1053**	**982**	**1034**	**1041**	**898**	**1039**	**202**	**854**	**1072**

Таблиця 3.21

Ранжирування районних соціогеосистем Харківської області
за частотами асоціювання в локальних класифікаціях за рівнем соціально-економічного розвитку за період 2006-2012 рр.
(обчислено та побудовано автором)

Райони	**Сума**	**Рейтинг**	**Райони**	**Сума**	**Рейтинг**
Харківський	202	1			
Балаклійський	258	2	Зачепилівський	1016	15
Дергачівський	291	3	Барвінківський	1031	16
Вовчанський	733	4	Дворічанський	1032	17
Чугуївський	854	5	Нововодолазький	1034	18
Коломацький	887	6	Краснокутський	1038	19
Печенізький	898	7	Сахновщинський	1039	20
Зміївський	955	8	Первомайський	1041	21
Богодухівський	979	9	Кегичівський	1041	22
Лозівський	982	10	Великобурлуцький	1048	23
Ізюмський	997	11	Валківський	1050	24
Близнюківський	999	12	Куп′янський	1053	25
Красноградський	1013	13	Золочівський	1058	26
Борівський	1015	14	Шевченківський	1072	27

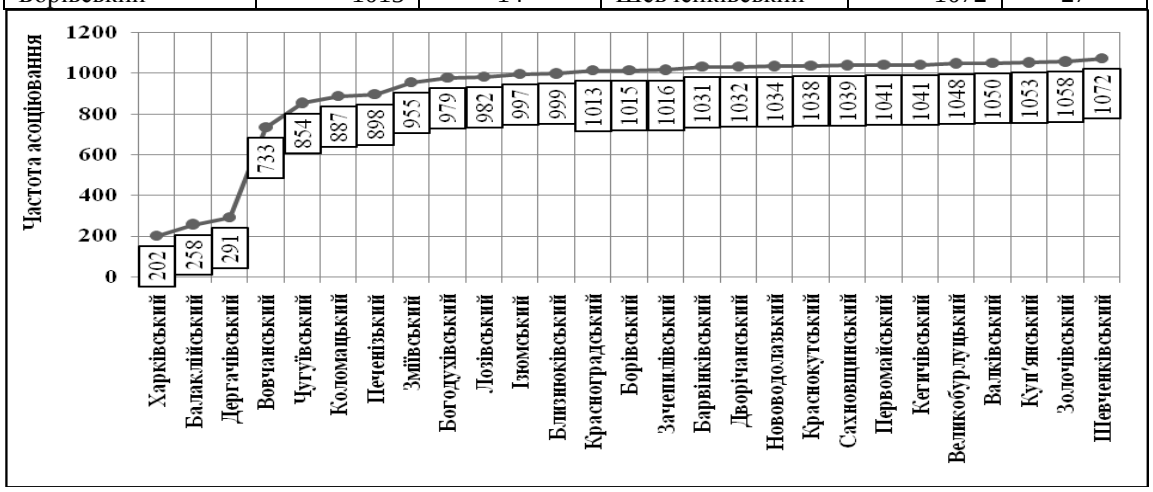

Рис. 3.42. Ранжирування районних соціогеосистем Харківської області за частотами асоціювання в локальних класифікаціях
за рівнем соціально-економічного розвитку за період 2006-2012 рр.
(побудовано автором)

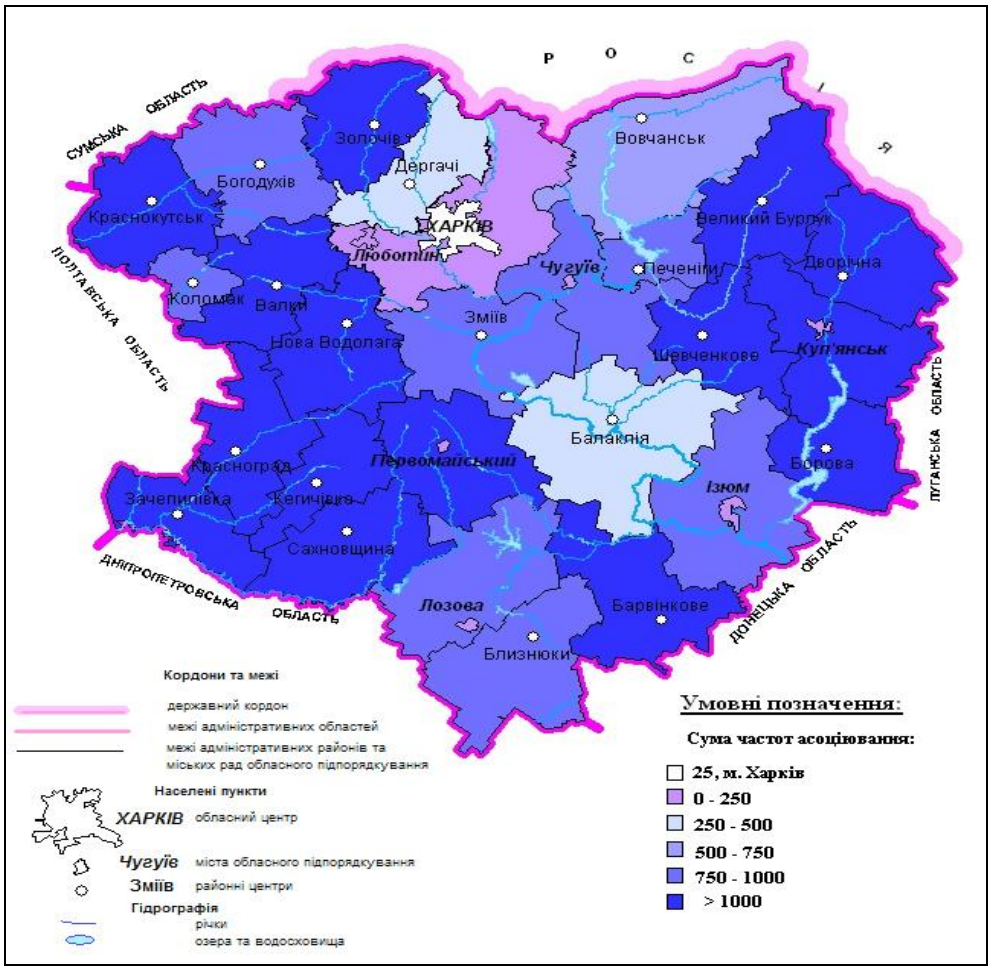

Рис. 3.43. Територіальний розподіл міст та районів Харківської області за частотами асоціювання в локальних класифікаціях за рівнем соціально-економічного розвитку за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Наведені в таблиці 3.20 та на рис. 3.42 і 3.43 дані свідчать про більшу диференціацію за частотою асоціювання районних СГС порівняно з міськими. Найбільшою специфічністю з величезним відривом від інших районів відрізняється Харківський (частота 202), Балаклійський (частота 258) та Дергачівський (частота 291) райони. За цією трійкою лідерів йде невелика група районів (Вовчанський, Чугуївський, Коломацький та Печенізький), які з деякою часткою умовності можна вважати відносно специфічними за СЕР. Серед міських СГС найбільш специфічним є місто Харків.

З цього аналізу можна зробити висновок, що за сукупністю результатів аналізу системного розвитку і траєкторії СЕР місто Харків та Харківський

район є лідерами за рівнем СЕР. Зокрема, детальне з'ясування особливостей СЕР в них потребує постановки окремого суспільно-географічного дослідження.

3.7. Проблеми соціально-економічного розвитку Харківської області та шляхи їх вирішення

3.7.1. Загальні методологічні положення. СЕР – це основа благополуччя людей, рівня та якості життя населення. СЕР в перехідні періоди розвитку характеризується найбільшою складністю, невизначеністю, потребує комплексних досліджень. Метою їх є визначення проблем, складнощів, пошук шляхів оптимального розвитку для розробки перспективних програм СЕР тощо. Як уже зазначалося попередньо, ще донедавна, як спадок радянської епохи, СЕР розглядався з позицій «економічного детермінізму» – як процес в економічній системі, де населення є трудовим ресурсом, а в розвитку переважають економічні пріоритети. Власне потужний розвиток соціально-економічної географії в Україні зумовив перехід до гуманістичної концепції соціального розвитку, коли головним критерієм його успішності та ефективності стає рівень і якість життя населення. У цьому сенсі головним завданням науки, зокрема суспільної географії є вивчення нових тенденцій СЕР регіонів з виявленням засад саме соціального синтезу, бо економіка – лише матеріальна основа соціального розвитку. В новій системі соціальних цінностей людина – це самодостатня особистість, а не елемент трудового потенціалу і мета економічного розвитку – задоволення потреб населення, підвищення рівня та якості життя населення тощо. Соціальний розвиток пов'язаний з розвитком економіки, але не визначається лише нею [82].

Враховуючи зростаючу роль території, підсилюється роль соціально-економічних географічних досліджень, завданням яких є вивчення соціально-географічних процесів в СГС різного рівня (явища в територіальному розрізі, чого немає у економістів). Завданням таких досліджень є вивчення просторових

особливостей соціально-економічних процесів, явищ СЕР. Тому в даному дослідження розглядається СЕР регіонального рівня на прикладі конкретного регіону – Харківської області.

В даному розділі наведено результати детального аналізу СЕР в міських і районних СГС Харківської області з позицій суспільної географії, що повинно стати основою для розробки програм комплексного вдосконалення управління СЕР регіону.

3.7.2. Динаміка статистичних параметрів соціально-економічного розвитку. Щоб з'ясувати і пояснити динаміку СЕР, був проведений детальний змістовний аналіз зміни СЕР за відповідний розрахунковий період часу у фазовому просторі (БОП), для чого нами використано компонентний аналіз вектору розвитку.

У зв'язку з великим обсягом табличного матеріалу всі результати розрахунків навести у тексті дисертації неможливо, тому дані за період дослідження (2006-2012 рр.) наведені у (додатку Е). Останній рядок таблиць містить суми кодів, які характеризують загальну динаміку процесу.

Дані таблиць (додаток Е) відображають зміни індексів статистичних параметрів процесу СЕР СГС, зокрема з них видно, за якими параметрами певна СГС прогресує, а за якими – регресує. Такий детальний аналіз динаміки СЕР в СГС дає можливість оперативно реагувати на всі зміни перебігу процесу і своєчасно вносити необхідні корективи.

Перш ніж перейти до прикладів аналізу процесу СЕР в конкретних СГС, слід зазначити, що статистичний аналіз сум індексів параметрів цього процесу теж дає цікаві і корисні результати. З одного боку, ці результати, отримані іншими методами, у більшості випадків підтверджують результати аналізу системного СЕР в СГС, розглянуті вище, що слугує доказом достовірності загальних висновків. З іншого – дають інформацію для порівняльного аналізу СЕР в міських і районних СГС з точки зору ефективності використання ресурсів.

Для ілюстрації викладеного у додатку Е наводяться узагальнені статистичні дані із змін індексів статистичних параметрів досліджуваного процесу у часі і за СГС.

Таблиця 3.22

Узагальнені значення зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області за розрахунковими періодами (обчислено та побудовано автором)

Розр пер.	**Коди часових похідних індексів за містами**						
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***
1	25	7	5	30	28	9	21
2	25	1	-1	-6	17	2	4
3	15	-3	5	1	-12	12	8
4	-3	-14	4	1	17	2	24
5	4	-2	9	10	10	11	9
6	20	6	0	3	30	17	15
Сума	**86**	**-5**	**22**	**39**	**90**	**53**	**81**

Примітка: розрахункові періоди: 1 – 2006-2007 рр; 2 – 2007-2008 рр; 3 – 2008-2009 рр; 4- 2009-2010 рр; 5 – 2010-2011 рр; 6 – 2011-2012 рр.

З таблиці 3.22 та рис. 3.44 можна бачити, що за весь досліджуваний період всі міста обласного підпорядкування крім одного, характеризуються позитивними змінами індексів параметрів. Позитивними змінами характеризуються такі міста як: Люботин (загальна сума 90), Харків (86), Чугуїв (81), Первомайський (53), Лозова (39), Куп’янськ (22) і тільки одне місто Ізюм (-5), має від’ємну загальну суму. Збіг результатів аналізу траєкторії і змін індексів статистичних параметрів СЕР в СГС принципово можливий тільки випадково, тому що у першому випадку виконано кількісний аналіз, у другому – якісний. Аналогічний висновок можна зробити і за результатами порівняльного аналізу в розрізі розрахункових періодів.

Таблиця 3.23

Узагальнені значення зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах за розрахунковими періодами (обчислено та побудовано автором)

Розр пер.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***
1	13	11	15	4	18	7	17	16	2
2	24	-2	-11	10	2	6	-20	4	-7
3	2	4	8	6	16	9	-17	-4	-2
4	9	-9	-22	2	1	-16	-8	-14	-7
5	-1	-2	13	14	-13	1	-4	9	6
6	5	20	9	-1	26	5	2	15	5
Сума	**52**	**22**	**12**	**35**	**50**	**12**	**-30**	**26**	**-3**

(продовження таблиці 3.23)

Розр пер.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***
1	16	14	30	6	17	8	6	6	18
2	4	5	-3	16	4	-2	16	-8	-1
3	0	1	8	11	5	-9	-2	6	14
4	0	-24	3	1	1	-5	-5	3	6
5	21	-3	15	4	1	-14	9	11	13
6	26	-4	4	23	23	2	-5	13	8
Сума	**67**	**-11**	**57**	**61**	**51**	**-20**	**19**	**31**	**58**

(продовження таблиці 3.23)

Розр пер.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***
1	3	17	24	7	3	13	29	24	8
2	-6	-2	2	-5	12	1	16	-8	-3
3	1	-7	6	3	-8	-4	8	10	8
4	0	-5	-8	0	-14	-20	10	5	-22
5	7	-3	4	6	2	6	18	10	10
6	-1	-1	14	7	14	-6	36	8	-8
Сума	**4**	**-1**	**42**	**18**	**9**	**-10**	**117**	**49**	**-7**

Примітка: розрахункові періоди: 1 – 2006-2007 рр.; 2 – 2007-2008 рр.; 3 – 2008-2009 рр.; 4- 2009-2010 рр.; 5 – 2010-2011 рр.; 6 – 2011-2012 рр.

З таблиці 3.23 та з рис. 3.44 видно, що районні СГС ще більше диференційовані за зміною індексів статистичних параметрів СЕР порівняно з міськими. Так, спостерігається значно більший розмах загальної суми за весь період – від мінімальної -30 (Великобурлуцький район) до максимальної 117 (Харківський район). Це свідчить про те, що в районних СГС досліджуваний процес протікає більш складно і, ймовірно, має більше особливостей.

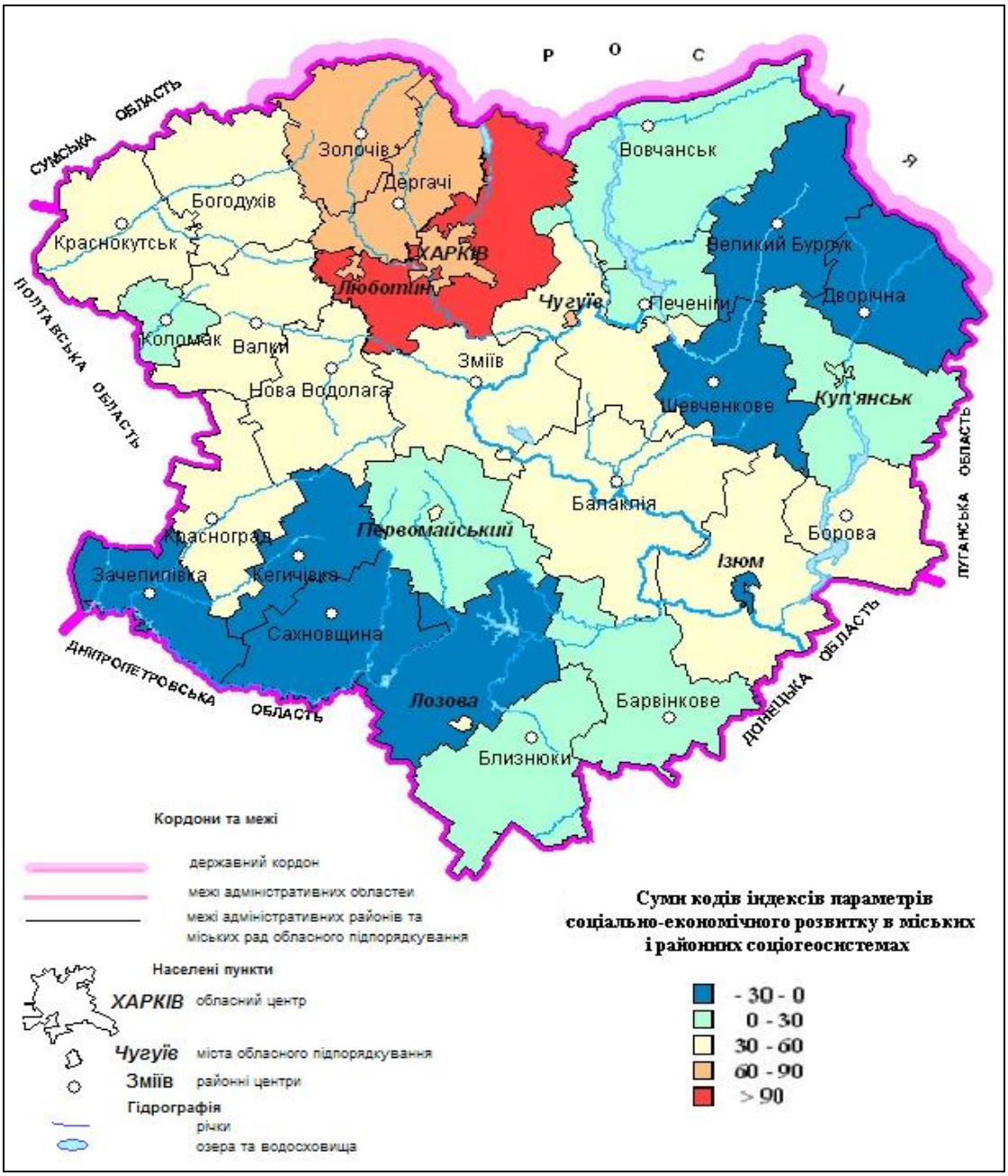

Рис. 3.44. Узагальнені значення зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в міських та районних соціогеосистемах Харківської області (побудовано автором)

Як видно з картосхеми на рис. 3.44, за показником загальної суми змін індексів статистичних параметрів СЕР в районних СГС найвищі позиції займають такі райони, як Харківський (117), Дергачівський (67) та Золочівський (61). Позитивні загальні суми також мають Краснокутський, Зміївський, Балаклійський, Ізюмський, Борівський, Чугуївський, Нововодолазький, Богодухівський, Красноградський, Вовчанський,

Барвінківський, Коломацький, Первомайський, Валківський, Близнюківський, Печенізький та Куп'янський райони. Найменші загальні суми мають наступні райони: Великобурлуцький (-30), Кегичівський (-20), Зачепилівський (-11), Сахновщинський (-10), Шевченківський (-7), Дворічанський (-3), Лозівський (-1). Статистичний аналіз змін індексів в розрізі розрахункових періодів дає підстави стверджувати про наявність досить складних і суперечливих часових закономірностей СЕР в районних СГС, проте вони в переважній більшості випадків збігаються з результатами моделювання траєкторії процесу.

Завершенням аналізу змін індексів статистичних параметрів СЕР в СГС є виявлення часових тенденцій. На рис. 3.45 показано часові зміни суми індексів міських і районних СГС.

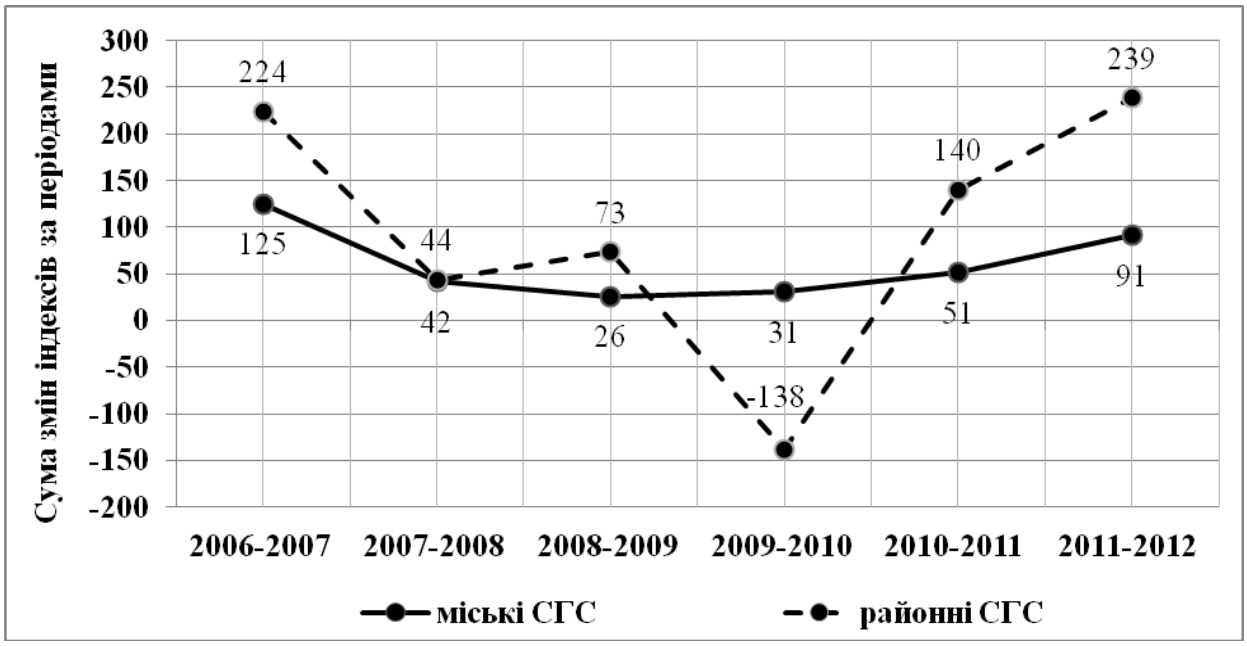

Рис. 3.45. Значення зміни загальної суми індексів статистичних параметрів соціально-економічного розвитку в міських і районних соціогеосистемах Харківської області за розрахунковими періодами
(побудовано автором)

Як видно з рис. 3.45, часові закономірності зміни індексів для міських і районних СГС Харківської області відрізняються, але загальна тенденція зберігається. Полягає вона в тому, що на періоди 2008-2009 рр. і 2009-2010 рр. відбувається помітне зменшення позитивних змін індексів – формується певна депресія у СЕР. Це спостерігається і на траєкторіях СЕР в СГС, описаних в

попередніх підрозділах. На наш погляд, такий спад зумовлений дестабілізуючим впливом світової фінансово-економічної кризи. Вже наприкінці досліджуваного періоду (2011-2012 рр.) відбувається пожвавлення процесу прогресивного СЕР.

3.8. Рекомендації з вдосконалення соціально-економічного розвитку в міських і районних соціогеосистемах Харківської області

Конкретні рекомендації стосовно покращання СЕР в містах і районах Харківської області можна отримати шляхом аналізу змін індексів статистичних параметрів процесу СЕР в конкретних СГС. Такий аналіз виконано для всіх досліджуваних СГС. Але у зв'язку з обмеженістю обсягу у межах дисертаційної роботи неможливо викласти обґрунтування конкретних рекомендацій для кожної з міських і районних СГС, тому нижче викладено результати аналізу для двох міських і двох районних СГС з найгіршою і найкращою динамікою СЕР.

Виходячи з розподілу міських і районних СГС Харківської області на фазовій площині, у якості прикладу вибрані міста Ізюм і Люботин, а також Харківський і Великобурлуцький райони. Для зручності аналізу дані в таблицях впорядковані за величиною суми кодів змін індексів у зростаючому порядку. Відповідно до цього в перших рядках таблиць згруповані найбільш проблемні параметри, на які треба звернути увагу в першу чергу, а в кінці – параметри, за якими СГС має постійний прогрес [210].

Таблиця 3.24

Динаміка змін індексів статистичних параметрів соціально-економічного розвитку міста Ізюм за розрахунковими періодами
(обчислено та побудовано автором)

Коди пар.	**Статистичні параметри**	**Коди змін індексів за розрахунковими періодами**						**Сума Кодів**
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	
13	Середньорічна кількість найманих працівників за (2006-2012) рр., (тис. осіб)	-1	-1	-1	-1	-1	-1	**-6**

(продовження таблиці 3.24)

22	Чисельність населення районів області за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	-1	-1	-1	-1	-1	**-6**
43	Щільність населення, осіб на км ² за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	-1	-1	**-6**
55	Загальноосвітні навчальні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	-1	-1	**-6**
19	Перевезення пасажирів автомобільним транспортом по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (тис. осіб)	-1	-1	-1	-1	1	-1	**-4**
41	Міське населення, осіб за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	-1	-1	-1	**-4**
56	Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	1	-1	**-4**
5	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-2012 рр. (тис. грн.)	-1	-1	1	-1	-1	0	**-3**
17	Довжина відомчих автомобільних доріг загального користування по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (усього км.).	-1	-1	-1	0	0	0	**-3**
6	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	1	-1	1	**-2**
8	Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	-1	-1	-1	1	-1	1	**-2**
18	Пасажирооборот автомобільного транспорту по районах Харківської області за (2006 - 2012) рр. (млн. пас/км)	1	-1	-1	-1	1	-1	**-2**
23	Народжуваність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	-1	-1	-1	**-2**
24	Народжуваність на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	-1	-1	-1	**-2**
25	Смертність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	-1	-1	-1	**-2**
26	Смертність населення на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	-1	-1	-1	**-2**
27	Природний приріст (скорочення) населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	-1	-1	-1	**-2**
28	Природний приріст (скорочення) на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	-1	-1	-1	**-2**
29	Кількість прибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	-1	-1	1	-1	1	**-2**
30	Кількість прибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	-1	-1	1	-1	1	**-2**
37	Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на одну особу (кг) за 2006-2012 рр.	1	0	-1	-1	-1	0	**-2**
38	Наявність відходів (на кінець року; т) за 2006-2012 рр.	-1	-1	1	-1	1	-1	**-2**
59	Кількість пенсіонерів, які одержують пенсію у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-1	-1	1	-1	-1	1	**-2**
60	Кількість пенсіонерів-інвалідів, які перебувають на обліку у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-1	1	-1	-1	-1	1	**-2**
3	Кількість підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення за 2006-2012 рр. (одиниць)	1	-1	1	-1	-1	0	**-1**
35	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел (тис.т) за 2006-2012 рр.	0	0	-1	0	0	0	**-1**

(продовження таблиці 3.24)

36	Щільність викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (т на км ²) за 2006 - 2012 рр.	1	1	-1	-1	-1	0	**-1**
54	Загальноосвітні навчальні заклади за (2006-2012) рр.	0	0	0	-1	0	0	**-1**
58	Кількість капітальних інвестицій в область (у % до загального обсягу) за (2006-2012) рр.	0	-1	1	-1	0	0	**-1**
7	Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	1	-1	1	-1	-1	1	**0**
12	Рівень зареєстрованого безробіття за (2006-2012) рр., (на кінець року; відсотків)	1	-1	1	-1	1	-1	**0**
21	Вантажооборот автомобільного транспорту (млн.т/км) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	-1	-1	1	**0**
33	Сальдо міграції за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	-1	-1	1	1	**0**
34	Сальдо міграції на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	-1	-1	1	1	**0**
39	Утворення відходів (т) за 2006-2012 рр.	-1	1	1	-1	1	-1	**0**
40	Площа території, км ² за (2006 - 2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
42	Сільське населення, осіб за (2006 - 2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
44	Загальна кількість сільських населених пунктів за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
46	Кількість господарських організацій за (2006-2012) рр.	0	0	-1	0	0	1	**0**
48	Кількість фермерських господарств за (2006 - 2011) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
50	Загальна земельна площа у господарствах усіх категорій, тис.га за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
51	Площа сільськогосподарських угідь, тис.га за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
52	Дошкільні заклади за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
57	Кількість капітальних інвестицій в область у фактичних цінах (млн. грн.) за (2006-2012) рр.	1	-1	1	-1	-1	1	**0**
66	Прийняття в експлуатацію житла (м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	1	1	1	**0**
32	Кількість вибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	0	1	-1	1	-1	**1**
47	Кількість приватних підприємств за (2006-2012) рр.	0	1	0	0	1	-1	**1**
49	Інші види підприємств (виробничі кооперативи, державні господарства тощо) за (2006-2012) рр.	0	0	0	1	0	0	**1**
1	Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу за 2006-2012 рр. (грн.)	1	1	1	-1	-1	1	**2**
2	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) у відпускних цінах підприємств (без ПДВ та акцизу), за 2006-2012 рр. (млн.грн)	1	1	1	-1	-1	1	**2**
9	Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян (2006-2012) рр. (осіб).	1	-1	-1	1	1	1	**2**
11	Кількість інноваційно активних підприємств усього, підприємств (2006-2012 рр).	1	0	-1	1	0	1	**2**
15	Обсяг реалізованих послуг усього за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	1	1	1	-1	1	-1	**2**
20	Перевезення вантажів автомобільним транспортом (тис.т) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	-1	1	**2**

(продовження таблиці 3.24)

31	Кількість вибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	-1	1	-1	**2**
45	Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання за (2006-2012) рр.	0	1	-1	1	1	0	**2**
53	Дошкільні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	1	-1	**2**
10	Кількість інноваційно активних промислових підприємств (відсотків до загальної кількості промислових підприємств) (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	0	1	**3**
4	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-20012 рр. (тис. грн.)	1	-1	1	1	1	1	**4**
61	Житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	1	1	**4**
63	Міський житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	1	1	**4**
14	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників за (2006-2012) рр., (грн.).	1	1	1	1	1	1	**6**
16	Обсяг реалізованих послуг населенню за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	1	1	1	1	1	1	**6**
62	Житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
64	Міський житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
65	Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу; м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
67	Роздрібний товарооборот, включаючи ресторанне господарство (млн.грн) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
Сума кодів змін індексів		**7**	**1**	**-3**	**-14**	**-2**	**6**	**-5**

Примітка: розрахункові періоди: 1 – 2006-2007 рр; 2 – 2007-2008 рр; 3 – 2008-2009 рр; 4- 2009-2010 рр; 5 – 2010-2011 рр; 6 – 2011-2012 рр.

Як свідчать дані таблиці 3.24, протягом досліджуваного періоду в місті Ізюм спостерігається постійне або часткове погіршення СЕР. Наслідком цього є погіршення рівня та якості життя населення, закриття підприємств, зменшення кількості робочих місць, безробіття, відтік працездатного населення з міста. Тому, першочергове завдання місцевих органів влади та інших суспільних інституцій полягає у забезпеченні населення робочими місцями, модернізації виробництва, забезпечення підприємств сучасними технологіями і устаткуванням. Не менш важливим завданням є покращання соціального захисту населення.

Практична відсутність будь-якої динаміки для міста Ізюм спостерігається за показником кількості зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою

діяльністю (вона залишається незмінною) і за показником капітальних інвестицій в місто, бо на його території відсутні підприємства з новими технологіями та устаткуванням, що призводить до неконкурентоспроможності підприємств на світовому ринку та їх закриття.

Змінна, але в цілому практично нульова динаміка, спостерігається у кількості господарських організацій, динаміку загальної земельної площі у господарствах та кількості фермерських господарств.

Деякий прогрес у цілому спостерігається у обсязі реалізованої промислової продукції на одну особу, але це зумовлено міграцією – більшість населення виїжджає до обласного центру у пошуках робочих місць.

Динаміка змін індексів по кожному статистичному параметру відображена в таблиці і може бути проаналізована окремо [210].

Таблиця 3.25

Динаміка змін індексів статистичних параметрів соціально-економічного розвитку міста Люботин за розрахунковими періодами (обчислено та побудовано автором)

Коди пар.	**Статистичні параметри**	**Коди змін індексів за розрахунковими періодами**						**Сума Кодів**
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	
17	Довжина відомчих автомобільних доріг загального користування по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (усього км.).	-1	-1	-1	-1	-1	-1	**-6**
19	Перевезення пасажирів автомобільним транспортом по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (тис.)	1	-1	-1	-1	-1	-1	**-4**
55	Загальноосвітні навчальні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	1	-1	**-4**
59	Кількість пенсіонерів, які одержують пенсію у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	-1	1	**-4**
5	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-2012 рр. (тис. грн.)	-1	-1	1	-1	-1	0	**-3**
60	Кількість пенсіонерів-інвалідів, які перебувають на обліку у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-1	0	-1	-1	-1	1	**-3**
13	Середньорічна кількість найманих працівників за (2006-2012) рр., (тис. осіб)	-1	-1	-1	1	-1	1	**-2**
22	Чисельність населення районів області за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	-1	-1	-1	1	1	**-2**
29	Кількість прибулих за (2006 - 2012) рр. (осіб)	1	-1	-1	1	-1	-1	**-2**
38	Наявність відходів (на кінець року; т) за 2006-2012 рр.	1	-1	-1	1	-1	-1	**-2**

(продовження таблиці 3.25)

6	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (2006-2012) рр.	0	1	-1	-1	1	-1	**-1**
36	Щільність викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (т/км ²) за 2006-2012 рр.	-1	1	0	-1	-1	1	**-1**
37	Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на одну особу (кг) за 2006-2012 рр.	-1	1	0	-1	-1	1	**-1**
40	Площа території, км ² за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	-1	**-1**
43	Щільність населення, осіб на км ² за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	1	0	1	**-1**
8	Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	1	1	-1	-1	1	-1	**0**
15	Обсяг реалізованих послуг усього за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	-1	1	1	-1	-1	1	**0**
18	Пасажирооборот автомобільного транспорту по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (млн. пас/км)	1	1	-1	-1	1	-1	**0**
30	Кількість прибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	-1	1	-1	-1	**0**
35	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел (тис.т) за 2006-2012 рр.	-1	1	0	-1	0	1	**0**
39	Утворення відходів (т) за 2006-2012 рр.	1	-1	-1	-1	1	1	**0**
45	Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання за (2006-2012) рр.	0	1	-1	0	0	0	**0**
46	Кількість господарських організацій за (2006-2012) рр.	0	1	-1	0	0	0	**0**
47	Кількість приватних підприємств за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
48	Кількість фермерських господарств за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
49	Інші види підприємств (виробничі кооперативи, державні господарства тощо) за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
50	Загальна земельна площа у господарствах усіх категорій, тис.га за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
51	Площа сільськогосподарських угідь, тис.га за (2006-2012) рр.	0	0	-1	0	0	1	**0**
54	Загальноосвітні навчальні заклади за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
10	Кількість інноваційно активних промислових підприємств (відсотків до загальної кількості промислових підприємств) (2006-2012) рр.	0	0	0	1	1	-1	**1**
11	Кількість інноваційно активних підприємств усього, підприємств (2006-2012) рр.	0	0	0	1	1	-1	**1**
44	Загальна кількість сільських населених пунктів за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	1	**1**
52	Дошкільні заклади за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	1	0	**1**
58	Кількість капітальних інвестицій в область (у % до загального обсягу) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	0	-1	1	**1**
1	Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу за 2006-2012 рр. (грн.)	1	1	-1	1	-1	1	**2**

(продовження таблиці 3.25)

2	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) у відпускних цінах підприємств (без ПДВ та акцизу), за 2006-2012 рр. (млн.грн.)	1	1	-1	1	-1	1	**2**
3	Кількість підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення за 2006-2012 рр. (одиниць)	0	1	1	-1	1	0	**2**
7	Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	1	-1	1	-1	1	1	**2**
9	Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян (2006-2012) рр. (осіб).	1	-1	-1	1	1	1	**2**
12	Рівень зареєстрованого безробіття за (2006-2012) рр., (на кінець року; відсотків)	1	-1	1	-1	1	1	**2**
16	Обсяг реалізованих послуг населенню за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	1	1	-1	-1	1	1	**2**
23	Народжуваність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	-1	1	-1	1	**2**
24	Народжуваність на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	-1	1	-1	1	**2**
33	Сальдо міграції за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	-1	1	-1	1	**2**
34	Сальдо міграції на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	-1	1	-1	1	**2**
41	Міське населення, осіб за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	1	1	1	**2**
57	Кількість капітальних інвестицій в область у фактичних цінах (млн. грн.) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	-1	1	**2**
66	Прийняття в експлуатацію житла (м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	1	1	1	**2**
4	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-2012 рр. (тис. грн.)	1	1	-1	1	1	1	**4**
20	Перевезення вантажів автомобільним транспортом (тис.т) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	1	1	**4**
21	Вантажооборот автомобільного транспорту (млн.т/км) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	1	1	**4**
25	Смертність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	1	1	1	1	**4**
26	Смертність населення на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	1	1	1	1	**4**
31	Кількість вибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	1	-1	1	**4**
32	Кількість вибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	1	-1	1	**4**
42	Сільське населення, осіб за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	-1	**4**
65	Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу; м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	0	0	**4**
14	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників за (2006-2012) рр., (грн.).	1	1	1	1	1	1	**6**
27	Природний приріст (скорочення) населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	1	1	1	**6**
28	Природний приріст (скорочення) на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	1	1	1	**6**
53	Дошкільні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
56	Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
61	Житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
62	Житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
63	Міський житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**

(продовження таблиці 3.25)

64	Міський житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
67	Роздрібний товарооборот, включаючи ресторанне господарство (млн.грн.) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
Сума кодів змін індексів		**28**	**17**	**-12**	**17**	**10**	**30**	**90**

Примітка: розрахункові періоди: 1 – 2006-2007 рр; 2 – 2007-2008 рр; 3 – 2008-2009 рр; 4- 2009-2010 рр; 5 – 2010-2011 рр; 6 – 2011-2012 рр.

Таблиця 3.26

Динаміка змін індексів статистичних параметрів соціально-економічного розвитку Харківського району за розрахунковими періодами (обчислено та побудовано автором)

Коди пар.	**Статистичні параметри**	**Коди змін індексів за розрахунковими періодами**						**Сума Кодів**
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	
29	Кількість прибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	-1	-1	1	-1	-1	**-4**
55	Загальноосвітні навчальні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	1	-1	**-4**
5	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-2012 рр. (тис. грн.)	-1	-1	1	-1	-1	0	**-3**
30	Кількість прибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	0	-1	-1	1	-1	-1	**-3**
51	Площа сільськогосподарських угідь, тис.га за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	0	-1	1	**-3**
6	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (2006-2012) рр.	1	-1	-1	1	-1	-1	**-2**
9	Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян (2006-2012) рр. (осіб).	-1	1	-1	-1	-1	1	**-2**
33	Сальдо міграції за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	-1	1	-1	-1	**-2**
34	Сальдо міграції на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	-1	1	-1	-1	**-2**
38	Наявність відходів (на кінець року; т) за 2006-2012 рр.	1	-1	1	-1	-1	-1	**-2**
60	Кількість пенсіонерів-інвалідів, які перебувають на обліку у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	1	1	**-2**
8	Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	0	-1	1	0	-1	0	**-1**
12	Рівень зареєстрованого безробіття за (2006-2012) рр., (на кінець року; відсотків)	1	-1	1	-1	0	0	**0**
13	Середньорічна кількість найманих працівників за (2006-2012) рр., (тис. осіб)	-1	1	-1	1	-1	1	**0**
16	Обсяг реалізованих послуг населенню за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	1	1	-1	-1	-1	1	**0**
22	Чисельність населення районів області за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	-1	-1	1	1	**0**
40	Площа території, км ² за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
42	Сільське населення, осіб за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	-1	-1	**0**

(продовження таблиці 3.26)

43	Щільність населення, осіб на км ² за (2006-2012) рр.	0	0	-1	0	1	0	**0**
44	Загальна кількість сільських населених пунктів за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
45	Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання за (2006-2012) рр.	1	-1	1	-1	1	-1	**0**
48	Кількість фермерських господарств за (2006-2012) рр.	1	-1	1	-1	1	-1	**0**
49	Інші види підприємств (виробничі кооперативи, державні господарства тощо) за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	1	-1	1	**0**
50	Загальна земельна площа у господарствах усіх категорій, тис.га за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
54	Загальноосвітні навчальні заклади за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
58	Кількість капітальних інвестицій в область (у % до загального обсягу) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	1	1	1	**0**
59	Кількість пенсіонерів, які одержують пенсію у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	1	1	1	**0**
66	Прийняття в експлуатацію житла (м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	-1	-1	1	1	-1	1	**0**
17	Довжина відомчих автомобільних доріг загального користування по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (усього км.).	-1	1	0	0	1	0	**1**
47	Кількість приватних підприємств за (2006 - 2011) рр.	1	0	1	-1	0	0	**1**
3	Кількість підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення за 2006-2012 рр. (одиниць)	1	1	1	-1	0	0	**2**
7	Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	1	-1	1	-1	1	1	**2**
10	Кількість інноваційно активних промислових підприємств (відсотків до загальної кількості промислових підприємств) (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	-1	1	**2**
11	Кількість інноваційно активних підприємств усього, підприємств (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	-1	1	**2**
20	Перевезення вантажів автомобільним транспортом (тис.т) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	-1	1	**2**
31	Кількість вибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	-1	-1	1	**2**
32	Кількість вибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	-1	-1	1	**2**
39	Утворення відходів (т) за 2006-2012 рр.	1	1	-1	1	-1	1	**2**
41	Міське населення, осіб за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	1	1	1	**2**
46	Кількість господарських організацій за (2006-2012) рр.	1	-1	1	-1	1	1	**2**
57	Кількість капітальних інвестицій в область у фактичних цінах (млн. грн.) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	-1	1	1	**2**
35	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел (тис.т) за 2006-2012 рр.	0	1	1	-1	1	1	**3**
36	Щільність викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (т на км ²) за 2006-2012 рр.	0	1	1	-1	1	1	**3**
4	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-20012 рр. (тис. грн.)	1	1	-1	1	1	1	**4**
15	Обсяг реалізованих послуг усього за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	1	1	-1	1	1	1	**4**

(продовження таблиці 3.26)

18	Пасажирооборот автомобільного транспорту по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (млн. пас/км)	1	-1	1	1	1	1	**4**
19	Перевезення пасажирів автомобільним транспортом по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (тис. осіб)	1	1	1	-1	1	1	**4**
21	Вантажооборот автомобільного транспорту (млн.т/км) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	1	1	**4**
23	Народжуваність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	-1	1	1	**4**
24	Народжуваність на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	-1	1	1	**4**
25	Смертність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	1	1	1	**4**
26	Смертність населення на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	1	1	1	**4**
27	Природний приріст (скорочення) населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	-1	1	1	**4**
37	Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на одну особу (кг) за 2006-2012 рр.	1	1	1	-1	1	1	**4**
52	Дошкільні заклади за (2006-2012) рр.	0	0	1	1	1	1	**4**
67	Роздрібний товарооборот, включаючи ресторанне господарство (млн.грн.) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	1	1	**4**
28	Природний приріст (скорочення) на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	1	1	0	1	1	**5**
1	Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу за 2006-2012 рр. (грн.)	1	1	1	1	1	1	**6**
2	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) у відпускних цінах підприємств (без ПДВ та акцизу), за 2006-2012 рр. (млн.грн.)	1	1	1	1	1	1	**6**
14	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників за (2006-2012) рр., (грн.).	1	1	1	1	1	1	**6**
53	Дошкільні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
56	Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
61	Житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
62	Житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
63	Міський житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
64	Міський житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
65	Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу; м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
Сума кодів змін індексів		**29**	**16**	**8**	**10**	**18**	**36**	**117**

Примітка: розрахункові періоди: 1 – 2006-2007 рр; 2 – 2007-2008 рр; 3 – 2008-2009 рр; 4- 2009-2010 рр; 5 – 2010-2011 рр; 6 – 2011-2012 рр.

Наведені в таблиці 3.26 результати по Харківському району свідчать про поступове покращення СЕР. У районі спостерігається зменшення відносної кількості пенсіонерів, що свідчить про переважання населення працездатного віку. Наявність відходів впродовж досліджуваного періоду також має тенденцію до зниження, що свідчить про переоснащення підприємств на екологічно безпечні технології, яке відповідно впливає на зниження рівня смертності за деякими класами хвороб.

Відсутність будь-якої динаміки у Харківському районі спостерігається за показниками кількості сільськогосподарських підприємств, інших видів підприємств (виробничі кооперативи, державні господарства тощо), а також загальної площі всіх господарств. Такі дані свідчать про те, що кількість діючих сільськогосподарських та промислових підприємств за досліджуваний період не змінюється.

Особливо слід відзначити збільшення кількості капітальних інвестицій в область. Також спостерігається збільшення інноваційно активних промислових підприємств, збільшення підприємств на 10 тис. осіб. Звідси ж відбувається збільшення обсягу реалізованої промислової продукції. Середньомісячна плата штатних працівників також має тенденцію до збільшення.

Протягом всього досліджуваного періоду відбувається постійне збільшення площі житлового фонду, зокрема міського житлового фонду у більшості в приватній власності. Це пояснюється наявністю в цьому районі півторамільйонного за чисельністю населення міста Харкова. Саме в Харкові постійно збільшується міський житловий фонд і забезпечуються потреби в житловій площі для населення. За рахунок цього границі міста Харкова постійно розширюються.

Таблиця 3.27

Динаміка змін індексів статистичних параметрів соціально-економічного розвитку Великобурлуцького району за розрахунковими періодами (обчислено та побудовано автором)

Коди пар.	**Статистичні параметри**	**Коди змін індексів за розрахунковими періодами**						**Сума Кодів**
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	
19	Перевезення пасажирів автомобільним транспортом по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (тис.)	-1	-1	-1	-1	-1	-1	**-6**
22	Чисельність населення районів області за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	-1	-1	-1	-1	-1	**-6**
55	Загальноосвітні навчальні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	-1	-1	**-6**
59	Кількість пенсіонерів, які одержують пенсію у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	-1	-1	**-6**
5	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-2012 рр. (тис. грн.)	-1	-1	-1	-1	-1	0	**-5**
1	Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу за 2006-2012 рр. (грн.)	1	-1	-1	-1	-1	-1	**-4**
2	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) у відпускних цінах підприємств (без ПДВ та акцизу), за 2006-2012 рр. (млн.грн.)	1	-1	-1	-1	-1	-1	**-4**
13	Середньорічна кількість найманих працівників за (2006-2012) рр., (тис. осіб)	-1	-1	-1	1	-1	-1	**-4**
37	Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на одну особу (кг) за 2006-2012 рр.	1	-1	-1	-1	-1	-1	**-4**
41	Міське населення, осіб за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	-1	-1	-1	**-4**
42	Сільське населення, осіб за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	-1	-1	-1	**-4**
60	Кількість пенсіонерів-інвалідів, які перебувають на обліку у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	-1	-1	1	**-4**
61	Житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	-1	-1	-1	**-4**
62	Житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	-1	-1	-1	**-4**
63	Міський житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	0	-1	0	-1	-1	-1	**-4**
45	Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	-1	0	-1	**-3**
54	Загальноосвітні навчальні заклади за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	0	0	0	**-3**
64	Міський житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	-1	0	-1	-1	-1	**-3**
18	Пасажирооборот автомобільного транспорту по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (млн. пас/км)	1	-1	-1	1	-1	-1	**-2**
29	Кількість прибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	-1	1	1	-1	-1	**-2**

(продовження таблиці 3.27)

35	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел (тис.т) за 2006-2012 рр.	1	-1	0	0	-1	-1	**-2**
36	Щільність викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (т на км ²) за 2006-2012 рр.	0	0	0	-1	0	-1	**-2**
43	Щільність населення, осіб на км ² за (2006-2012) рр.	-1	0	0	-1	0	0	**-2**
47	Кількість приватних підприємств за (2006-2012) рр.	0	-1	0	-1	0	0	**-2**
48	Кількість фермерських господарств за (2006-2012) рр.	1	0	-1	-1	0	-1	**-2**
51	Площа сільськогосподарських угідь, тис.га за (2006-2012) рр.	-1	0	0	0	0	-1	**-2**
30	Кількість прибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	0	1	1	-1	-1	**-1**
44	Загальна кількість сільських населених пунктів за (2006-2012) рр.	0	0	-1	0	0	0	**-1**
58	Кількість капітальних інвестицій в область (у % до загального обсягу) за (2006-2012) рр.	0	-1	0	0	1	-1	**-1**
3	Кількість підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення за 2006-2012 рр. (одиниць)	0	1	-1	-1	1	0	**0**
17	Довжина відомчих автомобільних доріг загального користування по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (усього км.).	1	0	0	0	-1	0	**0**
20	Перевезення вантажів автомобільним транспортом (тис.т) за (2006-2012) рр.	-1	1	-1	-1	1	1	**0**
27	Природний приріст (скорочення) населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	1	-1	-1	1	**0**
28	Природний приріст (скорочення) на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	1	-1	-1	1	**0**
40	Площа території, км ² за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
50	Загальна земельна площа у господарствах усіх категорій, тис.га за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
52	Дошкільні заклади за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	0	**0**
66	Прийняття в експлуатацію житла (м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	-1	-1	-1	1	1	1	**0**
6	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (2006-2012) рр.	1	-1	-1	1	1	0	**1**
10	Кількість інноваційно активних промислових підприємств (відсотків до загальної кількості промислових підприємств) (2006-2012) рр.	0	0	0	1	1	-1	**1**
11	Кількість інноваційно активних підприємств усього, підприємств (2006-2012) рр.	0	0	0	1	1	-1	**1**
46	Кількість господарських організацій за (2006-2012) рр.	1	1	-1	1	0	-1	**1**
49	Інші види підприємств (виробничі кооперативи, державні господарства тощо) за (2006-2012) рр.	0	0	0	0	0	1	**1**
65	Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу; м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	1	-1	1	0	-1	1	**1**
4	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-20012 рр. (тис. грн.)	1	1	-1	1	1	-1	**2**

(продовження таблиці 3.27)

7	Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	1	-1	1	-1	1	1	**2**
8	Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	1	-1	-1	1	1	1	**2**
69	Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян (2006-2012) рр. (осіб).	1	-1	1	-1	1	1	**2**
12	Рівень зареєстрованого безробіття за (2006-2012) рр., (на кінець року; відсотків)	1	-1	1	-1	1	1	**2**
23	Народжуваність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	1	1	-1	1	**2**
24	Народжуваність на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	1	1	-1	1	**2**
25	Смертність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	1	-1	1	1	**2**
26	Смертність населення на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	1	-1	1	-1	1	1	**2**
31	Кількість вибулих за (2006 - 2012) рр. (осіб)	-1	1	-1	1	1	1	**2**
32	Кількість вибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	-1	1	1	1	**2**
33	Сальдо міграції за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	1	-1	1	**2**
34	Сальдо міграції на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1	1	1	1	-1	1	**2**
38	Наявність відходів (на кінець року; т) за 2006-2012 рр.	1	1	-1	-1	1	1	**2**
53	Дошкільні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	-1	1	-1	1	1	1	**2**
56	Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за (2006-2012) рр.	1	-1	-1	1	1	1	**2**
57	Кількість капітальних інвестицій в область у фактичних цінах (млн. грн.) за (2006-2012) рр.	1	1	-1	-1	1	1	**2**
21	Вантажооборот автомобільного транспорту (млн.т/км) за (2006-2012) рр.	1	1	0	-1	1	1	**3**
15	Обсяг реалізованих послуг усього за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	1	1	-1	1	1	1	**4**
16	Обсяг реалізованих послуг населенню за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	1	1	-1	1	1	1	**4**
39	Утворення відходів (т) за 2006-2012 рр.	1	1	1	1	-1	1	**4**
14	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників за (2006-2012) рр., (грн.).	1	1	1	1	1	1	**6**
67	Роздрібний товарооборот, включаючи ресторанне господарство (млн.грн.) за (2006-2012) рр.	1	1	1	1	1	1	**6**
Сума кодів змін індексів		**17**	**-20**	**-17**	**-8**	**-4**	**2**	**-30**

Примітка: розрахункові періоди: 1 – 2006-2007 рр.; 2 – 2007-2008 рр.; 3 – 2008-2009 рр.; 4- 2009-2010 рр.; 5 – 2010-2011 рр.; 6 – 2011-2012 рр.

Для узагальнення результатів аналізу динаміки статистичних параметрів СЕР в міських і районних СГС за весь досліджуваний період розраховані суми кодів змін індексів параметрів, які представлені в таблицях 3.28, 3.29.

Таблиця 3.28

Значення суми кодів змін індексів статистичних параметрів соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області за період 2006-2012 рр. (обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Суми кодів часових похідних індексів за містами**						
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***
1	6	2	6	2	2	4	-2
2	6	2	6	2	2	4	-4
3	3	-1	0	0	2	-1	-1
4	6	4	4	2	4	6	4
5	-5	-3	-3	-1	-3	1	-5
6	-2	-2	-2	0	-1	-4	-2
7	2	0	2	2	2	2	2
8	0	-2	-1	-2	0	-4	2
9	4	2	0	0	2	2	2
10	4	3	4	4	1	3	0
11	4	2	0	2	1	0	0
12	1	0	3	1	2	-2	2
13	-2	-6	-2	-2	-2	-2	-1
14	6	6	6	4	6	6	6
15	6	2	4	6	0	6	6
16	6	6	4	4	2	6	6
17	0	-3	-6	-6	-6	0	0
18	-2	-2	-2	-2	0	-2	0
19	-2	-4	-4	-4	-4	2	0
20	0	2	-2	0	4	-2	2
21	0	0	3	2	4	2	2
22	-4	-6	-6	-6	-2	-6	-6
23	4	-2	2	2	2	2	0
24	3	-2	2	3	2	2	0
25	0	-2	0	2	4	0	2
26	0	-2	-1	2	4	0	2
27	4	-2	-2	2	6	2	2
28	4	-2	-2	3	6	2	2
29	-4	-2	-4	-2	-2	-2	0
30	-4	-2	-4	-2	-2	-2	0
31	0	2	4	4	4	0	4
32	0	1	2	3	4	0	4
33	-2	0	0	0	2	2	4
34	-2	0	0	0	2	2	4
35	1	-1	-1	-2	0	2	2
36	0	-1	0	-2	-1	2	4
37	1	-2	-2	-2	-1	2	4
38	-6	-2	0	-2	-2	0	0
39	2	0	0	0	0	2	0
40	0	0	-1	1	-1	1	0
41	-2	-4	-4	-4	2	-2	-4

(продовження таблиці 3.28)

42	0	0	0	-2	4	-1	-2
43	-4	-6	-6	-6	-1	-4	-5
44	0	0	0	-1	1	1	0
45	0	2	0	-1	0	-2	0
46	1	0	0	-1	0	1	1
47	-1	1	-1	1	0	0	0
48	1	0	0	0	0	0	0
49	1	1	0	-3	0	-3	-2
50	0	0	0	0	0	0	0
51	-1	0	0	0	0	0	0
52	6	0	0	1	1	0	1
53	6	2	2	2	6	3	6
54	0	-1	-2	-1	0	-1	-1
55	-4	-6	-4	-6	-4	-6	-2
56	6	-4	-2	-2	6	-2	2
57	2	0	2	4	2	0	4
58	2	-1	0	3	1	0	2
59	4	-2	2	6	-4	2	4
60	-1	-2	0	-4	-3	-2	0
61	6	4	4	4	6	4	4
62	6	6	6	6	6	6	6
63	6	4	4	4	6	4	4
64	6	6	6	6	6	6	6
65	6	6	6	6	4	5	4
66	-2	0	2	2	2	0	2
67	4	6	4	6	6	6	4
Сума	**86**	**-5**	**22**	**39**	**90**	**53**	**81**
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***

Таблиця 3.29

Значення суми кодів змін індексів статистичних параметрів соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах за період 2006-2012 рр. (обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Суми кодів часових похідних індексів за районами**								
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***
1	2	5	0	6	6	2	-4	4	0
2	3	5	0	6	6	2	-4	4	0
3	0	1	-2	1	1	-1	0	0	0
4	2	4	6	4	4	2	2	4	4
5	-2	-2	-3	-4	-2	-2	-5	-3	-2
6	0	-3	-1	-4	2	-3	1	-3	-6
7	0	0	0	2	4	2	2	2	0
8	-1	-2	0	-2	2	-1	2	0	-4
9	4	2	-2	-2	2	0	2	-2	4
10	3	1	0	4	0	0	1	4	1

(продовження таблиці 3.29)

11	1	1	0	1	0	0	1	0	1
12	-1	1	0	0	2	2	2	2	0
13	-2	0	-3	-2	-2	-4	-4	-2	-4
14	6	6	6	6	6	6	6	6	6
15	2	2	2	4	4	4	4	4	4
16	2	4	2	4	4	6	4	4	4
17	0	1	0	1	-1	2	0	-1	2
18	2	0	2	-2	0	0	-2	-4	-2
19	2	-4	0	-2	-2	0	-6	-2	0
20	0	-2	4	-4	0	0	0	2	-2
21	4	0	2	4	-1	2	3	2	0
22	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-6
23	0	2	1	0	0	0	2	0	0
24	1	2	2	2	0	0	2	0	0
25	6	4	0	0	4	-1	2	4	0
26	5	2	-1	0	3	-2	2	4	0
27	4	4	2	2	2	2	0	4	0
28	4	4	2	3	2	2	0	3	0
29	-2	0	0	2	-1	-2	-2	-4	0
30	-2	0	2	2	0	-2	-1	-4	0
31	2	0	0	2	2	2	2	4	2
32	2	0	0	0	2	2	2	4	2
33	0	-2	2	2	0	0	2	0	0
34	0	-2	2	2	0	0	2	0	0
35	2	-1	-2	1	3	1	-2	-1	-1
36	2	-1	-1	1	3	1	-2	0	-1
37	2	2	-4	0	2	-2	-4	-2	-1
38	-4	2	3	-1	0	-2	2	0	0
39	-2	2	3	0	0	0	4	0	0
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-2
42	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4
43	-2	-3	-1	-2	-2	-1	-2	-2	-1
44	0	0	-1	0	0	0	-1	0	0
45	1	1	0	-2	0	0	-3	-2	2
46	0	-1	-2	-2	2	-1	1	0	-2
47	3	3	1	0	-1	-1	-2	2	-2
48	1	1	1	-3	2	-1	-2	-6	3
49	-1	-2	1	-1	-2	-3	1	-2	1
50	0	-1	0	0	0	0	0	0	0
51	0	-1	0	0	-1	-2	-2	-1	0
52	0	0	2	1	-3	4	0	2	0
53	4	4	4	2	2	6	2	2	6
54	-3	-2	-2	-2	-2	-1	-3	-2	-3
55	-6	-6	-4	-4	-6	-6	-6	-6	-6
56	2	-2	-2	0	4	-2	2	1	1
57	2	0	-2	2	2	0	2	0	2
58	0	1	0	3	1	-1	-1	0	0

(продовження таблиці 3.29)

59	-6	-4	-6	-6	-6	-6	-6	-4	-6
60	-6	-2	-2	-3	-6	-4	-4	-1	-4
61	6	-4	-4	2	2	4	-4	2	-4
62	4	-4	-4	6	2	4	-4	2	2
63	6	4	4	0	6	6	-4	4	4
64	4	6	6	6	6	6	-3	6	3
65	6	6	6	4	6	4	1	6	6
66	0	3	2	0	0	0	0	0	-4
67	6	4	5	6	2	4	6	6	2
Сума	**52**	**22**	**12**	**35**	**50**	**12**	**-30**	**26**	**-3**
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***

(продовження таблиці 3.29)

код пар.	**Суми кодів часових похідних індексів за районами**								
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***
1	4	6	6	6	2	2	6	4	4
2	4	6	6	6	2	2	6	4	5
3	-1	1	0	1	2	-2	1	-2	-1
4	4	2	4	4	6	2	-4	4	4
5	-2	-3	-2	-2	-4	-2	4	-5	0
6	-3	-1	-4	-4	0	-2	-2	0	0
7	2	-2	0	2	0	0	0	0	2
8	0	-2	-2	-2	0	0	-3	-2	1
9	-4	1	2	0	4	-2	2	2	0
10	2	0	2	1	0	0	1	4	0
11	2	0	2	1	0	0	1	2	0
12	1	-1	1	1	0	0	1	0	2
13	-2	-5	-4	-2	-3	-2	-1	-4	-4
14	6	6	6	6	6	6	6	6	6
15	6	2	4	2	-2	-2	-2	4	4
16	6	0	4	4	-2	0	4	6	6
17	-3	0	1	1	1	0	2	-1	2
18	-4	2	-4	-2	1	2	-1	4	0
19	-2	0	-2	0	2	-2	0	-2	0
20	0	-2	2	2	2	-2	0	-2	2
21	2	-1	2	2	0	2	0	2	0
22	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-6
23	2	2	2	2	3	0	0	4	4
24	3	2	3	2	4	0	0	3	4
25	4	0	4	4	4	0	3	0	4
26	4	-2	4	0	4	0	2	0	4
27	6	0	2	4	6	-1	2	2	2
28	6	0	4	0	5	-1	2	2	2
29	0	-2	2	0	0	-2	-4	-2	-2
30	0	-2	2	0	0	-2	-4	-2	-2
31	0	2	2	2	2	-2	4	4	4
32	0	2	3	2	2	-2	4	4	4
33	-1	2	4	2	2	-3	-2	-2	0
34	-1	2	3	0	2	-3	-2	-2	0

(продовження таблиці 3.29)

35	2	-1	-2	1	1	0	1	1	3
36	2	-2	-2	1	1	0	3	-1	3
37	2	-3	-2	4	0	0	2	0	2
38	0	0	-2	0	0	4	1	0	-2
39	0	-2	0	2	0	0	2	4	-2
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	0	-4	-4	-4	0	-4	-4	-4	-4
42	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4
43	0	-1	-3	-3	-1	-2	-3	-2	-1
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-2	-2	0	1	0	-3	-2	2	-1
46	0	-1	0	0	0	1	-1	2	1
47	0	3	-1	2	1	-3	1	-2	1
48	-5	-2	1	2	1	-2	0	1	-1
49	0	0	-1	-2	0	-1	0	1	-1
50	0	0	0	0	0	1	0	0	0
51	-1	1	-2	0	-1	0	0	-1	-1
52	3	0	2	3	1	0	-2	1	0
53	6	2	4	6	2	4	3	2	6
54	-1	-1	-2	-3	-1	-2	0	-2	-1
55	-2	-6	-4	-4	-6	-6	-6	-6	-6
56	2	-3	4	6	2	-2	-2	0	0
57	0	0	2	0	2	4	0	2	2
58	0	0	1	-1	2	1	-1	-2	0
59	-2	-6	-4	-6	-6	-6	-6	-4	-6
60	-4	-4	-2	-4	-1	-2	-2	-2	-2
61	4	-1	4	2	4	2	3	0	2
62	6	0	6	6	4	2	1	2	4
63	6	5	0	4	0	4	6	2	4
64	6	6	6	5	0	4	5	6	6
65	5	6	6	6	6	3	6	2	4
66	0	0	0	-2	0	0	-2	-2	-2
67	6	2	6	4	0	6	2	6	4
Сума	**67**	**-11**	**57**	**61**	**51**	**-20**	**19**	**31**	**58**
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***

(продовження таблиці 3.29)

Код пар.	**Суми кодів часових похідних індексів за районами**								
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***
1	4	2	6	4	0	4	6	2	3
2	2	2	6	4	0	-2	6	2	6
3	-2	-1	1	2	2	-1	2	1	-1
4	6	6	4	4	4	2	4	0	2
5	-6	-2	-4	-2	-4	0	-4	-2	0
6	-4	-2	-2	-2	0	0	-2	-2	-2
7	2	2	2	0	4	0	2	2	2
8	-2	-1	0	-3	0	0	-1	2	0
9	0	0	4	2	-3	0	-2	0	-2
10	0	0	1	1	1	0	2	4	0

(продовження таблиці 3.29)

11	0	0	1	1	1	0	2	2	0
12	0	2	2	0	3	0	0	3	2
13	-5	-5	-3	-5	-4	-4	0	-2	-2
14	6	6	6	6	4	6	6	6	6
15	2	4	2	2	2	0	4	2	2
16	0	2	4	0	0	2	0	4	6
17	0	-1	2	-1	1	0	1	0	0
18	2	-6	-4	-2	-2	-4	4	0	0
19	2	-2	-2	0	-4	-6	4	-2	-2
20	0	0	0	0	2	2	2	-2	2
21	2	3	2	2	1	0	4	2	1
22	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-4	-6	-6
23	1	2	2	4	0	2	4	4	0
24	2	2	2	4	0	2	4	3	0
25	2	0	2	2	0	2	4	0	0
26	2	0	0	2	0	2	4	0	-1
27	2	0	2	2	2	2	4	2	0
28	2	0	2	2	2	2	5	2	0
29	-4	-2	-5	0	2	-2	-4	0	-6
30	-2	-2	-3	0	2	-2	-3	0	-6
31	4	0	4	2	0	4	2	2	0
32	4	0	4	2	0	3	2	2	0
33	-2	0	2	0	0	0	-2	0	-2
34	-2	0	2	0	0	0	-2	0	-2
35	-1	0	1	-1	1	0	3	-4	2
36	-1	0	1	-1	0	0	3	-4	2
37	-1	1	1	0	1	2	4	-4	2
38	-2	0	2	0	-1	-1	-2	-2	0
39	-2	-2	0	-2	0	2	2	0	-2
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	0	-4	-4	0	-4	-4	2	-2	-2
42	-4	-4	-4	-4	-4	-4	0	-4	-4
43	-1	-2	-2	-1	-2	-1	-1	-1	-1
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-2	0	-4	0	-1	-3	0	0	-2
46	2	3	0	2	1	-1	2	2	-1
47	1	-1	-2	2	0	1	1	1	1
48	-3	1	-4	1	-3	-3	0	0	-1
49	1	1	-1	-1	0	-1	0	2	-2
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	1	-1	0	-1	0	-3	0	0
52	2	-3	3	1	1	-1	4	4	-2
53	6	4	2	4	4	4	6	6	4
54	-1	-4	-4	-3	-3	-2	0	0	-3
55	-6	-6	-6	-6	-6	-6	-4	-6	-6
56	-3	0	2	-2	-1	2	6	4	0
57	2	0	2	0	2	0	2	0	2
58	1	0	2	0	1	-2	0	0	0

(продовження таблиці 3.29)

59	-4	-6	-6	-6	-6	-6	0	-4	-6
60	-4	-2	0	-4	0	-4	-2	0	-6
61	1	-2	4	0	2	-3	6	6	0
62	4	4	4	0	6	-2	6	6	0
63	0	4	4	0	2	4	6	4	6
64	0	6	6	0	6	4	6	6	6
65	6	6	6	4	3	4	6	6	5
66	-2	0	-2	2	-2	0	0	0	0
67	2	4	5	5	2	4	4	4	2
сума	**4**	**-1**	**42**	**18**	**9**	**-10**	**117**	**49**	**-7**
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***

Дані в таблицях 3.28 та 3.29 відображають динаміку кодів змін індексів статистичних параметрів СЕР в СГС Харківської області. Виходячи з викладеного вище, їх можна класифікувати як показано в таблиці 3.30.

Таблиця 3.30

Класифікація індексів статистичних параметрів соціально-економічного розвитку в соціогеосистемах Харківської області за критерієм суми кодів змін індексів (обчислено та побудовано автором)

№ Класу	**Значення суми кодів**	**Характеристика динаміки за весь період**	**Зміни індексу за весь період**
1	5-6	Постійно позитивна	Постійно зростає
2	3-4	Переважно позитивна	Переважно зростає
3	1-2	Обмежено позитивна	Обмежено зростає
4	0	Відсутня	Не змінюється
5	-1-2	Обмежено негативна	Обмежено зменшується
6	-3-4	Переважно негативна	Переважно зменшується
7	-5-6	Постійно негативна	Постійно зменшується

Рекомендації щодо покращення СЕР конкретних міських і районних СГС зводяться до наступного. Динаміка перших трьох класів особливого занепокоєння не викликає, бо індекси зростають і це є ознакою прогресу у СЕР за відповідними параметрами. Динаміка 4 – 6 класів змінна за напрямом і вимагає аналізу відповідних параметрів СЕР. На наш погляд, параметри цих груп свідчать про наявність певних, поки що не використаних, ресурсів

регіонального управління. Нарешті, динаміка змін індексів 7 – 9 класів відображає їх зменшення, тобто стійкий регрес у СЕР за відповідними параметрами. У даному випадку слід переглянути формування змінних управління СЕР за цими параметрами і внести відповідні корективи до програм розвитку конкретних СГС.

Для загальної оцінки СЕР в СГС на рівні параметрів цього процесу, тобто ранжирування параметрів за ефективністю, розраховані суми кодів часових похідних їх індексів за всіма СГС. Результати наведені у таблицях 3.31, 3.32.

Таблиця 3.31

Ранжирування статистичних параметрів за ефективністю соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області СГС (обчислено та побудовано автором)

Коди парам.	**Статистичні параметри**	**Сума кодів похідних**
62	Житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	42
64	Міський житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	42
14	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників за (2006-2012) рр., (грн.).	40
65	Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу; м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	37
67	Роздрібний товарооборот, включаючи ресторанне господарство (млн.грн.) за (2006-2012) рр.	36
16	Обсяг реалізованих послуг населенню за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	34
61	Житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	32
63	Міський житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	32
4	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-20012 рр. (тис. грн.)	30
15	Обсяг реалізованих послуг усього за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	30
53	Дошкільні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	27
1	Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу	20

	за 2006-2012 рр. (грн.)	
10	Кількість інноваційно активних промислових підприємств (відсотків до загальної кількості промислових підприємств) (2006-2012) рр.	19
2	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) у відпускних цінах підприємств (без ПДВ та акцизу), за 2006-2012 рр. (млн.грн.)	18
31	Кількість вибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	18
32	Кількість вибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	14
57	Кількість капітальних інвестицій в область у фактичних цінах (млн. грн.) за (2006-2012) рр.	14
21	Вантажооборот автомобільного транспорту (млн.т/км) за (2006-2012) рр.	13
28	Природний приріст (скорочення) на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	13
7	Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	12
9	Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян (2006 - 2012) рр. (осіб).	12
27	Природний приріст (скорочення) населення за (2006 - 2012) рр. (осіб)	12
59	Кількість пенсіонерів, які одержують пенсію у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	12
23	Народжуваність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	10
24	Народжуваність на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	10
11	Кількість інноваційно активних підприємств усього, підприємств (2006-2012) рр.	9
52	Дошкільні заклади за (2006-2012) рр.	9
12	Рівень зареєстрованого безробіття за (2006-2012) рр., (на кінець року; відсотків)	7
58	Кількість капітальних інвестицій в область (у % до загального обсягу) за (2006-2012) рр.	7
25	Смертність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	6
33	Сальдо міграції за (2006-2012) рр. (осіб)	6
34	Сальдо міграції на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	6
66	Прийняття в експлуатацію житла (м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	6
26	Смертність населення на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	5
20	Перевезення вантажів автомобільним транспортом (тис.т)	4

	за (2006-2012) рр.	
39	Утворення відходів (т) за 2006-2012 рр.	4
56	Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за (2006-2012) рр.	4
3	Кількість підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення за 2006-2012 рр. (одиниць)	2
36	Щільність викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (т/км ²) за 2006-2012 рр.	2
46	Кількість господарських організацій за (2006-2012) рр.	2
35	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел (тис.т) за 2006-2012 рр.	1
44	Загальна кількість сільських населених пунктів за (2006-2012) рр.	1
48	Кількість фермерських господарств за (2006-2012) рр.	1
37	Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на одну особу (кг) за 2006-2012 рр.	0
40	Площа території, км ² за (2006-2012) рр.	0
47	Кількість приватних підприємств за (2006-2012) рр.	0
50	Загальна земельна площа у господарствах усіх категорій, тис.га за (2006-2012) рр.	0
42	Сільське населення, осіб за (2006-2012) рр.	-1
45	Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання за (2006-2012) рр.	-1
51	Площа сільськогосподарських угідь, тис.га за (2006-2012) рр.	-1
49	Інші види підприємств (виробничі кооперативи, державні господарства тощо) за (2006-2012) рр.	-6
54	Загальноосвітні навчальні заклади за (2006-2012) рр.	-6
8	Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	-7
18	Пасажирооборот автомобільного транспорту по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (млн. пас/км)	-10
38	Наявність відходів (на кінець року; т) за 2006-2012 рр.	-12
60	Кількість пенсіонерів-інвалідів, які перебувають на обліку у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-12
6	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (2006-2012) рр.	-13
19	Перевезення пасажирів автомобільним транспортом по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (тис.)	-16
29	Кількість прибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	-16
30	Кількість прибулих на 1000 наявного населення за (2006-	-16

	2012) рр. (осіб)	
13	Середньорічна кількість найманих працівників за (2006-2012) рр., (тис. осіб)	-17
41	Міське населення, осіб за (2006-2012) рр.	-18
5	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-2012 рр. (тис. грн.)	-19
17	Довжина відомчих автомобільних доріг загального користування по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (усього км.).	-21
43	Щільність населення, осіб на км ² за (2006-2012) рр.	-32
55	Загальноосвітні навчальні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	-32
22	Чисельність населення районів області за (2006-2012) рр. (осіб)	-36

Таблиця 3.32

Ранжирування статистичних параметрів за ефективністю соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах (обчислено та побудовано автором)

Коди парам.	**Статистичні параметри**	**Сума кодів похід.**
14	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників за (2006-2012) рр., (грн.).	160
65	Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу; м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	135
64	Міський житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	124
	Роздрібний товарооборот, включаючи ресторанне господарство (млн.грн.) за (2006-2012) рр.	109
53	Дошкільні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	107
1	Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу за 2006-2012 рр. (грн.)	92
63	Міський житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	91
4	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-20012 рр. (тис. грн.)	90
2	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) у відпускних цінах підприємств (без ПДВ та акцизу), за 2006-2012 рр. (млн.грн.)	89
62	Житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	67

15	Обсяг реалізованих послуг усього за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	66
16	Обсяг реалізованих послуг населенню за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах)	60
27	Природний приріст (скорочення) населення за (2006-2012) рр. (осіб)	59
8	Природний приріст (скорочення) на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	57
25	Смертність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	54
31	Кількість вибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	52
32	Кількість вибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	50
24	Народжуваність на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	49
23	Народжуваність населення за (2006-2012) рр. (осіб)	43
21	Вантажооборот автомобільного транспорту (млн.т/км) за (2006-2012) рр.	42
26	Смертність населення на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	38
61	Житловий фонд (тис.м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	34
10	Кількість інноваційно активних промислових підприємств (відсотків до загальної кількості промислових підприємств) (2006-2012) рр.	33
7	Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	32
57	Кількість капітальних інвестицій в область у фактичних цінах (млн. грн.) за (2006-2012) рр.	30
12	Рівень зареєстрованого безробіття за (2006-2012) рр., (на кінець року; відсотків)	25
52	Дошкільні заклади за (2006-2012) рр.	23
11	Кількість інноваційно активних підприємств усього, підприємств (2006 - 2012) рр.	20
56	Кількість суб’єктів ЄДРПОУ за (2006-2012) рр.	19
9	Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян (2006-2012) рр. (осіб).	12
17	Довжина відомчих автомобільних доріг загального користування по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (усього км.).	9
47	Кількість приватних підприємств за (2006-2012) рр.	9
35	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел (тис.т) за 2006-2012 рр.	7
36	Щільність викидів забруднюючих речовин у атмосферне	7

	повітря від стаціонарних джерел забруднення (т на км ²) за 2006-2012 рр.	
39	Утворення відходів (т) за 2006-2012 рр.	7
46	Кількість господарських організацій за (2006-2012) рр.	7
20	Перевезення вантажів автомобільним транспортом (тис.т) за (2006-2012) рр.	6
58	Кількість капітальних інвестицій в область (у % до загального обсягу) за (2006-2012) рр.	5
37	Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на одну особу (кг) за 2006-2012 рр.	4
3	Кількість підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення за 2006-2012 рр. (одиниць)	2
33	Сальдо міграції за (2006-2012) рр. (осіб)	2
40	Площа території, км ² за (2006-2012) рр.	0
50	Загальна земельна площа у господарствах усіх категорій, тис.га за (2006-2012) рр.	0
34	Сальдо міграції на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-1
44	Загальна кількість сільських населених пунктів за (2006-2012) рр.	-2
38	Наявність відходів (на кінець року; т) за 2006-2012 рр.	-5
66	Прийняття в експлуатацію житла (м² загальної площі) за (2006-2012) рр.	-11
49	Інші види підприємств (виробничі кооперативи, державні господарства тощо) за (2006-2012) рр.	-13
51	Площа сільськогосподарських угідь, тис.га за (2006-2012) рр.	-16
18	Пасажирооборот автомобільного транспорту по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (млн. пас/км)	-20
8	Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію (2006-2012) рр. (на кінець року осіб)	-21
48	Кількість фермерських господарств за (2006-2012) рр.	-21
45	Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання за (2006-2012) рр.	-22
30	Кількість прибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб)	-31
19	Перевезення пасажирів автомобільним транспортом по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (тис.)	-32
29	Кількість прибулих за (2006-2012) рр. (осіб)	-40
43	Щільність населення, осіб на км ² за (2006-2012) рр.	-44
6	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних	-49

	робочих місць (2006-2012) рр.	
54	Загальноосвітні навчальні заклади за (2006-2012) рр.	-53
5	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-2012 рр. (тис. грн.)	-65
60	Кількість пенсіонерів-інвалідів, які перебувають на обліку у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-77
13	Середньорічна кількість найманих працівників за (2006 - 2012) рр., (тис. осіб)	-80
41	Міське населення, осіб за (2006-2012) рр.	-80
42	Сільське населення, осіб за (2006 - 2012) рр.	-104
59	Кількість пенсіонерів, які одержують пенсію у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.	-140
55	Загальноосвітні навчальні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.	-148
22	Чисельність населення районів області за (2006-2012) рр. (осіб)	-160

Порівнюючи дані таблиць 3.31 та 3.32, можна побачити, що ефективність параметрів СЕР міських і районних СГС Харківської області різна. Так, з 10 індексів, які мають найбільш високі суми кодів змін для міських і районних СГС збігаються лише чотири, які відповідають параметрам: житловий фонд, міський житловий фонд, забезпеченість житлом і роздрібний товарооборот. З 10 індексів з найнижчими сумами кодів змін співпадає п’ять, якій відповідає параметру чисельності населення, загальноосвітні навчальні заклади, операційні витрати з реалізованої продукції, міське населення, середньорічна кількість найманих працівників.

Це є ще одним доводом стосовно суттєвих відмінностей рівня СЕР міст і районів Харківської області.

Висновки до розділу 3

1. В роботі подано просторову інтерпретацію подібності СЕР міст та районів Харківської області. З цією метою застосовано метод кластерного аналізу, на основі чого побудовані дендрограми для міст обласного підпорядкування та районів на кожний з розрахункових моментів часу (досліджуваний період 2006-2012 рр.). На основі аналізу дендрограми виявлені зміни складу груп (кластерів), що дозволило встановити особливості у подібності соціально-економічного розвитку міст та районів Харківської області.

2. За результатами факторного аналізу виявлено і ідентифіковано чотири групи параметрів, які можна розглядати як чинники і як індикатори соціально-економічного розвитку. Для міст та районів Харківської області групи параметрів виявилися однаковими. Це наступні: економічні, соціальні, екологічні та демографічні.

3. За результатами аналізу динаміки показників системного розвитку (показника однорідності за графоаналітичним методом) встановлено, що кілька міст (Чугуїв, Люботин, Первомайський) характеризуються постійним зростанням показника однорідності розвитку. Друга група міст (Харків та Лозова) мають поступове зменшення цього системного показника у часі, а такі міста як Ізюм та Куп’янськ не проявляють чітких закономірностей у часових змінах показника однорідності розвитку. Щодо районів, то перша група районів (Балаклійський, Богодухівський, Вовчанський, Дворічанський, Дергачівський) характеризуються постійним зростанням показника однорідності розвитку. Друга група районів (Харківський, Чугуївський, Барвінківський, Борівський,) мають поступове зменшення цього системного показника у часі. До складу третьої групи входять райони (Близнюківський, Валківський, Великобурлуцький) які не проявляють чітких закономірностей у часових змінах показника однорідності розвитку.

4. За результатами моделювання траєкторії СЕР міських та районних СГС виявлено, що міста обласного підпорядкування, як Харків, Люботин,

Лозова, Куп'янськ та Первомайський характеризуються позитивною динамікою СЕР. Лише місто Ізюм характеризується негативною динамікою та має тенденцію до зниження рівня СЕР. Щодо районних СГС, то вони всі характеризуються позитивною динамікою СЕР. Але виділяються певні лідери, такі як Харківський, Балаклійський, Зміївський, Лозівський, Куп'янський райони. Аналіз траєкторій СЕР міських та районних СГС показав, що, не дивлячись на різноманіття варіантів розвитку, майже для всіх міст та районів Харківської області характерне погіршення СЕР в період 2008-2009 рр., що можна пояснити впливом світової фінансово-економічної кризи, наслідки якої в період 2008-2010 рр. негативно відбилися на стані економіки України в цілому.

5. Дослідження специфічності СЕР міських СГС привело до висновку, що найвищим рівнем специфічності СЕР відзначається місто Харків (частота 25), що зумовлено його промисловою спеціалізацією та статусом обласного центру. Найменш специфічним з точки зору СЕР є місто Куп'янськ (частота 240). Серед районів області найбільшою специфічністю з величезним відривом від інших районів відрізняються Харківський (частота 202), Балаклійський (частота 258) та Дергачівський (частота 291) райони. Наступна невелика група включає Вовчанський, Чугуївський, Коломацький та Печенізький райони, які з деякою часткою умовності можна вважати відносно специфічними.

6. Виконаний для кожної міської і районної СГС аналіз змін індексів статистичних параметрів СЕР дозволив згрупувати параметри за частотою позитивних і негативних змін. В таблицях вказані суми кодів змін індексів параметрів для кожної СЕР, що дозволяє цілеспрямовано управляти процесом СЕР. Аналогічний аналіз виконано для всіх параметрів СЕР, який показав, що за динамікою індексів вони суттєво відрізняються для міст і районів Харківської області.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило визначити фактори, виявити суспільно-географічні особливості та обґрунтувати напрями вдосконалення соціально-економічного розвитку Харківської області. За результатами дослідження зроблені наступні висновки:

1. На основі аналізу попередніх досліджень поглиблено теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження соціально-економічного розвитку регіону. Важливим критерієм успішності соціально-економічного розвитку регіону є зростання добробуту, підвищення рівня і якості життя населення. Це відрізняє суспільно-географічний підхід у дослідженні регіонального розвитку від традиційного економічного підходу, за яким головні цільові пріоритети віддавались зростанню економіки, де людина розглядається лише як трудовий ресурс економічної системи. *Регіональний соціально-економічний розвиток з позиції суспільної географії – це таке функціонування регіональних, міських та районних соціогеосистем у соціально-географічному просторі, в якому внаслідок цілеспрямованих змін економічної, соціальної, геоекологічної та інших складових суспільно-географічного процесу на основі оптимізації регіонального управління досягається неухильне підвищення рівня та якості життя населення регіону.* Соціально-економічний розвиток як багатовимірний процес, має розглядатися з урахуванням такої сукупності соціальних та економічних цілей, як зростання виробництва та доходів населення, поліпшення стану здоров’я, якості освіти, формування умов, які сприяють покращенню добробуту громадян тощо.

В даному дослідженні поряд із традиційними методами застосовано комплекс оригінальних суспільно-географічних методів, зокрема моделювання траєкторії соціально-економічного розвитку соціогеосистем різних ієрархічних рівнів, графоаналітичний метод багатовимірної класифікації соціогеосистем, компонентний аналіз тощо.

2. На сучасний стан соціально-економічного розвитку Харківського регіону мали суттєвий вплив його вигідне економіко-географічне положення та

особливості господарського освоєння території, потужний природно-ресурсний потенціал та кваліфіковані трудові ресурси. Ретроспективний аналіз дозволив встановити передумови та особливості формування індустріального і аграрного секторів та сфери послуг Харківської області. Серед регіонів України Харківська область займає провідні позиції за рядом показників соціально-економічного розвитку.

3. Для виявлення особливостей соціально-економічного розвитку міст і районів Харківської області використовувався метод моделювання траєкторії розвитку у нормованому багатовимірному ознаковому просторі. Основними аналітичними показниками були: проекція на оптимальну траєкторію розвитку, відхилення від оптимальної траєкторії розвитку і проекційний коефіцієнт прогресу. Середній розподіл міських соціогеосистем на фазовій площині показав, що місто Харків характеризується найвищим рівнем соціально-економічного розвитку та найкращою його ефективністю. Всі інші міста обласного підпорядкування характеризуються приблизно однаковим рівнем соціально-економічного розвитку, але ефективність його є різною. Краща ефективність соціально-економічного розвитку спостерігається в містах Первомайський і Куп’янськ, дещо гірша ефективність соціально-економічного розвитку характерна для міст Ізюм і Лозова. Найгіршою ефективністю соціально-економічного розвитку характеризуються міста Чугуїв та Люботин. За даними часового тренд-аналізу позитивною динамікою соціально-економічного розвитку відрізняються міста Харків, Ізюм, Куп’янськ, Люботин, Чугуїв та Первомайський, негативною динамікою відрізняється лише місто Лозова. Найвищий рівень соціально-економічного розвитку спостерігається в Харківському районі, найнижчий – в Коломацькому та Печенізькому районах. За результатами часового тренд-аналізу всі райони Харківської області мають позитивну динаміку соціально-економічного розвитку.

4. За результатами факторного аналізу соціально-економічного розвитку Харківської області було визначено чотири загальні фактори, а саме економічний, соціальний, екологічний, демографічний. Для міських

соціогеосистем вони зумовлюють 91% загальної дисперсії, а для районних соціогеосистем – 74%. Таким чином, соціальна та економічна складові соціогеопроцесу в містах і районах Харківської області переважно визначаються цими факторами, що свідчить про єдність соціально-економічного розвитку для соціогеосистем всіх ієрархічних рівнів.

5. Для групування міських та районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку застосовувався кластерний аналіз. Його результати показали, що протягом досліджуваного періоду всі міста обласного підпорядкування утворюють єдиний первинний кластер, що є ознакою подібності їх соціально-економічного розвитку. Обласний центр стабільно знаходиться у фазовому просторі на досить великій відстані від них, що свідчить про унікальність його соціально-економічного розвитку. Групування районних соціогеосистем більш різноманітне порівняно з міськими. Перший найбільший за складом первинний кластер включає Борівський, Сахновщинський, Близнюківський, Дворічанський, Зачепилівський, Печенізький, Ізюмський, Лозівський, Краснокутський, Золочівський, Шевченківський, Куп’янський, Первомайський, Валківський, Барвінківський райони та епізодично – Коломацький район. До другого первинного кластеру постійно входять Богодухівський, Великобурлуцький, Нововодолазький, Красноградський, Вовчанський, Кегичівський райони, а також за невеликим виключенням Зміївський район. Певна подібність соціально-економічного розвитку спостерігається між Балаклійським, Чугуївським і Дергачівським районами, які у фазовому просторі знаходяться на дуже близькій відстані один від одного. Харківський район не потрапляє до жодного з виділених кластерів.

6. Аналіз соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області за період 2006-2012 рр. показав, що їх розвиток загалом має неоднозначний і суперечливий характер. Фази прогресивного і регресивного розвитку чергуються, змінюються інтенсивність і спрямованість розвитку, внаслідок чого спостерігаються неконтрольовані

коливання рівня і якості життя населення. Аналізувалися такі системні показники: однорідність розвитку соціогеосистем (відображає трансформації соціально-економічного стану соціогеосистем у часі) та приведена ентропія (відображає часові зміни еволюційного потенціалу соціогеосистем). За результатами зазначених системнимних показників визначено чотири групи міських та районних соціогеосистем. Показники однорідності міст Чугуїв, Люботин, Первомайський мають постійне зменшення, а в містах Харків та Лозова спостерігається їх збільшення. Міста Ізюм і Куп'янськ не проявляють чітких закономірностей у часових змінах однорідності розвитку. У Балаклійському, Богодухівському, Вовчанському, Дворічанському, Дергачівському районах відмічається зменшення, а в Харківському, Чугуївському, Барвінківському, Борівському – зростання однорідності соціально-економічного розвитку. Близнюківський, Валківський та Великобурлуцький райони не мають стійких часових трендів однорідності соціально-економічного розвитку. За показником приведеної ентропії міста Куп'янськ, Люботин, Ізюм і Чугуїв збільшують еволюційний потенціал, але зменшують впорядкованість соціально-економічного розвитку. Міста Харків, Лозова та Первомайський, навпаки, зменшують еволюційний потенціал соціально-економічного розвитку, натомість їх соціально-економічний розвиток став більш впорядкованим. Для більшості районів (за виключенням Балаклійського та Харківського) властива позитивна динаміка приведеної ентропії, тобто збільшення еволюційного потенціалу і зменшення впорядкованості.

7. Дослідження специфічності соціально-економічного розвитку міських соціогеосистем дозволило зробити висновок, що найвищим рівнем специфічності відзначається місто Харків, що зумовлено його економічною спеціалізацією та статусом обласного центру. Найменш специфічним з точки зору соціально-економічного розвитку є місто Куп'янськ. Серед районів найбільшою специфічністю зі значним відривом від інших районів відрізняються Харківський, Балаклійський та Дергачівський райони.

Вовчанський, Чугуївський, Коломацький та Печенізький райони займають проміжні позиції і є відносно специфічними. Всі інші райони відрізняються незначною специфічністю, тобто в різні періоди часто асоціюються між собою.

8. За результатами компонентного аналізу дослідження часових похідних статистичних параметрів за кожною соціогеосистемою встановлено конкретні проблеми соціально-економічного розвитку, які стосуються різних фрагментів регіонального управління. Параметри, які мають значні від'ємні суми кодів часових похідних (протягом досліджуваного періоду за ними процес розвитку деградував), відображають слабкі місця регіонального управління, а тому потребують детального аналізу та коригування механізмів управління. Наявність таких параметрів у кожній соціогеосистемі свідчить про недоліки регіонального управління і вимагає зміни тактичних цілей соціально-економічного розвитку, планування і ресурсного забезпечення. Натомість, параметри з великими позитивними сумами кодів часових похідних характеризують фрагменти соціально-економічного розвитку з високою ефективністю регіонального управління. Параметри з відносно невеликими або нульовими сумами кодів часових похідних відображають фрагменти соціально-економічного розвитку без чітко виражених часових тенденцій, тобто такі, що є перспективними для вдосконалення регіонального управління, оскільки відповідні тактичні цілі соціально-економічного розвитку визначені недосить чітко або не забезпечені необхідними ресурсами. Виділені групи параметрів для кожної соціогеосистеми ідентифікуються по-різному, тому узагальнення не має сенсу.

Компонентний аналіз вектору моніторингових (статистичних) параметрів досліджуваних соціогеосистем дозволив для кожної з них побудувати таблиці з ранжируванням параметрів за сумою кодів часових похідних, які по суті є конкретними рекомендаціями для вдосконалення соціально-економічного розвитку міських та районних соціогеосистем Харківської області та регіонального управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев – М.: Мысль, 1983. – 290 с.
2. Багров Н. В. Новая предметно-объектная сущность географии в информационном обществе / Н. В. Багров. // Український географічний журнал. – 2008. – №1. – С. 14 – 18.
3. Біла С. О. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку: аналіт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шевченко, В. І. Жук, М. О. Кушнір; [за ред. С. О. Білої]. – К.: НІСД, 2011. – 104 с.
4. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій – Харків: Основа, 1991. – 256 с.
5. Балабанова Г. В. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / [за ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник]. – К.: Міленіум, 2003. – 341 с.
6. Барановський М. О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: [монографія] / М. О. Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2009. – 396 с.
7. Баранский Н. Н. Избранные труды. Научные принципы географии / Н. Н. Баранский. – М.: Мысль, 1980. – 239 с.
8. Барило І. М. Особливості сучасних демографічних процесів регіонів України / І. М. Барило, Т. Г. Погребський, Є. Ю. Телебєнєва // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / [Ред. кол: С. І. Іщук (відп. ред.) та ін.]. К. Знання України, 2014. – Вип. 1 (69).– С. 94-102.
9. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин – М.: Наука, 1973. – 271 с.
10. Бандур С. І. Структура трансформації економіки України: тенденції, соціальні наслідки, перспективи: [монографія] / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, М. І. Фащевський – К.: РВПС України НАН України, 1999. – 268 с.

11. Білоконь Ю. М. Регіональне планування (теорія і практика): [монографія] / Ю. М. Білоконь – К.: Логос, 2003. – 246 с.
12. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Економіка України. – 2001. – №11. – С.4 – 13.
13. Бойко Є. І. Проблемні питання прогнозування розвитку виробництва в регіоні / Є. І. Бойко, Я. В. Грита // Регіональна економіка. – 2004. – №2. – С. 7 – 17.
14. Богаенко В. А. Комплексное планирование социально-экономического развития города / В. А. Богаенко, С. И. Ищук, А. В. Степаненко – К.: Вища школа, 1980. – 112 с.
15. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / М. П. Бутко. – К., 2003. – 35 с.
16. Валовий регіональний продукт [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: http//www. ukrstat.gov.ua.
17. Варналій З. С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / [за ред. З. С. Варналія]. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2003. – 1440 с.
19. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / [гл. ред. А. Ф. Трешников; ред. кол.: Э. Б. Алаев, П. М. Алампиев, А. Г. Воронов и др.]. – М.: Сов. энциклопедия, 1988. – 432 с.
20. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізм реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук – Луцьк: Надстир’я, 2001. – 528 с.
21. Гладкий О. В. Наукові основи суспільно-географічних досліджень промислових агломерацій: [монографія] / О. В. Гладкий [за ред. С. І. Іщука]. – К. : ВГЛ «Обрії», 2008. – 360 с.

22. Голіков А. П. Вступ до економічної і соціальної географії: [підручник] / А. П. Голіков, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
23. Голіков А. П. Словник-довідник суспільно-географічних термінів / А. П. Голиков, П. О. Черномаз, Н. А. Казакова – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2000. – 46 с.
24. Голиков А. П. Харьковская область: Природа, население, хозяйство / А. П. Голиков, А. Л. Сидоренко и др.; [под ред. А. П. Голикова, А. Л. Сидоренко]. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х.: Бизнес Информ, 1997. – 228 с.
25. Голіков А. П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: [монографія] / А. П. Голіков, Н. А. Казакова, М. В. Шуба; [за ред. чл.-кор. НАН України, проф. В. С. Бакірова]. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 224 с.
26. Голиков А. П. Регионы Украины: поиск стратегии оптимального развития / [ред. А. П. Голиков]. – Х.: Бизнес Информ, 1994. – 258 с.
27. Гранберг А. Основы региональной экономики [учебник для вузов] / А. Гранберг– М.: ГУ ВШЭ, 2001.– 495 с.
28. Грінченко О. І. Харківщинознавство: [навч. посіб.] / О. І. Грінченко, С. Л. Губіна, Т. В. Дрожжина. – 3-є вид. – Харків: Гімназія, 2010. – 448 с.
29. Даніленко А. І. Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення: [монографія] / А. І. Даніленко, В. В. Зімовець, В. І. Сіденко [та ін.]. – К.: Ін-т економіки та прогнозування. 2012. – 348 с.
30. Гукалова И. В. Качество жизни населения как базовая категория для разработки концепции устойчивого развития Украины / И. В. Гукалова // Устойчивое развитие, Технический університет Варна.–2012. – №5.– С. 98-103.
31. Гукалова И. В. Качество жизни населения Украины: общественно-географическая концептуализация: [монография] / И. В. Гукалова. – К.: Институт географии НАН Украины, 2009. – 347 с.
32. Департамент агропромислового розвитку Харківської обласної державної

адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://agrodep.kh.gov.ua.

33. Дзенис З. Е. Методология и методика социально-эконом-географичеких исследований / З. Е. Денис. – Рига: Зинатне, 1980. – 262 с.
34. Джеймс П. Все возможные миры. История географических идей: пер. с англ. / П. Джеймс, Дж. Мартин. – М.: Прогресс, 1988. – 672 с.
35. Долішній М. І. Регіональна політика: методологія, методи, практика / М. І. Долішній [та ін.]; відп. ред. М. І. Долішній; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2001. – 719 с.
36. Долишний М. И. Социально-экономические проблемы непроизводственной сферы / М. И. Долишний. – К.: Наукова думка, 1984. – 214 с.
37. Дружинин А. Г. Теория социально-экономической географии: спектр современных взглядов / Ред. и сост. А. Г. Дружинин и В. Е. Шувалов. – Ростов-на-Дону: ЮФУ, 2010. – 166 с.
38. Дудник І. М. Природокористування: еколого-економічні основи. Навчальний посібник / І. М. Дудник. – Полтава: Астрея, 1994. – 148 с.
39. Дудник І. М. Територіальна організація послуг. Курс лекцій / І. М. Дудник. – Полтава: ПІБ МНТУ, 2002. – 100 с.
40. Дьяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова [Електронний ресурс] / Н. Т. Дьяченко, 1977. – Режим доступу: http://dalizovut.narod.ru/ulizy/ulizy.htm.
41. Єпіфанов А. О. Регіональна економіка: [монографія] / А. О. Єпіфанов, І. В. Сало. – К.: Наук. думка, 1999. – 341 с.
42. Економічна активність населення за регіонами [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: http//www.ukrstat.gov.ua
43. Жванко Л. М. Краєзнавство: [конспект лекцій] / Л. М. Жванко – Харків: ХНАМГ, 2010. – 163 с.
44. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
45. Зубаревич Н. В. Социальное развитие регионов России: проблемы и

тенденции переходного пери ода / Н. В. Зубаревич – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 264 с.

46. Игнатов В. Г. Регионоведение и управление / В. Г. Игнатов, В. И. Бутов. – М.: Тесса, 2000. – 416 с.
47. Изард У. Методы регионального анализа : Введение в науку о регионах/ пер. с англ.: В. М. Гохман [и др.] . – М.: Прогресс, 1966. – 659 с.
48. Іщук С. І. Географія промислових комплексів / С. І. Іщук, О. В Гладкий. – К.: Знання, 2011. – 375 с.
49. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил і територіальна організація виробництва / С. І. Іщук. – К.: Вид. Паливода А. В., 2002. – 260 с.
50. Ковалевський В. В. Розміщення продуктивних сил: [підручник] / В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенова– 4-те вид., випр. – К.: Знання, 2001. – 351 с.
51. Концепція державної регіональної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www.rada.kiev.ua.
52. Константінова Є. І. Демографічні дані по Харківській області за 2012 р.: [стат. бюлетень] / Є. І. Константінова. – Харків, 2013. – 28 с.
53. Коломійчук В. С. Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону (Методологія, методи, практика) / В. С. Коломійчук, Л. Т. Шевчук, С. Л. Шульц– Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – 277 с.
54. Колосовский Н. Н. Теория экономического районирования / Н. Н. Колосовский. – М.: Мысль, 1969. – 336 с.
55. Концепція економічного розвитку України на 2008 – 2015 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua
56. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку / В. І. Куценко – К.: Наук. думка, 2010. – 735 с.
57. Кушнарьов Є. П. 100 кроків харківською землею / Є. П. Кушнарьов. – Харків: Фоліо, 2004. – 351 с.
58. Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – М.:

Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с.

59. Лексин В. Н. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Депрессивные территории: прежние проблемы и новые варианты их решения / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов // Рос. экон. журнал. – 2001. – № 9. – С. 41 – 47.
60. Логутова Т. Г. Післякризове оновлення економіки України: проблеми та досягнення / Т. Г. Логутова, А. А. Савченко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – № 1. Ч. 1. – С. 240–244.
61. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / [Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко, О. С. Власюк та ін.]. – К.: СПД Савчина, 2002. – 111 с.
62. Мамонтова О. Г. Харківська область у 2012 р.: [стат. щорічник] / О. Г. Мамонтова. – Харків, Головне управління статистики у Харківській області, 2013. – 535 с.
63. Машков О. А. Графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об’єктів / О. А. Машков, К. А. Нємець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 8 (1). – С. 30 – 35.
64. Машков О. Графоаналітичний метод оцінки однорідності розвитку соціогеосистем / О. Машков, К. Нємець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 9(2). – С. 39 – 42.
65. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра геогр. наук : 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / К. В. Мезенцев. – К., 2006. – 37 с.
66. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: [монографія] / К. В. Мезенцев. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 253 с.
67. Мезенцев К. В. Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку: [навч. посібник] / К. В. Мезенцев. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. –

82 с.

68. Мезенцев К. В. Історія та методологія суспільно-географічного прогнозування / К. В. Мезенцев // Вісник Київського університету. – Сер. Географія. – 2003. – Вип. 49. – С. 50 – 54.
69. Мезенцев К. В. Методи дослідження в суспільній географії: традиції і новації / К. В. Мезенцев // Економічна та соціальна географія. – 2013. – Вип. 1(66). – С. 31 – 42.
70. Мезенцев К. В. Перцепційні портрети регіонів України / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева // Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: Зб. наук. праць. – Херсон, 2005. –С. 208 – 213.
71. Мезенцев К. В. Розробка суспільно-географічної теорії регіонального розвитку / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева // Україна та глобальні процеси: географічний вимір: Зб. наук. праць за матеріалами VIII з'їзду УГТ. – Луцьк: Вежа, 2000. – Т.1. – С. 196-197.
72. Мезенцева Н. І. Економічна і соціальна географія України: [навч.-метод. посіб.] / Н. І. Мезенцева, К. В. Мезенцев. – К.: Київський університет, 2010. – 240 с.
73. Мезенцева Н. І. Науково-дослідницький практикум з суспільної географії: навч.-метод. видання / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 47 с.
74. Мезенцев К. В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: [монографія] / К. В. Мезенцев, Г. П. Підгрудний, Н. І. Мезенцева – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 132 с.
75. Михайленко Т. І. Порівняльний суспільно-географічний аналіз якості життя населення міст-мільйонерів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Т. І. Михайленко. – К., 2013. – 20 с.
76. Мороз С. А. Методологія географічної науки: [навч. посібн.] / С. А. Мороз, В. І. Онопрієнко, С. Ю. Бортник. – К.: Заповіт, 1997. – 333 с.
77. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження [Текст] /

С. В. Мочерний. – Львів: Світ, 2005. – 415 с.

78. Навколишнє природне середовище [Електронний ресурс] / Головне управління статистики в Харківській області. – Режим доступу: http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/stat/stat_inf/navk_seredov.html
79. Невелєв О. М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми / О. М. Невелєв, Б. М. Данилишин. – К.: НДІСЕП, 2001 – 56 с.
80. Нємець Л. М. Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні: [монографія] / Л. М. Нємець, Я. Б. Олійник, К. А. Нємець – К.; Х.: РВВ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2003. – 160 с.
81. Немец Л. Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): [монография] / Л. Н. Немец. – Х.: Факт, 2003. – 383 с.
82. Нємець Л. Сучасна соціальна географія: аналіз стану, проблеми та перспективи / Л. Нємець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – Вип. 13 (2). – С. 14 – 20.
83. Нємець Л. М. До методики соціально-географічного дослідження регіонального розвитку України / Л. М. Нємець, К. А. Нємець // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: тези доп. III Всеукр. наук.-практ. конф., 20–21 квіт. 2004 р., Київ. – К., 2004. – С. 30-32.
84. Нємець Л. М. Основні етапи розвитку промисловості Харківського регіону / Л. М. Нємець, Є. Ю. Телебєнєва // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. – Вип. 13(2). – С. 43-46.
85. Нємець Л. М. До питання теорії і методології сучасних суспільно-географічних досліджень / Л. М. Нємець // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2005. – Сер. «Геологія – Географія – Екологія» – Вип. № 704. – С. 60 – 64.
86. Нємець К. А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: [монографія] / К. А. Нємець, Л. М. Нємець. – Харків: ХНУ, 2013. –

225 с.

87. Нємець К. А. Класифікація районних соціогеосистем Харківської області за показниками стану соціальної інфраструктури / К. А. Нємець, П. О. Кобилін, Є. Ю. Телебєнєва // Canadian Journal of Science, Education and Culture. – No.1. (5) (January-June). – Volume II. – Toronto: «Toronto Press», 2014. – P. 185 – 190.
88. Нємець К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу: [навч. посіб.] / К. А. Нємець, Л. М. Нємець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 170 с.
89. Нємець К. А. Моделювання траєкторії розвитку регіональних соціогеосистем України / К. А. Нємець // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7 (2). – С. 66-80.
90. Нємець К. Моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем: аналіз і візуалізація / К. Нємець, Л. Нємець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – Вип. 15 (2). – С. 7 – 11.
91. Нємець К. Особливості соціогеосистеми як об’єкта соціально-економічної географії / К. Нємець, Л. Нємець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – Вип. 12 (1). – С. 39 – 42.
92. Немец К. А. О системном подходе в управлении геопроцессом / К. А. Немец // Материалы науч.-практ. конф. [«Экологическое образование и его роль в обеспечении устойчивого развития Крыма»] (Симферополь, 9 – 11 октября 1996 г.). – Симферополь: Крымская инициатива, 1997. – С. 32 – 39.
93. Нємець К. А. Методика інформаційного аналізу соціально-економічного розвитку регіонів / К. А. Нємець, О. К. Нємець // Регіон – 2008: стратегія оптимального розвитку: Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 16-17 жовтня 2008 р.) / [гол. редколегії В. С. Бакіров]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 242 – 246.
94. Нємець К. А. Моделювання траєкторії розвитку регіональних соціогеосистем

України / К. А. Нємець // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7 (2). – С. 66 – 80.

95. Нємець К. А. Статистичні методи в суспільній географії / К. А. Нємець, К. Ю. Сегіда // Пути совершенствования естественно-географического образования в Приднестровской Молдавской Республике: Сборник материалов IV республиканской науч.-практ. конф. (с международным участием), 20 апреля 2012 г., Тирасполь. – Тирасполь: Изд-во Приднестровского гос. университета, 2012. – С.193 – 197.
96. Нємець К. А. Суспільно-географічні основи інформаційного розвитку соціогеосистем: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. геогр. наук: спец. 11.00.02 02 «Економічна та соціальна географія» / К. А. Нємець. – К., 2006. – 30 с.
97. Немец К. А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем: [монография] / К. А. Немец – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2005. – 428 с.
98. Некрасов Н. Н. Региональная экономика. / Н. Н. Некрасов – М.: Экономика, 1975. – 317 с.
99. Новицький В. Є. Податкове регулювання в системі інструментів соціально-економічного розвитку: питання методології / В. Є. Новицький // Фінанси України. – №10. – 2007. – С. 60 – 73.
100. Олійник Я. Б. Методологічні принципи досліджень в економічній і соціальній географії / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – Вип. 1. – С. 6 – 21.
101. Олійник Я. Б. Стратегія розвитку економічної і соціальної географії / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіональний зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7(2). – С. 6 – 15.
102. Олійник Я. Б. Вступ до соціальної географії: [навч. посіб.] / Я. Б. Олійник,

А. В. Степаненко. – К.: Знання, КОО, 2000. – 204 с.

103. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
104. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http.//kh.uprstat.ua.
105. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kharkivoda.gov.ua
106. Офіційний сайт Харківського регіонального центру інвестицій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrproject.gov.ua, www.investment.kharkov.ua.
107. Офіційний сайт Інституту Сходознавства і міжнародних відносин. Харківський колегіум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.collegium.kharkov.ua.
108. Офіційний сайт «Завод ім. Малишева» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.malyshevplant.com.
109. Офіційний сайт ПАТ «ХАРТРОН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hartron.com.ua.
110. Офіційний сайт ВАТ «Турбоатом». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.turboatom.com.ua.
111. Офіційний сайт ВАТ «Укрелектромаш». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.helz.ua.
112. Офіційний сайт «Харківського тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.xtz.ua.
113. Оцінка конкурентоспроможності регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua.
114. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації) / В. І. Павлов – Луцьк: Настир’я, 2000. – 580 с.
115. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К.: Знання, 1998. – 415 с.

116. Паламарчук А. М. Общественно-территориальные системы (логико-математическое моделирование) / А. М. Паламарчук. – К.: Наукова думка, 1992. – 272 с.
117. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження) / автореф. дис. д-ра геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Г. П. Підгрушний. – К., 2007. – 40 с.
118. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України: [монографія] / Г. П. Підгрушний – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
119. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: [навч. посіб.] / М. Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
120. Пістун М. Д. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект : [монографія] / М. Д. Пістун, К. В. Мезенцев, В. О. Тьорло. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – 130 с.
121. Пістун М. Д. Внесок суспільної географії в удосконалення процесу управління регіональним розвитком України / М. Д. Пістун, Я. Б. Олійник // Економічна та соціальна географія: наук. зб. – К., 2003. – Вип. 54. – С. 3 – 7.
122. Пістун М Д. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навч. посіб. / М. Д. Пістун, А. Л. Мельничук. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – 200 с.
123. Пилипенко І. О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): навч. посіб. / О. І. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
124. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін – К.: Наукова думка, 1993. – 219 с.
125. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. С. Фіялка. – К.: КНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 166 – 174.
126. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку:

[монографія] / [за ред. З. С. Варналія]. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.

127. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В. П. Руденко. – К.: Академія, 1999. – 567 с.
128. Рывкина Р. В. Драма перемен: Экономическая социология переходной России / Р. В. Рывкина – М.: Дело, 2001. – 471 с.
129. Сегіда К. Ю. Географія Харківської області: навч.-метод. комплекс для студентів, які навчаються за напрямом підготовки «Географія» / К. Ю. Сегіда, В. І. Редін, М. Т. Чабань – Харків. –2012. – 64 с.
130. Семенов П. П. Полное географическое описание нашего отечества. Настольная и дорожная книга для Русских людей [7 т.]. / П. П. Семенов, В. И. Ламанскийю, 1903 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http http://dalizovut.narod.ru/semenov/maloros.htm.
131. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістіка: [підручник] / Д. М. Стеченко – К.: Вікар, 2006 – 396 с.
132. Сегіда К. Ю. Географія Харківської області: навчально-методичний комплекс для самостійної роботи студентів, які навчаються за напрямом підготовки «Географія», зі спеціальності «Економічна та соціальна географія» / К. Ю. Сегіда, В. І. Редін, Є. Ю. Телебєнєва – Харків, 2014. – 56 с.
133. Словник термінів ринкової економіки / [під загальною ред. В. І. Науменка]. – К.: Глобус, 1996. – 288 с.
134. Солоха М. О. Природно-ресурсний потенціал Харківської області. Оцінка, управління, прогноз на основі геоінформаційних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.11 «Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів» / М. О. Солоха. – Харків, 2006. – 16 с.
135. Соціально-економічне становище Харківської області за 2006 рік / [Відповід. за випуск М. О. Григорчук]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2007. – 17 с.
136. Соціально-економічне становище Харківської області за 2007 рік / [Відповід. за випуск О. А. Глухова]. – Харків: Головне управління статистики у

Харківській області, 2008. – 22 с.

137. Соціально-економічне становище Харківської області за 2008 рік / [Відповід. за випуск М. О. Григорчук]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2009. – 16 с.
138. Соціально-економічне становище Харківської області за 2009 рік / [Відповід. за випуск М. О. Григорчук]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2010. – 19 с.
139. Соціально-економічне становище Харківської області за 2010 рік / [Відповід. за випуск М. О. Григорчук]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2011. – 25 с.
140. Соціально-економічне становище Харківської області за 2011 рік / [Відповід. за випуск О. А. Глухова]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2012. – 18 с.
141. Соціально-економічне становище Харківської області за 2012 рік / [Відповід. за випуск О. А. Глухова]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2013. – 17 с.
142. Сохецька А. В. Інституційні фактори економічного зростання в умовах переходу України до ринку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / А. В. Сохецька. – Л., 2006. – 20 с.
143. Статистичний збірник «Регіони України 2012». Частина І. / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 310 с.
144. Статистичний щорічник Харківської області у 2006 році / [за ред. М. Л. Чмихало]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2007. – 589 с.
145. Статистичний щорічник Харківської області у 2007 році / [за ред. М. Л. Чмихало]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2008. – 590 с.
146. Статистичний щорічник Харківської області у 2008 році / [за ред. М. Л. Чмихало]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській

області, 2009. – 578 с.

147. Статистичний щорічник Харківської області у 2009 році/ [за ред. О. С. Нікіфорова]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2010. – 586 с.
148. Статистичний щорічник Харківської області у 2010 році / [за ред. О. Г. Мамонтової]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2011. – 591 с.
149. Статистичний щорічник Харківської області у 2011 році / [за ред. О. Г. Мамонтової]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2012. – 587 с.
150. Статистичний щорічник Харківської області у 2012 році / [за ред. О. Г. Мамонтової]. – Харків: Головне управління статистики у Харківській області, 2013. – 590 с.
151. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Д. М. Стеченко. – К: Вікар, 2001. – 377 с.
152. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kharkivoda.gov.ua/
153. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004 – 2015 роки «Шляхом Європейської інтеграції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uspishnaukraina.com.ua
154. Стратегія розвитку України у період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uspishnaukraina.com.ua
155. Телебєнєва Є. Ю. Особливості промисловості Харківського регіону: суспільно-географічний аспект / Є. Ю. Телебєнєва // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – Сер. «Геологія – Географія – Екологія» – Вип. № 1049. – С. 169 – 172.
156. Телебєнєва Є. Ю. Особливості розвитку економічного потенціалу Харківського регіону та його складові / Є. Ю. Телебєнєва // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: зб. наук. праць.

– Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – Сер. «Геологія – Географія – Екологія» – Вип. № 1084. – С. 192 – 196.

157. Телебєнєва Є. Ю. Розвиток промислового виробництва як фактор погіршення екологічної ситуації в Харківській області / Є. Ю. Телебєнєва // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. – Сер. «Геологія – Географія – Екологія» – Вип. № 1098. – С. 145 – 148.
158. Телебєнєва Є. Ю. Загальна структура економіки України та місце промисловості Харківської області в ній / Є. Ю. Телебєнєва // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – Вип. 15(2). – С. 130 – 134.
159. Телебєнєва Є. Ю. Трудові ресурси як складова соціально-економічного потенціалу харківського регіону / Є. Ю. Телебєнєва // Часопис соціально-економічної географії : міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 16. – С. 175 – 181.
160. Телебєнєва Є. Ю. До питання попередніх досліджень соціально-економічного розвитку / Є. Ю. Телебєнєва // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 17(2). – С. 202-205.
161. Телебенева Е. Ю. Место Харьковской области в структуре промышленности Украины / Е. Ю. Телебенева // Магілёўскі мерыдыян. – Магілёў, МГУ имени А. А. Кулешова, 2014. – Том 14. – Вып. 1-2 (24-25). – С. 80 – 84.
162. Телебєнєва Є. Ю. Деякі аспекти сучасного розвитку машинобудівної промисловості Харківської області / Є. Ю. Телебєнєва, В. І. Редін // Регіон – 2012: стратегія оптимального розвитку: матеріали Наук.-практ. конф. з міжнародною участю, 25-26 жовтня 2012 р., м. Харків / [гол. ред. колегії В. С. Бакіров]. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 158-160.
163. Телебенева Е. Ю. Место Харьковской области в промышленном развитии Украины / Е. Ю. Телебенева // Материалы Международного молодежного

научного форума «ЛОМОНОСОВ-2013» / Отв. ред. А. И. Андреев, А. В. Андриянов, Е. А. Антипов, К. К. Андреев, М. В. Чистякова [Электронный ресурс] – М.: МАКС Пресс, 2013. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Систем. требования: ПК с процессором 486+; Windows 95; дисковод DVD-ROM; Adobe Acrobat Reader.

164. Телебєнєва Є. Ю. Сучасні тенденції розвитку промисловості Харківського регіону / Є. Ю. Телебєнєва // Регіон – 2013: суспільно-географічні аспекти: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнародною участю, 18-19 квітня 2013 р., м. Харків / [гол. ред. колегії Л. М. Нємець]. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 186-89.

165. Телебєнєва Є. Ю. До питання становлення промисловості Харківського регіону / Є. Ю. Телебєнєва // Економіко-географічна освіта і національна самосвідомість: актуальні проблеми їх формування [текст]: зб. наукових статей VIII Всеукраїнської наук.-практ. конф. студентів і молодих учених. Донецьк: ДІСО, 2013. – С. 150-153.

166. Телебєнєва Є. Ю. Сучасний стан та тенденції розвитку промисловості Харківського регіону / Є. Ю. Телебєнєва // Потенціал сучасної географії у розв’язанні проблем розвитку регіонів: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. молодих вчених, присвяченої 95-річчю Національної академії наук України, 3-5 жовтня 2013 р., м. Київ. – К.: Логос, 2013. – С. 151-154.

167. Телебєнєва Є. Ю. Особливості формування економічного потенціалу Харківського регіону / Є. Ю. Телебєнєва, О. В. Полевич // Регіон – 2013: стратегія оптимального розвитку: матеріали Наук.-практ. конф. з міжнародною участю, 7-8 листопада 2013 р., м. Харків / [гол. ред. колегії В. С. Бакіров]. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 363-365.

168. Телебенева Е. Ю. Особенности формирования экономического потенциала Харьковской области / Е. Ю. Телебенева // Муниципальные образования в регионах России (регионоведческий анализ) : материалы I Международной межведомственной науч.-практ. конф., 15–16 ноября 2013 г., г. Воронеж / [науч. ред. Ю. В. Поросенков]. – Воронеж: Воронежский государственный

педагогический университет, 2014. – С. 86-89.

169. Телебєнєва Є. Ю. Особливості впливу промислового виробництва на екологічну ситуацію в Харківській області / Є. Ю. Телебєнєва // Регіон – 2014: суспільно-географічні аспекти: матеріали Наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнародною участю, 3-4 квітня 2014 р., м. Харків / [гол. ред. колегії Л. М. Нємець]. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – С. 146-148.

170. Телебєнєва Є. Ю. Використання кластер-аналізу в суспільно-географічних дослідженнях (на прикладі деяких регіонів України) / Є. Ю. Телебєнєва, Т. Г. Погребський // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 9-11 жовтня 2014 р., м. Чернівці. – Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2014. – С. 193-195.

171. Телебєнєва Є. Ю. Оцінка загальних чинників впливу на соціально-економічний розвиток міст Харківської області за результатами факторного аналізу / Є. Ю. Телебєнєва // Регіон – 2014: стратегія оптимального розвитку: матеріали Наук.-практ. конф. з міжнародною участю, 6-7 листопада 2014 р., м. Харків / [гол. ред. колегії В. С. Бакіров]. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 189 – 192.

172. Телебєнєва Є. Ю. Дефініція поняття «соціально-економічний розвиток регіону» / Є. Ю. Телебєнєва // Регіон – 2014: стратегія оптимального розвитку: матеріали Наук.-практ. конф. з міжнародною участю, 6-7 листопада 2014 р., м. Харків / [гол. ред. колегії В. С. Бакіров]. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 146-148.

173. Телебенева Е. Ю. Классификация районных и городских социогеосистем по показателям системного развития в процесе иследования социально-економического развития Харьковской области / Е. Ю. Телебенева // Регіон – 2015: суспільно-географічні аспекти : матеріали Наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнародною участю, 16-17 квітня 2015 р., м. Харків / [гол. ред. колегії Л. М. Нємець]. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна,

2015. – С. 29-32.

174. Теория и методология географической науки: Учебное пособие [для студентов вузов, обучающихся по специальности 012500 «География»] / М. М. Голубчик [и др.]. М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. – 463 с.
175. Теслюк Р. Т. Суспільно-географічні аспекти якості життя населення регіону (на матеріалах Львівської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Р. Т. Теслюк. – Львів, 2008. – 20 с.
176. Тимошенко Г. М. Розподіл постійного населення України за статтю і віком у 2012 р.: [стат. збірник] / Г. М. Тимошенко. – К. Знання України, 2013. – 413 с.
177. Тимчук Н. Ф. Методы экономического обоснования развития городов и районов: [монография] / Н. Ф. Тимчук. – К.: Будівельник, 1974. – 168 с.
178. Тлумачний словник сучасної української мови / [за ред. проф. В. С. Калачника]. – Харків: Белкар-книга, 2005. – 800 с.
179. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: [навч. посіб.] / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2001. – 560 с.
180. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник [для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів] / О. І. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
181. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методології, методи, методики: [навч. посіб.] / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
182. Тойн П. Методы географических исследований / П. Тойн, Т. Ньюби; [пер. с англ.] / Вып. 1: Экономическая география. – М.: Прогресс, 1977. – 271 с.
183. Транспортний комплекс Харківської області у 2012 році: статистичний щорічник / [під ред. О. Л. Бондаренко]. – Х.: Б.в., 2013. – 98 с.
184. Україна: промисловість та інвестиційна діяльність: атлас / [наук. ред. Л. Г. Руденко]; Ін-т географії НАН України [та ін.]. – К.: Картографія, 2003. – 80 с.
185. Україна у цифрах 2012: статистичний збірник / [за редакцією О. Г. Осауленка]. – К.: Державний комітет статистики України, 2013. – 249 с.

186. Фісун К. А. Методологія програмування розвитку регіонів України / К. А. Фісун – Харків: Сектор оперативної поліграфії ІОЦ ХНАМГ, 2007. – 401 с.
187. Хаггет П. Пространственный анализ в экономической географии / П. Хаггет. – М. : Прогресс, 1968. – 392 с.
188. Харьков вчера, сегодня, завтра / [Ю. М. Шкодовский, И. Н. Лаврентьев, А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова]. – Х.: Фолио, 2004. – 206 с.
189. Хвесик М. А. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем / М. А. Хвесик – К.: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2013. – 487 с.
190. Чернюк Л. Г. Розміщення продуктивних сил та економіка регіонів: [навч. посіб.] / Л. Г. Чернюк, Л. Г. Клиновий. – К.: ЦУЛ, 2002. – 600 с.
191. Чернюк Л. Г. Економіка та розвиток регіонів (областей) України: [навч. посіб.] / Л. Г. Чернюк, Д. В. Клиновий – К.: ЦУЛ, 2002 – 644 с.
192. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: [навч. вид.] / О. І. Шаблій. – Львів: Світ, 1994. – 304 с.
193. Шаблій О. Деякі питання методології і теорії макрорегіоналізації України / О. Шаблій // Вісник Львів. ун-ту., 1999. – Сер.: Геогр. – Вип. 24. – С. 4-8.
194. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія України: [навч. посіб.] / За ред. проф. О. І. Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 608 с.
195. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: [підручник] / О. І. Шаблій. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
196. Шаблій О. І. Основи суспільної географії / Fundamentals of Human Geography: підручник для студ. вищих навчальних закладів / О. І. Шаблій. – 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 296 с.
197. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.
198. Швидкий С. М. Межі південної та західної Української Слобожанщини: критерії, гіпотези, концепції [Електронний ресурс] / С. М. Швидкий – Режим доступу: http://scaspee.com.

199. Шевчук Л. Т. Соціальна географія : навчальний посібник / Л. Т. Шевчук. – К.: Знання, 2007. – 349 с.
200. Шевченко О. В. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку: аналіт. доп. / О. В. Шевченко, С. О. Біла, В. І. Жук, М. О. Кушнір [та ін.]; за ред. С. О. Білої. – К.: НІСД, 2011. – 104 с.
201. Шрамко Б. А. Древности Северского Донца [Електронний ресурс] / Б. А. Шрамко– Харків, 1962. – Режим доступу: http://dalizovut.narod.ru/hramko/hramko.htm
202. Штокало Я. Ю. Рівень життя населення регіону (суспільно-географічні аспекти дослідження на прикладі Тернопільської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук.: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Я. Ю. Штокало. Львів, 2010 р. – 20 с.
203. Шульц С. Л. Трансформація ролі просторових структур у регіональних стратегіях / С. Л. Шульц // матеріали XV міжнар. наук.-практ. конф., 27 січня 2004 р., м. Чернівці, в 2-х ч. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 138-151.
204. Шупер В. А. Методология географии на переломе эпох / В. А. Шупер // Известия РАН. – Сер. Географическая. – 2003. – № 4. – С. 27-35.
205. Экономическая энциклопедия / [Под ред. Л. И. Абалкина]. – М.: Экономика, 1999. – 1055 с.
206. Юрковский В. М. География сферы обслуживания / В. М. Юрковский – К: УМК ВО, 1989. – 82 с.
207. Юрченко С. А. Инфраструктура мира [учебное пособие] / С. А. Юрченко [перевод с украинского] – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2006. – 328 с.
208. Яворська В. В. Регіональні демографічні процеси в Україні: [монографія] / В. В. Яворська. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 384 с.
209. Яковлєва Ю. К. Соціальний розвиток Донецької області: суспільно-географічний аспект: [монографія] / Ю. К. Яковлєва [під наук. ред. Л. М. Нємець]. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 416 с.
210. Pogrebskyi T. Component analysis of the developmental vector of urban and district sociogeosystems (on exampleof Kharkiv and Volyn regions of Ukraine) /

T. Pogrebskyi, Y. Telebeneva // Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний зб. наук. праць. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2015. – Вип. 18(1). – С. 147-154.

211. Klutschko L. V. Social-geographical features of the region infrastructure research / L. V. Klutschko, P. O. Kobylin, Y. Y. Telebeneva, D. A. Shynkarenko // The Socical Transformation of the Cities and Regions in the Post-communist Countries. – Poznan: Bogucki Wydawnictwo Naukow, 2014. – P. 79-92.
212. Niemets L. Regional settlement system as the basis of the territorial differentiation of socio-economic development (on the example of Kharkiv region, Ukraine) / L. Niemets, K. Segida, E. Telebeneva // «Austrian Journal of Humanities and Social Sciences». Scientific journal, №7-8 2014 (July-August). – Vienna, 2014. – P. 196-198.
213. Niemets K. Modeling of the developmental trajectory of regional sociogeosystems of Ukraine: analysis and visualization of the results / K. Niemets, T. Pogrebskyi, Y. Telebeneva, V. Likhvan // Uniwersytet Śląski Wydział Nauk o Ziemi Sosnowiec 2014, Acta Geographica Silesiana, 17. WNoZ UŚ, Sosnowiec, 2014 – P. 33-39.
214. Clark G. L. The Oxford Handbook of Economic Geography / G. L. Clark, M. P. Feldman, M. P. Gertler. – New York: Oxford University Press, 2003. – 742 p.
215. Fujita M. Economics of Agglomeration: cities, industrial location and regional growth / M. Fujita, J.-F. Thisse. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 466 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Перелік вихідних показників

Код пара-метру	***Ознака соціогеосистеми, яку характеризує параметр***
1	Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу за 2006-2012 рр. (грн.).
2	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) у відпускних цінах підприємств (без ПДВ та акцизу), за 2006-2012 рр. (млн. грн.).
3	Кількість підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення за 2006-2012 рр. (одиниць).
4	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-20012 рр. (тис. грн.).
5	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за 2006-2012 рр. (тис. грн.).
6	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (2006-2012) рр.
7	Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю (2006-2012) рр. (на кінець року осіб).
8	Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію (2006-2012) рр. (на кінець року осіб).
9	Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян (2006-2012) рр. (осіб).
10	Кількість інноваційно активних промислових підприємств (відсотків до загальної кількості промислових підприємств) (2006-2012) рр.
11	Кількість інноваційно активних підприємств усього, підприємств (2006-2012 рр).
12	Рівень зареєстрованого безробіття за (2006-2012) рр., (на кінець року; відсотків).
13	Середньорічна кількість найманих працівників за (2006-2012) рр., (тис. осіб).
14	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників за (2006-2012) рр., (грн.).
15	Обсяг реалізованих послуг усього за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах).
16	Обсяг реалізованих послуг населенню за (2006-2012) рр., (у ринкових цінах).
17	Довжина відомчих автомобільних доріг загального користування по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (усього км.).
18	Пасажирооборот автомобільного транспорту по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (млн. пас/км).
19	Перевезення пасажирів автомобільним транспортом по районах Харківської області за (2006-2012) рр. (тис.).
20	Перевезення вантажів автомобільним транспортом (тис.т) за (2006-2012) рр.
21	Вантажооборот автомобільного транспорту (млн.т/км) за (2006-2012) рр.
22	Чисельність населення районів області за (2006-2012) рр. (осіб).
23	Народжуваність населення за (2006-2012) рр. (осіб).
24	Народжуваність на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб).
25	Смертність населення за (2006-2012) рр. (осіб).
26	Смертність населення на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб).
27	Природний приріст (скорочення) населення за (2006-2012) рр. (осіб).
28	Природний приріст (скорочення) на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб).
29	Кількість прибулих за (2006-2012) рр. (осіб).
31	Кількість вибулих за (2006-2012) рр. (осіб).
32	Кількість вибулих на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб).
33	Сальдо міграції за (2006-2012) рр. (осіб).

(продовження таблиці А.1)

34	Сальдо міграції на 1000 наявного населення за (2006-2012) рр. (осіб).
35	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел (тис. т) за 2006-2012 рр.
36	Щільність викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (т/км²) за 2006-2012 рр.
37	Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на одну особу (кг) за 2006-2012 рр.
38	Наявність відходів (на кінець року; т) за 2006-2012 рр.
39	Утворення відходів (т) за 2006-2012 рр.
40	Площа території, км² за (2006-2012) рр.
41	Міське населення, осіб за (2006-2012) рр.
42	Сільське населення, осіб за (2006-2012) рр.
43	Щільність населення, осіб/км² за (2006-2012) рр.
44	Загальна кількість сільських населених пунктів за (2006-2012) рр.
45	Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання за (2006-2012) рр.
46	Кількість господарських організацій за (2006-2012) рр.
47	Кількість приватних підприємств за (2006-2012) рр.
48	Кількість фермерських господарств за (2006-2012) рр.
49	Інші види підприємств (виробничі кооперативи, державні господарства тощо) за (2006-2012) рр.
50	Загальна земельна площа у господарствах усіх категорій, тис. га за (2006-2012) рр.
51	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га за (2006-2012) рр.
52	Дошкільні заклади за (2006-2012) рр.
53	Дошкільні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.
54	Загальноосвітні навчальні заклади за (2006-2012) рр.
55	Загальноосвітні навчальні заклади (у них дітей) за (2006-2012) рр.
56	Кількість суб’єктів ЄДРПОУ за (2006-2012) рр.
57	Кількість капітальних інвестицій в область у фактичних цінах (млн. грн.) за (2006-2012) рр.
58	Кількість капітальних інвестицій в область (у % до загального обсягу) за (2006-2012) рр.
59	Кількість пенсіонерів, які одержують пенсію у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.
60	Кількість пенсіонерів-інвалідів, які перебувають на обліку у Пенсійному фонді (осіб) за (2006-2012) рр.
61	Житловий фонд (тис. м² загальної площі) за (2006-2012) рр.
62	Житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис. м² загальної площі) за (2006-2012) рр.
63	Міський житловий фонд (тис. м² загальної площі) за (2006-2012) рр.
64	Міський житловий фонд (у тому числі приватної форми власності) (тис. м² загальної площі) за (2006-2012) рр.
65	Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу; м² загальної площі) за (2006-2012) рр.
66	Прийняття в експлуатацію житла (м² загальної площі) за (2006-2012) рр.
67	Роздрібний товарооборот, включаючи ресторанне господарство (млн. грн.) за (2006-2012) рр.

Додаток Б
Групування районних соціогеосистем Харківської області на основі кластерного аналізу

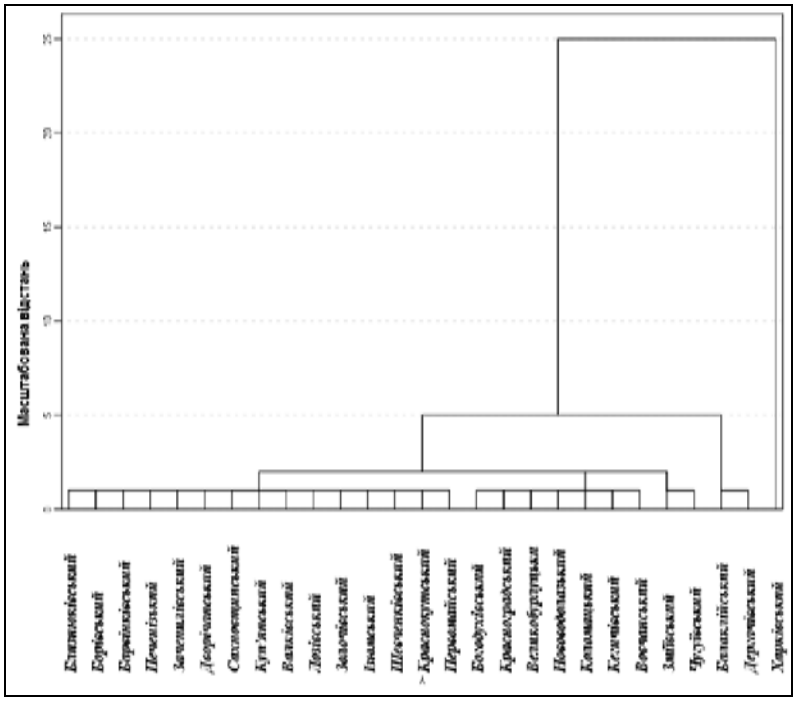

Рис. Б.1. Групування районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку станом на 2007 р. (побудовано автором)

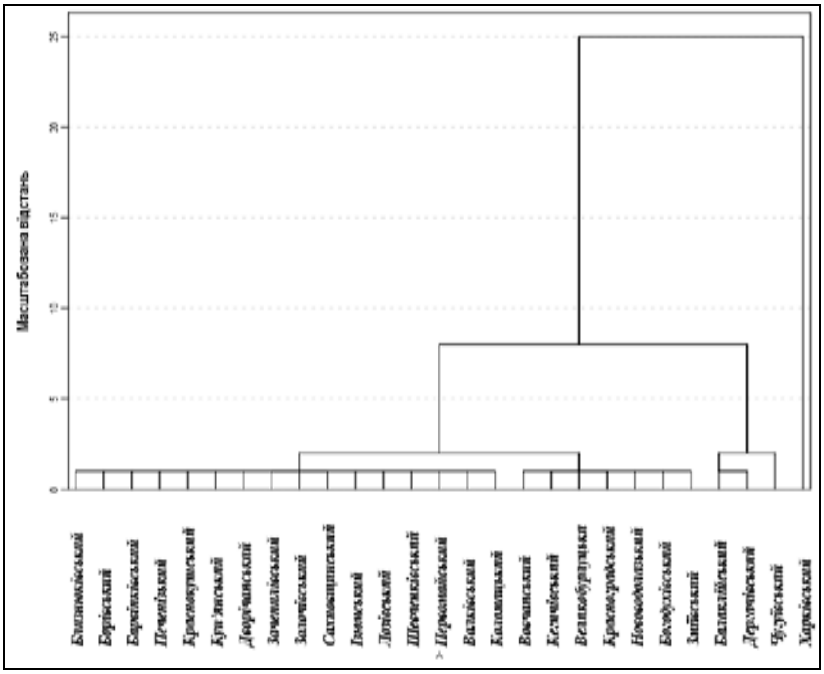

Рис. Б.2. Групування районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку станом на 2008 р.

(побудовано автором)

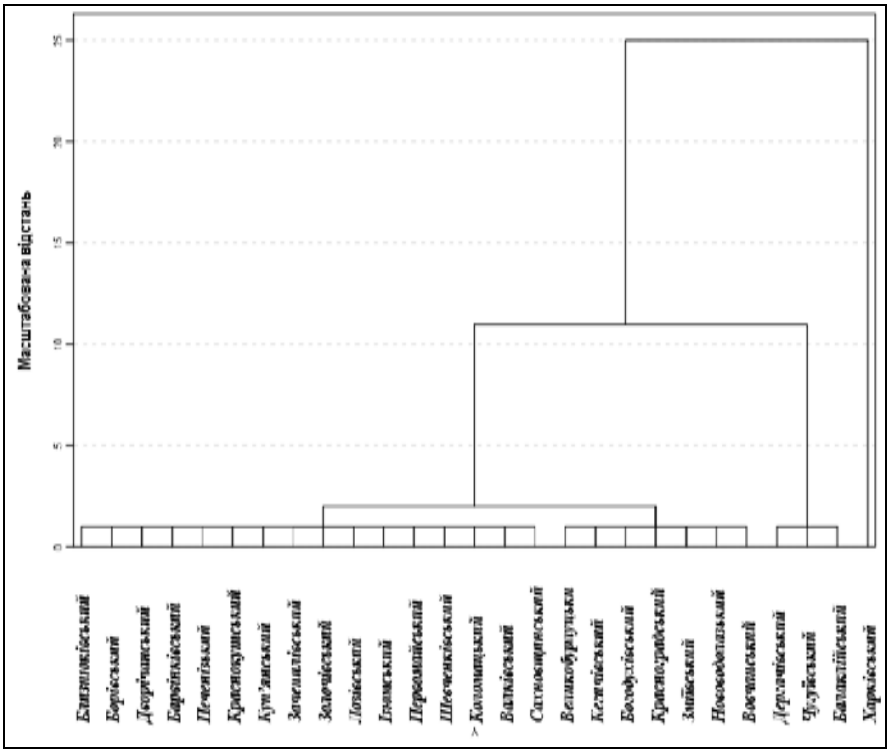

Рис. Б.3. Групування районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку станом на 2009 р.
(побудовано автором)

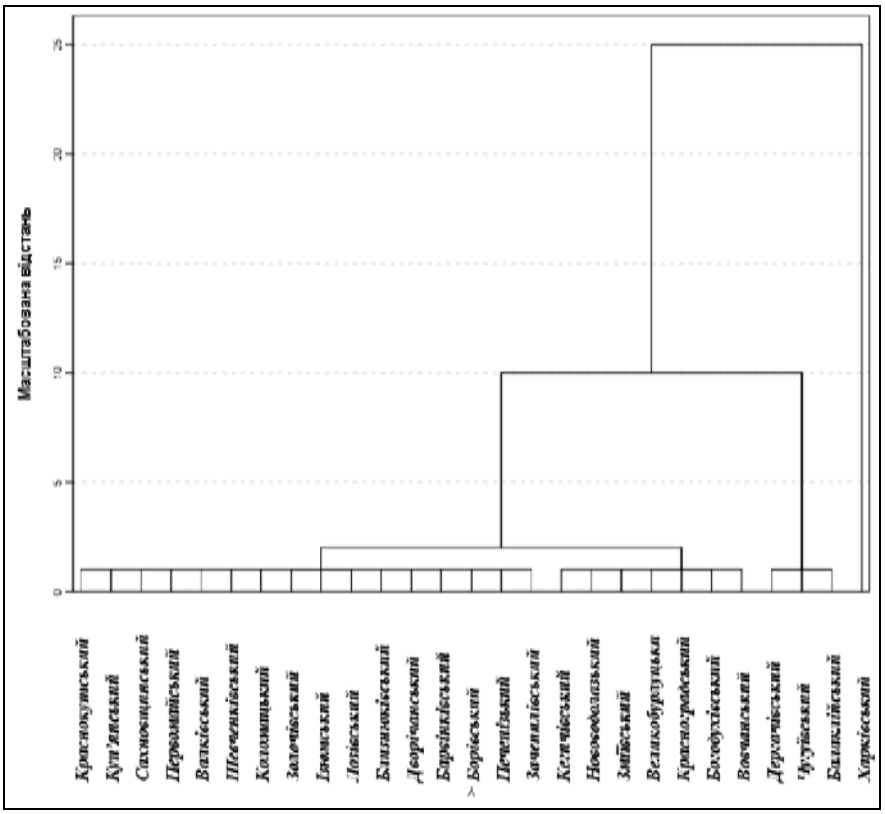

Рис. Б.4. Групування районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку станом на 2010 р.

(побудовано автором)

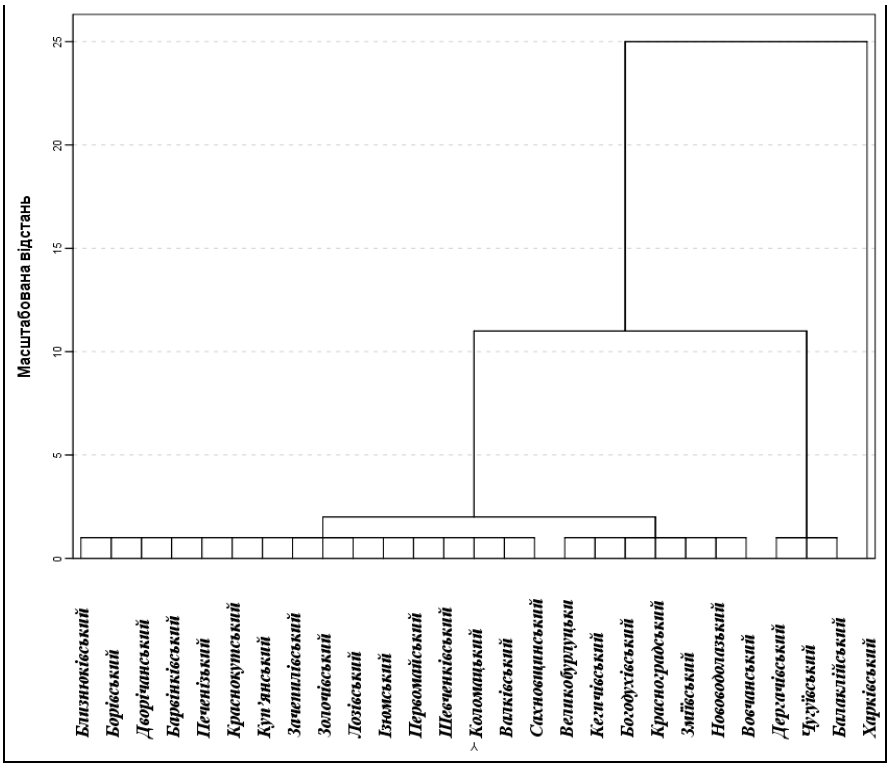

Рис. Б.5. Групування районних соціогеосистем Харківської області за подібністю соціально-економічного розвитку станом на 2011 р.
(побудовано автором)

Додаток В
Факторні навантаження по містах і районах Харківської області на основі факторного аналізу

Таблиця В.1

Факторні навантаження по містах Харківської області після обертання факторів «варімакс» (обчислено та побудовано автором)

Статист. параметри	Гіпотетичні фактори				
	1	2	3	4	5
Пар. 003	,976				
Пар. 019	,967				
Пар. 056	,964				
Пар. 013	,960				
Пар. 048	,969				
Пар. 051	,968				
Пар. 018	,950				
Пар. 005	,938				
Пар. 049	,935				
Пар. 004	,935				
Пар. 011	,929				
Пар. 047	,928				
Пар. 057	,924				
Пар. 058	,924				
Пар. 067	,917				
Пар. 021	,909				
Пар. 002	,839				
Пар. 020	,806	,576			
Пар. 006	,799				
Пар. 009	,799	,592			
Пар. 052	,791	,603			
Пар. 054	,718	,691			
Пар. 007	,707	,700			
Пар. 043	,609				
Пар. 044		,970			
Пар. 040		,964			
Пар. 050		,964			
Пар. 045		,950			
Пар. 016		,945			
Пар. 015		,942			
Пар. 063		,942			
Пар. 017		,940			
Пар. 064		,937			
Пар. 053		,910			
Пар. 066		,908			
Пар. 055		,905			
Пар. 060		,905			
Пар. 061		,895			
Пар. 059		,894			
Пар. 062		,886			
Пар. 046		,883			
Пар. 022	,685	,724			
Пар. 038			,961		
Пар. 035			,953		

(продовження таблиці В.1)

Пар. 039			,876		
Пар. 065			-,819		
Пар. 036			,802		
Пар. 032			,666		
Пар. 026			-,659		
Пар. 037			,559		
Пар. 014				,881	
Пар. 010				,689	
Пар. 001	,540			,543	
Пар. 042					,970
Пар. 029					,939
Пар. 031					,917
Пар. 030					,912
Пар. 023					,898
Пар. 027		-,532			-,825
Пар. 025					,881
Пар. 041					,866
Пар. 028					,709
Пар. 033					,619
Пар. 034			-,589		,596

Примітка*: в таблиці вказані фактори, що мають факторні навантаження більше 0,5.*

Таблиця В.2

Факторні навантаження по районах Харківської області після обертання факторів «варімакс» (обчислено та побудовано автором)

Статист. параметри	**Гіпотетичні фактори**				
	1	**2**	**3**	**4**	**5**
Пар. 056	,986				
Пар. 021	,972				
Пар. 005	,958				
Пар. 004	,957				
Пар. 064	,953				
Пар. 063	,951				
Пар. 066	,936				
Пар. 062	,933				
Пар. 059	,932				
Пар. 061	,932				
Пар. 011	,883				
Пар. 067	,868				
Пар. 018	,863				
Пар. 016	,859				
Пар. 013	,842				
Пар. 015	,838				
Пар. 019	,837				
Пар. 058	,775				
Пар. 057	,775				
Пар. 054	,688	,636			
Пар. 002	,569				
Пар. 040		,942			
Пар. 060		,938			

(продовження таблиці В.2)

Пар. 051		,931			
Пар. 055		,893			
Пар. 053		,878			
Пар. 017		,795			
Пар. 052		,758			
Пар. 007		,724			
Пар. 009		,669			
Пар. 044		,653			
Пар. 035			,920		
Пар. 036			,919		
Пар. 037			,916		
Пар. 039			,502		
Пар. 050				,942	
Пар. 006				-,657	
Пар. 048	,564			-,655	
Пар. 038				,636	
Пар. 045			-,587	,622	
Пар. 014				,556	
Пар. 023					,953
Пар. 022					,945
Пар. 029					,933
Пар. 025					,926
Пар. 043					,918
Пар. 033					,891
Пар. 041					,890
Пар. 031					,860
Пар. 027					-,836
Пар. 042					,679
Пар. 024					,632
Пар. 028					,618
Пар. 026					-,613
Пар. 030					-,539
Пар. 034					,518

Примітка*: в таблиці вказані фактори, що мають факторні навантаження більше 0,5.*

Додаток Ґ
Показники графоаналітичного методу багатовимірної класифікації соціально-економічного розвитку

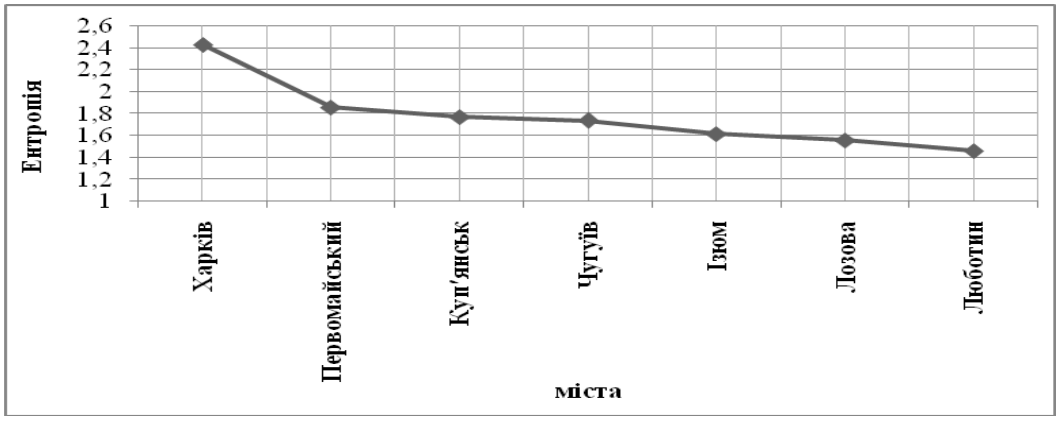

Рис. Ґ.1. Значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області станом на 2007 р. (побудовано автором)

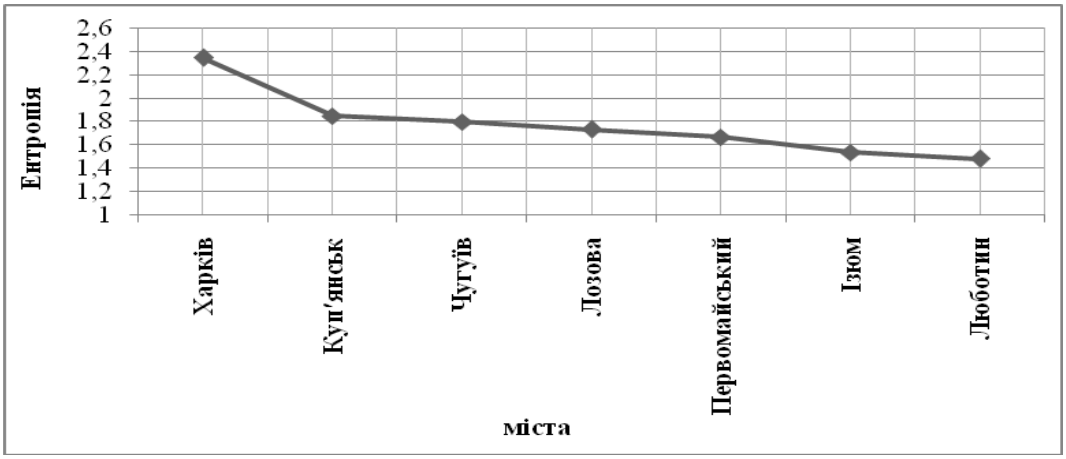

Рис. Ґ.2. Значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області станом на 2008 р. (побудовано автором)

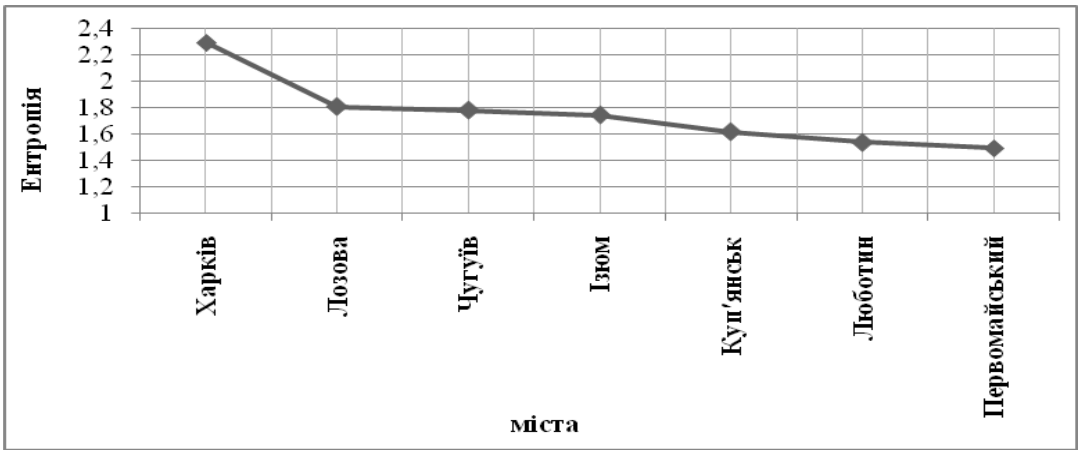

Рис. Ґ.3. Значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області станом на 2009 р. (побудовано автором)

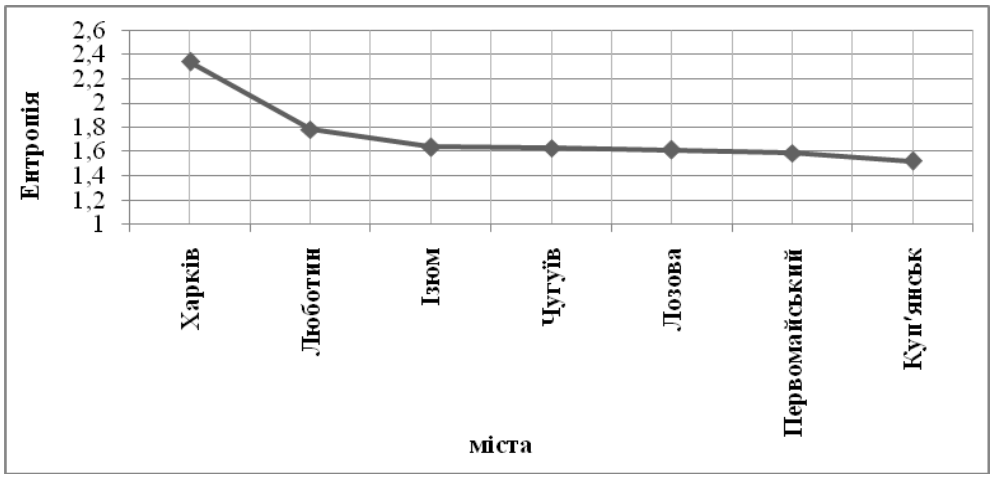

Рис. Ґ.4. Значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області станом на 2010 р. (побудовано автором)

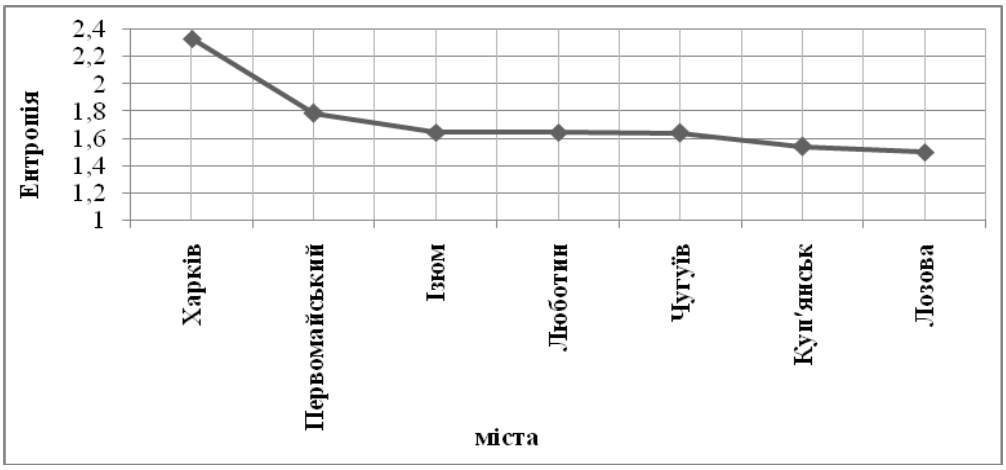

Рис. Ґ.5. Значення показника приведеної ентропії для міст Харківської області станом на 2011 р. (побудовано автором)

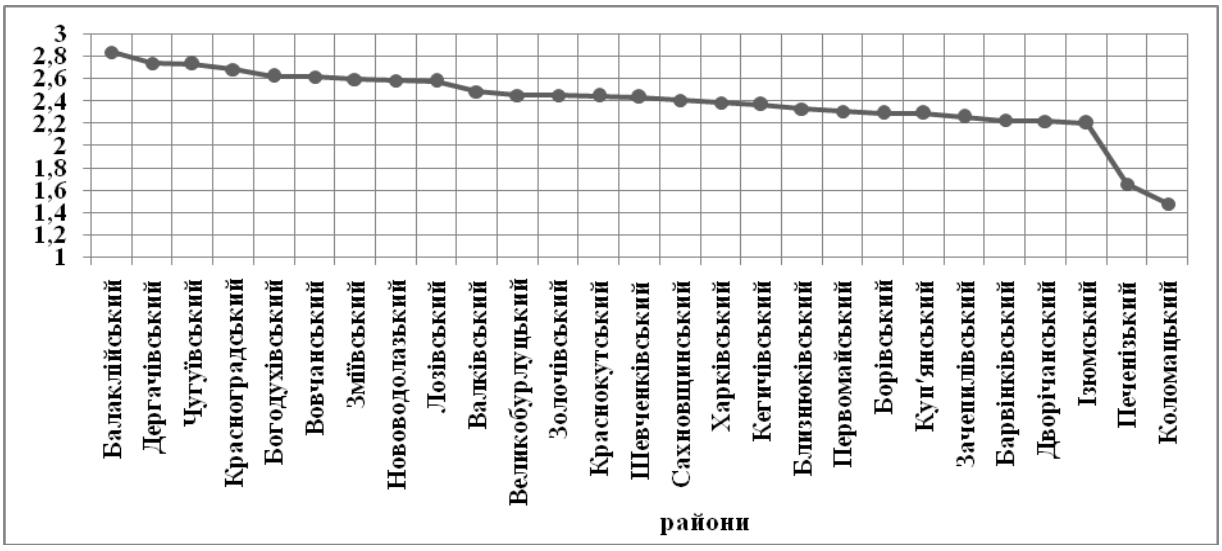

Рис. Ґ.6. Значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області станом на 2007 р. (побудовано автором)

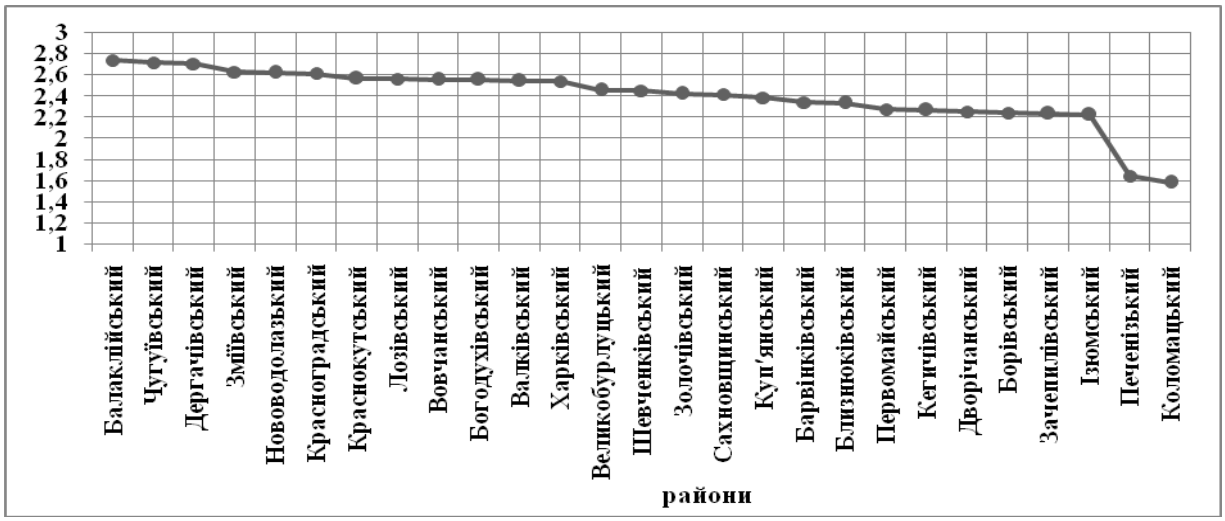

Рис. Ґ.7. Значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області станом на 2008 р. (побудовано автором)

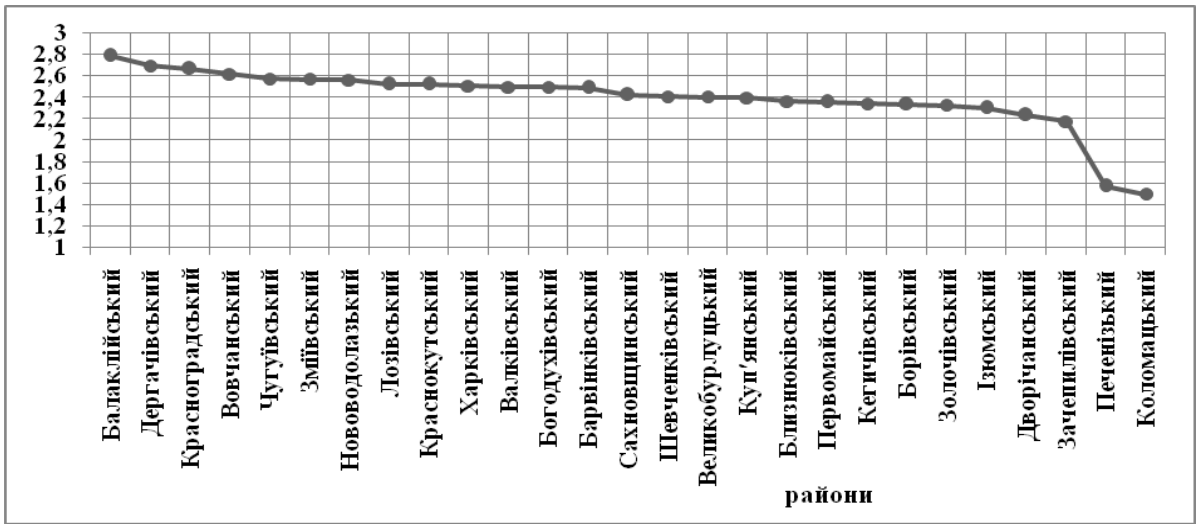

Рис. Ґ.8. Значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області станом на 2009 р. (побудовано автором)

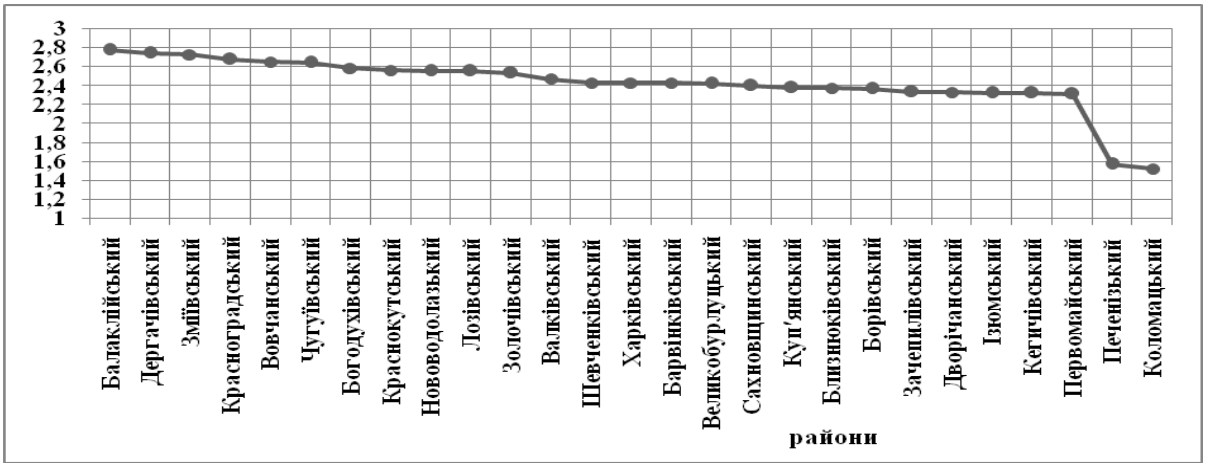

Рис. Ґ.9. Значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області станом на 2010 р. (побудовано автором)

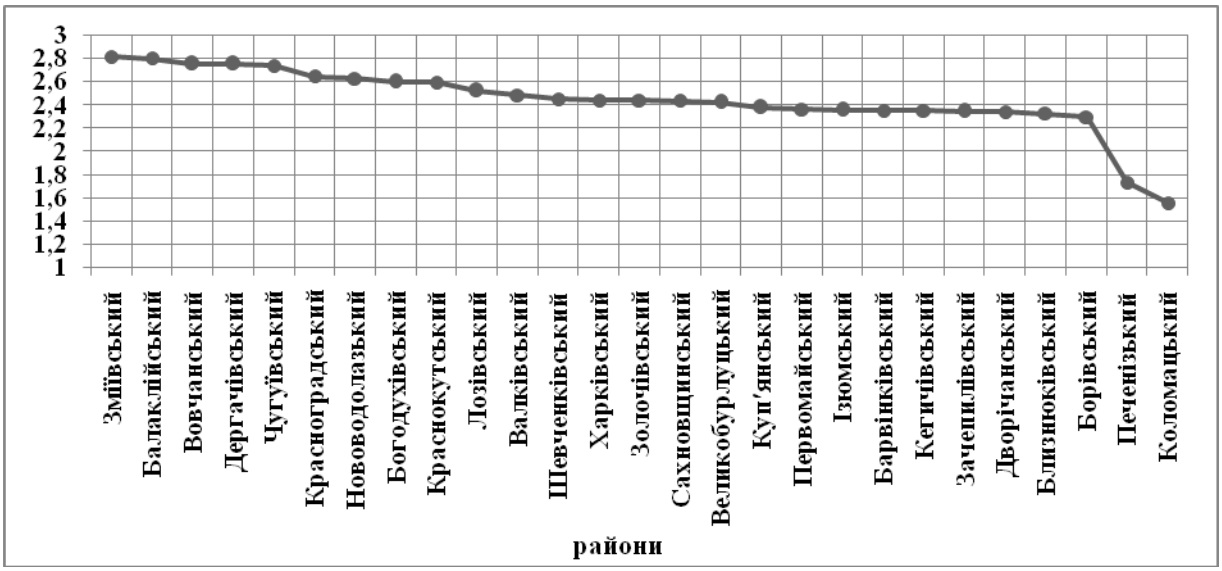

Рис. Ґ.10. Значення показника приведеної ентропії для районів Харківської області станом на 2011 р. (побудовано автором)

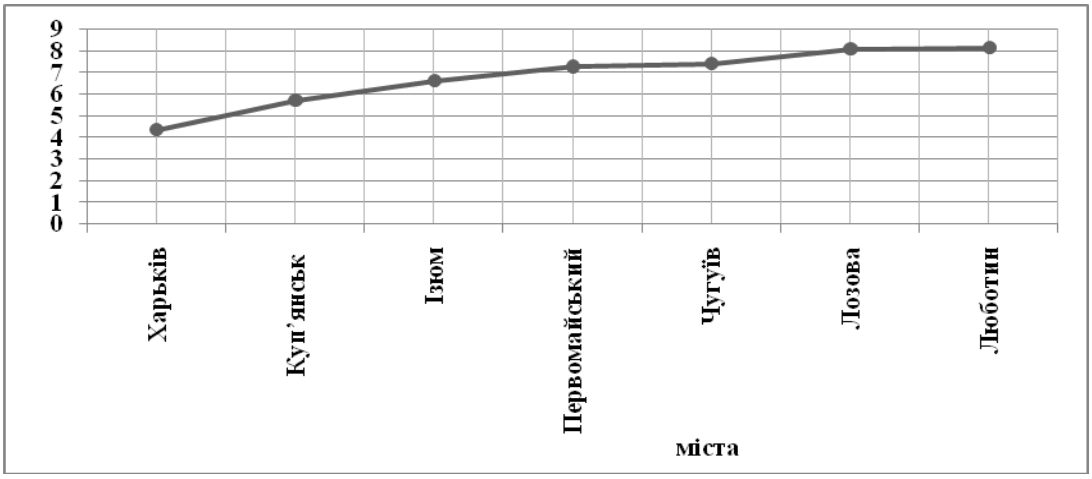

Рис. Ґ.11. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області станом на 2007 р. (побудовано автором)

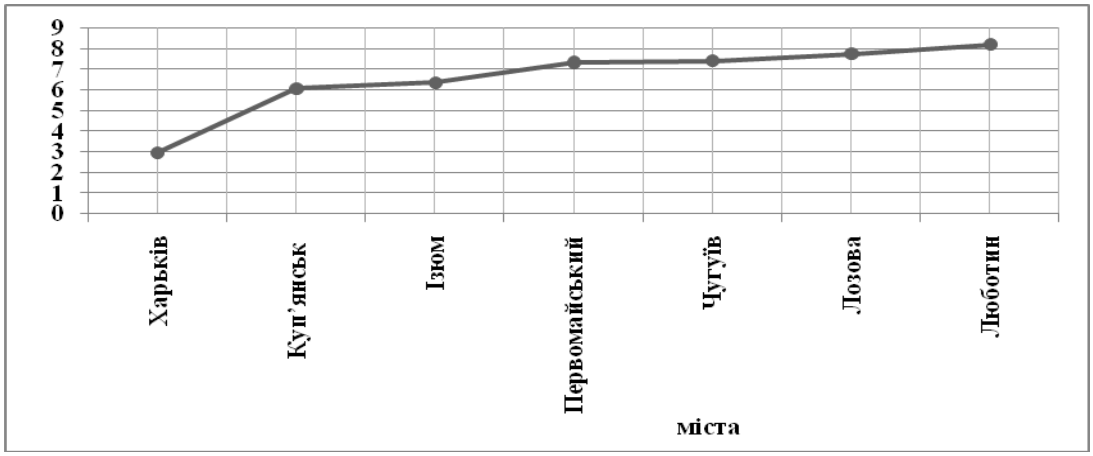

Рис. Ґ.12. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області станом на 2008 р. (побудовано автором)

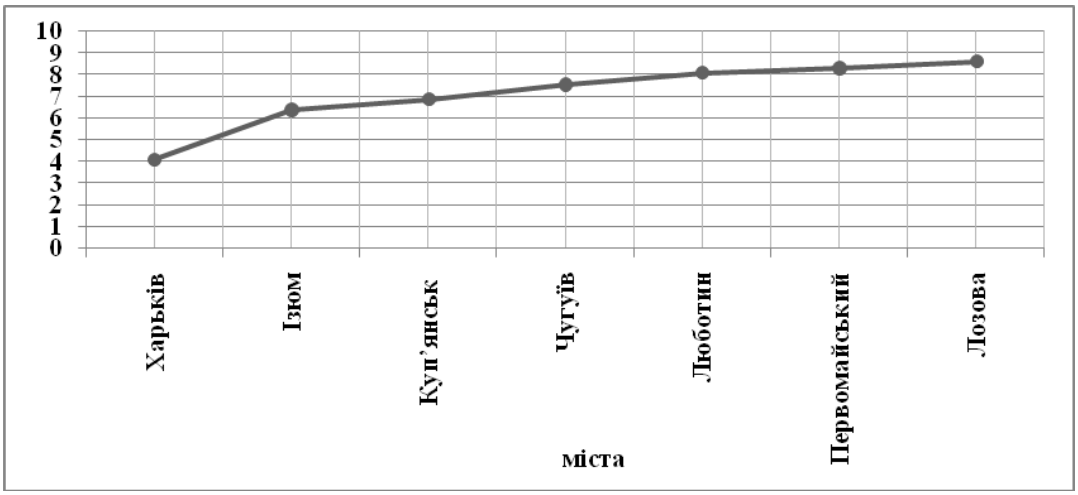

Рис. Ґ.13. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області станом на 2009 р. (побудовано автором)

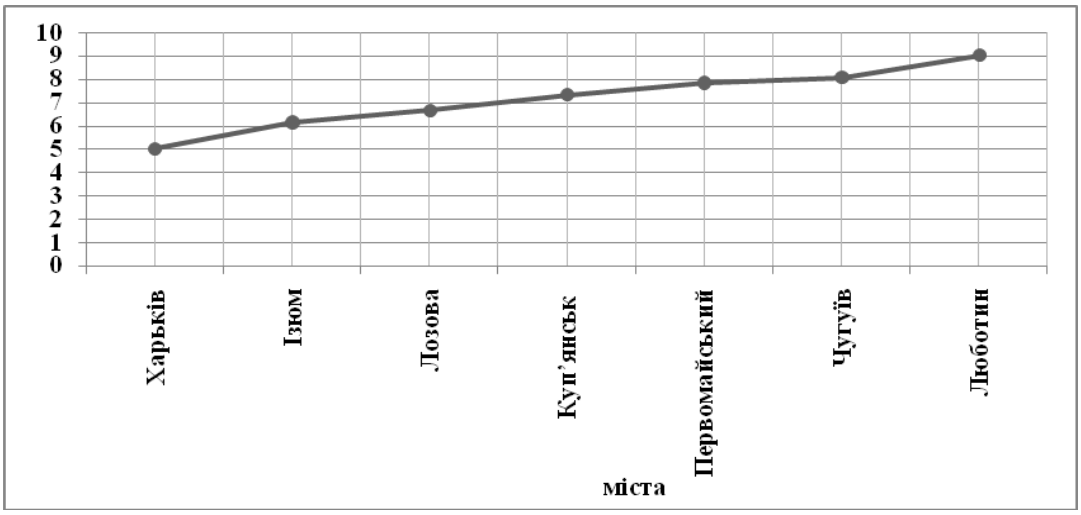

Рис. Ґ.14. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області станом на 2010 р. (побудовано автором)

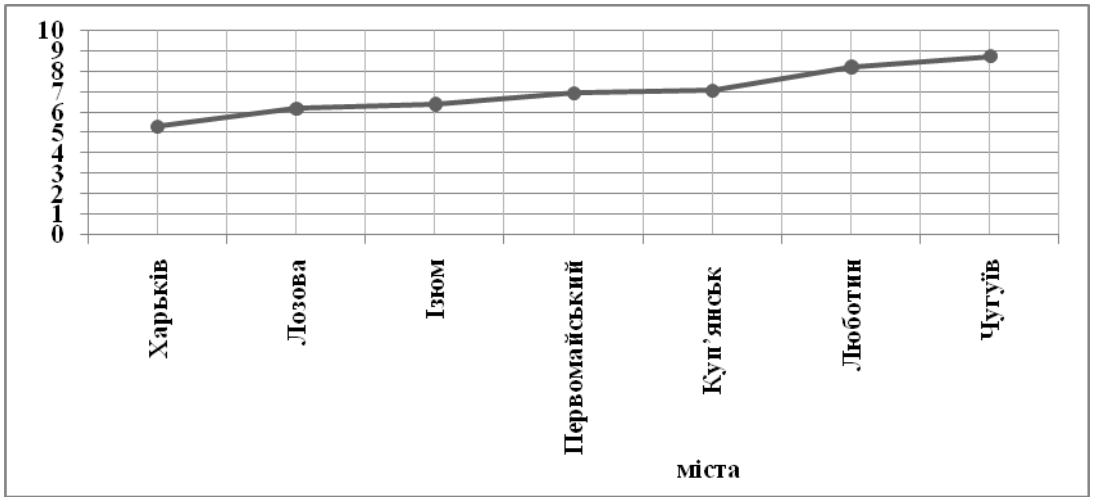

Рис. Ґ.15. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку міст Харківської області станом на 2011 р. (побудовано автором)

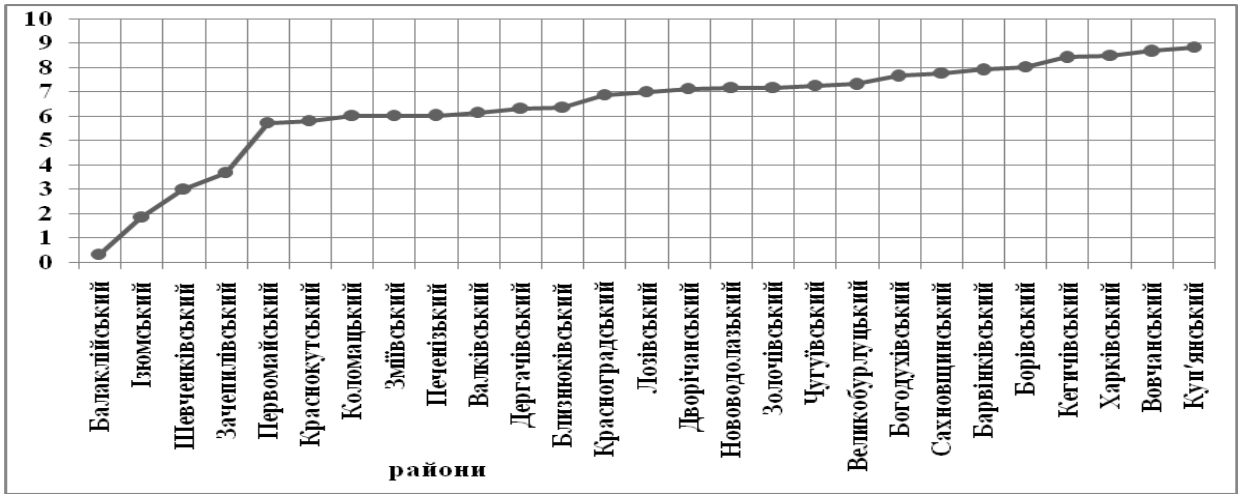

Рис. Ґ.16. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області станом на 2007 р. (побудовано автором)

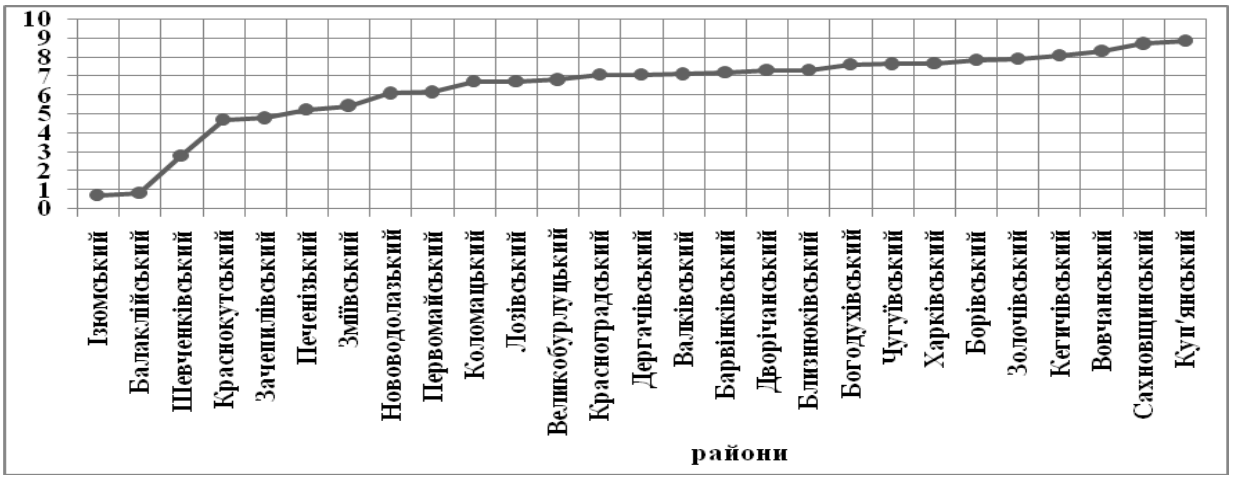

Рис. Ґ.17. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області станом на 2008 р. (побудовано автором)

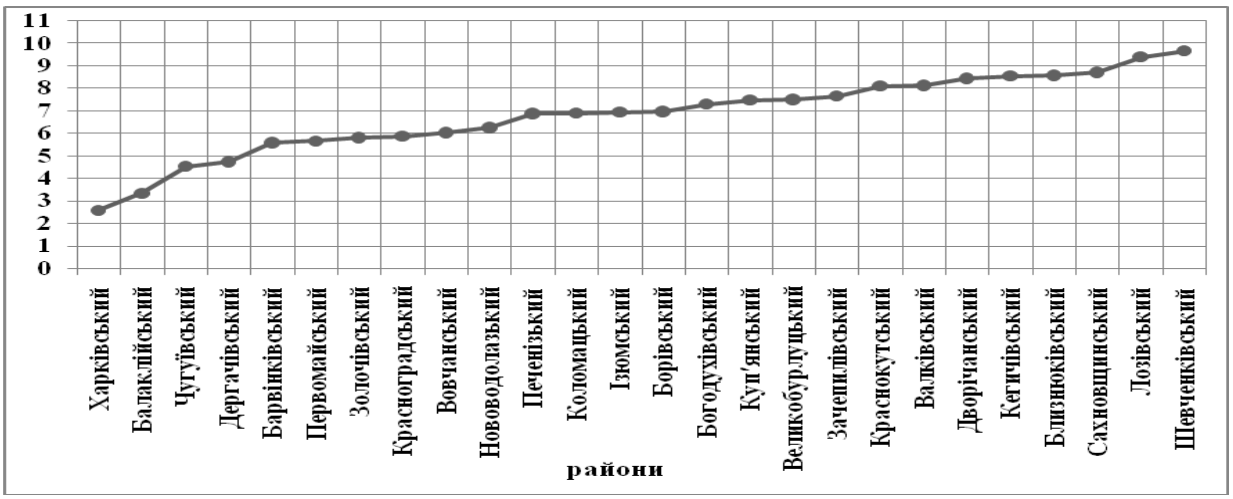

Рис. Ґ.18. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області станом на 2009 р. (побудовано автором)

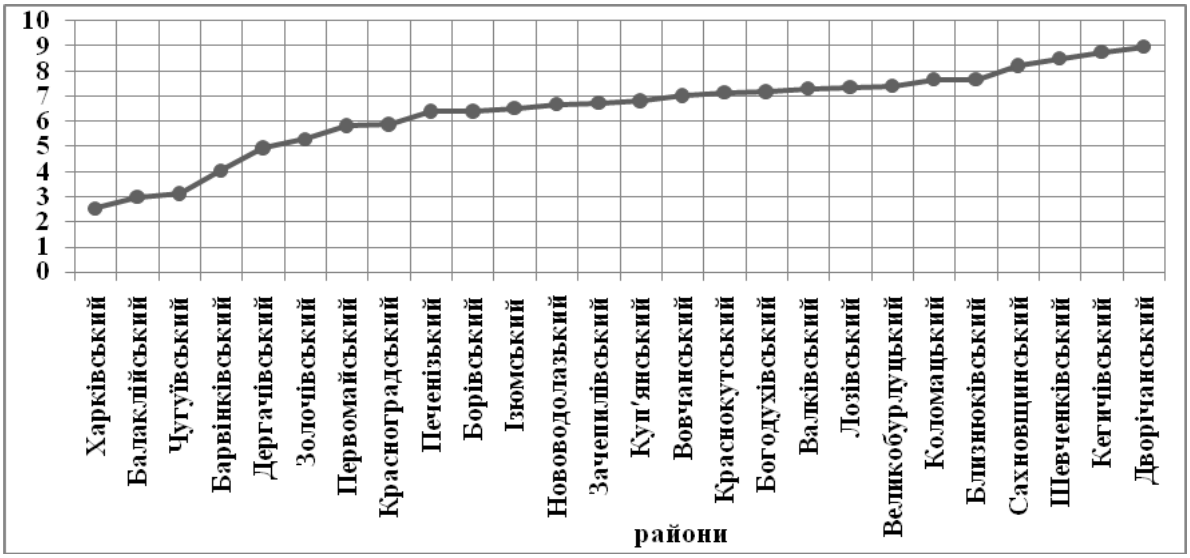

Рис. Ґ.19. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області станом на 2010 р. (побудовано автором)

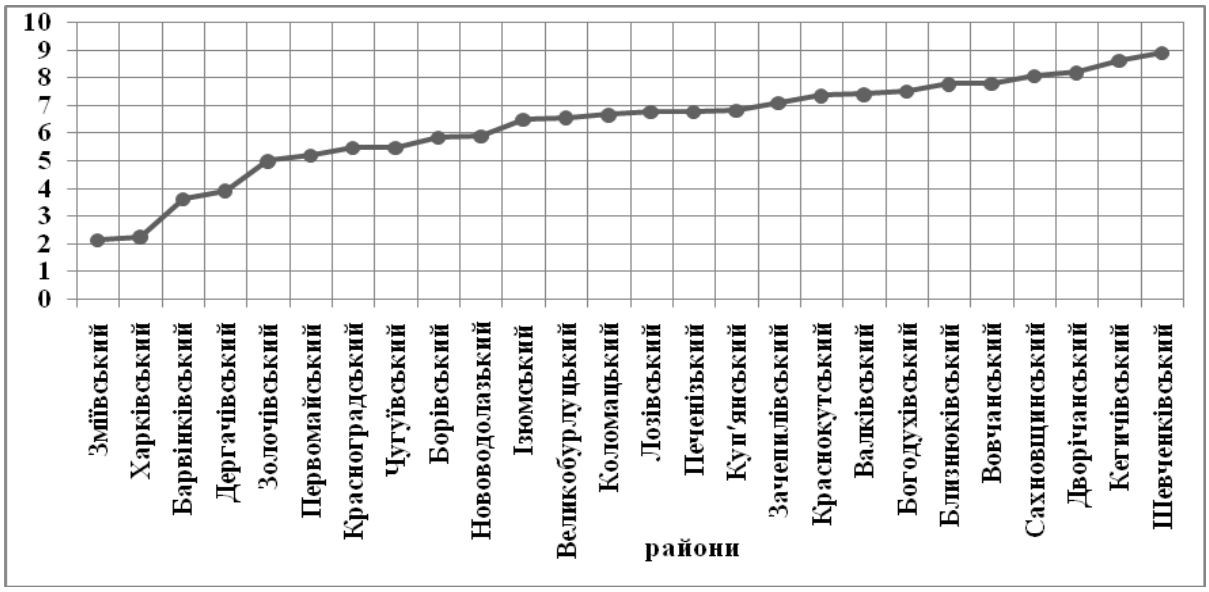

Рис. Ґ.20. Значення показника однорідності соціально-економічного розвитку районів Харківської області станом на 2011 р. (побудовано автором)

Додаток Д
Показники траєкторії соціально-економічного розвитку міських і районних соціогеосистем Харківської області

Таблиця Д.1

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області станом на 2007 р. (обчислено та побудовано автором)

Міста обл. підпорядкування Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса проекції**
Харків	5,49	2,758	0,671
Ізюм	2,043	2,978	0,25
Куп′янськ	1,881	2,751	0,23
Лозова	2,342	2,993	0,286
Люботин	2,119	3,135	0,259
Первомайський	1,854	2,765	0,226
Чугуїв	2,05	3,068	0,25

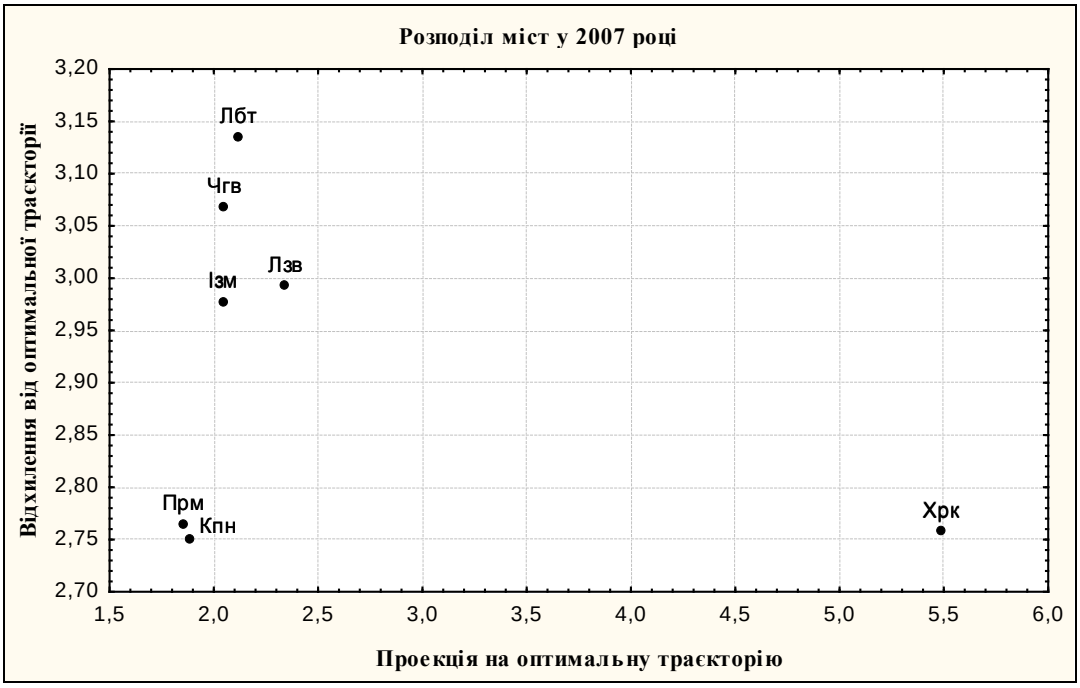

Рис. Д.1. Розподіл міських соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2007 р. (побудовано автором)

Таблиця Д.2

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області станом на 2009 р. (обчислено та побудовано автором)

Міста обл. підпорядкування Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса проекції**
Харків	5,743	2,762	0,702
Ізюм	2,085	2,997	0,255
Куп′янськ	2,047	2,807	0,25
Лозова	2,279	3,033	0,278
Люботин	2,239	3,225	0,274
Первомайський	2,095	3,027	0,256
Чугуїв	2,097	3,065	0,256

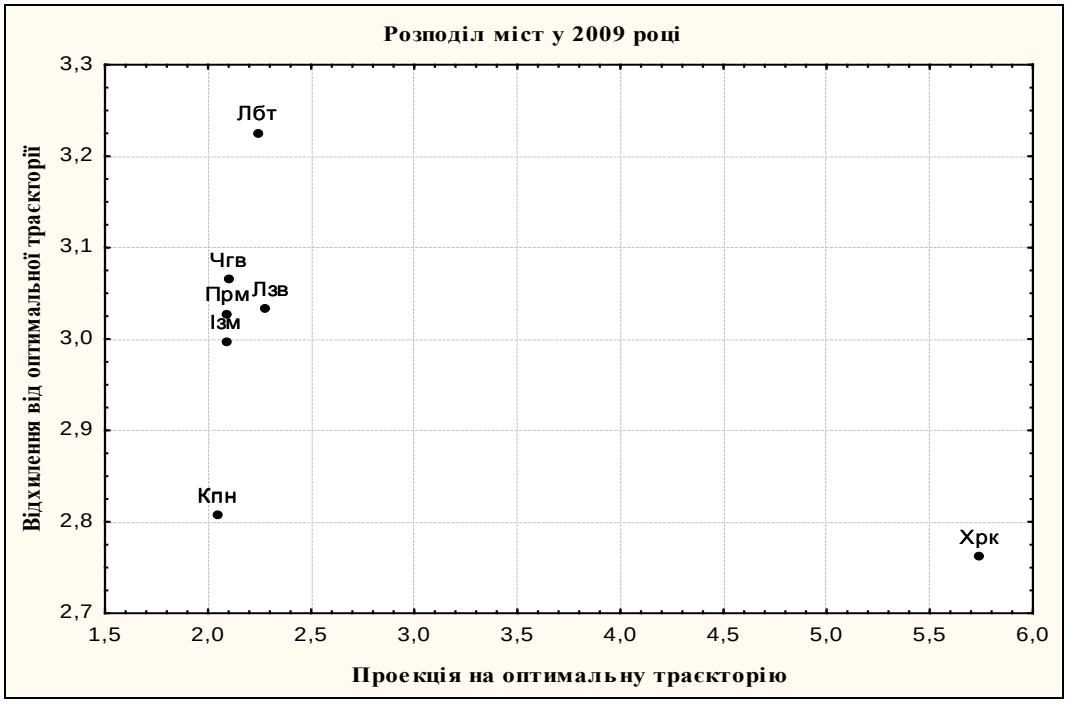

Рис. Д.2. Розподіл міських соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2009 р. (побудовано автором)

Таблиця Д.3

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області станом на 2011 р. (обчислено та побудовано автором)

Міста обл. підпорядкування Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса проекції**
Харків	5,792	2,82	0,708
Ізюм	2,076	2,978	0,254
Куп'янськ	2,219	3,077	0,271
Лозова	2,269	3,024	0,277
Люботин	2,43	3,288	0,297
Первомайський	1,882	2,791	0,23
Чугуїв	2,332	3,251	0,285

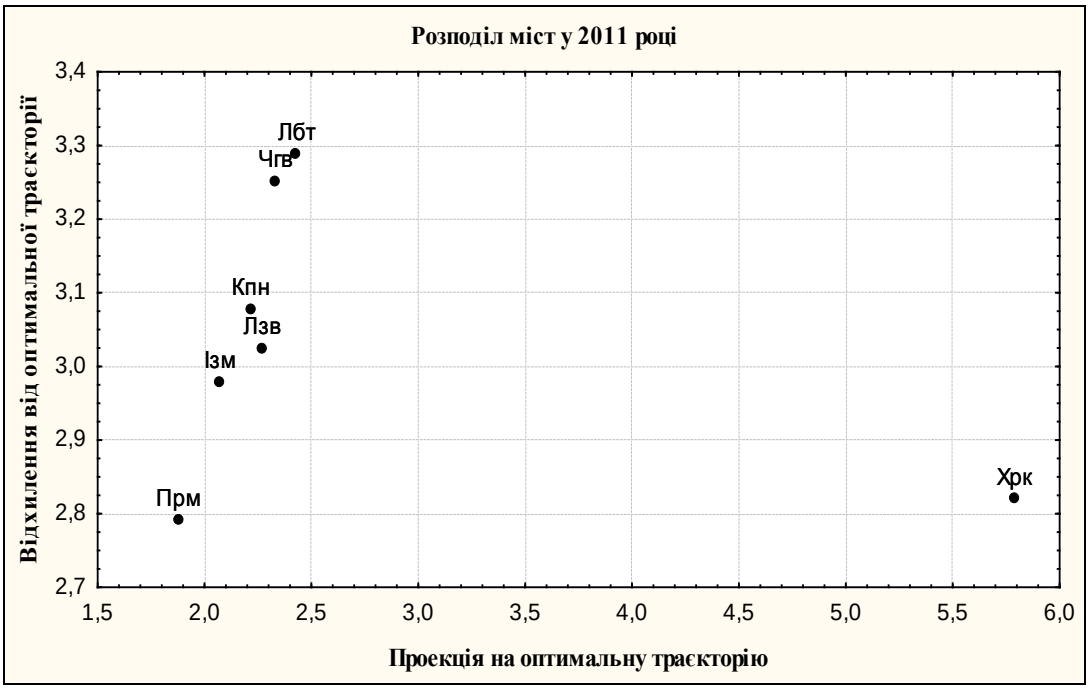

Рис. Д.3. Розподіл міських соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2011 р. (побудовано автором)

Таблиця Д.4

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області станом на 2007 р.
(обчислено та побудовано автором)

Регіони Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса проекції**
Балаклійський	3,82	2,379	0,467
Барвінківський	2,5	2,778	0,306
Близнюківський	2,64	2,865	0,322
Богодухівський	3,01	2,592	0,367
Борівський	2,32	2,677	0,283
Валківський	2,83	2,731	0,346
Великобурлуцький	2,6	2,726	0,318
Вовчанський	3,3	2,64	0,403
Дворічанський	2,45	2,683	0,299
Дергачівський	3,76	2,215	0,459
Зачепилівський	2,45	2,81	0,3
Зміївський	3,06	2,016	0,374
Золочівський	2,6	2,673	0,318
Ізюмський	2,45	2,89	0,3
Кегичівський	2,46	2,689	0,3
Коломацький	1,93	2,942	0,235
Красноградський	2,88	2,448	0,352
Краснокутський	2,77	2,59	0,338
Куп′янський	2,76	2,891	0,337
Лозівський	2,91	2,848	0,355
Нововодолазький	2,93	2,589	0,358
Первомайський	2,53	2,802	0,309
Печенізький	2,19	3,011	0,268
Сахновщинський	2,59	2,816	0,316
Харківський	5,69	2,532	0,695
Чугуївський	3,2	2,429	0,391
Шевченківський	2,6	2,718	0,317

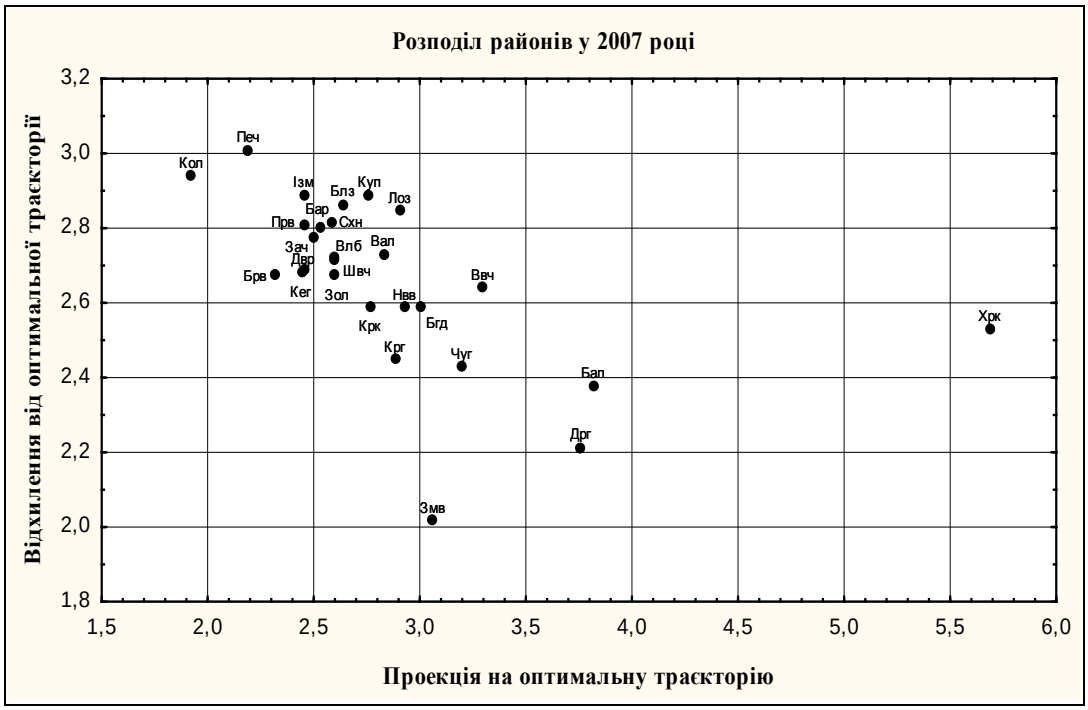

Рис. Д.4. Розподіл районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2007 р. (побудовано автором)

Таблиця Д.5

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області станом на 2009 р. (обчислено та побудовано автором)

Регіони Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса Проекції**
Балаклійський	3,79	2,28	0,463
Барвінківський	2,78	2,836	0,339
Близнюківський	2,79	2,968	0,341
Богодухівський	3,13	2,644	0,382
Борівський	2,46	2,709	0,301
Валківський	2,91	2,75	0,356
Великобурлуцький	2,64	2,795	0,323
Вовчанський	3,43	2,653	0,419
Дворічанський	2,58	2,758	0,315
Дергачівський	3,79	2,249	0,463
Зачепилівський	2,6	2,93	0,318
Зміївський	3,14	2,09	0,384
Золочівський	2,77	2,764	0,339
Ізюмський	2,5	2,787	0,305

(продовження таблиці Д.5)

Кегичівський	2,59	2,821	0,317
Коломацький	2,08	3,031	0,254
Красноградський	3,03	2,481	0,37
Краснокутський	2,79	2,609	0,341
Куп′янський	2,72	2,812	0,332
Лозівський	2,86	2,79	0,349
Нововодолазький	2,84	2,592	0,347
Первомайський	2,58	2,786	0,315
Печенізький	2,15	3,021	0,263
Сахновщинський	2,73	2,884	0,334
Харківський	5,68	2,324	0,694
Чугуївський	3,06	2,32	0,374
Шевченківський	2,73	2,801	0,334

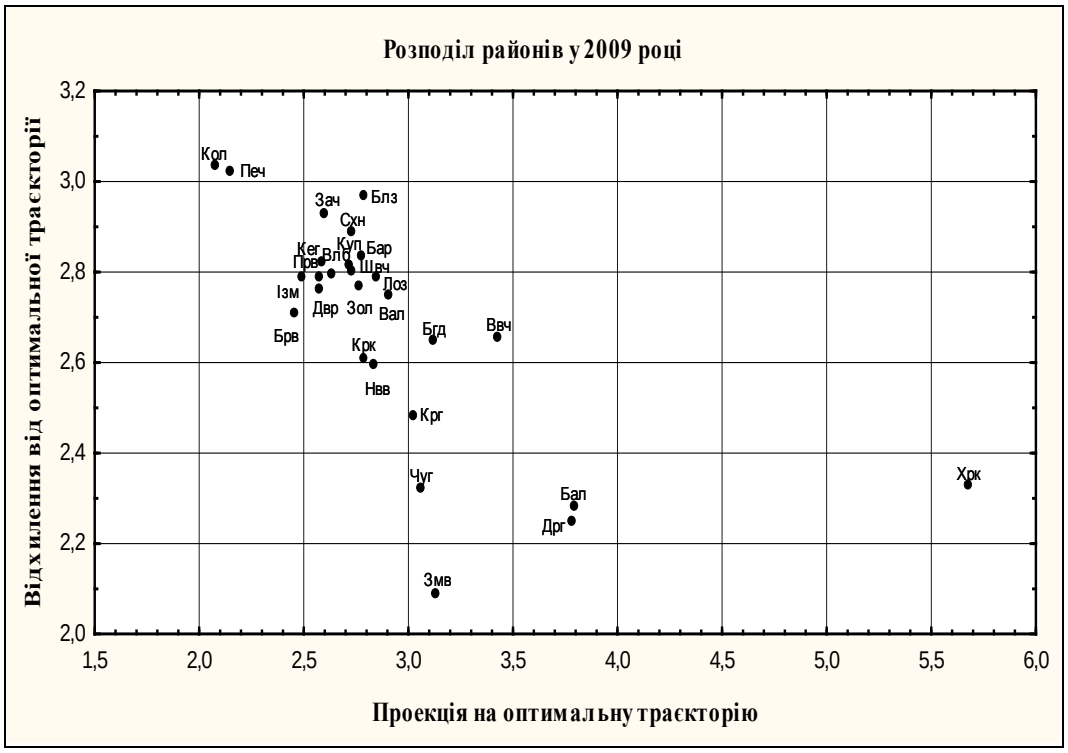

Рис. Д.5. Розподіл районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2009 р. (побудовано автором)

Таблиця Д.6

Значення параметрів траєкторії соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області станом на 2011 р.
(обчислено та побудовано автором)

Регіони Харківської області	**Проекція на оптимальну траєкторію**	**Відхилення від оптимальної траєкторії**	**Коефіцієнт прогреса Проекції**
Балаклійський	3,97	2,401	0,485
Барвінківський	2,84	2,906	0,347
Близнюківський	2,8	2,914	0,343
Богодухівський	3,3	2,741	0,404
Борівський	2,46	2,72	0,301
Валківський	2,97	2,846	0,362
Великобурлуцький	2,84	2,838	0,346
Вовчанський	3,39	2,692	0,415
Дворічанський	2,68	2,736	0,327
Дергачівський	3,92	2,257	0,479
Зачепилівський	2,59	2,887	0,317
Зміївський	3,41	2,285	0,416
Золочівський	2,84	2,723	0,347
Ізюмський	2,52	2,809	0,308
Кегичівський	2,58	2,865	0,316
Коломацький	2,24	3,142	0,273
Красноградський	2,99	2,49	0,365
Краснокутський	2,97	2,686	0,363
Куп′янський	2,87	2,892	0,351
Лозівський	2,97	2,834	0,362
Нововодолазький	2,89	2,618	0,353
Первомайський	2,91	2,937	0,355
Печенізький	2,38	3,15	0,29
Сахновщинський	2,75	2,866	0,335
Харківський	5,97	2,239	0,729
Чугуївський	3,25	2,393	0,396
Шевченківський	2,83	2,834	0,345

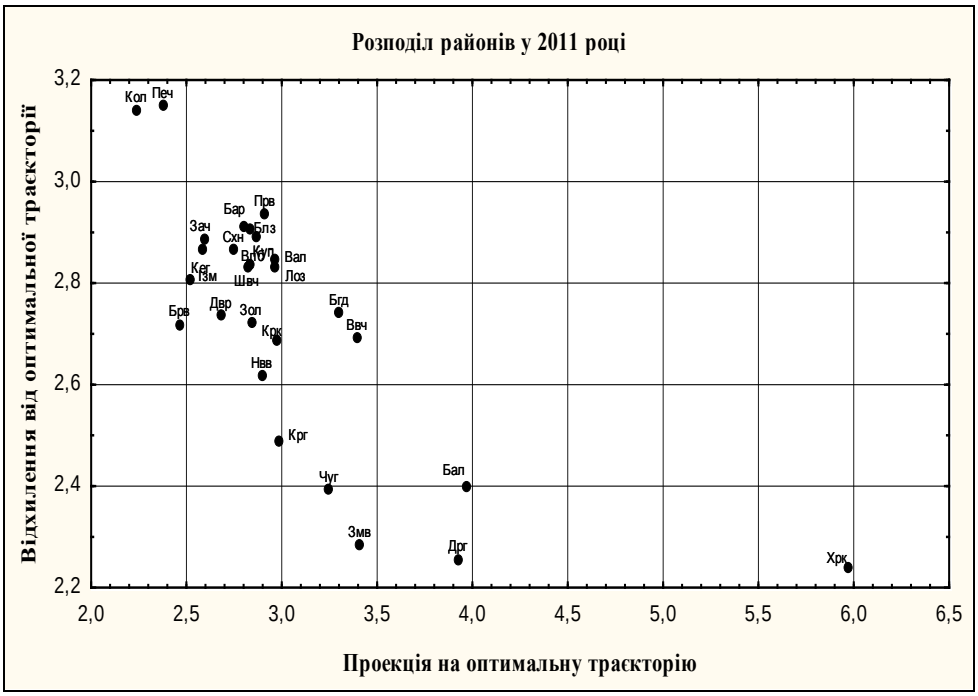

Рис. Д.6. Розподіл районних соціогеосистем Харківської області на фазовій площині за рівнем соціально-економічного розвитку станом на 2011 р. (побудовано автором)

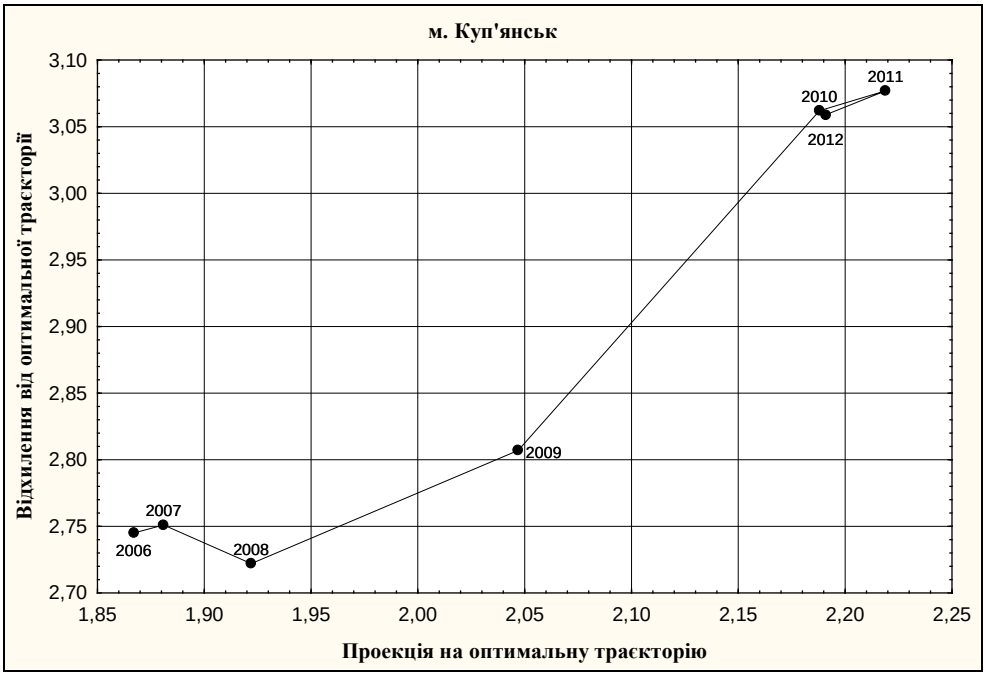

Рис. Д.7. Траєкторія соціально-економічного розвитку міста Куп’янська за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

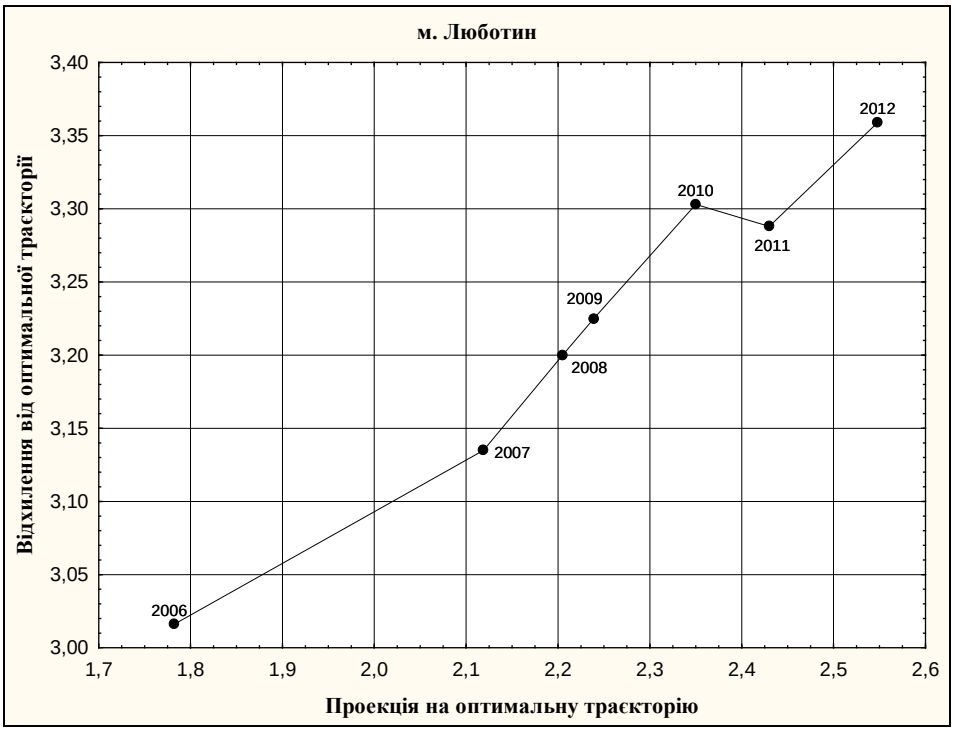

Рис. Д.8. Траєкторія соціально-економічного розвитку міста Люботин за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

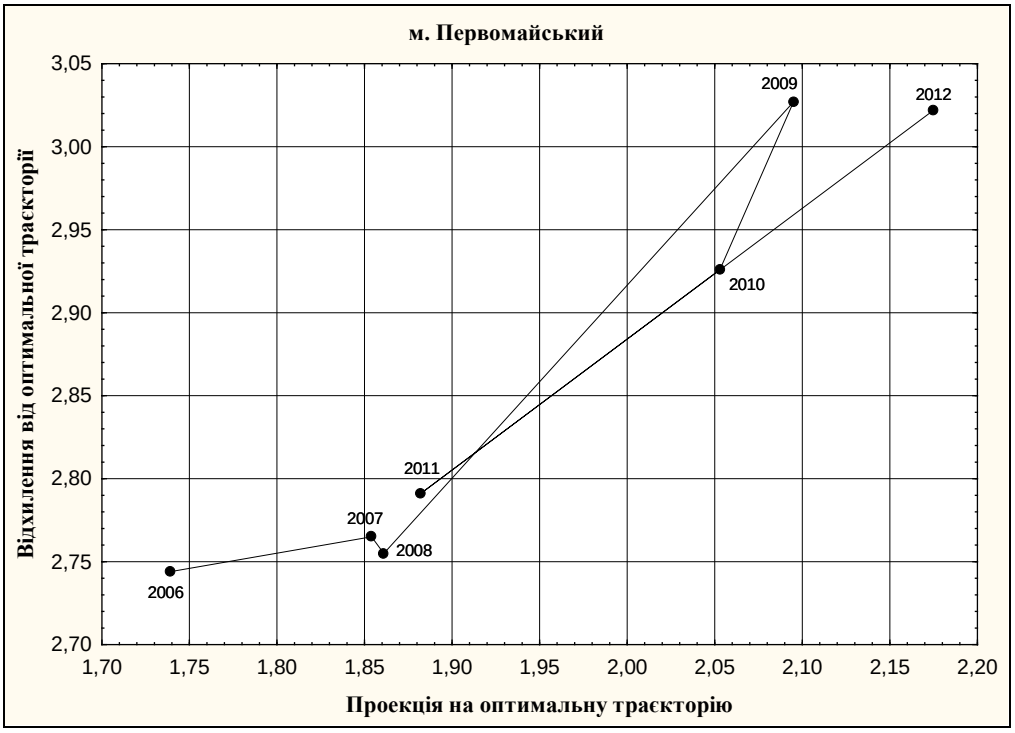

Рис. Д.9. Траєкторія соціально-економічного розвитку міста Первомайський за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

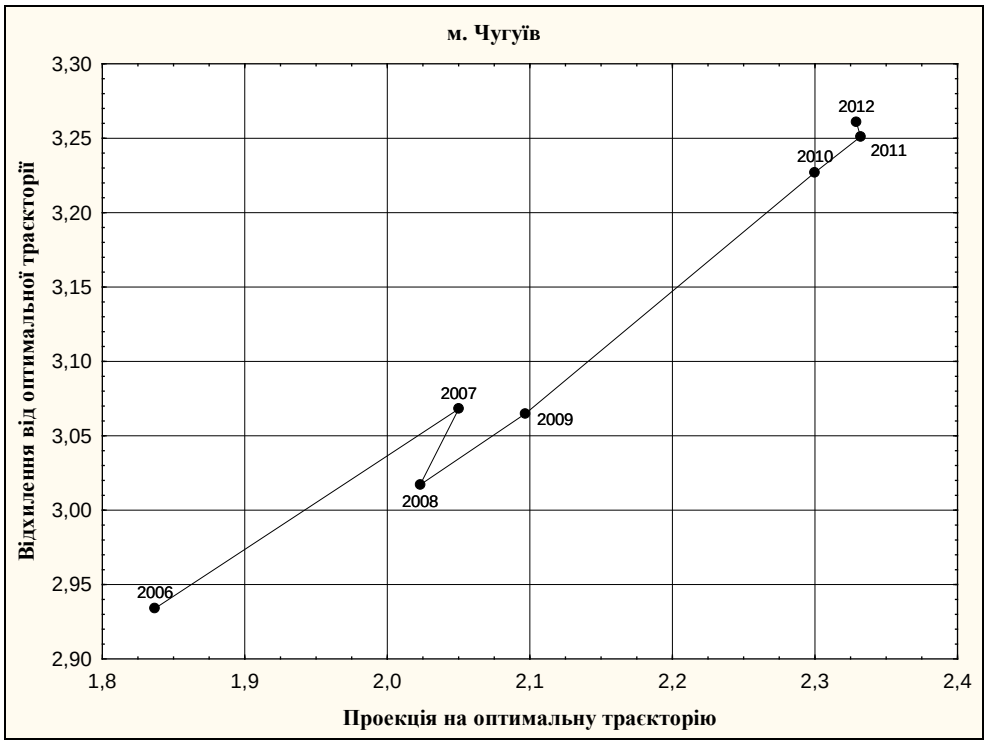

Рис. Д.10. Траєкторія соціально-економічного розвитку міста Чугуїв за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

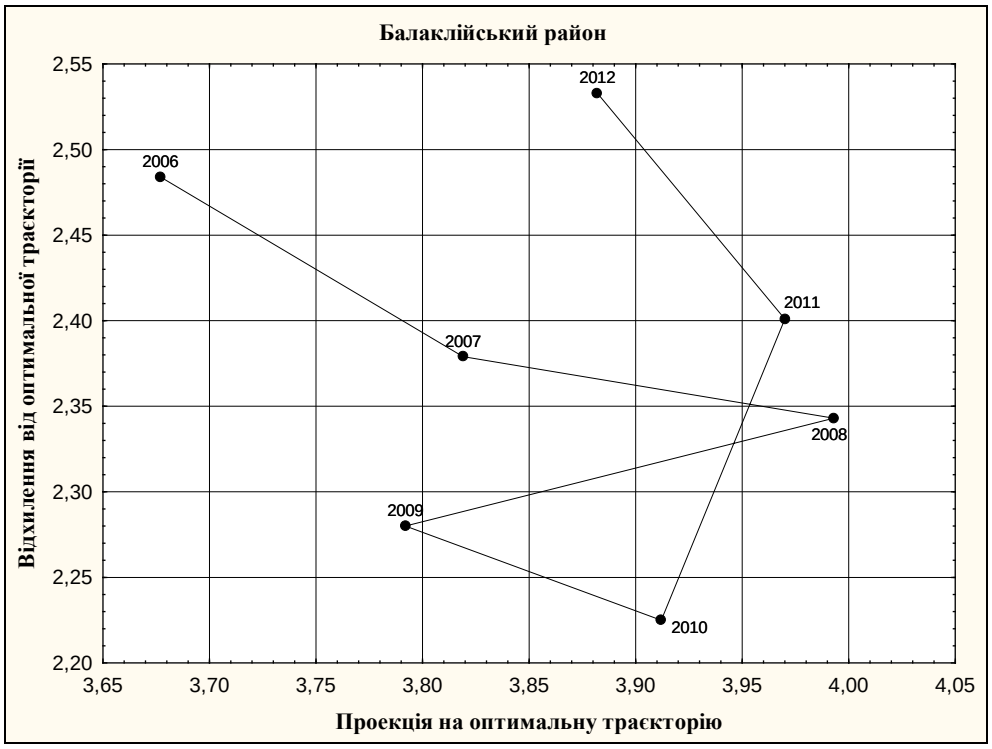

Рис. Д.11. Траєкторія соціально-економічного розвитку Балаклійського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

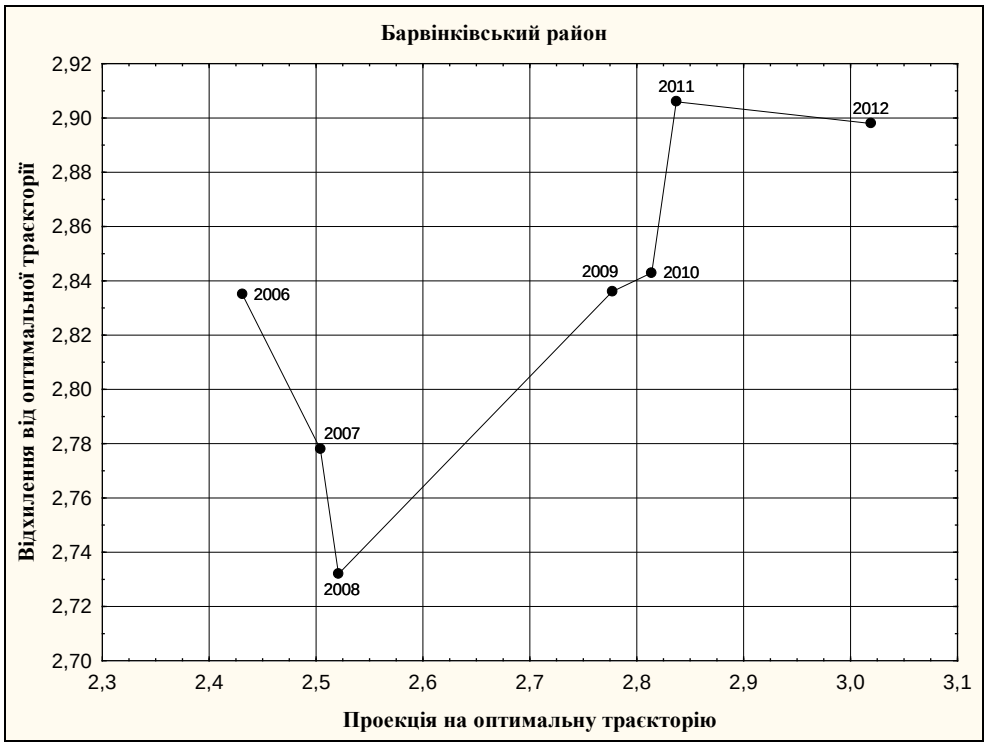

Рис. Д.12. Траєкторія соціально-економічного розвитку Барвінківського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

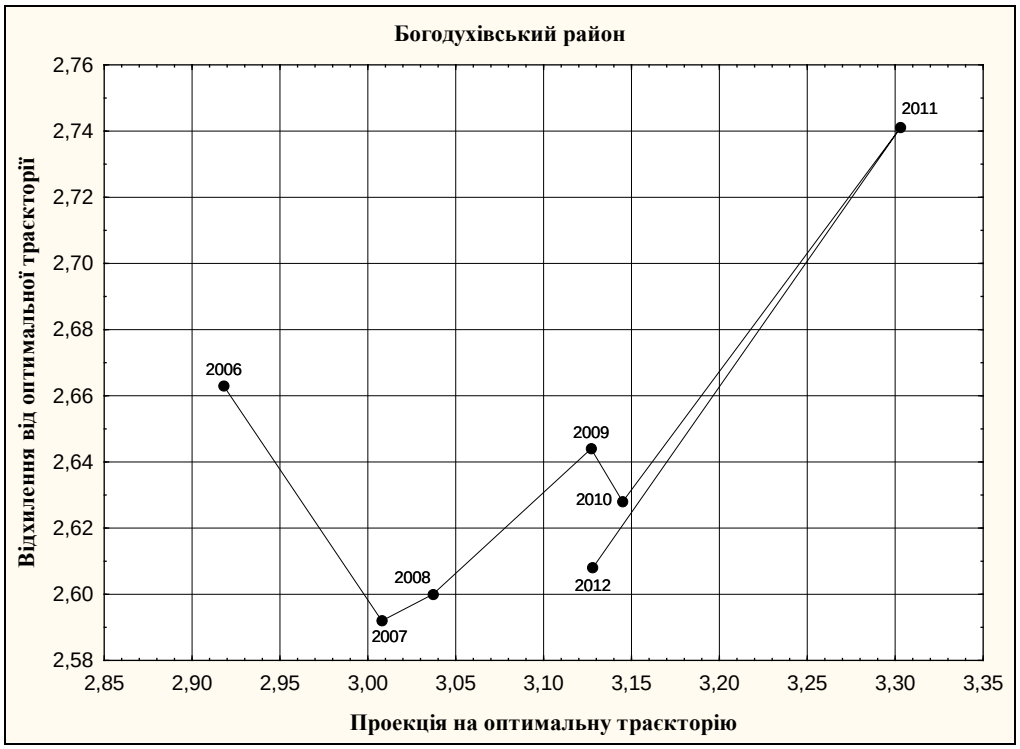

Рис. Д.13. Траєкторія соціально-економічного розвитку Богодухівського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

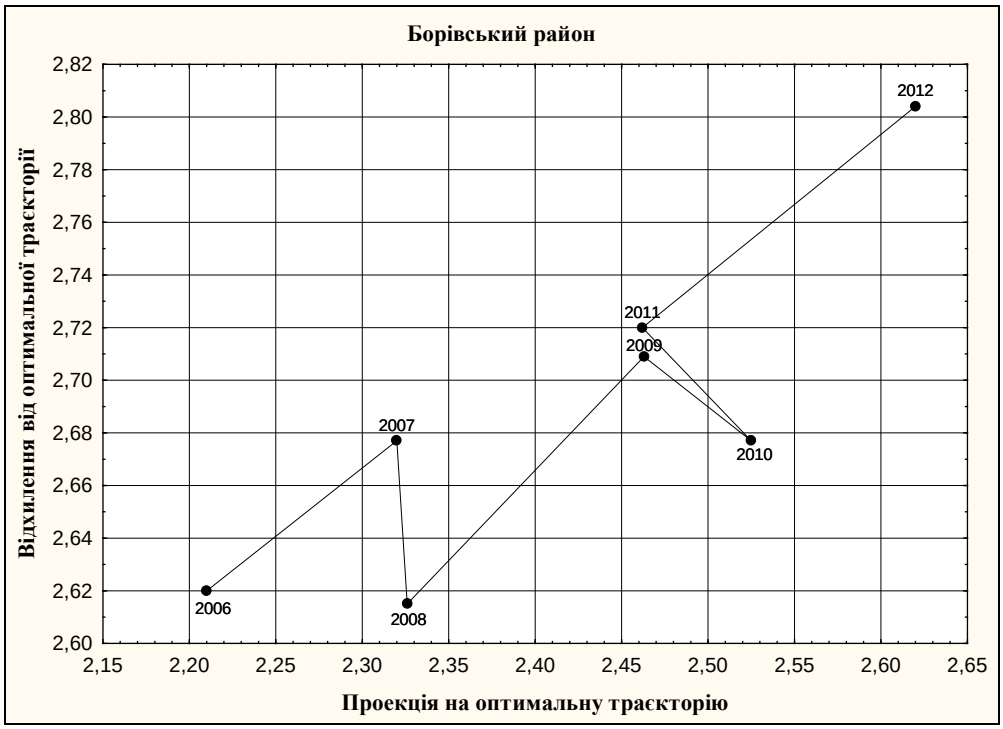

Рис. Д.14. Траєкторія соціально-економічного розвитку Борівського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

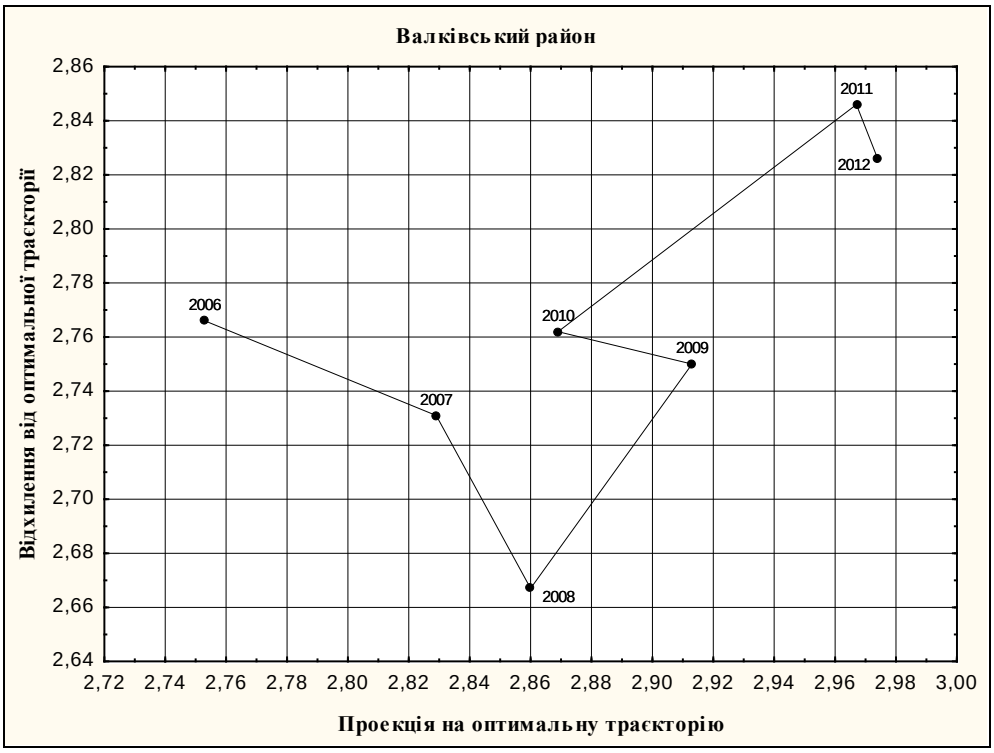

Рис. Д.15. Траєкторія соціально-економічного розвитку Валківського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

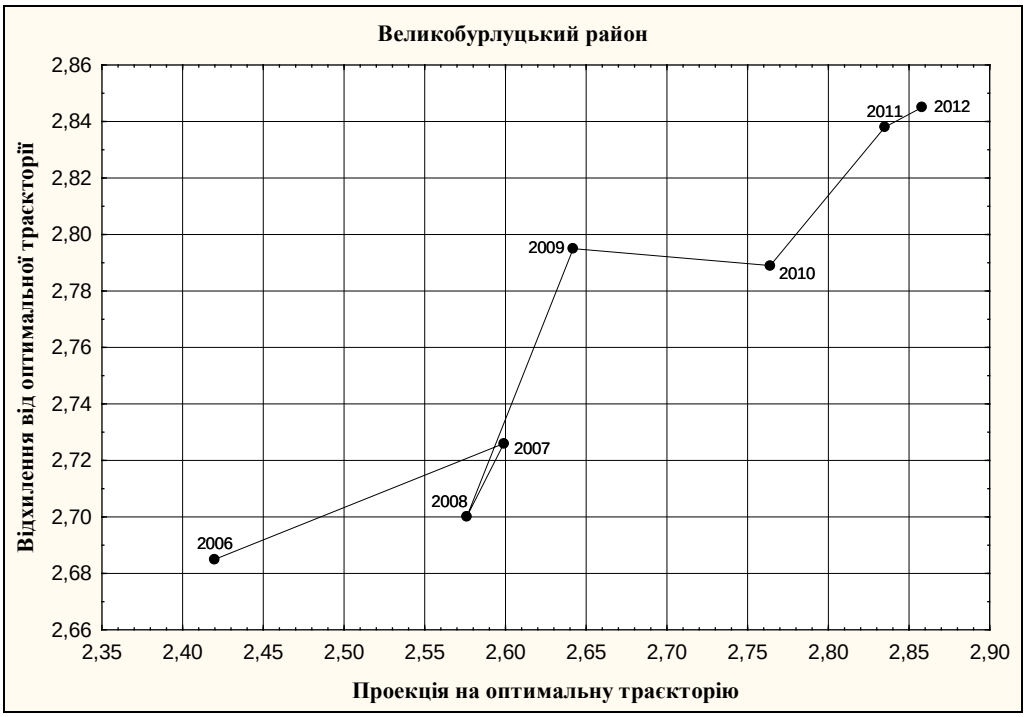

Рис. Д.16. Траєкторія соціально-економічного розвитку Великобурлуцького району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

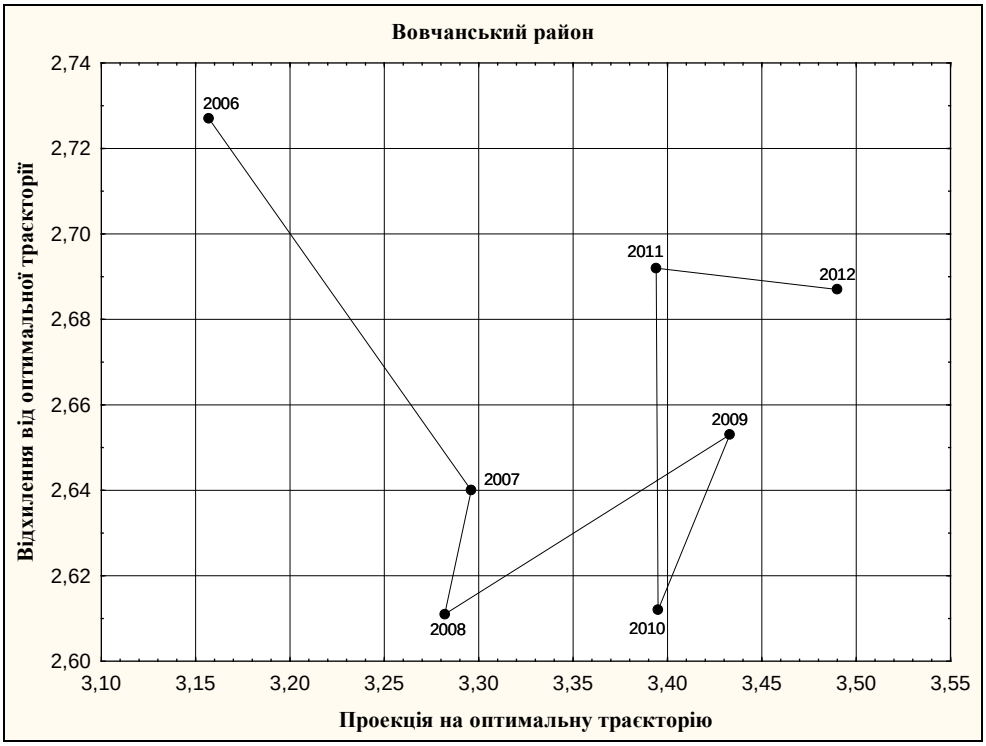

Рис. Д.17. Траєкторія соціально-економічного розвитку Вовчанського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

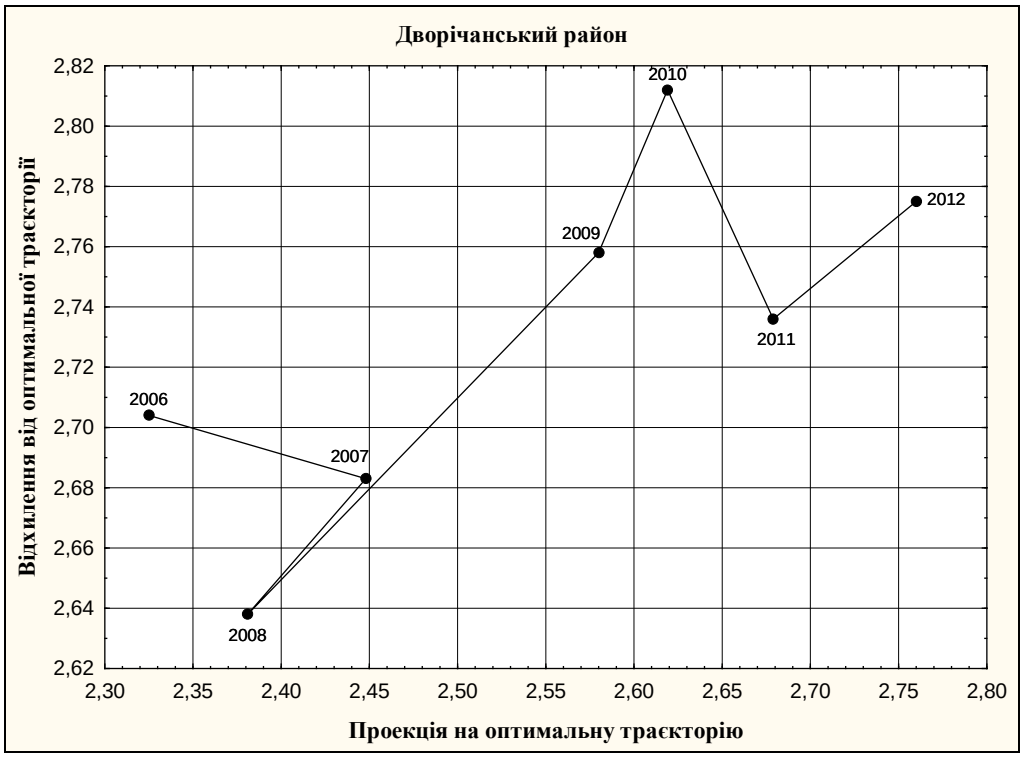

Рис. Д.18. Траєкторія соціально-економічного розвитку Дворічанського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

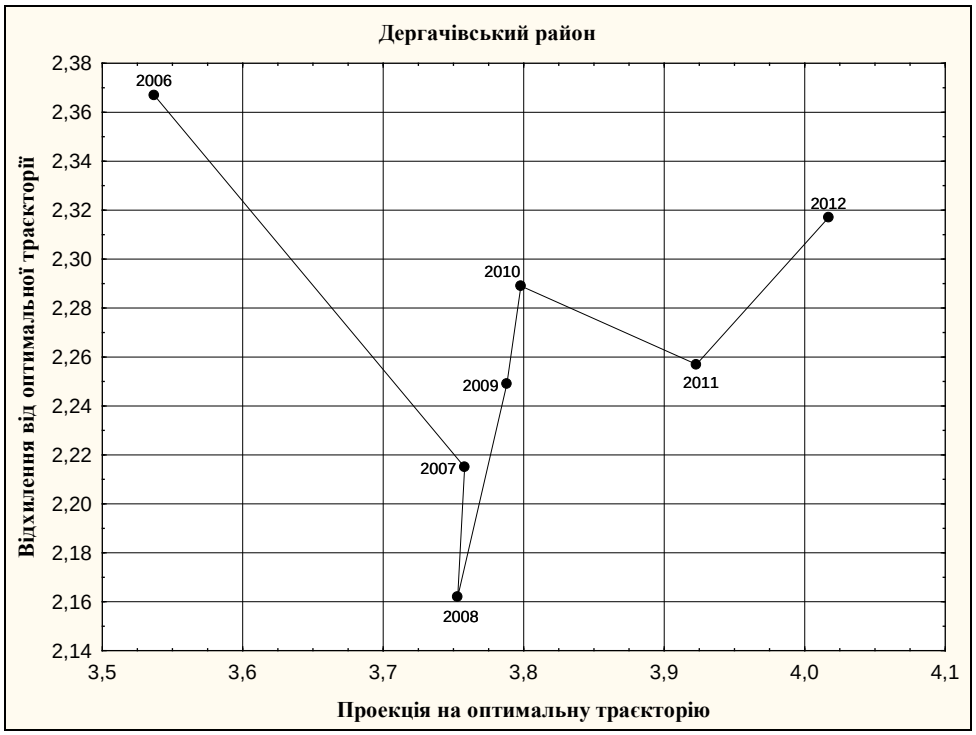

Рис. Д.19. Траєкторія соціально-економічного розвитку Дергачівського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

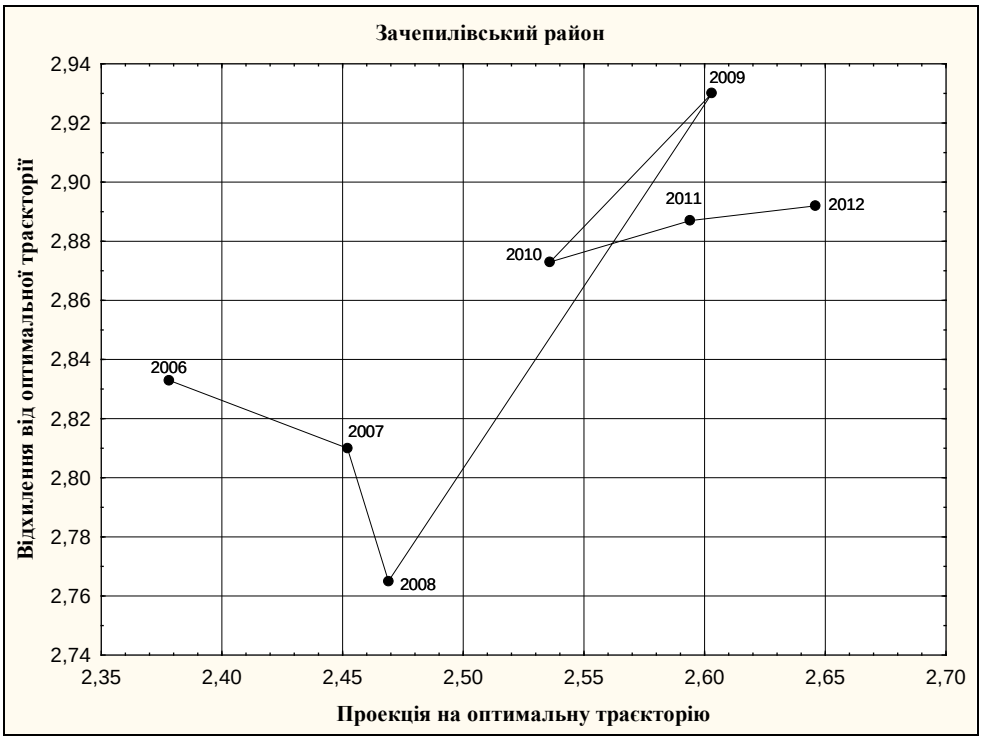

Рис. Д.20. Траєкторія соціально-економічного розвитку Зачепилівського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

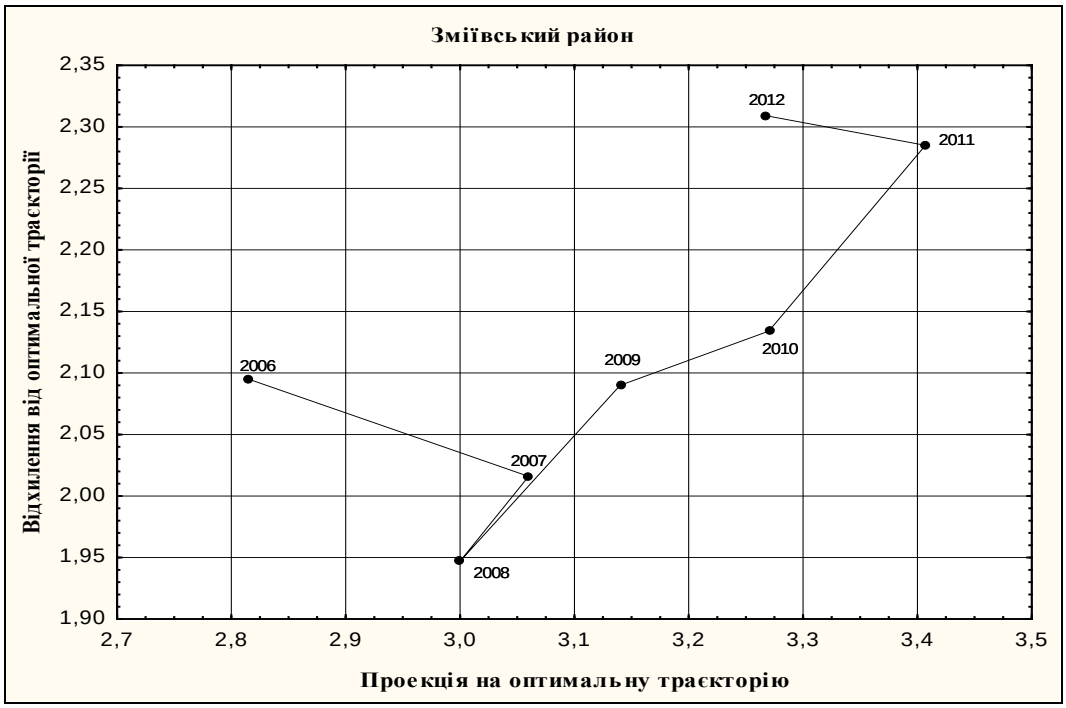

Рис. Д.21. Траєкторія соціально-економічного розвитку Зміївського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

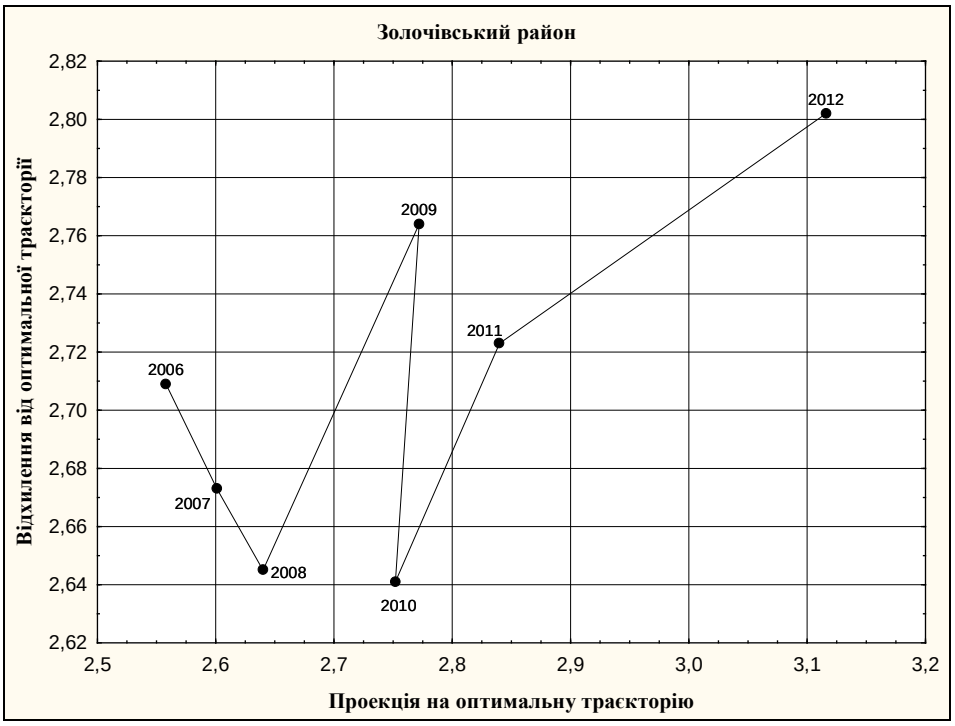

Рис. Д.22. Траєкторія соціально-економічного розвитку Золочівського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

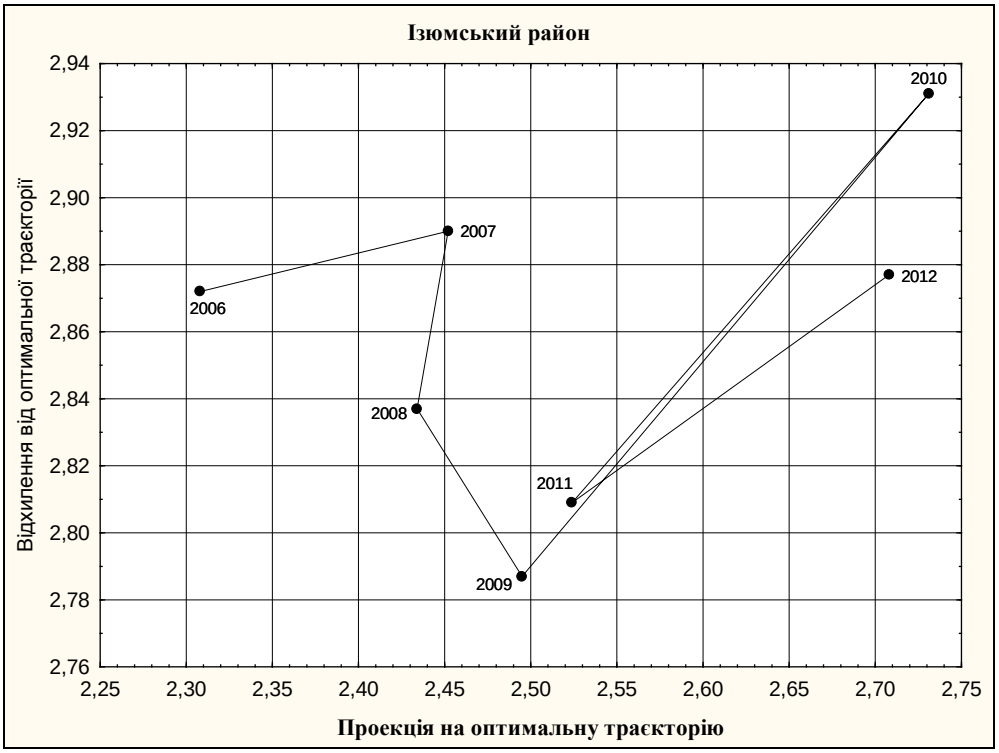

Рис. Д.23. Траєкторія соціально-економічного розвитку Ізюмського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

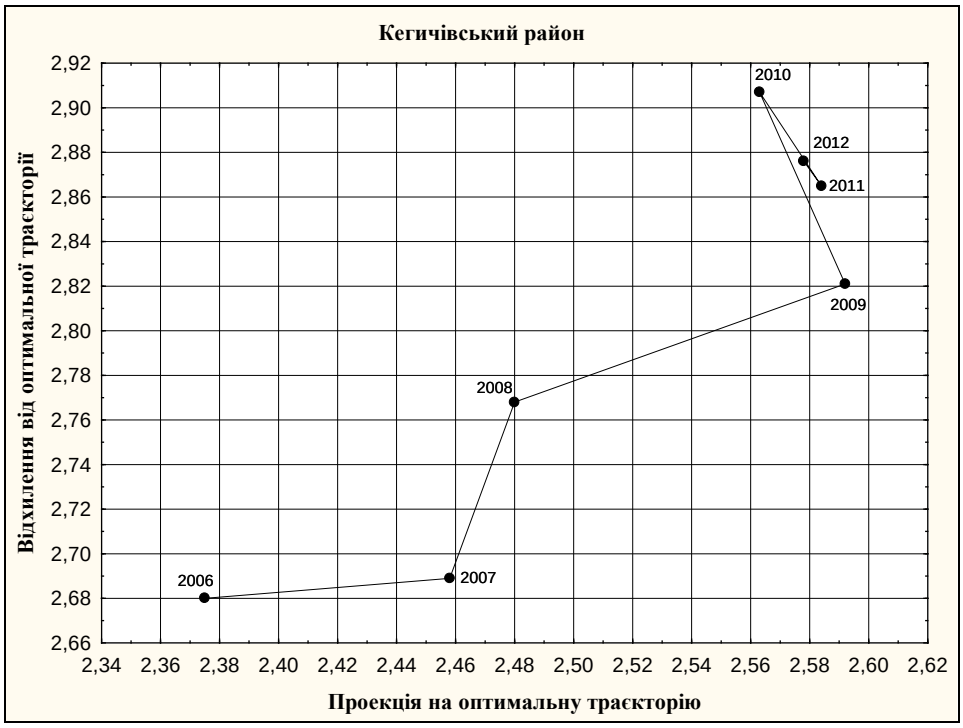

Рис. Д.24. Траєкторія соціально-економічного розвитку Кегичівського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

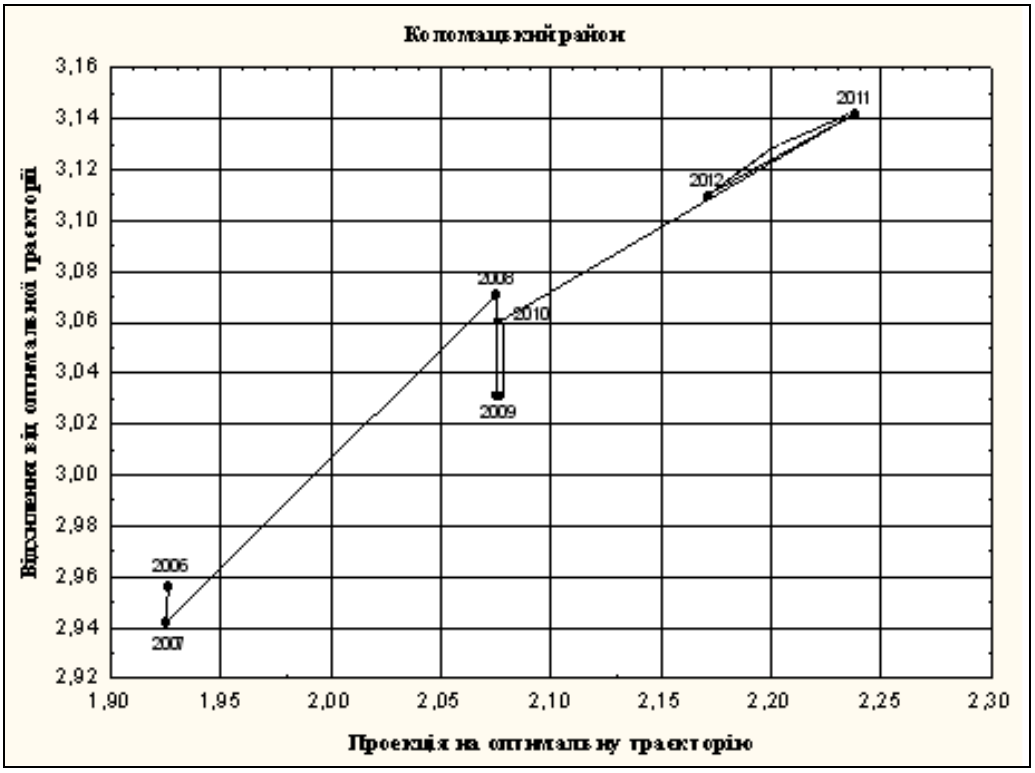

Рис. Д.25. Траєкторія соціально-економічного розвитку Коломацького району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

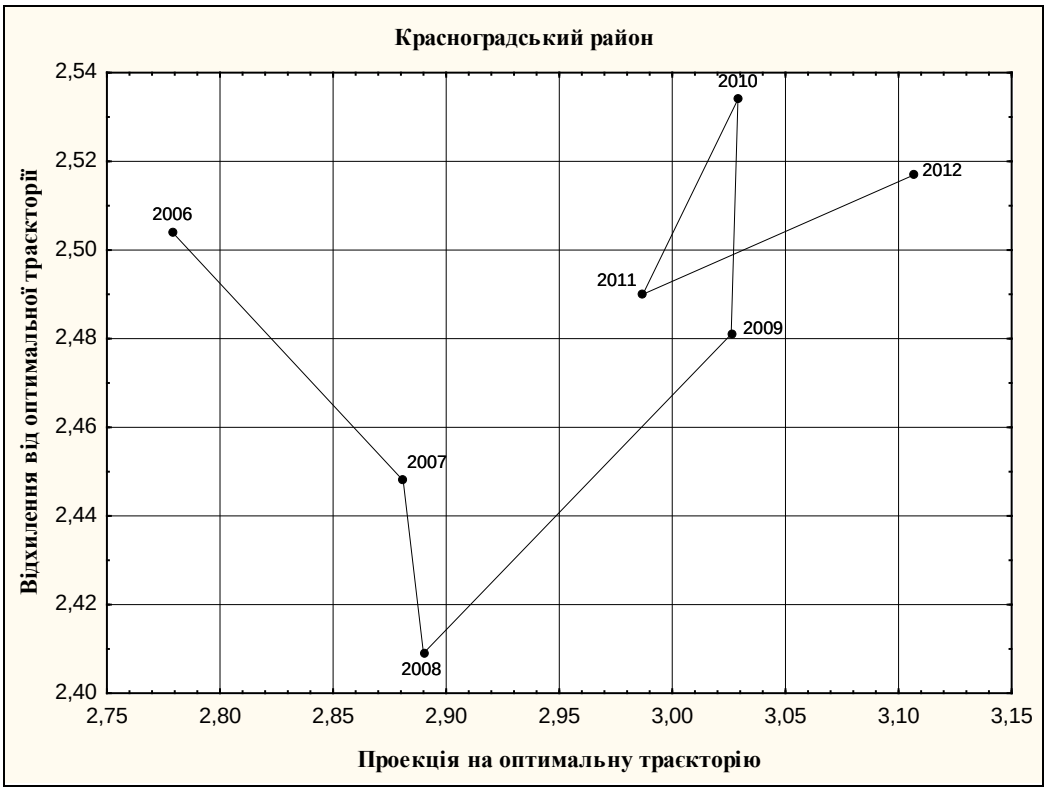

Рис. Д.26. Траєкторія соціально-економічного розвитку Красноградського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

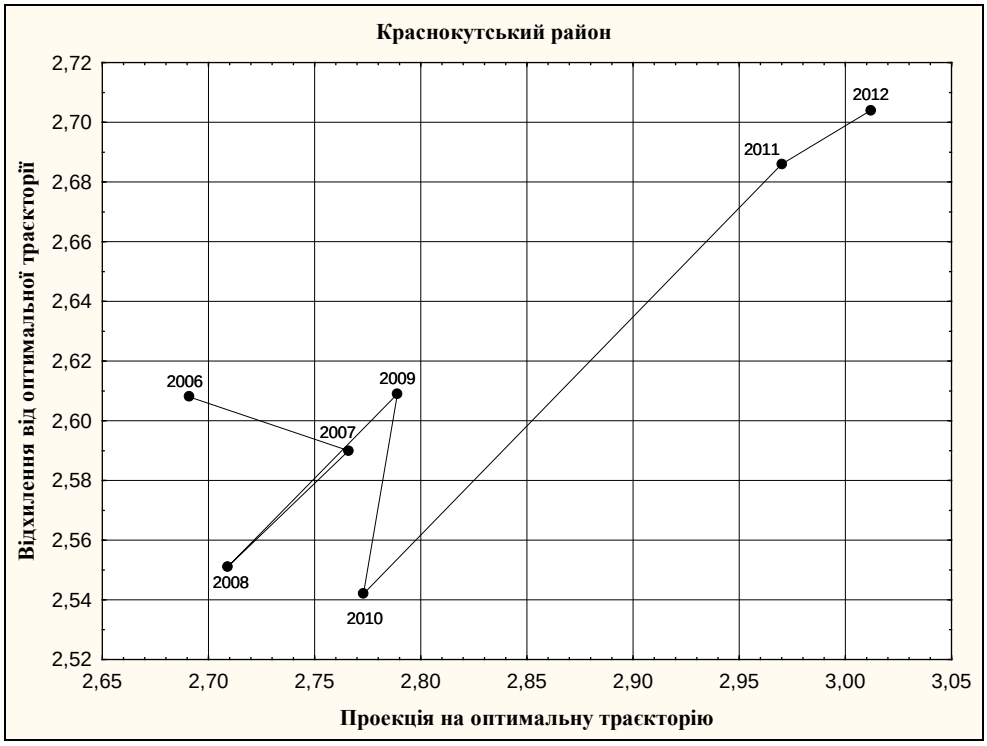

Рис. Д.27. Траєкторія соціально-економічного розвитку Краснокутського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

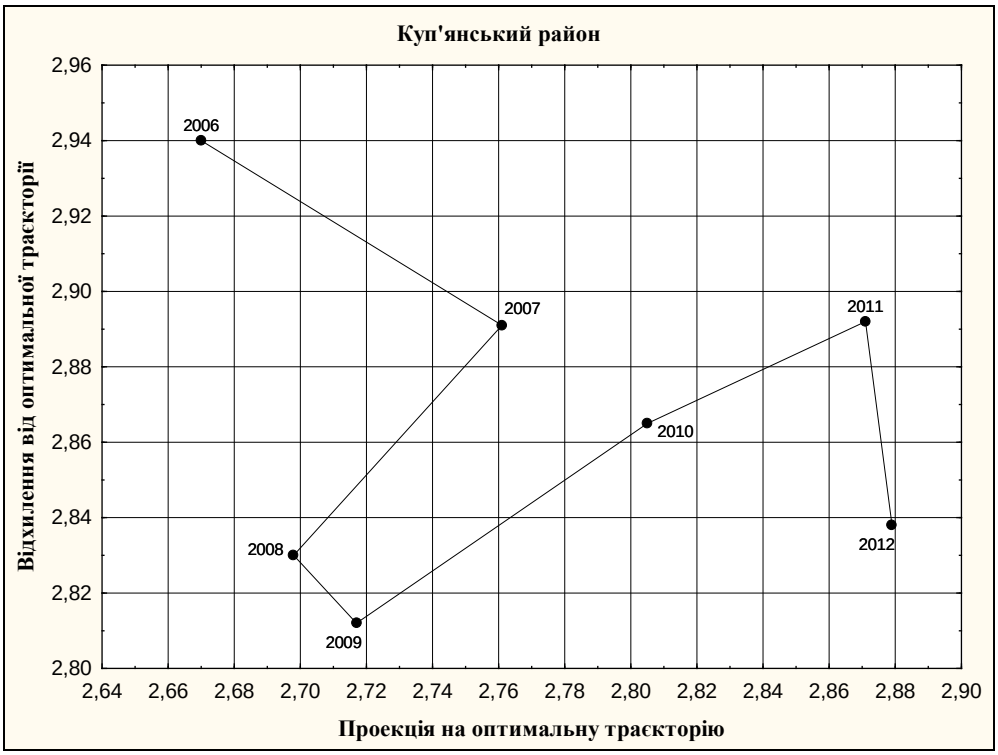

Рис. Д.28. Траєкторія соціально-економічного розвитку Куп’янського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

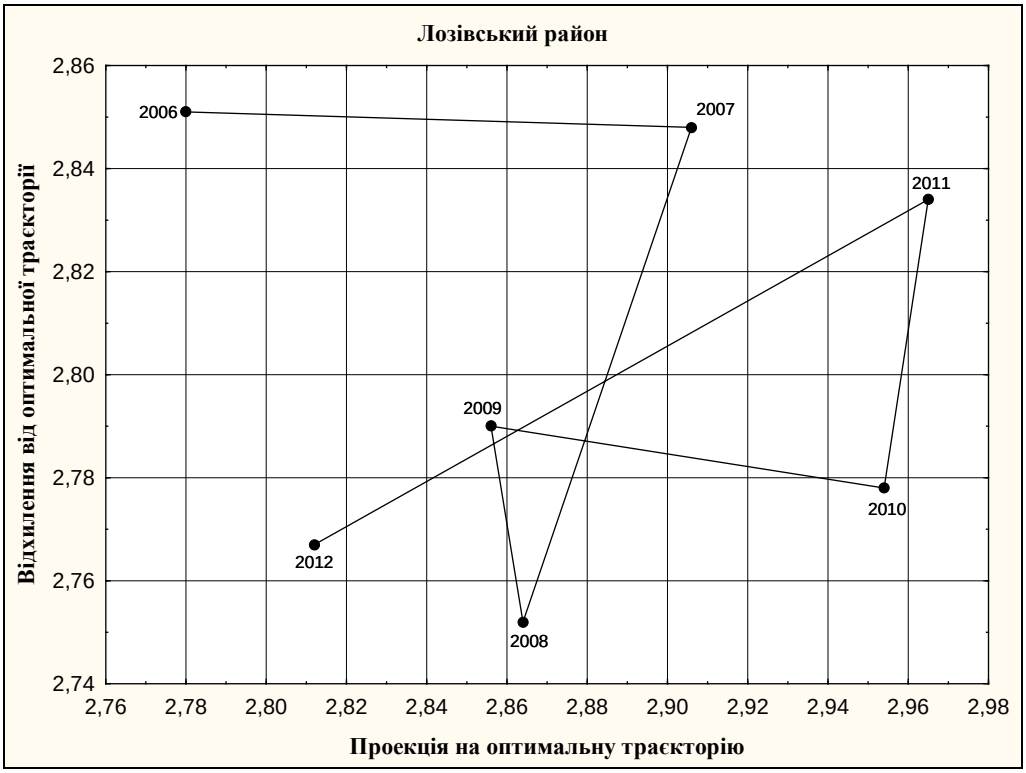

Рис. Д.29. Траєкторія соціально-економічного розвитку Лозівського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

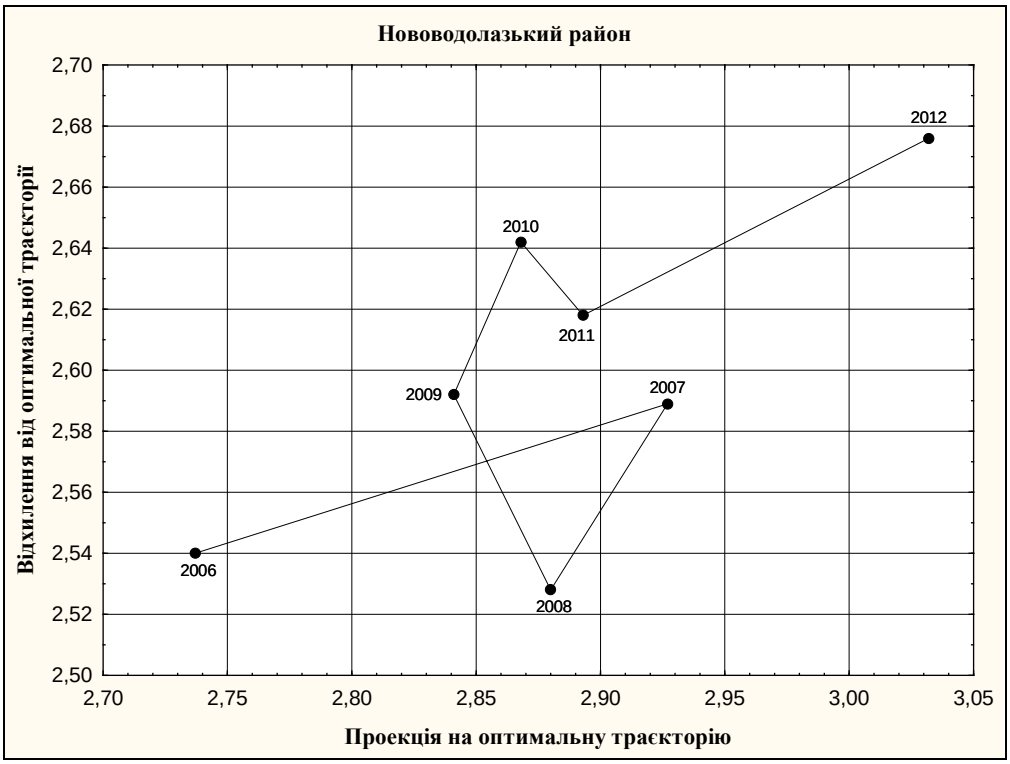

Рис. Д.30. Траєкторія соціально-економічного розвитку Нововодолазького району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

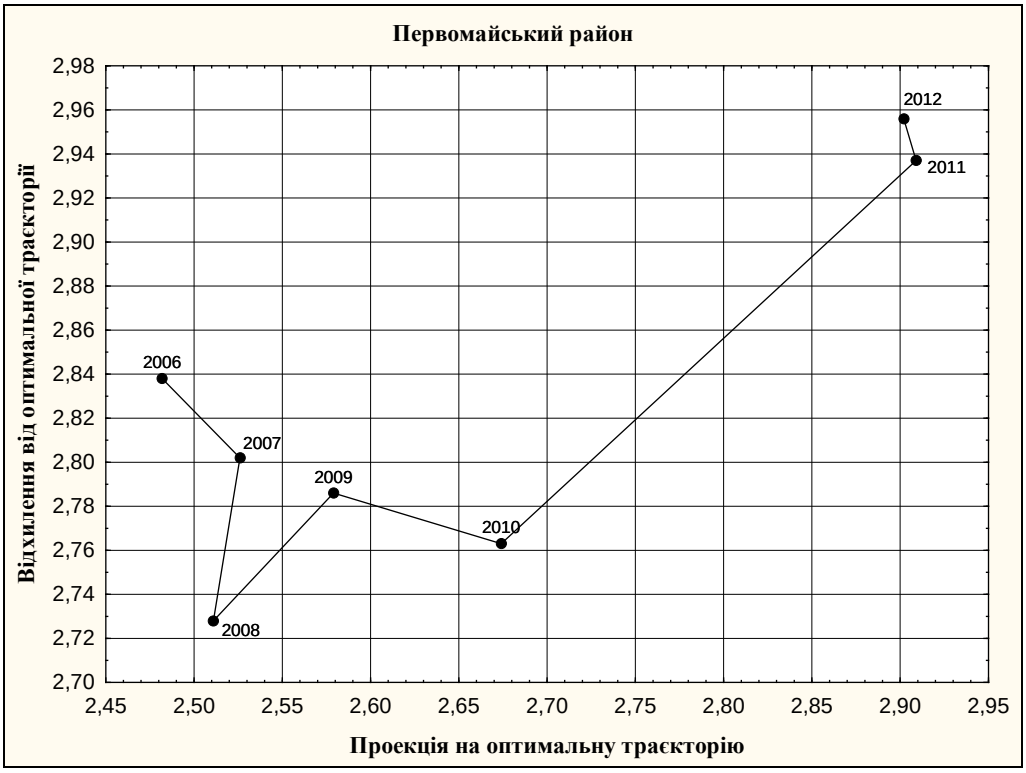

Рис. Д.31. Траєкторія соціально-економічного розвитку Первомайського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

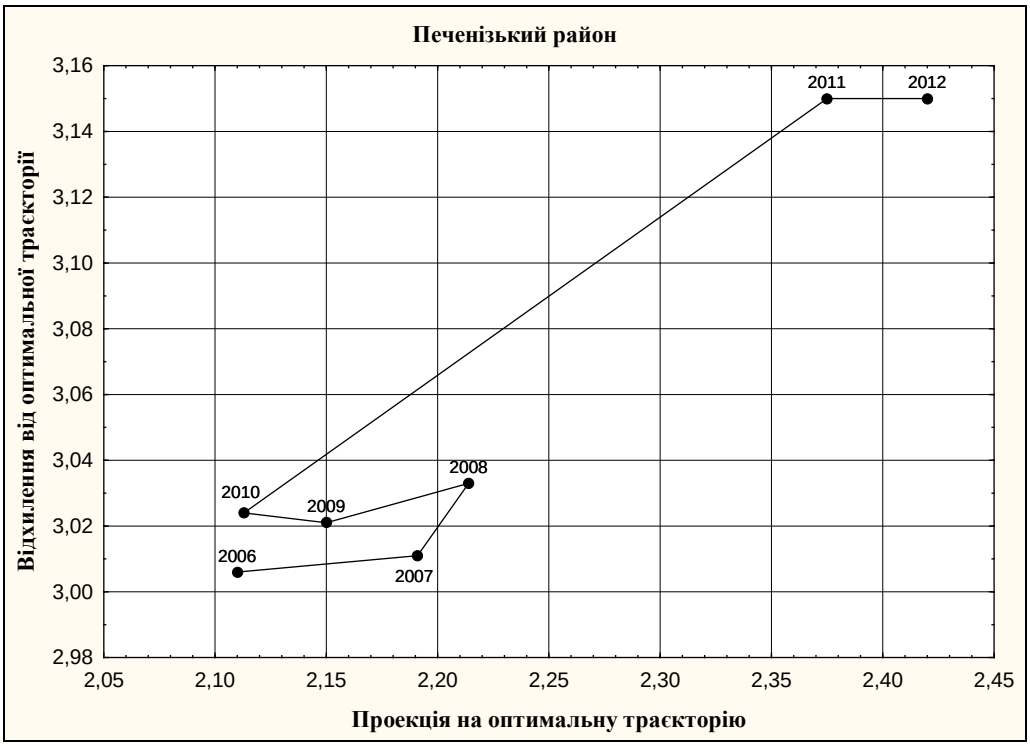

Рис. Д.32. Траєкторія соціально-економічного розвитку Печенізького району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

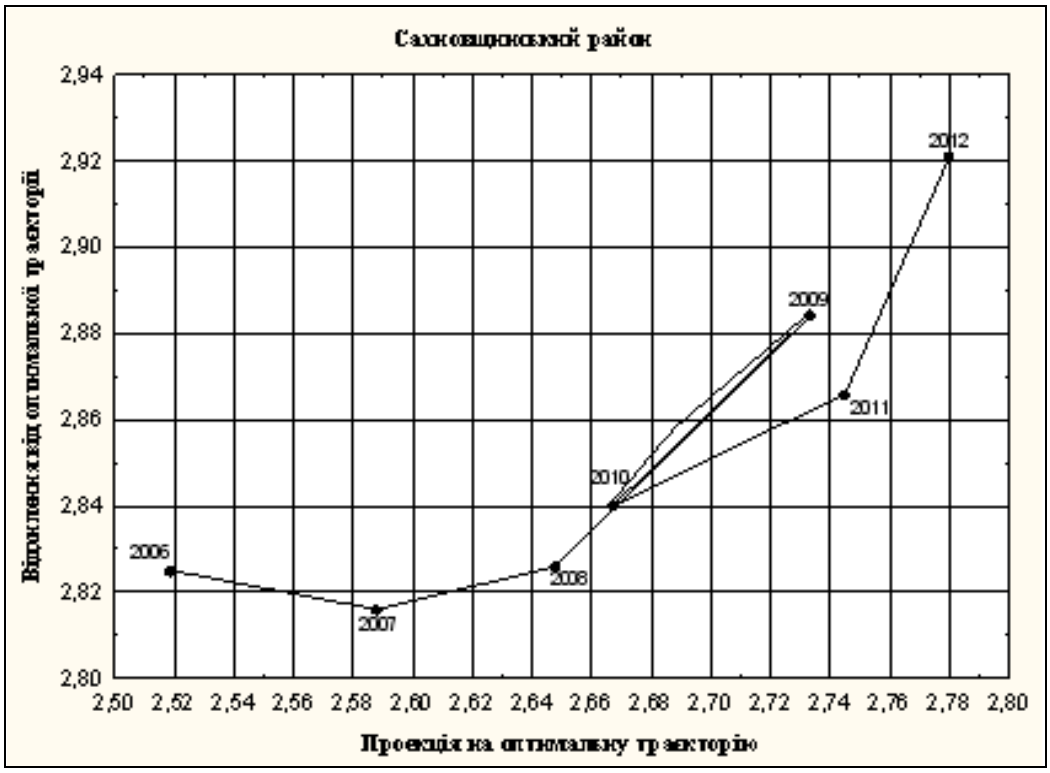

Рис. Д.33. Траєкторія соціально-економічного розвитку Сахновщинського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

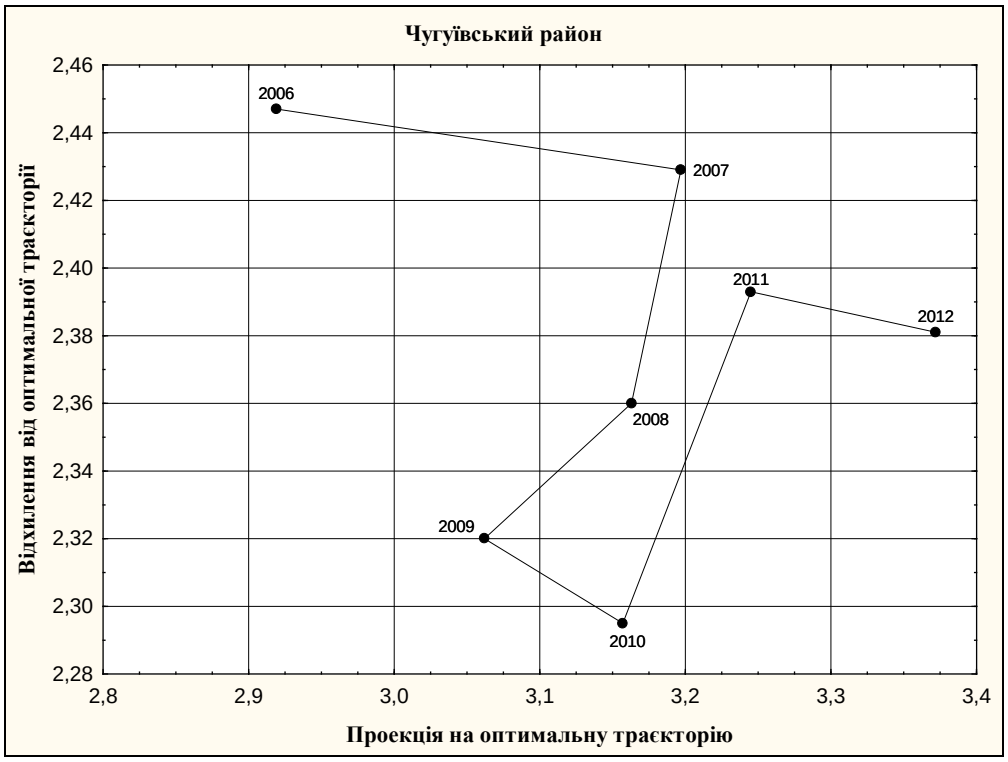

Рис. Д.34. Траєкторія соціально-економічного розвитку Чугуївського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

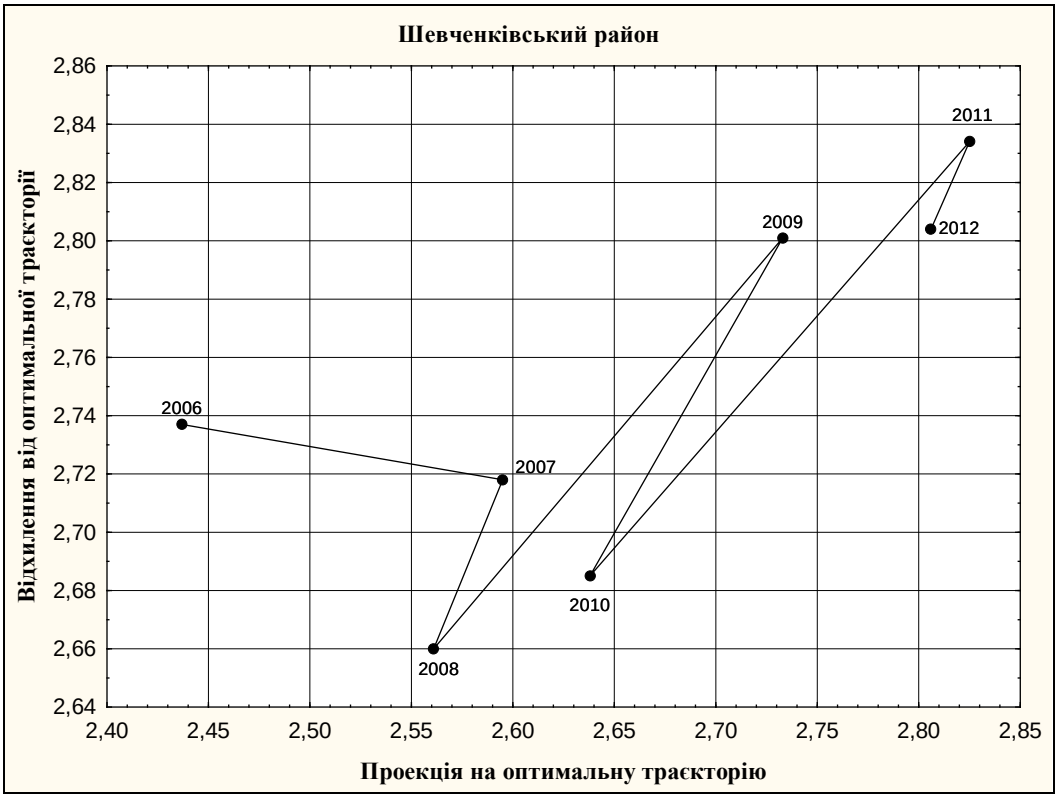

Рис. Д.35. Траєкторія соціально-економічного розвитку Шевченківського району за період 2006-2012 рр. (побудовано автором)

Додаток Е
Динаміка індексів параметрів соціально-економічного розвитку

Таблиця Е.1

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку
в міських соціогеосистемах Харківської області за період 2006-2007 рр.
(обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за містами**						
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***
1	1	1	1	1	1	-1	-1
2	1	1	1	1	1	-1	-1
3	1	1	-1	-1	0	1	1
4	1	1	1	1	1	1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
6	-1	-1	1	-1	0	-1	-1
7	1	1	-1	1	1	-1	-1
8	0	-1	1	-1	1	-1	1
9	1	1	-1	1	1	1	-1
10	1	1	1	1	0	1	0
11	1	1	0	1	0	0	0
12	0	1	1	1	1	1	1
13	-1	-1	1	1	-1	-1	0
14	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	1	1	-1	1	1
16	1	1	1	1	1	1	1
17	1	-1	-1	-1	-1	-1	0
18	1	1	1	1	1	1	1
19	1	-1	-1	-1	1	1	1
20	1	1	-1	-1	1	-1	1
21	1	1	0	1	1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	-1	1	1	1	1	1
24	1	-1	1	1	1	1	1
25	-1	-1	-1	1	1	1	1
26	-1	-1	-1	1	1	1	1
27	1	-1	-1	1	1	1	1
28	1	-1	-1	1	1	1	1
29	-1	-1	-1	1	1	-1	-1
30	-1	-1	-1	1	1	-1	-1
31	-1	1	1	1	1	1	1
32	-1	1	-1	1	1	1	1
33	-1	1	-1	1	1	1	1
34	-1	1	-1	1	1	1	1

(продовження таблиці Е.1)

35	1	0	-1	1	-1	1	0
36	1	1	-1	1	-1	1	1
37	1	1	-1	1	-1	1	1
38	-1	-1	1	1	1	-1	1
39	1	-1	1	-1	1	-1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0
41	1	1	1	1	1	1	1
42	0	0	0	1	1	1	1
43	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
44	0	0	0	0	0	0	0
45	1	0	0	-1	0	-1	0
46	1	0	0	0	0	0	0
47	1	0	0	0	0	0	0
48	0	0	0	0	0	0	0
49	1	0	0	-1	0	-1	0
50	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	0
52	1	0	0	0	0	0	0
53	1	1	1	1	1	-1	1
54	1	0	0	0	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	-1	1	1	1	-1	-1
57	1	1	1	1	1	-1	1
58	1	0	1	1	1	-1	1
59	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1
60	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
61	1	1	1	1	1	1	1
62	1	1	1	1	1	1	1
63	1	1	1	1	1	1	1
64	1	1	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1
66	1	-1	1	1	1	-1	1
67	1	1	-1	1	1	1	1
сума	**25**	**7**	**5**	**30**	**28**	**9**	**21**
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***

Таблиця Е.2

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку
в міських соціогеосистемах Харківської області за період 2007-2008 рр.
(обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за містами**						
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***
1	1	1	1	1	1	1	-1
2	1	1	1	1	1	1	-1
3	1	-1	0	0	1	-1	-1

(продовження таблиці Е.2)

4	1	-1	1	1	1	1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
6	-1	-1	-1	1	1	-1	-1
7	-1	-1	1	-1	-1	1	1
8	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
9	1	-1	1	-1	-1	1	1
10	1	1	1	1	0	1	0
11	1	0	0	1	0	0	0
12	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
13	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	1	1	1	1	1
16	1	1	1	-1	1	1	1
17	1	-1	-1	-1	-1	-1	0
18	-1	-1	1	-1	1	-1	-1
19	-1	-1	1	-1	-1	-1	1
20	1	1	-1	1	1	1	1
21	1	1	1	1	1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	1	1	1	1	-1	-1
24	1	1	1	1	1	-1	-1
25	1	1	-1	-1	-1	-1	-1
26	1	1	-1	-1	-1	-1	-1
27	1	1	-1	-1	1	-1	-1
28	1	1	-1	0	1	-1	-1
29	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
30	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
31	1	1	1	1	1	1	1
32	1	0	1	0	1	1	1
33	1	-1	1	-1	1	1	1
34	1	-1	1	-1	1	1	1
35	1	0	-1	-1	1	1	1
36	1	1	-1	-1	1	1	1
37	1	0	-1	-1	1	1	1
38	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
39	1	1	-1	-1	-1	1	1
40	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
42	0	0	0	-1	1	-1	-1
43	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
44	0	0	0	0	0	0	0
45	1	1	-1	1	1	1	-1
46	1	0	1	1	1	1	0
47	1	1	0	0	0	1	0
48	0	0	0	0	0	0	0
49	-1	0	-1	-1	0	-1	-1
50	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	0

(продовження таблиці Е.2)

52	1	0	0	0	0	0	0
53	1	1	1	1	1	1	1
54	-1	0	-1	0	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	-1	-1	-1	1	-1	1
57	1	-1	1	1	1	1	1
58	1	-1	-1	1	1	1	0
59	1	-1	1	1	-1	1	1
60	1	1	-1	-1	0	-1	1
61	1	1	1	1	1	-1	1
62	1	1	1	1	1	1	1
63	1	1	1	1	1	-1	1
64	1	1	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	0	1
66	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1
67	1	1	1	1	1	1	1
сума	**25**	**1**	**-1**	**-6**	**17**	**2**	**4**
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***

Таблиця Е.3

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області за період 2008-2009 рр. (обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за містами**						
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***
1	1	1	1	-1	-1	1	-1
2	1	1	1	-1	-1	1	-1
3	1	1	1	1	1	1	1
4	1	1	-1	-1	-1	1	1
5	-1	1	1	1	1	1	-1
6	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
7	1	1	1	1	1	-1	1
8	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
9	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
10	1	-1	1	1	0	-1	1
11	1	-1	0	0	0	-1	1
12	1	1	1	1	1	1	1
13	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
14	1	1	1	-1	1	1	1
15	1	1	1	1	1	1	1
16	1	1	1	1	-1	1	1
17	1	-1	-1	-1	-1	-1	0
18	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
19	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
20	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
21	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1

(продовження таблиці Е.3)

22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	1	1	1	-1	1	-1
24	0	1	1	1	-1	1	-1
25	1	1	1	1	1	1	1
26	1	1	1	1	1	1	1
27	1	1	1	1	1	1	1
28	1	1	1	1	1	1	1
29	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
30	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
31	1	1	1	1	1	1	1
32	1	1	1	1	1	1	1
33	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
34	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
35	1	-1	1	1	0	1	0
36	1	-1	1	1	0	1	-1
37	1	-1	1	1	0	1	-1
38	-1	1	-1	-1	-1	-1	1
39	-1	1	1	1	-1	1	1
40	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
42	0	0	0	-1	1	0	-1
43	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
44	0	0	0	0	0	0	0
45	1	-1	-1	-1	-1	0	1
46	1	-1	-1	-1	-1	0	1
47	0	0	-1	0	0	0	0
48	0	0	0	0	0	0	0
49	1	0	0	0	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	-1	0	0
52	1	0	0	0	0	0	0
53	1	-1	-1	-1	1	0	1
54	-1	0	0	0	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	-1	-1	-1	1	-1	1
57	1	1	1	1	-1	-1	1
58	1	1	1	1	-1	-1	1
59	1	1	-1	1	-1	-1	1
60	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
61	1	-1	1	1	1	1	1
62	1	1	1	1	1	1	1
63	1	-1	1	1	1	1	1
64	1	1	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1
66	1	-1	-1	1	-1	-1	-1
67	-1	1	1	1	1	1	-1
сума	**15**	**-3**	**5**	**1**	**-12**	**12**	**8**
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***

Таблиця Е.4

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області за період 2009-2010 рр.
(обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за містами**						
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***
1	1	-1	1	1	1	1	1
2	1	-1	1	1	1	1	1
3	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
4	1	1	1	1	1	1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
6	1	1	1	1	-1	-1	1
7	1	-1	-1	-1	-1	1	1
8	1	1	1	1	-1	-1	1
9	1	1	-1	1	1	1	1
10	1	1	1	1	1	1	1
11	1	1	0	0	1	1	1
12	1	-1	1	1	-1	-1	0
13	1	-1	-1	-1	1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1
15	1	-1	1	1	-1	1	1
16	1	1	1	1	-1	1	1
17	-1	0	-1	-1	-1	1	0
18	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1
19	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
20	1	1	-1	1	1	-1	-1
21	1	-1	-1	1	1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	-1	-1	-1	-1	1	1	1
24	-1	-1	-1	-1	1	1	1
25	-1	-1	1	-1	1	-1	1
26	-1	-1	1	-1	1	-1	1
27	-1	-1	-1	-1	1	1	1
28	-1	-1	-1	-1	1	1	1
29	-1	1	-1	1	1	-1	1
30	-1	1	-1	1	1	-1	1
31	-1	-1	1	1	1	-1	1
32	-1	-1	1	1	1	-1	1
33	-1	-1	1	1	1	-1	1
34	-1	-1	1	1	1	-1	1
35	-1	0	1	-1	-1	-1	1
36	-1	-1	1	-1	-1	-1	1
37	-1	-1	1	-1	-1	-1	1
38	-1	-1	1	-1	1	-1	-1
39	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1

(продовження таблиці Е.4)

40	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
42	0	0	0	-1	1	-1	-1
43	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
44	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	1	0	0	0	-1	0
46	0	0	0	1	0	0	0
47	-1	0	0	0	0	-1	0
48	1	0	0	0	0	0	0
49	0	1	0	-1	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	0
52	1	0	0	0	0	0	0
53	1	1	1	1	1	1	1
54	1	-1	0	0	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	-1	-1	-1	1	-1	-1
57	-1	-1	-1	-1	1	1	-1
58	-1	-1	-1	-1	0	1	-1
59	1	-1	1	1	-1	1	1
60	0	-1	-1	-1	-1	1	-1
61	1	1	1	1	1	1	1
62	1	1	1	1	1	1	1
63	1	1	1	1	1	1	1
64	1	1	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1
66	-1	1	1	1	1	1	1
67	1	1	1	1	1	1	1
сума	**-3**	**-14**	**4**	**1**	**17**	**2**	**24**
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***

Таблиця Е.5

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області за період 2010-2011 рр.
(обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за містами**						
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***
1	1	-1	1	1	-1	1	-1
2	1	-1	1	1	-1	1	-1
3	1	-1	1	1	1	-1	-1
4	1	1	1	-1	1	1	1
5	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1
6	-1	-1	-1	1	1	-1	-1
7	1	-1	1	1	1	1	-1
8	0	-1	0	1	1	-1	-1

(продовження таблиці Е.5)

9	1	1	1	1	1	-1	1
10	-1	0	1	-1	1	0	-1
11	-1	0	1	-1	1	0	-1
12	1	1	1	-1	1	-1	0
13	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
14	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	1	1	-1	1	1
16	1	1	-1	1	1	1	1
17	-1	0	-1	-1	-1	1	0
18	-1	1	-1	1	1	1	-1
19	-1	1	-1	1	-1	1	-1
20	-1	-1	1	1	1	-1	1
21	-1	-1	1	1	1	-1	1
22	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
23	1	-1	-1	1	-1	-1	-1
24	1	-1	-1	1	-1	-1	-1
25	1	-1	1	1	1	1	1
26	1	-1	0	1	1	1	1
27	1	-1	-1	1	1	1	1
28	1	-1	-1	1	1	1	1
29	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
30	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
31	1	1	1	-1	-1	-1	1
32	1	1	1	-1	-1	-1	1
33	-1	1	-1	-1	-1	1	1
34	-1	1	-1	-1	-1	1	1
35	0	0	0	-1	0	-1	0
36	-1	-1	1	-1	-1	-1	1
37	0	-1	-1	-1	-1	-1	1
38	-1	1	1	-1	-1	1	-1
39	1	1	-1	1	1	1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
42	0	0	0	1	1	-1	1
43	-1	-1	-1	-1	0	-1	0
44	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	1	1	0	0	0	-1
46	-1	0	1	0	0	0	-1
47	-1	1	0	0	0	0	0
48	0	0	0	0	0	0	0
49	-1	0	0	0	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	0
52	1	0	0	1	1	0	0
53	1	1	1	1	1	1	1
54	-1	0	-1	-1	0	-1	-1
55	1	-1	1	-1	1	-1	1
56	1	1	1	-1	1	1	1

(продовження таблиці Е.5)

57	-1	-1	1	1	-1	1	1
58	1	0	1	1	-1	1	1
59	1	-1	1	1	-1	1	1
60	-1	-1	1	-1	-1	-1	1
61	1	1	-1	1	1	1	-1
62	1	1	1	1	1	1	1
63	1	1	-1	1	1	1	-1
64	1	1	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	0	1	-1
66	-1	1	1	-1	1	1	1
67	1	1	1	1	1	1	1
сума	**4**	**-2**	**9**	**10**	**10**	**11**	**9**
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***

Таблиця Е.6

Значення зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в міських соціогеосистемах Харківської області за період 2011-2012 рр. (обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за містами**						
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***
1	1	1	1	-1	1	1	1
2	1	1	1	-1	1	1	-1
3	0	0	0	0	0	0	0
4	1	1	1	1	1	1	-1
5	0	0	0	0	0	0	0
6	1	1	-1	-1	-1	-1	1
7	-1	1	1	1	1	1	1
8	1	1	-1	-1	-1	-1	1
9	1	1	1	-1	1	1	1
10	1	1	-1	1	-1	1	-1
11	1	1	-1	1	-1	0	-1
12	-1	-1	0	0	1	-1	1
13	1	-1	1	1	1	1	1
14	1	1	1	1	1	1	1
15	1	-1	-1	1	1	1	1
16	1	1	1	1	1	1	1
17	-1	0	-1	-1	-1	1	0
18	1	-1	-1	-1	-1	-1	1
19	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
20	-1	1	1	-1	1	1	1
21	-1	1	1	-1	1	1	-1
22	1	-1	-1	-1	1	-1	-1
23	1	-1	1	-1	1	1	1
24	1	-1	1	0	1	1	1
25	-1	-1	-1	1	1	-1	-1

(продовження таблиці Е.6)

26	-1	-1	-1	1	1	-1	-1
27	1	-1	1	1	1	-1	-1
28	1	-1	1	1	1	-1	-1
29	1	1	1	-1	-1	1	1
30	1	1	1	-1	-1	1	1
31	-1	-1	-1	1	1	-1	-1
32	-1	-1	-1	1	1	-1	-1
33	1	1	-1	1	1	-1	-1
34	1	1	-1	1	1	-1	-1
35	-1	0	-1	-1	1	1	0
36	-1	0	-1	-1	1	1	1
37	-1	0	-1	-1	1	1	1
38	-1	-1	-1	1	-1	1	1
39	1	-1	1	1	1	1	1
40	0	0	-1	1	-1	1	0
41	1	-1	-1	-1	1	-1	-1
42	0	0	0	-1	-1	1	-1
43	1	-1	-1	-1	1	-1	-1
44	0	0	0	-1	1	1	0
45	-1	0	1	0	0	-1	1
46	-1	1	-1	-1	0	0	1
47	-1	-1	0	1	0	0	0
48	0	0	0	0	0	0	0
49	1	0	1	0	0	-1	-1
50	0	0	0	0	0	0	0
51	-1	0	0	0	1	0	0
52	1	0	0	0	0	0	1
53	1	-1	-1	-1	1	1	1
54	1	0	0	0	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1
56	1	-1	-1	1	1	1	1
57	1	1	-1	1	1	-1	1
58	-1	0	-1	0	1	-1	0
59	1	1	1	1	1	1	1
60	1	1	1	1	1	1	1
61	1	1	1	-1	1	1	1
62	1	1	1	1	1	1	1
63	1	1	1	-1	1	1	1
64	1	1	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	0	1	1
66	-1	1	1	1	1	1	-1
67	1	1	1	1	1	1	1
Сума	**20**	**6**	**0**	**3**	**30**	**17**	**15**
	Хрк	***Ізм***	***Кпн***	***Лзв***	***Лбт***	***Прм***	***Чгв***

Таблиця Е.7

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області за період 2006-2007 рр. (обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***
1	1	1	-1	1	1	1	1	1	-1
2	1	1	-1	1	1	1	1	1	-1
3	1	0	-1	1	1	1	0	1	0
4	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
6	-1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1
7	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	0	-1	-1	-1	1	-1	1	1	1
9	1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	1
10	1	0	0	1	0	0	0	1	0
11	0	0	0	0	0	0	0	1	0
12	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
13	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	1	1	1	1	1	1	1
16	1	1	1	1	1	1	1	1	1
17	0	0	0	0	0	1	1	1	1
18	1	-1	1	-1	1	1	1	-1	-1
19	1	-1	1	-1	1	1	-1	-1	-1
20	1	-1	1	-1	1	1	-1	1	-1
21	1	1	1	1	1	1	1	1	-1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	1	1	1	-1	1	1	-1	-1
24	1	1	1	1	-1	1	1	-1	-1
25	1	1	-1	-1	1	-1	1	1	-1
26	1	1	-1	-1	1	-1	1	1	-1
27	1	1	1	1	1	1	1	1	-1
28	1	1	1	1	1	1	1	0	-1
29	-1	-1	1	1	-1	1	-1	1	1
30	-1	-1	1	1	-1	1	-1	1	1
31	1	-1	-1	1	1	-1	-1	1	1
32	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	1
33	-1	-1	1	1	-1	1	-1	1	1
34	-1	-1	1	1	-1	1	-1	1	1
35	-1	0	0	-1	1	0	1	0	0
36	-1	0	0	-1	1	0	0	0	0
37	-1	1	0	-1	1	-1	1	-1	0
38	-1	1	0	0	1	-1	1	-1	0

(продовження таблиці Е.7)

39	-1	1	1	1	1	-1	1	1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	1	1	1	1	1	1	1	1	1
42	1	1	1	1	1	1	1	1	1
43	-1	0	0	0	-1	0	-1	0	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	-1	1
46	-1	-1	1	-1	0	0	1	-1	-1
47	1	0	0	0	0	0	0	0	-1
48	0	0	1	-1	0	-1	1	-1	0
49	-1	-1	0	1	0	-1	0	-1	1
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	-1	0	0	0	-1	0	-1	0	0
52	0	0	1	0	0	1	0	0	0
53	1	1	1	1	1	1	-1	-1	1
54	-1	0	0	0	0	0	-1	0	-1
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
57	1	1	-1	1	1	1	1	-1	1
58	-1	0	0	1	0	-1	0	-1	0
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
61	1	1	-1	-1	-1	-1	1	1	-1
62	1	1	-1	1	-1	-1	1	1	1
63	1	1	1	-1	1	1	0	1	1
64	1	1	1	1	1	1	1	1	1
65	1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
66	1	1	1	1	-1	-1	-1	1	-1
67	1	1	1	1	1	1	1	1	1
сума	**13**	**11**	**15**	**4**	**18**	**7**	**17**	**16**	**2**
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***

(продовження таблиці Е.7)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3	1	1	1	1	1	-1	1	-1	-1
4	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	1	1	-1	-1
6	0	1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1
7	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	0	1	-1	-1	-1	1	-1	1	0
9	-1	1	1	1	1	1	-1	1	1
10	1	0	1	0	0	0	0	0	0
11	1	0	1	0	0	0	0	0	0
12	0	1	1	0	1	1	1	1	1
13	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1

(продовження таблиці Е.7)

15	1	1	1	1	-1	1	-1	1	1
16	1	1	1	1	-1	-1	1	1	1
17	-1	1	0	1	0	0	1	0	0
18	1	1	-1	1	1	1	0	-1	-1
19	1	1	-1	1	-1	1	1	-1	1
20	-1	-1	1	-1	1	-1	1	-1	1
21	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	-1	1	1	0	-1	-1	1	1
24	1	-1	1	1	1	-1	-1	1	1
25	1	-1	1	-1	1	1	1	-1	-1
26	1	-1	1	-1	1	1	1	-1	-1
27	1	-1	1	1	1	0	1	1	-1
28	1	-1	1	-1	1	0	1	1	-1
29	-1	1	1	-1	1	-1	-1	-1	1
30	-1	1	1	-1	1	-1	-1	-1	1
31	-1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
32	-1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
33	-1	1	1	-1	1	-1	-1	-1	1
34	-1	1	1	-1	1	-1	-1	-1	1
35	1	0	1	0	0	-1	0	1	1
36	1	0	1	0	0	-1	0	1	1
37	1	-1	1	1	-1	-1	1	1	1
38	-1	1	-1	-1	1	1	1	-1	-1
39	-1	-1	-1	1	1	1	1	1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	1	1	1	1	0	1	1	1	1
42	1	1	1	1	1	1	1	1	1
43	0	0	-1	-1	0	-1	-1	-1	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	0	1
46	-1	-1	1	-1	-1	0	-1	0	0
47	-1	0	1	0	1	-1	-1	0	1
48	0	0	1	0	1	0	0	0	1
49	0	0	-1	0	-1	0	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	-1	-1	0	0	0	0	0	0
52	1	0	1	0	0	0	0	0	0
53	1	1	1	1	1	1	-1	-1	1
54	0	0	0	0	0	-1	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	1	1	1	1	1	1	1	1
57	1	1	1	1	-1	1	-1	1	-1
58	1	1	1	0	-1	1	-1	-1	-1
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
61	1	-1	-1	1	1	1	1	-1	1
62	1	-1	1	1	1	1	1	-1	1

(продовження таблиці Е.7)

63	1	1	-1	1	0	1	1	-1	1
64	1	1	1	1	0	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1	0	1
66	1	1	1	-1	1	1	-1	-1	-1
67	1	1	1	1	1	1	1	1	1
сума	**16**	**14**	**30**	**6**	**17**	**8**	**6**	**6**	**18**
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***

(продовження таблиці Е.7)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***
1	1	1	1	1	-1	1	1	1	1
2	1	1	1	1	-1	-1	1	1	1
3	-1	-1	0	1	1	-1	1	1	-1
4	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
6	-1	-1	1	-1	1	1	1	-1	1
7	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	0	0	1	-1	1	1	0	0	1
9	-1	1	1	1	-1	1	-1	1	-1
10	0	0	1	0	0	0	1	1	0
11	0	0	0	0	0	0	1	0	0
12	-1	1	1	-1	1	1	1	1	1
13	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	-1	1	1	1	1	-1	1
16	1	1	1	0	1	1	1	1	1
17	0	0	1	0	1	0	-1	1	-1
18	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	1	1
19	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	1	-1
20	1	1	1	1	-1	1	1	-1	1
21	1	1	1	1	0	1	1	-1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	1	1	1	1	1	1	1	1
24	1	1	1	1	1	1	1	1	1
25	-1	1	1	-1	-1	1	-1	1	-1
26	-1	1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1
27	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
28	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
29	-1	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
30	1	1	-1	-1	1	-1	0	-1	-1
31	1	-1	1	1	-1	1	1	1	1
32	1	-1	1	1	-1	1	1	1	1
33	1	-1	1	-1	-1	-1	1	1	-1
34	1	-1	1	-1	-1	-1	1	1	-1
35	0	0	1	0	0	0	0	-1	1
36	0	0	1	0	0	0	0	-1	1
37	0	0	1	0	-1	1	1	-1	1
38	-1	1	1	1	-1	0	1	1	-1

(продовження таблиці Е.7)

39	-1	-1	-1	1	1	1	1	-1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	0	1	1	0	1	1	1	1	1
42	1	1	1	1	1	1	1	1	1
43	0	0	0	0	-1	0	0	0	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	1	-1	1	1	-1	1	1	1
46	0	1	-1	1	1	-1	1	1	1
47	-1	-1	-1	1	0	1	1	1	1
48	-1	1	0	1	1	-1	1	0	0
49	1	0	0	0	0	0	1	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	-1	0	0
52	0	1	1	0	0	1	0	0	-1
53	1	1	1	1	-1	1	1	1	-1
54	0	0	0	0	-1	0	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	1	1	1	1	1	1	1	1
57	-1	-1	-1	-1	-1	1	1	1	-1
58	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	1	-1
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
61	1	1	1	1	1	-1	1	1	-1
62	1	1	1	1	1	-1	1	1	-1
63	0	1	1	0	1	1	1	1	1
64	0	1	1	0	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	0	1	1	0
66	-1	1	-1	1	1	1	-1	1	1
67	1	1	1	0	-1	1	1	1	1
сума	**3**	**17**	**24**	**7**	**3**	**13**	**29**	**24**	**8**
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***

Таблиця Е.8

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області за період 2007-2008 рр. (обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***
1	1	1	-1	1	1	-1	-1	1	1
2	1	1	-1	1	1	-1	-1	1	1
3	1	0	0	-1	-1	-1	1	-1	0
4	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1
6	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
7	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1

(продовження таблиці Е.8)

8	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
9	1	1	-1	-1	-1	1	-1	1	1
10	1	0	0	1	0	0	0	1	0
11	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
13	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	-1	1	1	1	1	1	1
16	-1	1	1	1	1	1	1	1	1
17	0	0	0	0	0	0	0	-1	1
18	1	1	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
19	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	-1
20	1	-1	1	-1	1	1	1	-1	1
21	1	1	1	1	1	1	1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	1	-1	1	1	-1	-1	1	1
24	1	1	-1	1	1	-1	-1	1	1
25	1	1	-1	1	-1	1	-1	1	-1
26	1	-1	-1	1	-1	1	-1	1	-1
27	1	1	-1	1	-1	1	-1	1	-1
28	1	1	-1	1	-1	1	-1	1	-1
29	1	-1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1
30	1	-1	1	1	1	-1	0	-1	-1
31	1	1	1	-1	1	1	1	1	-1
32	1	-1	1	-1	1	1	1	1	-1
33	1	-1	1	1	1	-1	1	-1	-1
34	1	-1	1	1	1	-1	1	-1	-1
35	1	-1	0	1	0	1	-1	-1	0
36	1	0	0	1	0	1	0	-1	0

(продовження таблиці Е.8)

37	1	-1	0	1	-1	1	-1	-1	1
38	-1	-1	1	-1	-1	1	1	-1	0
39	1	-1	0	1	-1	1	1	-1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	-1	0	-1	0	0	0	-1	-1
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	1	1	-1	1	-1	1	-1	1	1
46	1	0	-1	-1	1	1	1	1	-1
47	-1	1	0	1	0	0	-1	1	1
48	1	1	-1	1	-1	0	0	-1	1
49	0	0	-1	-1	-1	-1	0	-1	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	0	0	0
52	-1	0	1	1	0	1	0	1	0
53	1	1	1	1	-1	1	1	1	1
54	0	0	-1	-1	0	0	-1	0	0

(продовження таблиці Е.8)

55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	0
57	1	1	1	1	1	1	1	1	1
58	1	1	1	0	0	1	-1	1	-1
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	0	-1
61	1	-1	-1	1	1	1	-1	1	-1
62	1	-1	-1	1	1	1	-1	1	1
63	1	1	-1	1	1	1	-1	1	-1
64	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
66	-1	-1	-1	-1	1	1	-1	-1	-1
67	1	1	1	1	1	1	1	1	1
сума	**24**	**-2**	**-11**	**10**	**2**	**6**	**-20**	**4**	**-7**
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***

(продовження таблиці Е.8)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	1	1	1	1	1	1	1	1	0
3	-1	-1	0	0	1	0	1	0	-1
4	1	1	-1	1	1	1	-1	1	-1
5	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	-1	1
6	-1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1
7	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
8	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
9	-1	0	-1	-1	1	-1	1	-1	-1
10	1	0	1	0	0	0	0	0	0
11	1	0	1	0	0	0	0	0	0
12	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
13	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	1	1	-1	-1	1	-1	1
16	1	1	1	1	-1	1	1	1	1
17	-1	1	1	1	0	0	1	-1	1
18	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
19	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
20	1	1	1	1	1	1	-1	1	-1
21	1	1	1	1	-1	1	1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	1	1	1	1	1	1	1	1
24	1	1	1	1	1	1	1	0	1
25	1	-1	-1	1	-1	-1	0	-1	1
26	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1
27	1	1	-1	1	1	1	1	-1	1
28	1	1	-1	1	0	1	1	-1	1
29	-1	1	-1	1	-1	1	1	-1	-1
30	-1	1	-1	1	-1	1	1	-1	-1

(продовження таблиці Е.8)

31	1	1	1	1	1	-1	1	1	1
32	1	1	1	1	1	-1	1	1	1
33	-1	1	1	1	-1	-1	1	-1	-1
34	-1	1	0	1	-1	-1	1	-1	-1
35	1	0	-1	0	1	1	0	1	1
36	1	0	-1	0	1	1	1	0	1
37	1	1	-1	1	1	1	1	1	1
38	1	0	-1	1	1	1	-1	1	-1
39	1	-1	1	-1	-1	1	1	1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	0	-1	0	-1	0	0	0	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	1	-1	1	1	1	-1	0	1	-1
46	1	-1	-1	0	1	-1	1	1	-1
47	1	1	1	1	-1	0	1	0	0
48	-1	-1	1	1	1	-1	-1	-1	0
49	-1	-1	-1	0	0	-1	0	1	-1
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	-1	1	0	0	1	0	0	-1	-1
52	0	0	0	0	0	0	0	1	-1
53	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
54	0	0	0	-1	0	-1	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	0	1	1	1	-1	-1	-1	-1
57	-1	1	1	1	1	1	1	1	1
58	-1	0	-1	1	1	-1	1	-1	-1
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
61	-1	-1	1	-1	-1	1	1	-1	1
62	1	-1	1	1	-1	1	1	1	1
63	1	1	-1	1	0	1	1	-1	1
64	1	1	1	1	0	1	1	1	1
65	0	1	1	1	1	1	1	-1	1
66	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1
67	1	1	1	1	-1	1	1	1	1
сума	**4**	**5**	**-3**	**16**	**4**	**-2**	**16**	**-8**	**-1**
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***

(продовження таблиці Е.8)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***
1	1	1	1	-1	-1	-1	1	1	1
2	-1	1	1	-1	-1	-1	1	1	1
3	-1	1	0	0	1	-1	1	0	-1
4	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
6	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1

(продовження таблиці Е.8)

7	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
8	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
9	-1	-1	1	-1	-1	1	1	-1	-1
10	0	0	1	0	0	0	1	1	0
11	0	0	0	0	0	0	1	0	0
12	1	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
13	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	0
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
16	-1	-1	1	0	1	1	1	1	1
17	0	0	1	0	0	0	1	-1	1
18	1	-1	-1	1	1	-1	-1	1	1
19	1	-1	1	1	-1	-1	1	-1	1
20	1	1	-1	1	1	1	1	-1	1
21	1	1	1	1	1	1	1	1	-1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
23	-1	1	1	1	-1	1	1	1	-1
24	-1	1	1	1	-1	1	1	1	-1
25	1	-1	-1	1	1	1	1	-1	-1
26	1	-1	-1	1	1	1	1	-1	-1
27	-1	-1	-1	1	1	1	1	-1	-1
28	-1	-1	-1	1	1	1	1	-1	-1
29	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
30	-1	-1	0	-1	1	-1	-1	-1	-1
31	1	1	1	1	1	1	1	1	1
32	1	1	1	1	1	1	1	1	1
33	-1	1	1	-1	1	1	-1	-1	1
34	-1	1	1	-1	1	1	-1	-1	1
35	0	0	1	0	0	0	1	-1	1
36	0	1	1	0	0	0	1	-1	1
37	0	-1	1	1	1	1	1	-1	1
38	1	1	-1	0	-1	-1	-1	-1	1
39	-1	-1	1	-1	1	1	1	1	1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	0	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
43	0	-1	-1	0	0	0	0	0	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	-1	-1	0	1	-1	-1	-1	-1
46	0	1	1	1	1	1	-1	-1	0
47	1	0	-1	1	0	0	0	0	1
48	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1	1	-1
49	0	1	-1	0	0	-1	-1	1	-1
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	0	0	-1	-1	0
52	1	-1	0	0	0	-1	0	0	0
53	1	1	-1	-1	1	-1	1	1	1
54	0	-1	0	-1	-1	-1	0	0	0

(продовження таблиці Е.8)

55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	-1	-1	-1	-1	0	1	1	-1	-1
57	1	1	1	1	1	1	1	1	1
58	1	1	1	0	1	1	-1	1	0
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	1	1	1	-1	-1	1	-1
61	-1	1	1	-1	1	0	1	1	-1
62	1	1	1	-1	1	1	1	1	-1
63	0	1	-1	0	1	1	1	-1	1
64	0	1	1	0	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1	1	1
66	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
67	1	1	1	1	1	1	1	1	1
сума	**-6**	**-2**	**2**	**-5**	**12**	**1**	**16**	**-8**	**-3**
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***

Таблиця Е.9

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області за період 2008-2009 рр. (обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***
1	-1	1	-1	1	1	-1	-1	1	-1
2	-1	1	-1	1	1	-1	-1	1	-1
3	-1	1	-1	1	1	-1	-1	0	0
4	-1	1	1	1	1	-1	-1	1	-1
5	1	-1	1	-1	-1	1	-1	-1	-1
6	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	-1
7	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	-1	1	-1	-1	1	-1	-1	1	-1
9	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	-1	-1
10	1	0	0	1	0	0	0	1	0
11	1	0	0	1	0	0	0	0	0
12	1	1	1	1	1	1	1	1	1
13	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	-1	-1	1	1	1	1	-1	-1	1
16	1	-1	1	1	1	1	-1	1	1
17	0	0	0	0	0	1	0	0	-1
18	-1	-1	-1	1	1	1	-1	1	-1
19	1	-1	-1	-1	1	1	-1	1	-1
20	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
21	-1	-1	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	-1	1	1	-1	-1	1	1	-1	1
24	-1	1	1	-1	-1	1	1	-1	1

(продовження таблиці Е.9)

25	1	1	1	1	1	0	1	-1	1
26	0	1	1	1	1	-1	1	-1	1
27	-1	1	1	1	1	1	1	-1	1
28	-1	1	1	1	1	1	1	-1	1
29	-1	1	1	-1	0	-1	1	-1	1
30	-1	1	1	-1	1	-1	1	-1	1
31	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
32	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
33	1	1	1	1	1	1	1	1	1
34	1	1	1	1	1	1	1	1	1
35	1	1	0	-1	1	1	0	-1	0
36	1	0	0	-1	1	1	0	0	0
37	1	1	-1	-1	1	1	-1	-1	0
38	1	1	1	-1	1	-1	-1	1	-1
39	1	1	1	-1	-1	1	1	1	1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	0	-1	0	0	0	0	0	0
44	0	0	0	0	0	0	-1	0	0
45	1	-1	1	1	1	1	-1	-1	-1
46	0	0	0	1	0	0	-1	-1	0
47	0	0	1	0	0	0	0	0	0
48	0	-1	0	0	1	1	-1	-1	0
49	1	0	1	0	-1	0	0	0	-1
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	-1	0	1	0	0	0	0	0
52	0	0	1	0	-1	0	0	0	0
53	-1	-1	1	1	-1	1	-1	-1	1
54	-1	0	-1	-1	-1	-1	-1	0	-1
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	-1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1
57	1	-1	-1	1	1	1	-1	1	1
58	1	0	0	1	1	1	0	1	1
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1
60	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
61	1	-1	-1	-1	1	1	-1	-1	-1
62	1	-1	-1	1	1	1	-1	-1	1
63	1	1	1	1	1	1	0	1	1
64	1	1	1	1	1	1	0	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1	1	1
66	-1	0	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
67	1	1	0	1	-1	1	1	1	-1
сума	**2**	**4**	**8**	**6**	**16**	**9**	**-17**	**-4**	**-2**
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***

(продовження таблиці Е.9)

код пар.	Коди часових похідних індексів за районами								
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***
1	1	1	1	1	1	-1	1	1	1
2	1	1	1	1	1	-1	1	1	1
3	-1	1	-1	-1	0	-1	-1	0	1
4	-1	-1	1	1	1	-1	-1	-1	1
5	1	1	-1	-1	-1	1	1	-1	1
6	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1
7	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	1	1	-1	1	-1	1	1	-1	-1
9	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
10	1	0	1	0	0	1	0	1	0
11	1	0	0	0	0	1	0	1	0
12	1	1	1	1	-1	1	1	1	1
13	-1	-1	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	1
16	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	1
17	0	-1	0	0	0	0	0	0	0
18	-1	1	-1	-1	0	-1	0	1	1
19	1	1	1	1	1	-1	0	-1	1
20	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1
21	-1	0	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	-1	1	1	1	1	-1	-1	1	-1
24	0	1	1	1	1	-1	-1	1	-1
25	1	1	1	1	1	1	1	1	1
26	1	1	1	1	1	1	1	1	1
27	1	1	1	1	1	-1	1	1	-1
28	1	1	1	1	1	-1	1	1	-1
29	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	-1	1
30	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	-1	1
31	1	1	1	1	1	1	1	1	1
32	1	1	1	1	1	1	1	1	1
33	-1	1	1	1	1	1	-1	1	1
34	-1	1	1	-1	1	1	-1	1	1
35	-1	0	1	1	0	1	0	-1	1
36	-1	0	1	1	0	1	0	-1	1
37	-1	0	1	1	-1	1	-1	-1	1
38	1	0	1	-1	-1	1	1	1	1
39	1	-1	-1	1	-1	-1	1	1	1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	0	0	-1	0	0	0	0	-1
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	0	-1	1	1	1	-1	1	-1
46	-1	0	-1	0	1	1	-1	1	1

47	0	1	-1	1	0	-1	0	-1	0
48	-1	-1	0	1	0	1	0	1	-1
49	0	0	1	-1	0	0	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	0	0	-1	0	0	0	0
52	1	0	0	0	0	-1	0	1	0
53	1	-1	-1	1	-1	1	1	-1	1
54	-1	0	-1	-1	-1	0	0	-1	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	-1	1	1	1	-1	-1	1	-1
57	-1	-1	-1	1	1	1	1	1	1
58	-1	-1	-1	1	1	1	0	1	1
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	1
61	1	0	1	1	1	-1	1	-1	1
62	1	1	1	1	1	-1	1	-1	1
63	1	1	-1	0	0	-1	1	1	1
64	1	1	1	1	0	-1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	-1	1	0	1
66	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
67	1	-1	1	1	-1	1	-1	1	-1
сума	**0**	**1**	**8**	**11**	**5**	**-9**	**-2**	**6**	**14**
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***

(продовження таблиці Е.9)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***
1	-1	-1	1	1	-1	1	1	1	0
2	-1	-1	1	1	-1	-1	1	1	1
3	0	-1	1	1	0	1	1	0	1
4	1	1	1	1	-1	1	-1	1	-1
5	-1	1	-1	1	1	-1	1	-1	1
6	-1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1	-1
7	1	1	1	1	1	1	1	1	1
8	-1	-1	1	1	-1	1	1	1	-1
9	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
10	0	0	-1	0	0	0	-1	1	0
11	0	0	0	0	0	0	-1	1	0
12	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
13	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1
14	1	1	1	1	-1	1	1	1	1
15	1	1	1	1	-1	-1	-1	1	-1
16	1	1	1	0	-1	1	-1	1	1
17	1	-1	0	-1	0	0	0	0	0
18	-1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1
19	-1	1	-1	1	1	-1	1	-1	-1
20	-1	-1	-1	-1	1	1	-1	-1	-1
21	1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	-1	-1	1	-1	1	1	-1	1

24	1	-1	-1	1	-1	1	1	-1	1
25	1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
26	1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
27	1	1	1	-1	-1	-1	1	1	1
28	1	1	1	-1	-1	-1	1	1	1
29	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	-1
30	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	-1
31	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
32	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
33	-1	1	1	1	-1	1	-1	-1	1
34	-1	1	1	1	-1	1	-1	-1	1
35	0	0	0	0	1	0	1	1	0
36	0	-1	0	0	1	0	1	1	0
37	0	1	1	0	1	-1	1	1	1
38	-1	1	-1	-1	1	1	1	1	1
39	1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	0	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1	1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	0	0	-1	0	-1	-1	-1	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	1	-1	1	1	-1	-1	1	1	-1
46	1	1	0	-1	-1	0	1	0	-1
47	0	0	1	1	0	0	1	0	0
48	0	-1	0	0	-1	-1	1	1	0
49	0	0	-1	0	0	-1	-1	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	1	0	0	0	0	0	-1	1	0
52	0	-1	0	0	0	1	1	1	0
53	1	-1	-1	1	1	1	1	1	1
54	-1	-1	-1	-1	-1	-1	0	0	-1
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	-1	-1	1	-1	-1	1	1	1	-1
57	1	1	1	1	1	-1	-1	-1	1
58	1	1	1	1	1	-1	-1	-1	1
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
61	0	-1	1	1	1	-1	1	1	1
62	1	1	1	1	1	-1	1	1	1
63	0	1	1	0	1	1	1	1	1
64	0	1	1	0	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1	1	1
66	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
67	-1	-1	0	1	1	1	-1	1	1
сума	**1**	**-7**	**6**	**3**	**-8**	**-4**	**8**	**10**	**8**
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***

Таблиця Е.10

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області за період 2009-2010 рр. (обчислено та побудовано автором)

код пар.	Коди часових похідних індексів за районами								
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***
1	1	1	1	1	1	1	-1	1	-1
2	1	1	1	1	1	1	-1	1	-1
3	0	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
4	1	-1	1	-1	-1	-1	1	1	1
5	-1	1	-1	1	1	-1	-1	-1	1
6	1	0	1	1	-1	0	1	-1	-1
7	1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1
8	1	-1	1	1	-1	1	1	-1	-1
9	1	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	1
10	1	0	0	1	1	0	1	1	0
11	1	0	0	0	1	0	1	0	0
12	0	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1
13	-1	1	0	1	-1	-1	1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	-1	-1	1	-1	-1	1	1	1
16	1	1	-1	1	-1	1	1	1	1
17	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	1	1	1	-1	1	-1	1	-1	1
19	-1	1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1
20	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1
21	1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1	-1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	-1	1	-1	1	-1	1	-1	-1
24	1	-1	1	-1	1	-1	1	-1	-1
25	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	1
26	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	1
27	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	1
28	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	1
29	1	1	-1	1	-1	-1	1	-1	-1
30	1	1	-1	1	-1	-1	1	-1	-1
31	-1	-1	-1	1	-1	1	1	1	1
32	-1	-1	-1	1	-1	1	1	1	1
33	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	-1	1
34	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	-1	1
35	1	0	-1	0	1	0	0	-1	-1
36	1	0	-1	0	1	0	-1	0	-1
37	1	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
38	-1	1	-1	-1	1	-1	-1	1	0
39	-1	1	0	1	-1	1	1	-1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1

(продовження таблиці Е.10)

42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	-1	0	0	-1	-1	-1	0	0
44	0	0	-1	0	0	0	0	0	0
45	0	0	-1	-1	1	-1	-1	-1	0
46	0	-1	0	1	1	-1	1	-1	-1
47	1	1	0	-1	-1	-1	-1	-1	0
48	0	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	1
49	-1	1	0	0	0	0	0	1	1
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	1	0	0	0	-1	0	0	0
52	-1	0	-1	1	0	0	0	0	-1
53	1	1	-1	1	1	1	1	1	1
54	0	0	0	0	0	0	0	0	-1
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	-1	-1	-1	1	1	-1	1	0	-1
57	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
58	-1	-1	-1	1	-1	0	0	-1	0
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
61	1	-1	-1	1	1	1	-1	-1	-1
62	-1	-1	-1	1	1	1	-1	-1	-1
63	1	-1	1	-1	1	1	-1	1	1
64	-1	1	1	1	1	1	-1	1	-1
65	1	1	1	1	1	1	0	1	1
66	1	1	1	1	1	1	1	1	1
67	1	1	1	1	1	1	1	1	1
сума	**9**	**-9**	**-22**	**2**	**1**	**-16**	**-8**	**-14**	**-7**
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***

(продовження таблиці Е.10)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***
1	1	1	1	1	-1	1	1	-1	1
2	1	1	1	1	-1	1	1	-1	1
3	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1	-1
4	1	-1	1	-1	1	1	-1	1	1
5	1	-1	-1	1	-1	-1	1	-1	-1
6	-1	1	-1	-1	1	-1	-1	0	1
7	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
8	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	1
9	1	1	1	1	1	-1	1	1	-1
10	-1	0	1	0	1	-1	0	1	0
11	-1	0	1	0	1	-1	0	0	0
12	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
13	-1	-1	-1	-1	1	1	-1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	-1	-1	1	1	1	-1	1	1
16	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
17	0	0	0	0	0	0	0	0	0

(продовження таблиці Е.10)

18	-1	1	1	1	1	1	0	1	1
19	-1	1	1	1	1	-1	0	1	1
20	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1
21	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	-1	1	-1	-1	1	1	1	1	1
24	-1	1	-1	-1	1	1	1	1	1
25	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
26	1	-1	1	-1	1	1	1	1	1
27	1	-1	1	-1	1	1	1	1	1
28	1	-1	1	-1	1	1	1	1	1
29	1	-1	1	1	1	1	-1	1	-1
30	1	-1	1	1	1	1	-1	1	-1
31	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	1
32	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	1
33	1	-1	1	-1	1	-1	1	-1	-1
34	1	-1	1	-1	1	-1	1	-1	-1
35	1	-1	-1	0	-1	-1	0	1	1
36	1	-1	-1	0	-1	-1	1	1	1
37	1	-1	-1	1	-1	-1	1	1	1
38	-1	0	-1	1	-1	1	0	-1	-1
39	1	-1	1	-1	1	1	-1	1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	-1	-1	0	0	0	0	-1	0	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	0	-1
46	1	0	1	1	-1	1	-1	1	-1
47	0	0	-1	1	1	-1	0	0	0
48	-1	-1	-1	0	-1	-1	0	0	-1
49	0	0	0	1	0	0	0	-1	0
50	0	0	0	0	0	1	0	0	0
51	0	0	0	0	-1	0	0	0	-1
52	0	1	0	1	-1	0	-1	-1	0
53	1	1	1	1	-1	-1	0	1	1
54	0	0	0	-1	0	0	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1
57	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1
58	-1	0	0	-1	-1	-1	-1	-1	1
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
61	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
62	1	-1	1	1	1	1	-1	1	1
63	1	1	1	1	0	1	1	1	1
64	1	1	1	1	0	1	0	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1	1	1

(продовження таблиці Е.10)

66	1	-1	1	1	1	1	0	1	-1
67	1	1	1	1	-1	1	1	1	1
сума	**0**	**-24**	**3**	**1**	**1**	**-5**	**-5**	**3**	**6**
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***

(продовження таблиці Е.10)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***
1	1	-1	1	1	1	1	1	-1	0
2	1	-1	1	1	1	1	1	-1	1
3	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	0	-1
4	1	1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1
5	-1	1	1	1	-1	1	-1	-1	1
6	1	1	-1	1	1	1	1	1	-1
7	1	1	-1	-1	1	-1	-1	1	-1
8	1	1	-1	0	1	-1	0	1	-1
9	1	1	1	1	0	-1	-1	1	-1
10	0	0	0	0	0	0	1	0	0
11	0	0	0	0	0	0	1	0	0
12	-1	-1	-1	1	1	-1	-1	1	-1
13	0	-1	-1	0	1	-1	1	1	1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	-1	1	1	1	-1	-1	1	-1	1
16	1	1	-1	0	-1	-1	-1	-1	1
17	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	1	-1	-1	1	-1	1	1	-1	-1
19	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1
20	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	1
21	-1	0	1	-1	-1	-1	1	-1	0
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	0	1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
24	1	1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
25	1	-1	1	1	-1	-1	1	1	-1
26	1	-1	1	1	-1	-1	1	1	-1
27	1	-1	1	1	-1	-1	-1	1	-1
28	1	-1	1	1	-1	-1	0	1	-1
29	-1	1	-1	1	1	-1	1	1	-1
30	-1	1	-1	1	1	-1	1	1	-1
31	1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	-1
32	1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	-1
33	1	1	-1	1	1	1	1	1	-1
34	1	1	-1	1	1	1	1	1	-1
35	-1	0	0	-1	0	0	-1	-1	-1
36	-1	0	0	-1	0	0	-1	-1	-1
37	-1	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
38	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1
39	-1	1	1	-1	-1	-1	1	-1	-1

(продовження таблиці Е.10)

40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	0	-1	-1	0	-1	-1	1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
43	-1	0	0	0	0	0	0	0	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
46	-1	-1	1	1	0	0	-1	1	-1
47	-1	0	-1	0	0	-1	-1	0	-1
48	-1	0	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1
49	0	0	0	0	0	0	1	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	0	-1	0	-1	0	0	0	0
52	0	0	0	-1	0	-1	1	1	0
53	1	1	1	1	1	1	1	1	1
54	0	0	-1	0	0	0	0	0	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	-1	-1	1	-1	-1	1	1	1	-1
57	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
58	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	1	-1
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
60	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
61	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	1	1
62	1	-1	-1	-1	1	-1	1	1	1
63	0	1	1	0	-1	1	1	1	1
64	0	1	1	0	1	1	1	1	1
65	1	1	1	1	-1	0	1	1	1
66	1	1	1	1	1	1	1	1	1
67	1	1	1	1	1	1	1	1	1
сума	**0**	**-5**	**-8**	**0**	**-14**	**-20**	**10**	**5**	**-22**
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***

Таблиця Е.11

Зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області за період 2010-2011 рр.
(обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***
1	1	1	1	1	1	1	-1	-1	1
2	1	1	1	1	1	1	-1	-1	1
3	-1	1	1	1	1	1	1	1	1
4	1	1	1	1	1	1	1	-1	1

(продовження таблиці Е.10)

5	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
6	1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1
7	-1	1	-1	1	1	1	1	1	-1
8	-1	-1	-1	1	1	1	1	-1	-1
9	1	1	1	1	1	1	1	1	1
10	0	0	0	-1	-1	0	1	-1	1
11	0	0	0	-1	-1	0	1	-1	1
12	-1	0	-1	1	1	1	1	1	-1
13	1	-1	-1	1	0	-1	-1	-1	1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	-1	1	1	-1	1	1	1	1	1
16	1	1	-1	-1	1	1	1	-1	1
17	0	1	0	1	-1	0	-1	-1	1
18	1	1	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
19	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1
20	-1	1	1	1	1	-1	1	1	1
21	1	-1	1	1	0	1	1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	-1	-1	0	1	-1	1	-1	1	1
24	-1	-1	1	1	-1	1	-1	1	1
25	1	1	1	1	1	1	1	1	-1
26	1	1	0	1	0	1	1	1	-1
27	1	1	1	1	-1	1	-1	1	-1
28	1	1	1	1	-1	1	-1	1	-1
29	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1
30	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1
31	-1	1	1	1	-1	-1	1	1	-1
32	-1	1	1	1	-1	-1	1	1	-1
33	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
34	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
35	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	0
36	-1	-1	0	1	-1	-1	0	0	0
37	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	-1
38	-1	1	1	1	-1	1	1	-1	1
39	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	1	1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	-1	0	0	0	0	0	0	0	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	1	1	1	-1	-1	-1	0	1	1
46	1	0	-1	-1	-1	-1	0	1	1

(продовження таблиці Е.11)

47	1	1	1	1	-1	-1	0	1	-1
48	0	1	1	-1	1	0	0	-1	1
49	1	-1	0	0	1	-1	0	0	-1
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	0	-1	0	0	1	0	0	0	0
52	1	-1	-1	-1	-1	1	0	0	1
53	1	1	1	1	1	1	1	1	1
54	-1	-1	0	0	-1	0	0	-1	0
55	-1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1	-1
56	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	1	1
57	1	-1	-1	1	-1	-1	1	-1	-1
58	1	0	0	1	0	-1	1	-1	0
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	1
61	1	-1	1	1	-1	1	-1	1	-1
62	1	-1	1	1	-1	1	-1	1	-1
63	1	1	1	-1	1	1	-1	1	1
64	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
66	-1	1	1	-1	-1	-1	1	-1	-1
67	1	1	1	1	1	1	1	1	1
сума	**-1**	**-2**	**13**	**14**	**-13**	**1**	**-4**	**9**	**6**
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***

(продовження таблиці Е.11)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***
1	1	1	1	1	-1	-1	1	1	1
2	1	1	1	1	-1	-1	1	1	1
3	1	1	1	1	1	1	1	0	1
4	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
6	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	1
7	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
8	1	-1	1	-1	-1	1	0	1	1
9	-1	-1	1	1	1	1	1	1	1
10	-1	0	-1	0	-1	0	1	1	0
11	-1	0	-1	0	-1	0	1	1	0
12	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
13	1	0	-1	1	-1	-1	1	-1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	1	1	1	-1	-1	1	1
16	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
17	-1	-1	0	-1	1	0	0	0	0
18	-1	-1	-1	-1	1	1	0	1	-1

(продовження таблиці Е.11)

19	-1	-1	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1
20	1	1	1	1	1	1	1	1	1
21	1	1	-1	1	1	1	-1	1	-1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1
24	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1
25	1	1	1	1	1	-1	1	1	1
26	1	1	1	1	1	-1	1	1	1
27	1	1	1	1	1	-1	-1	-1	1
28	1	1	1	-1	1	-1	-1	-1	1
29	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
30	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
31	-1	-1	1	1	-1	-1	1	1	1
32	-1	-1	1	1	-1	-1	1	1	1
33	0	-1	1	1	-1	-1	-1	1	1
34	0	-1	1	1	-1	-1	-1	1	1
35	-1	0	-1	0	0	-1	1	0	-1
36	-1	0	-1	0	0	-1	1	-1	0
37	-1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1
38	1	0	-1	1	1	-1	1	-1	1
39	-1	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	1	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	0	-1	-1	0	0	0	-1	0
44	0	0	0	0	1	0	0	0	0
45	1	1	1	-1	0	0	0	1	0
46	1	1	1	0	0	0	0	0	1
47	1	1	-1	-1	-1	0	0	0	-1
48	-1	1	1	-1	1	0	0	1	-1
49	0	0	1	0	0	0	0	1	1
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	1	0	0	0	-1	0	0	0	0
52	1	0	0	1	1	1	-1	0	1
53	1	1	-1	1	1	1	1	1	1
54	0	-1	-1	0	0	0	0	-1	-1
55	1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1	-1
56	-1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1	1
57	1	1	1	-1	1	1	1	-1	1
58	1	1	1	-1	1	1	1	-1	1
59	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
60	-1	-1	-1	-1	-1	1	1	-1	-1
61	1	1	1	-1	1	-1	0	1	-1

(продовження таблиці Е.10)

62	1	1	1	1	1	-1	0	1	-1
63	1	0	1	1	0	1	1	1	1
64	1	1	1	1	0	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	0	1	1	-1
66	-1	-1	-1	-1	-1	-1	0	-1	-1
67	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
сума	**21**	**-3**	**15**	**4**	**1**	**-14**	**9**	**11**	**13**
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***

(продовження таблиці Е.11)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***
1	1	1	1	1	1	1	1	-1	0
2	1	1	1	1	1	-1	1	-1	1
3	1	1	1	1	1	1	0	0	1
4	1	1	1	1	1	-1	1	-1	1
5	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1
6	-1	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1
7	1	-1	1	1	1	1	1	-1	1
8	0	1	1	-1	1	-1	-1	-1	1
9	1	-1	1	1	-1	1	-1	-1	1
10	0	0	1	1	1	0	-1	0	0
11	0	0	1	1	1	0	-1	0	0
12	1	1	1	1	0	1	0	0	1
13	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	-1	-1	-1	-1	1	1	1	1	1
16	-1	-1	1	0	1	1	-1	1	1
17	-1	0	0	0	0	0	1	0	0
18	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
19	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
20	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
21	1	1	1	1	1	1	1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
23	-1	1	-1	1	1	-1	1	1	1
24	-1	1	-1	1	1	-1	1	1	1
25	1	1	-1	1	1	1	1	-1	1
26	1	1	-1	1	1	1	1	-1	1
27	1	1	-1	1	1	1	1	1	1
28	1	1	-1	1	1	1	1	1	1
29	-1	-1	0	1	-1	1	-1	1	-1

(продовження таблиці Е.11)

30	-1	-1	1	1	-1	1	-1	1	-1
31	1	-1	1	-1	1	-1	-1	1	-1
32	1	-1	1	-1	1	-1	-1	1	-1
33	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
34	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
35	-1	0	0	1	0	0	1	-1	0
36	-1	1	0	1	-1	0	1	-1	0
37	-1	1	0	1	-1	1	1	-1	-1
38	1	-1	1	1	1	1	-1	-1	-1
39	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	1	1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	0	-1	-1	0	-1	-1	1	1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	0	-1	0	-1	0	1	0	0
44	1	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	1	-1	0	-1	0	1	1	1
46	1	0	-1	1	-1	-1	1	1	1
47	1	-1	0	-1	0	1	0	1	1
48	-1	1	-1	1	-1	-1	1	0	1
49	0	1	0	-1	0	0	-1	0	0
50	0	-1	0	0	0	0	0	0	0
51	0	1	0	0	0	0	-1	0	0
52	0	-1	1	1	0	-1	1	1	-1
53	1	-1	1	1	0	1	1	1	1
54	0	-1	-1	-1	0	0	0	0	-1
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
56	0	1	-1	-1	-1	-1	1	1	1
57	1	-1	1	-1	1	1	1	-1	1
58	1	-1	1	-1	1	1	1	-1	0
59	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
60	-1	1	-1	-1	1	-1	1	1	-1
61	1	-1	1	-1	-1	1	1	1	1
62	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
63	0	-1	1	0	-1	1	1	1	1
64	0	1	1	0	1	1	1	1	1
65	1	1	1	-1	0	1	1	1	1
66	-1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1
67	1	1	1	1	-1	1	1	1	-1
сума	**7**	**-3**	**4**	**6**	**2**	**6**	**18**	**10**	**10**
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***

Таблиця Е.12

Значення зміни кодів індексів параметрів соціально-економічного розвитку в районних соціогеосистемах Харківської області за період 2011-2012 рр. (обчислено та побудовано автором)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***
1	0	0	1	1	1	1	-1	1	1
2	0	0	1	1	1	1	-1	1	1
3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	-1	1	1	1	1	1	-1	1	1
5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	1	1	0	-1	1	1	0	0	-1
7	-1	-1	1	1	1	-1	1	1	1
8	1	1	1	-1	1	0	1	1	-1
9	1	1	-1	1	1	1	1	-1	1
10	-1	1	0	1	0	0	-1	1	0
11	-1	1	0	1	0	0	-1	0	0
12	-1	-1	1	1	1	-1	1	1	1
13	1	1	1	-1	1	1	-1	1	-1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	1	1	1	1	1	1	-1
16	-1	1	1	1	1	1	1	1	-1
17	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	1
19	-1	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	1
20	1	1	1	-1	-1	-1	1	1	-1
21	1	1	-1	1	-1	1	1	1	1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	-1	1	-1	-1	1	-1	1	1	-1
24	0	1	-1	1	1	-1	1	1	-1
25	1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
26	1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
27	1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
28	1	1	1	0	1	-1	1	1	1
29	-1	1	1	1	1	-1	-1	-1	-1
30	-1	1	1	1	1	-1	-1	-1	-1
31	1	-1	-1	-1	1	1	1	-1	1
32	1	-1	-1	-1	1	1	1	-1	1
33	1	1	-1	-1	1	1	1	-1	-1
34	1	1	-1	-1	1	1	1	-1	-1
35	1	0	0	1	1	0	-1	1	0

(продовження таблиці Е.12)

36	1	0	0	1	1	0	-1	1	0
37	1	1	-1	1	1	-1	-1	1	0
38	-1	-1	1	1	-1	-1	1	1	0
39	-1	1	0	-1	1	-1	1	-1	1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	-1	0	-1	0	0	0	-1	0
44	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45	-1	1	-1	-1	1	1	-1	-1	0
46	-1	1	-1	-1	1	0	-1	1	0
47	1	0	-1	-1	1	1	0	1	-1
48	0	1	1	-1	0	0	-1	-1	0
49	-1	-1	1	-1	-1	0	1	-1	1
50	0	-1	0	0	0	0	0	0	0
51	-1	0	0	-1	-1	-1	-1	-1	0
52	1	1	1	0	-1	1	0	1	0
53	1	1	1	-1	1	1	1	1	1
54	0	-1	0	0	0	0	0	-1	0
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	1	1	-1	1	1	1	-1	1
57	-1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
58	-1	1	0	-1	1	-1	-1	1	0
59	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1
60	-1	1	1	0	-1	1	1	1	-1
61	1	-1	-1	1	1	1	-1	1	1
62	1	-1	-1	1	1	1	-1	1	1
63	1	1	1	1	1	1	-1	-1	1
64	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1	1	1
66	1	1	1	1	1	1	1	1	-1
67	1	-1	1	1	-1	-1	1	1	-1
сума	**5**	**20**	**9**	**-1**	**26**	**5**	**2**	**15**	**5**
	Бал	***Бар***	***Блз***	***Бгд***	***Брв***	***Вал***	***Влб***	***Ввч***	***Двр***

(продовження таблиці Е.12)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***
1	-1	1	1	1	1	1	1	1	-1
2	-1	1	1	1	1	1	1	1	1
3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	1	1	1	1	1	-1	-1	1	1

(продовження таблиці Е.12)

5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	-1	0	1	1	1	-1	1	0	1
7	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1
8	0	-1	1	1	1	-1	-1	-1	1
9	-1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
10	1	0	-1	1	0	0	0	1	0
11	1	0	0	1	0	0	0	0	0
12	1	0	0	1	-1	-1	0	-1	1
13	1	-1	1	1	0	-1	1	1	1
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1
15	1	1	1	-1	-1	-1	1	1	-1
16	1	1	-1	1	-1	1	1	1	1
17	0	0	0	0	0	0	0	0	1
18	-1	-1	-1	-1	-1	1	0	1	-1
19	-1	-1	-1	-1	1	1	0	1	-1
20	1	-1	-1	1	1	-1	1	-1	1
21	1	-1	1	1	1	1	-1	1	1
22	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	1	1	-1	1	1	1	1	1	1
24	1	1	0	1	1	1	1	1	1
25	-1	-1	1	1	1	-1	-1	-1	1
26	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	-1	1
27	1	-1	-1	1	1	-1	-1	1	1
28	1	-1	1	1	1	-1	-1	1	1
29	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1
30	1	-1	-1	1	-1	-1	-1	-1	-1
31	1	1	-1	1	1	1	-1	1	-1
32	1	1	0	1	1	1	-1	1	-1
33	1	1	-1	1	1	0	-1	-1	-1
34	1	1	-1	1	1	0	-1	-1	-1
35	1	0	-1	0	1	1	0	-1	0
36	1	-1	-1	0	1	1	0	-1	-1
37	1	-1	-1	1	1	1	-1	-1	-1
38	-1	-1	1	-1	-1	1	-1	1	-1
39	-1	1	1	1	1	-1	1	1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	1	-1	-1	-1	0	-1	-1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	1	0	0	0	0	-1	-1	0	0
44	0	0	0	0	-1	0	0	0	0
45	-1	0	-1	0	0	-1	1	-1	1

(продовження таблиці Е.12)

46	-1	0	-1	0	0	0	0	-1	1
47	-1	0	0	0	1	0	1	-1	1
48	-1	0	-1	1	-1	-1	1	0	1
49	1	1	-1	-1	1	0	0	0	-1
50	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51	-1	1	-1	0	1	0	0	0	1
52	0	-1	1	1	1	0	0	0	0
53	1	1	1	1	1	1	1	1	1
54	0	0	0	0	0	0	0	0	0
55	1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
56	1	-1	1	1	1	1	1	1	1
57	1	-1	1	-1	1	1	-1	1	-1
58	1	-1	1	-1	1	0	-1	1	-1
59	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	-1
60	1	-1	1	1	0	1	1	1	1
61	1	1	1	1	1	1	-1	1	-1
62	1	1	1	1	1	1	-1	1	1
63	1	1	1	0	0	1	1	1	-1
64	1	1	1	0	0	1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1	1	1
66	1	1	1	1	1	1	1	1	1
67	1	-1	1	1	1	1	-1	1	1
сума	**26**	**-4**	**4**	**23**	**23**	**2**	**-5**	**13**	**8**
	Дрг	***Зач***	***Змв***	***Зол***	***Ізм***	***Кег***	***Кол***	***Крг***	***Крк***

(продовження таблиці Е.12)

код пар.	**Коди часових похідних індексів за районами**								
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	1	1	1	1	1	1	1	-1	1
5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	1	1
7	-1	1	1	-1	1	-1	1	1	1
8	-1	-1	-1	-1	-1	1	0	1	1
9	1	1	1	1	1	-1	1	1	1
10	0	0	-1	0	0	0	1	1	0
11	0	0	0	0	0	0	1	1	0
12	-1	1	1	-1	1	-1	0	1	1
13	-1	0	1	-1	-1	-1	1	-1	0
14	1	1	1	1	1	1	1	1	1

(продовження таблиці Е.12)

15	1	1	1	1	1	-1	1	1	-1
16	-1	1	1	0	-1	-1	1	1	1
17	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	1	1
19	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	1	1
20	-1	-1	1	-1	1	-1	1	1	-1
21	-1	-1	-1	1	1	-1	1	1	-1
22	-1	-1	-1	-1	-1	-1	1	-1	-1
23	1	-1	1	1	1	1	1	1	-1
24	1	-1	1	1	1	1	1	0	-1
25	-1	-1	1	1	-1	1	1	-1	1
26	-1	-1	1	1	-1	1	1	-1	0
27	-1	-1	1	1	1	1	1	-1	-1
28	-1	-1	1	1	1	1	1	-1	-1
29	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	-1
30	1	-1	-1	-1	1	-1	-1	1	-1
31	-1	1	1	1	-1	1	1	-1	-1
32	-1	1	1	1	-1	0	1	-1	-1
33	-1	-1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1
34	-1	-1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1
35	1	0	-1	-1	0	0	1	-1	1
36	1	-1	-1	-1	0	0	1	-1	1
37	1	-1	-1	-1	0	1	1	-1	1
38	-1	-1	1	0	0	-1	-1	-1	-1
39	-1	1	1	-1	1	1	1	1	-1
40	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41	0	-1	-1	0	-1	-1	1	-1	-1
42	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
43	0	-1	0	0	0	0	0	0	-1
44	-1	0	0	0	0	0	0	0	0
45	1	1	-1	-1	0	1	-1	-1	-1
46	1	1	0	-1	1	0	1	0	-1
47	1	1	0	0	0	0	0	-1	-1
48	1	1	-1	1	-1	1	-1	-1	0
49	0	-1	1	0	0	1	1	1	-1
50	0	1	0	0	0	0	0	0	0
51	-1	0	0	0	0	0	1	0	0
52	1	-1	1	1	1	0	1	1	0
53	1	1	1	1	1	1	1	1	1
54	0	-1	-1	0	0	0	0	0	-1
55	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1

(продовження таблиці Е.12)

56	-1	1	1	1	1	-1	1	1	1
57	1	1	1	1	1	-1	1	-1	1
58	0	1	1	1	0	-1	1	-1	1
59	1	-1	-1	-1	-1	-1	1	1	-1
60	1	1	1	-1	1	1	1	1	-1
61	-1	-1	1	1	1	-1	1	1	-1
62	-1	1	1	1	1	-1	1	1	-1
63	0	1	1	0	1	-1	1	1	1
64	0	1	1	0	1	-1	1	1	1
65	1	1	1	1	1	1	1	1	1
66	1	1	1	1	-1	1	1	1	-1
67	-1	1	1	1	1	-1	1	-1	-1
сума	**-1**	**-1**	**14**	**7**	**14**	**-6**	**36**	**8**	**-8**
	Куп	***Лоз***	***Нвв***	***Прв***	***Печ***	***Схн***	***Хрк***	***Чуг***	***Швч***